

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Mohácsi-Gorove Anna

A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

Vezetője: Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

Bírálok: Dr. Dróth Júlia PhD, egyetemi docens

Dr. Kis Ádám PhD, c. egyetemi docens

Tag: Dr. Heltai Pál CSc, professzor emeritus

Titkár: Dr. Horváth Péter Iván PhD

Póttagok: Dr. Kurián Ágnes PhD, nyugalmazott egyetemi docens

Dr. Varga Ágnes PhD

Témavezető: Dr. Kis Balázs PhD

Budapest, 2014

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Mohácsi-Gorove Anna

MTMT-azonosító: 10031851

A doktori értekezés címe és alcíme: A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2014.011

A doktori iskola neve: Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Fordítástudományi Doktori Program

A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Kis Balázs, PhD

A témavezető munkahelye: Kilgray Kft. (5700 Gyula, Béke sgt. 72.)

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárlok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárlok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapesten, 2014. október 3-án

Mohácsi-Gorove Anna

EREDETISÉGI NYILATKOZAT

Alulírott Mohácsi-Gorove Anna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatója büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia* című PhD-értekezés saját szellemi munkám, azt a tudományetikai normáknak megfelelően készítettem, az abban hivatkozott szakirodalom felhasználása a forráskezelés szabályai szerint történt. Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt kizárólag a fenti egyetemhez nyújtom be.

STATEMENT OF AUTHORSHIP

I, the undersigned Anna Mohácsi-Gorove, student of the Doctoral School of Linguistics of ELTE University hereby declare under penalty of perjury that my PhD dissertation on *The Concept of Translation Quality in Translation Studies. Revising and Reviewing as a Guarantee for Quality Assurance* is my own intellectual product, based partly on original research and partly on the relevant literature with due acknowledgement as is required by scientific ethics. Furthermore, I declare that I submit my dissertation only to the university mentioned above.

Budapest, 2014. október 3.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	5
Köszönetnyilvánítás	9
Bevezetés.....	11
1. Minőség és minőségbiztosítás a fordítástudományban	15
1.1. A forrásnyelvi szöveg primátusa	16
1.1.1. Az 1959-es FIT konferencia előadásai.....	16
1.1.2. Newmark.....	19
1.1.3. Darbelnet.....	19
1.2. Objektivizálási kísérletek	20
1.2.1. Befogadó központú mérések.....	20
1.2.2. Forrásszöveg központú mérések	24
1.2.3. Műfordítások kvantitatív értékelése.....	27
1.3. Funkcionalista megközelítés.....	29
1.3.1. Reiss szövegtipológiája a minőség tükrében	29
1.3.2. A szkoposz-elmélet.....	30
1.3.3. A funkcionalista megközelítéstől a piaci szemléletig.....	32
1.4. Piaci szemlélet	34
1.4.1. Pedagógiai vagy piaci értékelés?	34
1.4.2. A minőség piaci megközelítésben.....	35
1.4.3. Minőségi szintek	39
1.4.4. A minőségbiztosítás a fordítási folyamatban	42
1.4.5. Szabványosítás	53
1.5. Összefoglalás	57
1.5.1. Objektivitás	57
1.5.2. Ekvivalencia.....	58

1.5.3. Értékelés.....	61
2. A lektorálás módszerei és kutatásának előzményei	63
2.1. Lektorálás az EN 15038 szabvány alapján	65
2.2. Lektorálás és minőségbiztosítás	67
2.3. A lektorálás típusai a szakirodalomban	69
2.3.1. Egy- vagy kétnyelvű lektorálás?	70
2.3.2. Pragmatikai és didaktikai lektorálás	71
2.3.3. Önlektorálás	74
2.3.4. Egyoldalú lektorálás, kölcsönös lektorálás, kollektív lektorálás	76
2.3.5. Egyéb ellenőrzési módok	78
2.4. Lektorálási szintek	80
2.5. Lektorálási paraméterek és objektivitás	83
2.6. A lektorálási műveletek tipológiája	86
2.7. A lektorálás minősége	87
2.8. A lektor	90
2.8.1. A lektori kompetencia	90
2.8.2. A lektorbetegség	91
2.8.3. A lektori visszajelzés és a felelősség kérdése	94
2.9. Empirikus kutatások a lektorálás területén	97
2.9.1. Korpuszalapú értékelés	97
2.9.2. Az egyes lektorálási módszerek hatékonysága	99
2.9.3. Hogyan befolyásolják a szöveg felszíni jegyei a fordításértékelést?	100
2.9.4. Lektoráláskutatás Magyarországon.....	100
3. A hibák azonosítása, kategorizálása és kvantifikálása	103
3.1. A hiba fogalma	104
3.2. Hibatipológiák	105
3.2.1. A hibák okából kiinduló tipológiák	106
3.2.2. Az információ átadásának sikerességére épülő tipológiák	108

3.2.3. Nyelvészeti kategóriákra alapozó tipológiák	109
3.2.4. A hiba előfordulásának szintjéből kiinduló tipológiák	109
3.2.5. Kétféle hibát megkülönböztető tipológiák	109
3.2.6. Komplex tipológiák	109
3.3. A hibák súlyozása és a kvantitatív minőségbiztosítási rendszerek	110
3.3.1. Súlyosság	111
3.3.2. Hibapontok	112
3.3.3. Hibakategóriák	113
3.3.4. Egyéb értékelési szempontok	114
3.4. Összefoglalás	115
4. A kutatás célja, módszerei, kutatási kérdések és hipotézisek	117
4.1. Kutatási igény	118
4.2. A kutatás célja	119
4.3. Az értékelési szituáció	120
4.4. A kutatás szempontjából fontos terminusok	121
4.5. Kutatási kérdések és hipotézisek	122
4.6. A kutatás menete	125
5. Mikro kutatás a lektorálási tendenciákról	127
5.1. Résztvevők	127
5.2. A mikro kutatás menete	127
5.3. Eredmények	131
5.3.1. A lektori módosítások eloszlása	131
5.3.2. Preferenciális javítások	134
5.3.3. Súlyossági pontszám és holisztikus értékelés	138
5.3.4. Lektorálási kérdőív	141
5.4. Tanulságok	144
6. Empirikus kutatás a lektori javítás és értékelés tendenciáinak feltérképezésére	145
6.1. Résztvevők	145

6.2. A kutatás menete	146
6.2.1. A forrásszöveg	146
6.2.2. A lektorálási fázis	147
6.2.3. A szuperlektorálási fázis	149
6.3. Eredmények	152
6.3.1. A lektori javítások tendenciái	152
Lektori műveletek – (1A) hipotézis.....	152
Javítási tendencia – (1B) hipotézis.....	154
Hibák kategorizálása – (1C) hipotézis	183
Preferenciális javítások – (1D) hipotézis	186
6.3.2. A lektori értékelés.....	190
6.3.3. A szuperlektori értékelés.....	191
A javítások értékelése – (3A) hipotézis.....	191
A lektorálás értékelése – (3B) hipotézis.....	196
7. A kutatás eredményei	201
8. Összefoglalás és kitekintés.....	207
9. Irodalomjegyzék.....	213
10. Ábrák jegyzéke.....	233
11. Táblázatok jegyzéke.....	234
12. Függelék.....	235
12.1. A CD-ROM tartalma (mappaszerkezet)	235
12.2. Minőségbiztosítási gyakorlat a nemzetközi piacon (kérdőív)	237
12.3. Kérdőív az előkészítő mikro kutatáshoz.....	238
12.4. Az egyes fordítások szöveges értékelése a mikro kutatásban	240
12.5. A lektori értékelések kódolása a mikro kutatásban	244
12.6. A fordítás szöveges értékelése a nagy mintán végzett kutatásban	245

Köszönetnyilvánítás

E disszertáció sokak közreműködésével jött létre. Kiemelt köszönettel tartozom konzulensemnek, Dr. Kis Baláznak, valamint Dr. Klaudy Kingának szakmai támogatásukért.

Hatalmas munkát végeztek a kutatásban részt vevő lektorok és szuperlektorok (Izsáki Tímea, Borcsa Botond Lajos), ezért külön hálával tartozom nekik.

Köszönöm Kovács Lászlónak és Urbán Miklósnak az elemzés alapjául szolgáló fordításokat; Varga Ágnesnek és Tarján Gergelynek az adatok elemzésében, Ábrányi Henriettának, Kovalik-Deák Szilviának, Szíjártó Dórának, Wagner Veronikának és Zachar Viktornak pedig a kódolásban nyújtott hasznos segítségét.

Külön hálával tartozom a SZAK Kiadónak és a Kilgray Kft.-nek a lektorok és szuperlektorok munkájának honorálásához nyújtott nagylelkű segítségéért, valamint Boronkay-Roe Zsuzsának, a fordit.hu közösségének, a LinguaPark Klaszternek, az EDIMART Tolmács- és Fordítóiroda Kft.-nek és az espell fordítás és lokalizáció zrt.-nek a kutatásra való felhívás továbbításáért és a lektorok motiválásáért.

Végül, de nem utolsó sorban külön köszönet jár családom minden tagjának a türelemért, és mindazoknak, akik gyerekvigyázással lehetővé tették e disszertáció megszületését.

Bevezetés

*„A Translator is severely criticized if he makes a mistake,
but only faintly praised when he succeeds.” (Nida 1964: 155)*

A minőség már a IX. században foglalkoztatta a fordítással foglalkozó szakembereket: a bagdadi Bölcsesség Házában dolgozó lektorok feljegyzései arról tanúskodnak, hogy a minőség meghatározása és a fordítók teljesítményének minél objektívabb megítélése már akkor is központi kérdés volt a szakmában (Brunette 2002: 224). Napjainkban sincs ez másképp a fordítással foglalkozó szakemberek körében: kutatók, fordításoktató intézmények, nemzetközi szervezetek és fordítóirodák egyaránt keresik az ideális megoldást a fordítások értékelésére. Egyre elterjedtebbek a minőségbiztosításra irányuló szabványok (ISO 9001, EN 15038 stb.), amelyek előírják, hogy a fordítási folyamat során mely lépések garantálják a végtermék, azaz a fordítás kifogástalan minőségét.

A fentiek ellenére a fordítói teljesítmény és a minőség értékelése mindeddig kevésbé kutatott terület (Hatim és Mason 1997: 197). Hatim és Mason az értékelés tárgya alapján kétféle értékelési irányzatot különböztet meg: a fordításkritikát, azaz a fordítások minőségének értékelését, illetve a fordítók egyéni teljesítményének mérését és értékelését. A fordításkritika elsősorban magával a szöveggel és a hozzá kapcsolódó szituatív dimenziókkal foglalkozik, míg a fordításpedagógiai értékelés középpontjában a fordítási folyamat, a fordítói döntések háttere és a fordítói kompetencia áll. A jelen kutatás kizárólag az elkészült fordítások minőségének vizsgálatára irányul, teljesen kizárva a fordító személyéhez kapcsolódó aspektusokat (határidő betartása, kommunikáció stb.), tehát a fordításkritika területére tartozik.

Holmes (1972) a fordításkritikát – azaz a fordítások értékelését – az alkalmazott fordítástudomány ágazataként definiálja. Munday (2001: 13) tovább részletezi a fordításkritika területét: lektorálás (*revision*), fordításértékelés (*evaluation of translations*) és fordításkritika (*reviews*), ahol az utóbbi a megjelent művek kritikáját jelenti. Jelen disszertáció az első két tudományterület metszetében helyezkedik el: kutatásomban a javításokon (lektorálás) keresztül vizsgálom a minőségértékelést (fordításértékelés).

Horváth (2011: 216) javaslatot tesz egy új diszciplína, a lektorálástudomány megalkotására, amelynek Holmes (1972) mintájára elméleti és alkalmazott ága lenne. E kutatás az elméleti lektorálástudomány eredményközpontú alcsoportjába tartozik, amelyben Horváth az alábbi három területet nevezi meg:

1.1) Eredményközpontú. A lektorált fordítás

1.1.1) általános és egyéni jellegzetességei: explicitáció, implicitáció, javítás, rontás

1.1.2) nyelvvalakító sajátosságai („kapuőr-funkció”), normateremtés, normaszegés

1.1.3) befogadása: naiv (végfelhasználói) és nyelvészeti minőségértékelése (az eredeti fordításhoz képest, ill. több lektorált fordítás összehasonlítása) (Horváth 2011: 216)

Kutatásom a fenti három terület közül az elsőt és a harmadikat érinti, ugyanis a lektorálás általános tendenciáit (műveletek, javítás) és a minőség értékelését vizsgálja.

Jelen disszertációban deduktív módszerrel tekintjük át a szakirodalmat: az 1. fejezetben a minőség fogalmának alakulását járjuk körül, majd a minőségbiztosítási folyamatokat vizsgáljuk – többek között kérdőíves vizsgálat segítségével. A 2. fejezet középpontjában a lektorálás mint a minőségbiztosítás legfontosabb eszköze áll, a 3. fejezet pedig a javítás során használt hibatípusokat és kvantitatív minőségbiztosítási eszközöket mint a minőségértékelés legkisebb egységeit elemzi.

A szakirodalmi előzmények ismeretese egy kisebb volumenű pilot kutatás, majd egy nagyobb mintán végzett kísérlet leírása követi. Mindkét kutatás a lektorálás kétféle funkcióját (javítás és értékelés) vizsgálja.

A javítási tendenciák feltérképezésén keresztül arra keresem a választ, hogy lehet-e automatizálni a lektorálás folyamatát, és ha igen, milyen mértékben. A minőségbiztosítás fontos eleme lenne, hogy a fordítók visszakapják munkájuk lektorált változatát, hogy a javításokból okulva kevesebb visszatérő hibát kövessenek el. Ez a gyakorlatban viszonylag ritka (például Heltai 2009; bővebben lásd a 2.8.3. alfejezetet). Az azonban nem várható el a fordítótól, hogy minden apró javítást regisztráljon és folyamatosan fejben tartson.

De milyen egyszerű lenne a lektorok – és fordítók – élete, ha fordításkor nemcsak a lehetséges megoldások, hanem a valószínűsíthető javítások is megjelenének, azaz a fordítómemória mellett lenne egy lektorálási memória is! Akkor a fordító mérlegelhetné, hogy a saját megoldása mellett dönt, vagy átfogalmazza a fordítást a lektorok által rendszeresen javított változatnak megfelelően. A lektorálási memória az egyes szókapcsolatok leggyakoribb javítását tartalmazná, és ha a fordító megoldásában előfordul az adott hiba, akkor felajánlaná neki a legvalószínűbb javítást. Például ha a lektorok *a cég, ami...* szókapcsolatot mindig *a cég, amely-re* javítják, akkor, ha a fordító beírja, hogy *a cég, ami...*,

akkor azonnal megjelenik, hogy ennek a javasolt lektori változata *a cég, amely*. Ehhez hasonló memóriát mutat be Kockaert és Makoushina [(2008), bővebben lásd a 4. fejezet bevezetőjében]. Értekezésemben egy ilyen eszköz létjogosultságát vizsgálom empirikus módszerekkel.

Saját tapasztalatom és a szakirodalom (például Mossop 2001, Horváth 2011) alapján a lektorok általában a szükségesnél több javítást végeznek. Ezt a jelenséget Kis Ádám (2011) lektorbetegségnek nevezi. Kutatásomban külön figyelmet szentelek e tendencia megjósolhatóságának.

A lektorálás értékelési funkciójának vizsgálatakor a lektorok analitikus (hibánkénti) és holisztikus értékeléséből indulok ki. A kísérlet megbízhatóságának növelésére szuperlektorok ellenőrzik a lektorok munkáját, a hipotézisek harmadik csoportja az ő értékelésükön alapul.

A lektorok értékelésén keresztül tesztelem azt a Kis (2008) nyomán javasolt kísérletileg mérhető minőségdefiníciót is, amely szerint a egy fordítás akkor jó, ha legalább egy, megfelelő kompetenciával rendelkező személy (jelen esetben szakmailag gyakorlott lektor) azt mondja, hogy jó. A kísérlet lehetővé teszi, hogy e meghatározást ne csak egy, hanem több szakember véleménye alapján teszteljem.

Amint fentebb említettem, jelen dolgozat két kutatást ismertet: a tizenhárom lektor részvételével készült kutatást egy nyolcfős, kérdőívvel kiegészített mikrokutatás előzte meg. Mindkét esetben igyekeztem közel maradni a valósághoz és *in vivo* vizsgálni a lektorok munkáját, ezért valós megbízásokat használtam, eredeti formában. Az anyagi keret hiánya miatt azonban arra kényszerültem, hogy irreálisan hosszú határidőt hagyjak a lektoroknak a feladat elvégzésére, ami kétségtelenül befolyásolta az eredményeket.

A lektorok egy általam – néhány meglévő nyelvi minőségbiztosítási rendszer alapján – létrehozott minőségértékelő táblázatban javították és súlyozták a hibákat, majd értékelték a fordítást. Az elemzés alapjául a lektorok javításaiból létrejött javításkorpusz szolgált, amely az angol forrásszöveg mellett a fordítói és a lektori változatot is tartalmazza. Az első kutatásban négy, különböző minőségű, rövidebb szövegen dolgoztak a lektorok, a másodikban egyetlen hosszabb fordítást használtam. A nagyobb mintán végzett kísérletben a lektorok javításait szuperlektorok értékelték. A javításkorpusz elemzését statisztikai módszerekkel végeztem, igyekezve rávilágítani a fontosabb tendenciákra.

Magyarországon elsőként vizsgáltam ilyen nagy számú (nyolc, illetve tizenhárom) gyakorló lektort, ami köztudottan nehéz feladat, különösen, ha figyelembe vesszük a szövegek terjedelmét (a fő kutatásban felhasznált forrásszöveg 2191 szavas volt) is.

Különösen színes a résztvevők szakmai háttere is: szabadúszóktól kezdve fordítóirodai lektorokon át, egészen az intézményi (EU és OFFI) lektorokig terjed a paletta.

A fentiek mellett újdonság az is, hogy elsőként foglalom össze magyar nyelven az Európai Unió minőségbiztosítási gyakorlatát, a disszertáció írása idején alkalmazott rendszer ismertetésével.

Remélem, hogy e kutatás eredményei inspirálóan hatnak a fordítóirodák lektorálási gyakorlatára, az oktatási intézmények javítási szokásaira, valamint a fordítástámogató eszközök gyártóira.

1. Minőség és minőségbiztosítás a fordítástudományban

A minőség kérdése kezdettől fogva foglalkoztatja a fordításkutatókat, ám az értékeléshez használt kritériumok hierarchiája korszakról korszakra eltérő. A fordításértékelés célja a kezdeti időkben túlnyomórészt esztétikai, vallási és politikai volt, majd idővel áttevődött a hangsúly a szakmai, adminisztratív, illetve gazdasági és jogi (teljesíti-e a fordító a szerződésében foglaltakat stb.) célú értékelésre (Williams 2001: 327).

A fordításértékelés, illetve a jó fordítás kritériumainak pontos meghatározása igen nehéz feladat, hiszen a fordítás alkotó tevékenység, amelynek során a fordító a rendelkezésre álló számtalan lehetőség közül az általa legmegfelelőbbnek ítélt megoldás kiválasztásával hozza létre a célnyelvi szöveget. A fordítás során hozott döntések „szubjektív döntések, de nem teljesen szubjektívek” (Klaudy 2002a: 15), hiszen egy részüknek objektív alapja van. A Klaudy által említett szubjektivitás nemcsak a fordításra, hanem a fordításértékelésre is jellemző, hiszen a teljes objektivitás csak akkor lenne lehetséges, ha minden szövegnek egyetlen elfogadható és létező célnyelvi megfelelője lenne (Brunette 2000b), pedig „a fordítás nem egyetlen, önmagában helyesnek vagy helytelennek minősíthető eredményhez vezető matematikai művelet”¹ (Cancio 2007: 16, fordítás tőlem). Mindezek ellenére a fordítás minőségével foglalkozó szakirodalomra a kezdetektől napjainkig egyre inkább jellemző az objektivitásra való tudatos törekvés.

A fordítás minőségének meghatározását tekintve négy fő tendencia azonosítható: kezdetben a szubjektív, erősen forrásnyelv-orientált szemlélet volt jellemző, majd megjelentek a különböző objektivizálási kísérletek a minőség mérésére, és a funkcionista szemlélet megjelenésével a forrásnyelvről a szöveg funkciójára, illetve a befogadóra tevődött át a hangsúly. Napjainkban a minőség értékelésénél a szövegfunkció és a befogadó mellett fontos kritérium a gazdaságosság és a hatékonyság is, ezt az időszakot a piaci szemlélet térhódításával jellemezhetjük. Az alábbiakban ezt a négy megközelítést ismertetem.

Az egyes kutatók és irányzatok besorolása sokszor nem egyértelmű, hiszen általában több szempontból közelítik meg a minőséget. Az alábbiakban igyekeztem a kutatásokat domináns jegyeik alapján az egyik vagy másik kategóriába sorolni, ám kétségtelen, hogy

¹ La traduction n'est pas une opération mathématique rendant un résultat unique qu'on peut qualifier de juste ou de faux. (Cancio 2007: 16)

sokszor átfedés van az egyes csoportok képviselői között és egyes kutatások egyidejűleg több kategóriába is tartoznak. A szakirodalmi előzmények és tendenciák könnyebb áttekintése érdekében mégis szükségesnek érzem a csoportosítást.

1.1. A forrásnyelvi szöveg primátusa

A minőségről való gondolkodás első időszakában legfőképpen költők, filozófusok, műfordítók szubjektív – House (1981, 2001a) által anekdotikusnak és nyelvészet előttinek is nevezett –, nehezen megfogható értékelései alapján ítélték meg a fordítások minőségét, ami részben érthető is, hiszen ebben az időben főként műfordítások készültek. Kutatásomban kizárólag szakfordításokat elemzek, ám mivel a minőség fogalma kezdetben erősen összefonódott a műfordítással és a bibliafordítással, a jelen áttekintőben röviden ezzel a szövegtípussal is foglalkozom.

1.1.1. Az 1959-es FIT konferencia előadásai

A kezdeti időszakban a fordító döntései főként a forrásszövegen alapultak. Az elsődleges minőségi kritérium a eredetihez való hűség, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti – lehetőleg teljes – ekvivalencia volt. Később a fordítók és a fordításkutatók egyre inkább felismerték a kommunikációs cél és a célközönség fontosságát, és a hangsúly a forrásszöveg felől egyre inkább áttevődött a célszövegre. Az 1959-ben Bad Godesbergben megrendezett FIT konferencia tanulmánykötete (Cary és Jampelt 1963) – amely Brunette (2002: 224) szerint egyben a szakfordítások értékelésének első dokumentált forrása – kiválóan reprezentálja ezt az átmeneti időszakot a forrásnyelvhez való ragaszkodás és a cél fontosságának felismerése között. Az alábbiakban a konferencia fontosabb irányvonalait és előadásait ismertetem.

A konferencia a fordítás minőségének fogalmát járta körül, két fő szekcióban. Az egyik szekció a műfordítással, a másik a szakfordítással kapcsolatos kérdéseket tárgyalta. A megjelent kötet bevezetőjében Cary elénk tárja a konferencia előkészítése során felmerülő dilemmát: amikor a szervezők eldöntötték, hogy a fordítás minősége lesz a konferencia témája, számos kérdés vetődött fel bennük. Azt gondolták, hogy a szakfordítási szekció még csak-csak tud valamilyen vezérfonalat találni az ülésekhez, de komoly aggodalommal töltötte el őket a műfordítási szekció: vajon léteznek-e általános érvényű, objektív minőségi kritériumok az irodalmi fordítás esetében? A műfordítással foglalkozó ülések vajon tudnak-e komolyan tárgyalni a témáról, vagy csupán üres fecsegéssel töltik majd az időt? (Cary 1963: 21)

A műfordítási szekció előkészítése során a szervezőbizottság úgy döntött, hogy egy három kérdésből álló kérdőív (lásd Cary 1963: 49) segítségével alapozza meg az üléseken zajló eszmecserét. A kérdőív kizárólag a műfordítások minőségére vonatkozott, és a konferencia kezdetéig több mint 100 válasz érkezett. Az első kérdés az irodalmi fordítás jelentőségét, illetve a válaszadó hazájában betöltött szerepét, a második pedig a minőség meghatározását vizsgálta. Az utolsó – három alpontból álló – kérdés pedig arra vonatkozott, hogy milyen lehetőségek vannak a műfordítások megfelelő minőségének biztosítására: az (a) pont a létező gyakorlatokra, illetve azok alkalmazására kérdezett rá, a (b) pont az irodalomkritika szerepét volt hivatott feltérképezni, a (c) pont pedig új minőségbiztosítási formákra kért javaslatot a válaszadóktól.

A kiértékelés során kiderült, hogy a tanárok általában szabadabb, a művészek pedig minél szöveghűbb fordítást preferálnak. A beérkező kérdőívek sokszor egymásnak ellentmondó, megfoghatatlan szempontokat fogalmaztak meg a fordítások minőségét illetően, így általános tendencia vagy konszenzus nem volt kimutatható. Az azonban kiderült, hogy a válaszadók többsége szerint minőségi kritériumok csak a fordítás céljának (szövegtípus, célközönség, funkció stb.) ismeretében határozhatók meg, ami a célnyelv felé való eltolódás első mozzanataként értelmezhető. Cary szerint mindezek ellenére ez a szempont nem igazán jelenik meg a korabeli fordítástudományi szakirodalomban. A funkció és a célközönség szerepének hangsúlyozása a szakirodalomban valóban egy későbbi időszakhoz, többek közt Nida, Reiss és Vermeer műveihez köthető (lásd a 1.3. alfejezetet).

A FIT konferencia másik – szakfordítási – szekciója a fentieknél kézzelfoghatóbb szempontokat említ a minőség értékelésére, mint például a terminológia fontossága, a szaknyelv és a szakterület alapos ismerete, a kiváló nyelvtudás minkét nyelven, illetve a megfelelő referencia anyagok (szakemberek, szótárak, célnyelvi szakmai dokumentumok) használata (Zilahy 1963). Sinclair, Fry és Schorp (1963) a megfelelő terminológia használatához a referenciaanyagok mellett fontosnak tartja a fordítók és a szakemberek, a szerkesztők, a lektorok és a szerzők közötti kommunikációt, folyamatos együttműködést.

A fentiek mellett a szakfordítási szekcióban is erősen érzékelhető a forrásnyelv primátusa: Zilahy szerint a szakfordítás esetében a legfőbb minőségi sztenderd a forrásszöveg, amelyet még akkor sem lehet megkerülni, ha a forrás- és a célnyelv jelentősen eltér egymástól, illetve ha egy-egy fogalom nem létezik a célnyelven (Zilahy 1963: 287). Zilahy mindemellett fontosnak tartja azt is, hogy a fordítás az eredeti szöveggel azonos hatást érjen el, ami ismét a célnyelvi befogadó felé való eltolódást jeleként értelmezhető.

Kandler a minőség gátjait, illetve a fordítás nehézséget okozó területeit sorolja fel, köztük az értelmezhetőségi skála reprodukálását a célnyelven. A forrásnyelvi szövegnek sokszor nem csak egyetlen értelmezése lehetséges, olykor számos egyéb értelmezési lehetőség is megjelenik a sorok között. A fordító feladata ennek a széles értelmezhetőségnek a visszaadása a célnyelven, ám mivel ez nem mindig lehetséges, az adott egység fordításakor a célnak leginkább megfelelő stratégiát kell követni, az ennek megfelelő értelmezést kell reprodukálni (Kandler 1963: 293f).

Ezt a gondolatmenetet folytatva Kandler szintén azt vallja, hogy a minőség értékelése csak a cél ismeretében lehetséges. Egy adott fordítás nem egyértelműen jó vagy rossz: a minőség az alapján ítélt meg, hogy a szöveg az adott helyzetben megfelel-e a kívánt célnak vagy sem. Kandler szerint egy jó fordítás is lehet rossz, és egy önmagában rossz fordítás is lehet jó, ha megfelelő módon rossz, azaz ha a fordító ott köt kompromisszumot, ahol a cél ismeretében valóban szükséges. Önmagában tehát nem elég, ha egy fordításról csak annyit lehet elmondani, hogy nem rossz, hiszen a fordítás attól lesz jó, hogy a fordító a célnak megfelelően próbálja a lehető legnagyobb tökéletességet elérni (Kandler 1963: 295f).

Sinclair szerint a szakfordítás két alapvető minőségi kritériuma a pontosság és az olvashatóság (könnyen olvasható, érhető célszöveg), de a kettő közül a pontosság – azaz a forrásnyelvi tartalom pontos reprodukálása – az elsődleges. Ennek elérését az ún. kétlépéses lektorálással lehet biztosítani, amely később az EN 15038 szabvány megjelenésével egyre inkább gyakorlattá is válik: az első fázisban egy másik fordító (vagy lektor) összeveti a célszöveget a forrásszöveggel, a másodikban pedig egy egynyelvű, csupán a célnyelvi szöveg olvasásával végzett lektorálással biztosítják a nyelvi megfelelőséget (Sinclair 1963). Sinclair tehát szintén a forrásnyelvi szempontot (pontosság) tartja elsődlegesnek, ám másodlagos kritériumként nála is megjelenik a befogadói szempont (olvashatóság).

Figyelemre méltó továbbá Friederich (1963) minőségdefiníciója: jó fordításnak tekinthető az a szöveg, amely megfelel az előre meghatározott célnak, míg a rossz fordítás ismérve, hogy nem közvetíti megfelelően az eredeti szöveg gondolatmenetét. Friederich szerint tehát a fordítás minimális követelménye, hogy hűen tükrözze az eredeti szöveg gondolatmenetét, a jó fordítás feltétele pedig, hogy megfeleljen az adott kommunikációs célnak.

Általában elmondható, hogy a FIT kongresszus előadásában elsődleges szempontként a forrásnyelvi ekvivalencia jelenik meg, de a legtöbb szerzőnél másodlagos kritériumként

szerepel a célnyelvi szöveg olvashatósága, érthetősége (Sinclair 1963), a szöveg céljának a szem előtt tartása (Kandler 1963, Friederich 1963) és a forrásnyelvi szöveggel azonos hatás elérése (Zilahy 1963). Megfigyelhető tehát, hogy a forrásnyelv primátusa már az 1960-as évek elején megtörik, és egyre inkább előtérbe kerülnek a célnyelvi befogadó szempontjai, ami előrevetíti a későbbi évek szemléletét.

1.1.2. Newmark

A forrásnyelv primátusa a későbbiekben is megjelenik; Newmark (1991) számára például szintén a forrásnyelvi szöveghez való hűség a minőség elsődleges kritériuma:

A fordítás legyen a lehető legpontosabb és leggazdaságosabb, mind denotációjában, mind konnotációjában, mind referenciálisan, mind pragmatikailag. A pontosság a forrásnyelvi szöveghez kapcsolódik: a szöveg szerzője által közölni kívánt jelentéshez, a szöveg által körülhatárolt objektív igazsághoz vagy a fordító és/vagy a megbízó által elképzelt olvasóközönség szellemi vagy érzelmi tulajdonságaihoz igazított objektív igazsághoz.² (Newmark 1991: 111, fordítás tőlem)

Newmark a forrásnyelvi szöveg és a fordítás alapos egybevetése révén állapítja meg, hogy a fordítás elég pontosan tükrözi-e a forrásnyelvi szöveg tartalmát. Az összehasonlítás során egyaránt alkalmaz mennyiségi (például a teljes üzenet átvitele, a fordítás hossza az eredetihez képest) és minőségi szempontokat (például konnotatív, denotatív, pragmatikai és referenciális pontosság).

1.1.3. Darbelnet

Darbelnet (1970) szerint a jó fordítás ismérvei a következők:

1. pontosan reprodukálja az eredeti szöveg üzenetét; 2. figyelembe veszi az adott időszak nyelvtani normáit; 3. idiomatikus; 4. az eredetivel megegyező hangvételű (stilisztikai ekvivalencia); 5. tökéletesen érthető a más kultúrához tartozó olvasó számára (kulturális adaptáció).³ (Darbelnet 1970: 89)

A felsorolt kritériumok közül kettő (1. és 4.) a forrásnyelvhez és három (2., 3. és 5.) a célnyelvhez kötődik, de mivel az eredeti szöveg üzenetének pontos reprodukálása első – és

² A translation has to be as accurate as possible, as economical as possible, in denotation and in connotation, referentially and pragmatically. The accuracy relates to the SL text, either to the author's meaning, or to the objective truth that is encompassed by the text, or to this objective truth adapted to the intellectual and emotional comprehension of the readership which the translator and/or the client has in mind. (Newmark 1991: 111)

³ 1) transmettre exactement le message de l'original ; 2) observer les normes grammaticales de son temps ; 3) être idiomatique ; 4) être dans le même ton que l'original (équivalence stylistique) ; 5) être pleinement intelligible pour le lecteur qui appartient à une autre culture (adaptation culturelle). (Darbelnet 1970: 89)

legfontosabb – szempontként szerepel, Darbelnet definícióját szintén a forrásnyelv-orientált nézetek közé sorolhatjuk.

Mivel a szakfordítás elsődleges célja a forrásszövegben rejlő információk átvitele a célnyelvre, nyilvánvaló, hogy a forrásnyelvi szöveghez való hűség örök motívum a minőségről szóló szakirodalomban, ám jelentősége – ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – módosul.

1.2. Objektivizálási kísérletek

A minőséggel kapcsolatos szakirodalom Nidától kezdve egyre inkább törekszik az objektív mérésre, a kritériumok minél pontosabb meghatározására és a szubjektivitás teljes kizárására. Teszi ezt abban a tudatban, hogy a teljes objektivitás soha nem lehetséges, hiszen az emberi részvétel *per definitionem* szubjektívvá teszi az értékelési folyamatot.

Az objektivitásra irányuló kutatásokat a vizsgálati módszer alapján két nagy csoportba sorolhatjuk: az első csoportba tartoznak a potenciális befogadók bevonásán alapuló pszicholingvisztikai tesztek (Nida 1964, Nida és Taber 1969, Carroll 1966), a másodikba pedig a forrásnyelvi, majd a célnyelvi szöveg elemzésére építő, analitikus értékelések (House 1981, 1997; Williams 2001, 2009). Az első csoportnál a célnyelv, a befogadók reakciója és értékítélete a viszonyítási pont, míg a másodiknál a forrásnyelvi szöveg az abszolút norma, amelyhez a fordítást mérik.

1.2.1. Befogadó központú mérések

Nida *Toward a Science of Translating* (1964) című művében a fordítás kapcsán nemcsak szövegekről, hanem kommunikációról és dinamikáról is beszél: a forrásszöveg üzenetének közvetítése nem csupán mondatok vagy mondatrészek célnyelvi megfelelőjének megadásából áll, hanem a kommunikáció teljes dinamikájának reprodukálásából (Nida 1964: 120).

A szerző szerint a jó fordítás feltétele a forrásnyelvi egység lehető legközelebbi ekvivalensének használata a célszövegben. A forrásnyelvi és a célnyelvi változat összehasonlítására kétféle ekvivalenciát különböztet meg a szerző: a formális és a dinamikus ekvivalenciát. A formális ekvivalencia a forma és a tartalom együttes ekvivalenciáját jelenti, teljes egészében az üzenetre fókuszál. Formálisan ekvivalens fordításról beszélünk, ha például egy francia középkori szöveget érthetővé szeretnénk tenni a nyelvet nem ismerő egyetemi hallgatók számára: ekkor a fordítás legegyszerűbb módja, hogy a sorok közé, a szavak fölé írjuk jelentésüket. Ekkor ígét ígéssel, főnevelt főnévvel fordítunk, az idiomatikus kifejezéseket pedig szó szerint adjuk vissza. Ez a fajta – tisztán formálisan ekvivalens –

fordítás manapság idejétmúlt, de egyes helyzetekben mégis lehet létjogosultsága (Nida 1964: 159ff).

A dinamikus ekvivalencia ezzel szemben a forrásnyelvi szöveg által elért hatást helyezi a középpontba: a fordítás akkor dinamikus ekvivalens, ha a befogadó és az üzenet viszonya mindkét nyelven azonos, azaz, ha a célszöveg tökéletesen illeszkedik a célkultúrába és lehetőség szerint egyáltalán nem hat idegenül. A dinamikus ekvivalencia létrejöttéhez a célnyelvhez igazodva pontosan reprodukálni kell a forrásszöveg értelmét és a közlési szándékot. Nida szerint a jó fordítás ismérve, hogy a „forrásnyelvi üzenet legközelebbi természetes ekvivalensét”⁴ (Nida 1964: 166, fordítás tőlem) használja a célnyelven. A fenti idézet kiválóan reprezentálja Nida minőségről alkotott modelljét: az „ekvivalencia” a forrásnyelvhez, a „természetes” a célnyelvhez kötődik, a „legközelebbi” pedig a kettő kapcsolatát jeleníti meg. Nida tehát szakít a forrásnyelvi szöveg abszolút primátusával, és a dinamikus ekvivalencia fogalmának bevezetésével a célnyelvi környezetre helyezi a hangsúlyt.

Nida a fordítások minőségének értékelésére 3 fő szempontot javasol (Nida 1964: 182ff): a kommunikációs folyamat hatékonysága, a közlési szándék megértése és a válasz azonossága. A kommunikációs folyamat akkor igazán hatékony, ha minimális erőfeszítéssel maximális recepció érhető el. A fordítás nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy a célnyelvi szövegben biztosítani kell a megfelelő mennyiségű redundanciát, hogy a szöveg könnyen érhető, jól követhető legyen. Nida megfigyelése szerint a fordítások általában nem elég redundánsak, ezért nehezen érthetőek.

A második szempont a forrásnyelvre irányul: mennyire reprodukálja a fordítás a forrásnyelvi üzenetet? Itt hagyományosan 3 fő kritérium jelenik meg: a pontosság, a hűség az eredetihez és a helyesség. A pontosság mindig csak a befogadó ismeretében határozható meg, hiszen akkor igazán pontos a fordítás, ha a célnyelvi befogadó ugyanazt érti meg a szövegből, amit a forrásnyelvi befogadó értene.

A harmadik kritérium a válasz azonossága, azaz a dinamikus ekvivalencia elérése. Nida itt különbséget tesz forráskultúra- és célkultúra-orientált szemlélet között. A forráskultúra-orientált fordítás esetében az a cél, hogy a befogadó pontosan megértse az eredeti (forrásnyelvi) választ, míg célkultúra-orientáltság esetében a befogadónak – más kulturális környezetben – ugyanolyan reakciót kell mutatnia, mint az eredeti szöveg

⁴ [...] closest natural equivalent to the source language message (Nida 1964: 166).

befogadójának. A kétféle irányultság természetesen soha nem választható el teljesen egymástól, azonban az egyik mindig dominánsabban van jelen, mint a másik.

A fordítás értékeléséhez javasolt három kritérium soha nem izoláltan jelenik meg, mindig együttesen, egymással összefonódva kell vizsgálni őket.

Nida már itt is tesz javaslatot a redundancia és az érthetőség mérésére (hangos felolvasás, a mondat folytatásának megjósolása, egyes kifejezések gyakorisága, cloze technique), de ezzel a szemponttal leginkább Taberrel írt közös művében foglalkozik (Nida és Taber 1969).

Nida és Taber (1969) közös művük 8. fejezetében számos módszert – cloze technique, statisztikai elemzés, célnyelvi befogadókkal végzett tesztek, hangos felolvasás, a szöveg tartalmának összefoglalása – javasolnak a fordítások minőségének objektív mérésére.

A célnyelvi befogadók visszajelzésére alapozó tesztek modern adaptációjának tekinthető a Facebook fordítás-értékelési modellje (Jiménez-Crespo 2011), amely a felhasználók szavazataira épül. A Facebookot *crowdsourcing*⁵ segítségével fordították le a felhasználók: ez azt jelenti, hogy a fordításban részt vevők egy online felületen fordításokat javasoltak az egyes forrásnyelvi szövegrészekre, majd ezek megjelentek a többi felhasználó számára, akik szavazhattak, hogy melyik változat tetszik nekik. Az átláthatóság érdekében egyszerre csak három célnyelvi verzió jelent meg a forrásnyelvi szöveggel együtt. A felhasználók – akik ugyan nem tudatos nyelvhasználók és nem is szakemberek – mindennapjaikból tökéletesen ismerték a honlapot, ezért meg tudták ítélni, hogy az adott fordítás megfelel-e az igényeiknek. Ezzel a módszerrel megbízhatóan fel lehet térképezni a „felhasználók tudat alatti elvárásrendszerét”⁶ (Jiménez-Crespo 2011: 136, fordítás tőlem), ami segíti a befogadó-központú és funkcionális fordítást. A Facebook modelljében a szavazást követően szakemberek (szakképzett fordítók) ellenőrzik és lektorálják a szöveget, mielőtt publikálásra kerül a honlapon.

Nida és Taber mérési módszereit néhány évvel később Larson (1984) is alkalmazza a fordítások javítására. Szerinte a jó fordítás pontos, érthető és természetes. A pontosság a

⁵ „A crowdsourcing során egy szervezet a hagyományos esetben belsőleg, saját dolgozók vagy alvállalkozók által elvégzett feladatokat a szervezettől független személyek nagy csoportjának szervezi ki, jellemzően online formában. Jellemzője, hogy a crowd (angolul tömeg) minden tagja csak egy kis részlettel járul hozzá a teljes feladat elvégzéséhez.”

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing#Crowdsourcing_Magyarorsz.C3.A1gon (Letöltés ideje: 2014. március 20.)

⁶ [...] subconscious framework of expectations of users (Jiménez-Crespo 2011: 136).

forrásnyelvi szöveg tartalmának maradéktalan reprodukálását jelenti, hiszen az a fordítás, amely nem adja vissza az eredeti üzenetét, nem sokat ér, pusztán időkidobás és senki nem fogja megvenni (Larson 1984: 485). A célnyelvi szöveg érthetősége csak a forrásnyelvi szöveg függvényében követelmény: a fordításnak annyira kell érthetőnek lennie, amennyire az eredeti az. A természetesség a célnyelv rendszerébe való tökéletes illeszkedést és az idiomatikus nyelvhasználatot foglalja magában.

Nida és Taber az alábbi táblázatban (1969: 173, lásd az 1. táblázatot) foglalja össze a fordítás minőségi skáláját (fordítás tölem)⁷. A rossz fordítás egyik végpontja a pontos formális megfelelés a tartalom rovására, a másik pedig a teljes tartalmi szabadság. A jó fordítás a kettő között félúton helyezkedik el: a forma megváltoztatása a jelentés megőrzése érdekében.

1. táblázat: A fordítás minőségi skálája Nida és Taber (1969) szerint

<i>Rossz</i>	<i>Jó</i>	<i>Rossz</i>
Formális megfelelés: a forma (szintaxis és szófaj) azonos, de a jelentés elvész vagy megváltozik	Dinamikus ekvivalencia: a forma átstrukturálása (más szintaxis és lexikon), hogy a jelentés megmaradjon	Parafrázis: hozzáadás, kihagyás, az üzenet elferdítése

A szerzőpáros szerint tehát a fordítás minőségének három kritériuma az eredeti üzenet pontos átadása (hűség), a célnyelvi szöveg érthetősége és az érintettség. Az érintettség azt jelenti, hogy a befogadó számára legyen érdekes és vonzó a szöveg, „kösse le” befogadóját.

Carroll (1966) szintén megkísérelte a fordítás minőségének objektív mérését. Kutatásában három gépi és három emberi fordítást vizsgált. Az emberi fordítások létrehozási körülményei igen eltérőek voltak: az első egy rövid idő alatt létrehozott nyersfordítás, a második egy diktálás alapján leírt, blattolt szöveg, a harmadik pedig egy publikált változat. Carroll izolált mondatokat vizsgált véletlenszerű sorrendben a fent említett hat orosz-angol fordításból. A mondatokat két csoport értékelte: az egyik csoport értette a forrásnyelvi szöveget is, a másik

⁷ Nida és Taber (1969: 173)

<i>Bad</i>	<i>Good</i>	<i>Bad</i>
Formal correspondence: the form (syntax and classes of words) is preserved; the meaning is lost or distorted	Dynamic equivalence: the form is restructured (different syntax and lexicon) to preserve the same meaning	Paraphrase by addition, deletion, or skewing of the message

csak a célnyelvet ismerte. A csak angolul tudók számára készítettek egy etalon fordítást, amely hűen tükrözte az eredeti szöveg tartalmát.

A vizsgálat kétféle szempontra irányult: a fordításokat olvashatóság és informativitás alapján kellett értékelniük a válaszadóknak. Az olvashatóság kritériuma a célnyelvre irányul, és arra kérdez rá, hogy a fordítás mennyire könnyen követhető, mennyire felel meg a célnyelven íródott szövegeknek. Az olvashatóság méréséhez a kísérletben résztvevőknek egy kilencfokú skálán kellett értékelniük a kártyákra írt mondatokat.

Az informativitási kritérium a forrásszöveghez kötődik, és azt hivatott mérni, hogy a fordítás mennyire pontosan és hűen adja vissza a forrásszöveg információtartalmát. Az informativitás méréséhez a kísérletben résztvevők a célnyelvi változat elolvasása után megkapták a forrásnyelvi változatot (vagy az etalon fordítást) és nyilatkozniuk kellett, hogy a célváltozathoz képest mennyire informatív a forrásmondat, azaz tartalmaz-e többlet információt, vagy esetleg kevesebb információt tartalmaz, mint a fordítás. Az informativitás értékelése szintén egy kilencfokú skálán történt, kiegészítve egy nulladik szinttel, amelynek jelentése: a fordítás plusz információt tartalmaz, amelyet az olvashatóság érdekében toldott be a fordító.

Carroll hipotézise, amely szerint az olvashatóság és az informativitás fordítottan arányos egymással – azaz ha a fordítás nehezen olvasható, akkor a forrásszöveg valószínűleg többletinformációt nyújt a fordításhoz képest –, a kutatás által részben igazolást nyert.

Carroll szempontjai (olvashatóság és pontosság) valóban igen hasznosak a fordítások megítélésakor, ám módszerének validitása megkérdőjelezhető, hiszen a fordítás soha nem izolált mondatok reprodukálásából áll, hanem mindig szöveget helyettesítünk szöveggel. Az azonban itt is megfigyelhető, hogy a forrásnyelvi kritériumok mellett a célnyelvi szempontok is jelentősen befolyásolják a minőségről alkotott képet.

1.2.2. Forrásszöveg központú mérések

House szerint az előbbieken említett kutatások legfőbb hátránya, hogy az értékelés során nem egy abszolút normához mérik a fordításokat, hanem azok relatív értékét mérik, azaz több fordítás egymáshoz való viszonyát vizsgálják. House a fordítások minőségének abszolút mércéjeként a forrásszöveggel való ekvivalenciát javasolja (House 1981: 20), hiszen értelmezésében a fordítás „a forrásnyelvi szöveg helyettesítése egy szemantikailag és

pragmatikailag ekvivalens célnyelvi szöveggel”⁸ (House 1977: 103, fordítás tőlem). A jó fordítás tehát megőrzi és hűen tükrözi az eredeti szöveg jelentését szemantikai, pragmatikai és szövegtani szempontból. A szemantikai (denotatív) jelentés átvitele a kezdetektől alapvető és könnyen kontrollálható kritériuma a jó fordításnak, míg az utóbbi két szempont – a funkcionális ekvivalencia – mélyrehatóbb elemzést igényel.

House két kötetben (1981 és 1997) publikálta módszerét, amely a két szöveg ekvivalenciájának alapos és objektív vizsgálatára épül. Az első kötetben (1981) elsősorban a szövegnyelvészeti (például Crystal és Davy 1969) alapjaira helyezi összehasonlító elemzését, amelyben nyolc dimenzió mentén először a forrásszöveget, majd a fordítást vizsgálja, és a kettő egybevetése, valamint az eltérések precíz leírása alapján ítéli meg a fordítás minőségét. A fordítás akkor megfelelő, ha a részletes szituatív elemzés alapján egyáltalán – vagy alig – található eltérés a két szöveg között.

Az eltérések leírásakor House különbséget tesz egyértelmű (*overt*) és burkolt (*covert*) hibák között⁹. Mivel a jelen fejezet elsősorban a minőség fogalmával foglalkozik, a két hibatípus részletesebb definícióját lásd a 3.2.5. alfejezetben.

Az adott fordítási szituációhoz kapcsolódó döntések meghozatala során House szerint olykor kulturális szűrő szükséges (először House: 1977: 107). A fordító akkor alkalmaz kulturális szűrőt, ha a célnyelvi befogadó „szemüvegén keresztül” nézi a forrásszöveget – mintha maga is a célnyelvi kultúra képviselője lenne –, és a forrásnyelvi szöveg társadalmi és kulturális jellemzőit a célnyelvi kultúra megfelelőivel helyettesíti (House 1981: 247).

A modell 1997-es változatában House a diskurzuselemzésre építi az elemzést. Halliday és Hasan (1989) elmélete alapján az értékelés során a korábbi nyolc helyett csupán három szituatív dimenziót vizsgál, amely – negyedik kritériumként – a műfajjal (*genre*) egészül ki. A szituatív dimenziók a következők: *field* (szakterület, általános/szakszöveg stb.), *tenor* (a résztvevőkkel kapcsolatos jegyek, például társadalmi szerepviszonyok és attitűd), *mode* (részvétel és csatorna) (House 2001b: 248). A módszer továbbra is a forrásszöveg részletes elemzésével kezdődik, majd második lépésben az elemző eldönti, hogy nyílt vagy rejtett fordításról van-e szó¹⁰ (meghatározza a fordítás funkcióját), harmadik lépésben részletesen elemzi a célnyelvi szöveget, és végül a két szöveg közti egyezések és eltérések

⁸ [...] the replacement of a text in the source language by a semantically and pragmatically equivalent text in the target language. (House 1977: 103)

⁹ A terminusok esetében Dróth (2001a és 2002) fordítását használom.

¹⁰ Nyílt fordítás esetében a befogadó számára – a szövegben megőrzött idegenszerű jegyek miatt – nyilvánvaló, hogy fordításról van szó, míg a rejtett fordítás tökéletesen illeszkedik a célnyelvi rendszerbe és a befogadó számára eredetileg is a célnyelven íródott szövegnek tűnik (House 2001: 249ff).

listája alapján értékeli a fordítást. House megállapítja, hogy ha a két szöveg funkciója egyezik – ami csak rejtett fordítások esetében lehetséges –, akkor az alacsonyabb szinteken kizárt a teljes ekvivalencia. Míg House a modell első változatában minden szinten megkövetelte az ekvivalenciát, a másodikban csak a szöveg funkciójának ekvivalenciáját várja el, hiszen az eredetivel azonos funkció megteremtéséhez – a megfelelő módosítások elvégzésével – adaptálni kell a szöveget a célnyelvi kultúrához.

House értékelési módszere kétségkívül precíz, és matematikai pontosságának köszönhetően objektív is, mégis kevésbé praktikus, hiszen a piaci fordítások esetében túlságosan időigényes lenne elvégezni a fent ismertetett aprólékos összehasonlító elemzést. Ezért a modell főként a fordítások mélyreható nyelvészeti elemzésére alkalmas, amely hozzásegítheti a kutatókat a fordítási folyamatra jellemző tendenciák feltérképezésére, ám a fordítások értékelésére és javítására – hosszadalmassága és összetettsége miatt – a gyakorlatban nem alkalmazható.

Williams (2001, 2009) az objektivitás és az univerzalitás jegyében új szempontot vezet be a minőség értékelésében: egy fordítás akkor és csakis akkor elfogadható, ha megfelelően reprodukálja a forrásnyelvi szöveg érvelési makrostruktúráját (*argument macrostructure*). Ha az érvelés nem ekvivalens az eredetivel, akkor a fordítás elfogadhatatlan, még akkor is, ha a nyelvi minősége kifogástalan. Mivel valamennyire minden szöveg érvelő, Williams modellje bármely szakterület és szövegtípus esetében alkalmazható.

Williams Stephen Toulmin filozófus modelljére alapozza minőségmérési rendszerét, amelynek az ARTRAQ (*argumentation-centred TQA model*) nevet adja. Toulmin (1964, idézi Williams 2009) elmélete szerint az érvelés általános összetevői minden szakterületen azonosak, csupán az egyes elemek konkrét tartalma szakterület-specifikus. Toulmin szerint az alábbi négy elem minden érvelésben és szakterületen kötelező: állítások/felfedezések (*claims/discoveries*), alapok (*grouds*), igazolások/szabályok (*warrants/rules*), megerősítések (*backings*), míg a minősítők/módosítók (*qualifiers/modalizers*) és cáfolatok/kivételek (*rebuttals/exceptions*) jelenléte opcionális (Toulmin 1984: 25, idézi Williams 2001: 337). A modell javított (és felhasználóbarátabb) változatában Williams a teljes érvelési struktúra helyett csupán a központi (*core*) paraméterek, azaz az alapok és az állítások/felfedezések pontos átvitelét ellenőrzi külön szempontként, az érvelés többi (szakterület-specifikus) alkotóeleme az „egyéb átviteli elemek” alatt jelenik csak meg (Williams 2009: 18).

Az értékelés első lépéseként le kell írni a forrásszöveg érvelési makrostruktúráját; ez az a norma, amelyhez a fordítást mérjük. A második lépésben egy táblázat segítségével fel kell mérni, hogy a forrásnyelvi érvelés pontosan megjelenik-e a célnyelven, majd ezt követi a pontozás. A modell teljesen rugalmas és bármely szakterületre alkalmazható, ugyanis a szempontok súlyozása és a szakterület-specifikus paraméterek meghatározása mindig a fordítási utasítás és az adott kommunikációs helyzet alapján történik (Williams 2009: 14ff). A kvantitatív értékelés összpontszáma alapján a fordítás holisztikus, szöveges értékelést is kap (Williams 2009: 18).

Williams modelljének kétségtelen előnye, hogy gyorsan és egyszerűen alkalmazható, holisztikus értékelést adó, objektív módszert ad az értékelő kezébe, amelyet rugalmasan az adott kommunikatív szituációhoz lehet igazítani.

Gerzymisch-Arbogast (2001) módszere átmenet az ekvivalencia alapú és a funkcionalista (1.3. fejezet) szemlélet között. A minőség mércéje az ekvivalencia ugyan, de az értékelés kétféle kritérium alapján történik: elmélet alapú és ad hoc kritériumok. Az elmélet alapú kritériumok egyes szövegtípusokra jellemző, általánosabb paraméterek, míg az ad hoc kritériumok mindig a konkrét szövegre jellemzőek. Gerzymisch-Arbogast szerint azért kell az adott szöveghez külön meghatározni az ekvivalencia kritériumokat, mert ha csak univerzális kritériumokat használunk, elvesz a szöveg egyedi jellege. Az ad hoc kritériumok meghatározására Gerzymisch-Arbogast a szöveg szemantikai hálójának elemzését javasolja, de hozzáteszi, hogy az így azonosított paraméterek mellett természetesen más szempontokat is figyelembe lehet venni. A kritériumok definiálását követően a javítást végző rangsorolja az egyes ekvivalencia paramétereket aktuális relevanciájuk és a fordítás *funkciója* alapján.

1.2.3. Műfordítások kvantitatív értékelése

A fordításértékelés kvantitatív módszerének kidolgozására a műfordítások területén is számos kutatás született. Mivel kutatásunk középpontjában a szakfordítás áll, jelen pontban csak röviden ismertetünk néhányat a minőség objektív mérésére kidolgozott modellek közül.

Leuven-Zwart (1989, 1990) a Don Quijote holland fordításának elemzésére dolgozta ki módszerét, amelynek célja a fordítás során végbemenő eltolódások (*shifts*) objektív leírása volt. Az elemzés két részből áll.

Elsőként Leuven-Zwart az összehasonlító modell segítségével a mikrostruktúra szintjén osztályozza a lényeges szemantikai, szintaktikai, stilisztikai, pragmatikai eltolódásokat, amelyek a fordító értelmezési stratégiájára utalhatnak. Ehhez ún. transzémákra (jelentéssel bíró/fordítható szövegrész) bontja a szöveget. Az elemzés következő lépésében a szerző azonosítja az architranszémát – a forrás- és a célnyelvi változat közti közös nevezőt –, majd mindkét változatot külön-külön összehasonlítja az architranszémával. Ha az adott változat (forrásnyelvi/céllyelvi) megegyezik az architranszémával, akkor szinonímiás kapcsolatáról beszélünk, ha eltér, akkor hiponímiás a viszony. Az összehasonlító modell utolsó lépéseként a forrásnyelvi és a céllyelvi transzéma közvetlen összevetése következik, majd az eltolódások meghatározása a köztük lévő kapcsolat alapján.

Az elemzés második részeként a leíró modell a mikrostrukturális eltolódások makrostrukturára gyakorolt hatását vizsgálja: nevezetesen, hogy az eltolódások miként hatnak a szereplők jellemzésére, a cselekvések sorrendjére, az események helyére és idejére stb.

Tarvi (2004) az Anyegin tizenkilenc angol fordításának objektív értékelését kísérli meg, az irodalomkritikusok benyomásokon alapuló véleményével közel azonos eredményre jutva. Az általa kidolgozott token-ekvivalencia módszer (*Token Equivalence Method, TEM*) alapja, hogy a forrás- és a céllyelvi változat közti hasonlóságot és nem a távolságot méri. Így a két szöveg közti kapcsolat nem az eltolódások, hanem a hasonlóságok előfordulási gyakoriságával jellemezhető. Tarvi a szó (*token*) és a rím szintjén vizsgálja a két szöveg közti hasonlóságokat.

A szavak szintjén vizsgálódva a kutató megszámozza az egyes forrásnyelvi tokeneket (két szóköz által körülhatárolt egység), majd megkeresi a fordításban azok megfelelőjét (*izomorfját*). A nyelvrendszerek közti különbségekből adódóan az egyes tokenek megfelelője nem mindig pontosan egy token, előfordulhat, hogy egy adott tokent a céllyelvből több token reprezentál, illetve, hogy több forrásnyelvi token céllyelvi izomorfja egyetlen token. Ekkor az izomorfhoz több számot kell rendelni. Az elemzés következő lépéseként Tarvi meghatározza, hogy a forrásnyelvi tokenek hány százaléka jelenik meg a célszövegben. Minél magasabb ez az arány, annál jobb minőségű a fordítás.

A verses formában írt művekben a szószintű elemzést az egyes verssorok (versláb és rímképlet) összehasonlítása követi, majd az így kapott arányszám és a tokenek arányszáma ad információt a szöveg minőségéről.

Tarvi utolsó lépésként összehasonlítja az elemzés eredményeit a fordítók önértékelésével és a megjelent kritikákkal, és arra a következtetésre jut, hogy a kétféle (kvantitatív és kvalitatív) értékelés között igen magas a korreláció.

1.3. Funkcionalista megközelítés

Már House-nál is megfigyelhettük, hogy a minőség meghatározása nem csupán a szöveg nyelvi jegyeire korlátozódik, hanem más, szövegen kívüli faktorok (tágabb értelemben vett kontextus, résztvevők stb.) is szerepet kapnak az elemzésben. A funkcionalista szemlélet megjelenésével a forrásnyelvi szöveg hegemoniája megszűnik, a minőség megítélésekor merőben új szempontok érvényesülnek és megjelenik a funkcionális ekvivalencia fogalma (részletesen lásd 1.5.2.), amelyet többek közt House is a legfőbb minőségi mércének tekint.

1.3.1. Reiss szövegtipológiája a minőség tükrében

Katharina Reiss fordításközpontú szövegtipológiájával (1983) új megvilágításba kerül a fordítás minőségének fogalma: a fordítói döntések alapja már nem a forrásszöveg nyelvi megjelenése, hanem annak domináns funkciója. Reiss Bühler (1965) kommunikációs modelljéből kiindulva három szövegtípust azonosít: az informatív szövegeknél (például újságcikk) az ismeretátadás; az expresszív szövegeknél (például vers) a kreatív önkifejezés; az operatív szövegeknél (például reklám) adott reakció vagy viselkedés kiváltása a cél. Reiss a fenti három típust az audio-mediális – nem írásbeli csatornán kommunikált – szövegek kategóriájával egészíti ki, amelyeknél a fordító elsődleges feladata az adott médiumhoz való igazodás.

A fentiek értelmében a fordítás célja a – fordító vagy a megbízó által meghatározott – kommunikatív funkció megőrzése, amihez eltérő stratégiákra van szükség: az informatív szövegeknél a tárgyhoz, az expresszíveknl a szerzőhöz, az operatívknál a felhíváshoz, az audio-mediálisoknál pedig a médiumhoz kell igazodnia a fordítónak.

A minőség záloga Reissnál is az ekvivalencia, de szövegtípusonként eltérő hangsúllyal. Az informatív szövegek esetében a tartalom szintjén kell pontosnak lenni, az expresszív típusnál a hasonló művészi megformálás a fő kritérium, az operatív szövegeknél pedig az eredeti felhívást kell adekvátnan reprodukálni. Az audio-mediális szövegek esetében a három fő típus bármelyike előfordulhat, ezért itt nincs külön „előírt” kritérium, hanem a fenti három közül kell kiválasztani a megfelelőt. Ha a fordítás funkciója vagy célközönsége

különbözik az forrásszövegétől, a döntések során mindig a *célnyelvi funkció* vagy *befogadó* az irányadó.

Reiss különbséget tesz potenciális és optimális ekvivalencia között: potenciális ekvivalencia áll fenn egy adott egység és lehetséges fordításai között, de az ideális minőség eléréséhez mindig az optimális – szituációnak, kontextusnak megfelelő – ekvivalenst kell kiválasztani (Reiss 2002: 70ff).

A fordításkritika lépései Reissnál a korábbiakkal ellentétes irányt mutatnak: 1. a célnyelvi szöveg elemzése és nyelvi megfelelőségének megítélése, 2. a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítása és az ekvivalencia mértékének meghatározása.

A funkcionalista szemlélet legfőbb újítása, hogy a célnyelvi szöveg önálló entitásként jelenik meg, és nem csak a forrásszöveghez való relációjában értelmezhető. A fordítás alapja a funkció, amelyet a megbízó vagy a fordító határoz meg.

1.3.2. A szkoposz-elmélet

A szakfordítás térnyerésével szükségessé vált a fordítástudomány nézőpontváltása is: a szkoposz-elmélet megjelenésével a szövegek értékelése és a fordítási folyamat leírása során a korábban domináns nyelvészeti szempontok mellett funkcionális és szociokulturális kritériumok is érvényesülnek (Schäffner 2001: 235).

Vermeer (1978) a fordítást egyszerűen az emberi tevékenység speciális típusaként definiálja, amelynek – mint minden cselekvésnek – önálló célja van. Ahogyan a mindennapi életben is ez a cél határozza meg döntéseinket, úgy a fordítási folyamat során is a célnyelvi szöveg előre definiált célja az irányadó (szkoposz-szabály¹¹). A fordítás célját mindig a befogadó függvényében kell meghatározni, a szkoposz befogadó-függő változó (szociológiai alszabály) (Vermeer 1978: 102).

A szkoposz-szabály két további szabállyal egészül ki: a koherenciaszabály értelmében a célnyelvi szöveg koherenciája akkor megfelelő, ha a befogadó a konkrét szituációban elég koherensnek ítéli. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a célnyelvi szöveget az olvasó háttértudásához és kulturális hovatartozásához kell igazítani. A hűségsszabály a forrásszöveg és a célszöveg közötti kapcsolatra utal: a két szöveg között a fordítás céljának megfelelő mértékű koherenciát kell létrehozni.

A fenti három szabály (és a szociológiai alszabály) hierarchikus kapcsolatban áll egymással: fordításkor a legfontosabb a szkoposz-szabály szem előtt tartása (a funkció

¹¹ Vermeer a görög *szkoposz* („cél”) terminust alkalmazza a fordítás céljának meghatározására.

meghatározása a szociológiai szabály alapján a befogadó függvényében történik), majd ezt követi a koherenciaszabály (intratextuális koherencia) és végül a hűségyszabály (intertextuális koherencia). A korábbi elméletekhez képest jelentős újítás, hogy a tradicionális értelemben vett ekvivalencia az utolsó minőségi kritérium, első helyen pedig a fordítás célja áll.

A funkcionalista szemlélet megjelenésével az eredeti és a célnyelvi szöveg közti teljes ekvivalencia nem a legfőbb minőségi kritérium többé: Reiss és Vermeer megközelítésében „a fordítás egy célnyelvi kultúrában, célnyelven megfogalmazott *információkínálat* egy forráskultúrában, forrásnyelven megfogalmazott információkínálatról”¹² (Reiss és Vermeer 1984: 105, fordítás és kiemelés tőlem). Már-már azt mondhatjuk, hogy a forrásszöveg csupán „tájékoztató jelleggel” jelenik meg a fordítás folyamatában, hiszen „a fordítás egy funkcionálisan adekvát célnyelvi szöveg létrehozása egy létező forrásszöveg alapján, ahol a két szöveg kapcsolatát a fordítás *szkoposának* függvényében határozzák meg”¹³ (Schäffner 2001: 237, fordítás tőlem). A szkoposz természetesen lehet a két szöveg közti minél tökéletesebb ekvivalencia is, de ez csak egy a lehetséges funkciók közül.

Reiss és Vermeer különbséget tesz adekvátság és ekvivalencia között: két szöveg vagy egység akkor adekvát, ha a fordítói döntéseket konzekvensen a fordítás céljának rendeljük alá; ekvivalenciáról pedig akkor beszélünk, ha a szövegek ugyanazon a szinten ugyanazt a kommunikatív funkciót töltik be egy adott szituációban. Ha a célnyelvi szöveg szkoposza megegyezik a forrásszövegével, akkor, ha jelválasztás adekvát, az eredmény ekvivalens lesz. Ha azonban a két szöveg funkciója eltérő, akkor a minőség kritériuma nem az intertextuális ekvivalencia, hanem az adekvátság.

Nord (1992, 1997) a hűség követelményével árnyalja a szélsőségesen funkcionalista (célnyelv-orientált) elméletet: a fordítónak úgy kell megfogalmaznia a célnyelvi szöveget, hogy miközben szem előtt tartja a megbízó által meghatározott funkciót, figyelembe veszi a forrásnyelvi szöveg szerzőjének és a célnyelvi befogadónak az érdekeit is (Nord 1992: 40). A funkcionalitás és hűség kettős követelményének teljesítéséhez először ellenőrizni kell, hogy a szkoposz kompatibilis-e a fordítással kapcsolatos kulturális elvárásokkal, azaz lehetséges-e a szkoposz megvalósítása a szerző és a célközönség érdekeinek figyelembevételével. A megfelelő fordítási stratégiát a forrásszöveg és a szkoposz részletes elemzése után lehet csak meghatározni.

¹² Translation ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und deren Sprache über ein Informationsangebot aus einer Ausgangskultur und deren Sprache. (Reiss és Vermeer 1984: 105)

¹³ Translation is the production of a functionally appropriate target text based on an existing source text, and the relationship between the two texts is specified according to the *skopos* of the translation. (Schäffner 2001: 237)

Nord hűségkritériumát Künzli (2007) később kiterjeszti a lektor helyzetére is, akinek munka közben a forrásnyelvi szöveg szerzője, a megbízó, a fordítóiroda (szabadúszó lektor esetében), a célnyelvi befogadó, a fordító és önmaga között kell lavíroznia, megfelelően mérlegelve az egyes felek érdekeit. Ebben a sokoldalú elvárás-rendszerben egy előzetes lektorálási utasítás (vagy útmutató) segíthet eligazodni (lásd 2.5.).

1.3.3. A funkcionalista megközelítéstől a piaci szemléletig

A funkcionalista megközelítés nyomán bekövetkezett paradigmaváltás a kutatás és az oktatás területén egyaránt új perspektívát nyitott.

Gutt relevancia alapú fordításfelfogása közelít a funkcionalista szemlélethez, bár nem teljesen azonos vele. A relevanciaelmélet szerint a kommunikációban mindig optimális relevanciára kell törekedni: a befogadó túlzott erőfeszítés nélkül értse meg a szerző üzenetét, és az elhangzott információ „haszna” legyen összhangban a ráfordított energiával (Gutt 1998: 43). Gutt szerint a szövegtípusról alkotott felfogás meghatározza a befogadó elvárásait, ezért a fordítónak igyekeznie kell, hogy a befogadó fordításszemlélete minél közelebb álljon az övéhez. Ezt adott esetben a fordításhoz írt előszó segítségével lehet biztosítani. A sikeres fordítás második feltétele, hogy a fordító a döntései során mindvégig figyelembe vegye a legtágabb értelemben vett célnyelvi kontextust. Gutt elmélete erősen befogadó-központú, de annyiban eltér a funkcionalista szemlélettől, hogy a szövegtípus nem önmagában határozza meg a fordítási stratégiát, hanem a célközönség szövegtípussal kapcsolatos elvárásain és tágabb kontextusán keresztül hat rá.

Hulst (1997) önálló szöveggént tekint a fordításra, amelynek egyetlen feladata, hogy a forrásszöveggel azonos hatást érjen el a célnyelvi kultúrában. Meglátása szerint a szöveg struktúrája összefügg kommunikatív funkciójával, ezért az alábbi elemzési módot javasolja: az értékelő külön megvizsgálja a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg struktúráját, majd egybeveti az elvárt kommunikatív funkcióval. Ezután következik a két szöveg struktúrájának összehasonlítása és a különbségek megállapítása.

Hulst szerint háromféle eltérés lehetséges: semleges, pozitív és negatív. A semleges eltérések nem befolyásolják a kommunikatív funkciót, míg a másik kettő igen. A pozitív hatású különbségek „funkcionálisan adekvátak”¹⁴ (Hulst 1997: 106, fordítás tőlem), mert javítják a forrásnyelvi szöveg hiányosságait, és így a fordítás közelebb kerül a kívánt funkcióhoz. Pozitív eltérés például, ha a forrásszöveg homályos részeit javítjuk, vagy ha a

¹⁴ [...] functionally adequate (Hulst 1997: 106).

célnyelvi befogadókhoz igazítjuk a fordítás hangsúlyait. Hulst szerint az eredeti és a fordítás közti különbség önmagában nem ad visszajelzést a minőségről, hiszen előfordulhat, hogy a forrásnyelvi szöveg szerkezete eleve nem felel meg a kívánt kommunikatív funkciónak. A fordítás tehát akkor jó, ha a célnyelvi kultúrában az eredeti szöveg kommunikatív funkcióját testesíti meg.

Hasonló következtetésre jut Al-Qinai (2000) is, aki szerint a fordítás minőségének legfőbb mércéje a célnyelvi olvasók reakciója, véleménye. Már nem a forrásszöveg a viszonyítási alap, hanem a célnyelvi fogadtatás, ami olykor az eredeti adaptálását, a hangsúlyok áthelyezését teszi szükségessé.

Colina (2009) saját fordítás-értékelő eszközt dolgozott ki, amelyet több mikrokutatás keretében tesztelt. A 2009-es változatban már szerepel egy nyitóoldal, amelyen a megrendelő feltünteti a fordítás célját, valamint az egyes hibakritériumok súlyozását az adott szöveg esetében. Colina szerint a hibák súlya a célközönség, a szövegtípus és a funkció függvénye.

A funkcionista szemléletnek köszönhető, hogy a fordításoktatás területén is egyre elterjedtebbé vált a valós szituációk szimulálása, illetve a feladatok pontos fordítási utasítás és előre meghatározott skoposz alapján történő megoldása (például: Ruuskanen 1996, Ulrych 1996, Hatim és Mason 1997, Adab 1998, Pusztai-Varga 2013, Zachar 2013).

Gouadecnél (2010: 272) a funkcionista és a piaci szemlélet (lásd az 1.4. fejezetet) ötvözetével találkozunk, mert véleménye szerint a fordítások megítélésekor kevésbé fontos az üzenet reprodukálásának módja (belső minőség – *intrinsic quality*), a lényeg a kommunikációs folyamat sikeressége és a fordítás költséghatékonysága (külső minőség – *extrinsic quality*).

Gouadec szerint a fordítás (2007: 6ff):

- legyen pontos: tárgyi, technikai és szemantikai tévedésektől mentes, akkor is, ha a forrásszöveg gyengébb minőségű.
- jelentsen valamit: például a célnyelvi kultúrában felesleges konnotációkat törölni kell a célnyelvi szövegből, máskor pedig explicitálni kell egyes fogalmakat.
- legyen megközelíthető a végfelhasználó számára: a fordítónak adott esetben adaptálnia kell az szöveg tartalmát és a regisztert a felhasználó tudásához; „a fordítás legyen olvasható, koherens, logikus és (lehetőleg) jó stílusú”¹⁵ (Gouadec 2007: 7, fordítás tőlem).

¹⁵ [...] the translation must be readable, coherent, logical and (preferably) well written (Gouadec 2007: 7).

- legyen felhasználóbarát és hatékony: reprodukálja a forrásszövegben rejlő üzenetet és a forrásszöveg eredeti funkciója mellett feleljen meg a megbízó által meghatározott célnak is.
- feleljen meg a célnyelv nyelvészeti és kulturális normáinak, jogszabályainak, a szakma hivatalos szabványainak és az esetleges fizikai (például karakterszám) és funkcionális (például linkek működése egy weboldal esetében) kötöttségeknek.
- feleljen meg a megbízó érdekeinek: a kívánt hatást érje el és – adott esetben adaptáció segítségével – küszöbölje ki az esetleges negatív hatásokat.

A fordítás költséghatékonyasága és használhatósága jegyében Gouadec számára az is elképzelhető, hogy egy harmincoldalas szöveget tíz sorban fordítson le a fordító, vagy egy teljes bekezdést kihagyjon az eredetiből. Véleményem szerint ez már nem szűk értelemben vett fordítás, hanem az interlingvális közvetítés olyan módja, amely a megbízó érdekeinek és céljainak tökéletes ismeretét feltételezi. Ilyen jellegű – a vermeeri szkoposz-elmélet értelmében fordításnak tekinthető – feladatokat végeznek például a multinacionális cégek igazgatói mellett dolgozó tolmács-titkárnők.

A funkcionalista szemlélet elvezet ahhoz a felismeréshez, hogy nem létezik egyetlen optimális fordítás, hiszen egy forrásszöveghez többféle funkció rendelhető, és minden esetben más és más változat lesz az ideális.

1.4. Piaci szemlélet

Már Gouadecnél is megjelenik a napjainkban egyre elterjedtebb gazdasági–piaci szemléletű minőségértékelés, amelyben a célnyelvi szöveg minősége mellett a fordítási folyamat gazdaságossága és hatékonysága is fontos szerepet játszik. Az alábbiakban bemutatom a piaci szemlélet legfőbb tendenciáit, majd egy empirikus kutatáson és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán működő minősegbiztosítási rendszeren keresztül ismertetem a minősegbiztosítás gyakorlatát is, végül pedig röviden kitérek a különböző szabványokra.

1.4.1. Pedagógiai vagy piaci értékelés?

Gutu (2009) különbséget tesz egyetemi és piaci minőségértékelés között. Az egyetemi értékelés három szintre koncentrál: nyelvi (nyelvtan, lexikon, stilisztika), fordítási (szemantika) és tudományos (terminológia) minőség. A nyelvi minőség önmagában nem elég, a fordítási minőség sokkal fontosabb. A fordítási minőség dilemmáit (szó szerinti/szabad fordítás, formához/tartalomhoz való hűség, forrás/célnyelv-orientáltság) a műfaj, a

célközönség és a nyelvkombináció függvényében lehet eldönteni (Gutu 2009: 39). Ahhoz, hogy a hallgatók megfelelő minőségű fordítást hozzanak létre, elengedhetetlen a konkrét fordítási utasítás megfogalmazása a feladat kiosztásakor (lásd még például Dróth 2001a).

Gazdasági szempontból a minőség megítélése számos nyelven kívüli elemmel egészül ki. Ilyen a határidő betartása és a kölcsönös bizalom. A fordítási utasítás pedig általában szerződésben testesül meg. A piaci értelemben vett minőség abszolút mércéje az ügyfél elégedettsége, amely olykor teljesen ellentétes az oktatási értékelés szempontjaival (Gutu 2009: 43).

Többek között Klaudy (1996) és Dróth (2001) a folyamat- és termékorientáltság terminusok segítségével különböztetik meg a pedagógiai és a piaci értékelést: az oktatásban főként a fordítási folyamatot vizsgáljuk, kíváncsiak vagyunk a hibák okára, a fordítói döntések hátterére, míg a piaci értékelésnél csak a végtermék minőségét értékeljük.

1.4.2. A minőség piaci megközelítésben

Napjainkban fontos jelszó a hatékonyság, a gazdaságosság és az ügyfélközpontúság. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy ez a fordítói piacon sincs másképp.

Hatékonyság és gazdaságosság

A hatékonyság mérésekor kulcsfontosságú a munkára fordított idő. Heltai *Minimális fordítás* (1999) című cikkében arra mutat rá, hogy a fordítások megítélésekor figyelembe kell venni a fordítás körülményeit is: rendelkezésre álló idő, a szolgáltatásért fizetett ár, a szöveg élettartama, funkciója (az elsődleges funkciót kell megvalósítani), felhasználása, lektorálása (lesz-e?), valamint a forrásszöveg minősége (egyáltalán fordítható és érthető-e?). A végtermék minőségét e faktorok sokszor jobban befolyásolják, mint a fordító szakmai kompetenciája.

Mossop (2001: 7) a szöveg élettartama alapján kétféle minőségi szintet különböztet meg: ha a fordítást csak kevesen (általában cégen belül) olvassák tájékoztatási céllal, akkor elég az informatív minőség (*information quality*), ha viszont sok embernek és hosszú időtartamra készül, akkor a publikálható minőség (*publication quality*) a cél.

Heltai szerint bizonyos körülmények között minimális fordítást kell (és lehet csak) készíteni, amely „az adott körülményekhez képest (idő- és pénzügyi feltételek, a cél és a felhasználó, illetve a feltételezett olvasó igényei) még éppen elfogadható, használható” (Heltai 1999: 23). A minimális fordítás nem rossz fordítás: „A rossz fordítás azért rossz, mert

a fordító nem tudott jobb fordítást készíteni, pedig a felhasználó jobb fordítást igényelt és fizetett meg.” (Heltai 1999: 25) Minimális fordítás esetében a gyenge minőség tudatos döntés eredménye. Ilyenkor a fordítási hibák általában nem nyilvánvalóak: a fordító az idő rövidege miatt kisebb egységeket (mondatokat, kollokációkat) fordít, sokszor tapad az eredetihez, ami természetesen az olvashatóság és a gördülékeny stílus rovására megy. „A minimális fordítás tehát szó szerinti fordítás, amely csak akkor szakad el az eredetitől, ha a szó szerinti megfeleltetés nem lehetséges.” (Heltai 1999: 25) Dróth 2001-es empirikus kutatásával alátámasztotta, hogy egyes esetekben valóban szükség van minimális fordításra, de mindemellett hozzáteszi, hogy „az oktatás iránti elvárások [...] maximálisak” (Dróth 2001b: 35).

Heltaihoz hasonlóan Larose (1994) is az adott szituációnak megfelelő, hatékony fordítás mellett érvel, és hangsúlyozza, hogy az elvárt (a fordítási utasításban szereplő) és a létrehozott minőségnek összhangban kell lennie. Különbséget tesz adekvát és (éppen) elfogadható fordítás között.

Cancio (2007) szintén leszögezi, hogy a fordítások értékeléséhez nem elég a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítása, hanem figyelembe kell venni az új kommunikációs helyzet jellemzőit és a munkakörülményeket (idő, rendelkezésre álló referenciák, forrásdokumentum minősége stb.). Meglátása szerint a minőségi munkához három dolog szükséges: kompetencia, *know-how* (fordítási stratégia és módszer) és idő, ám ezt a hármat meg is kell fizetni.

Klaudy (1996) szerint kiválóan tükrözi egy fordítás minőségét a javítással eltöltött idő: ha ez meghaladja a fordítási időt, akkor a fordítás nem megfelelő.

Sager (1989) azt javasolja, hogy a fordítást ugyanolyan szempontok alapján ítéljük meg, mint a célnyelven íródott szövegeket, azaz megfelel-e a céljának és költséghatékony-e. Ha ugyanis a fordítások által termelt nyereség nem felel meg az elvárásoknak, akár azt is meg kell fontolni, hogy érdemes-e változtatni az adott cég nyelvi politikáján.

Prioux és Rochard az OECD minőségbiztosítási rendszerének gazdasági szempontjait mutatják be, és bevezetik a hasznos minőség fogalmát (Prioux és Rochard 2007: 31). A hasznos minőség kritériumai: hűség a forrásnyelvi jelentéshez, pontosság, a nyelvtani szabályok betartása, megfelelő stílus és terminológia. A nemzetközi szervezeteknél a forrásszöveg és a fordítás célközönsége általában azonos, ezért a tartalmi ekvivalencia a legfontosabb kritérium és egyáltalán nincs szükség adaptálásra. Az OECD-nél a szövegeket

fontossági szint alapján három csoportba sorolják, és az egyes csoportok esetében más az elvárt minőségi szint.

A lektorálási költségek csökkentése érdekében minden fordítási megbízásra kockázatelemzést végeznek: a fordítókat kompetencia (megbízhatóság) alapján négy csoportba sorolják, és az éppen fordított szöveg fontosságának függvényében lektorálják csak a munkákat. Ha egy megbízható fordító alacsony jelentőségű szöveget fordít, egyáltalán nincs szükség lektorálásra, míg ha egy közepesen tapasztalt fordító fontos szöveget kap, szisztematikusan (és alaposan) lektorálni kell.

A piaci értékelésben a fordítás elérhetősége, illetve rendelkezésre állása is fontos szempont, hiszen előfordulhat, hogy egy gyengébb minőségű (akár gépi) fordítás is megteszi, ha azonnal elérhető. Klasszikus példa, hogy többet ér egy nyersfordítás, amely a tárgyalás előtt megérkezik, mint egy, a tárgyalás után két órával érkező „hét nyelven beszélő” változat.

Ügyfélközpontú szolgáltatás

Sager szerint a fordítás „függő” szöveg: nemcsak a forrásszövegtől, hanem a megrendelőtől is függ, hogy milyen fordítási stratégiát alkalmazunk (Sager 1989: 91), hiszen üzleti szemmel nézve a fordítás akkor jó, ha az ügyfélnek megfelel, és „előfordulhat, hogy egy »jó fordítás« nem »megfelelő«”¹⁶ (Gouadec 2010: 274, fordítás tőlem).

Az ügyfelek nézőpontját érzékletesen példázza az alábbi – egy fordítóiroda honlapján¹⁷ szereplő – felsorolás arról, hogy az ő meglátásuk szerint mi az, amit egy ügyfél megkíván. Az iroda honlapján az alábbi 10 ok szerepel, amiért érdemes őket választani:

1. Nem elég, ha a fordító fordít; értsen is annyit a mi szakterületünkhöz, ami a jó fordításhoz kell.
2. Időnként weboldalak fordítására, marketingszövegek adaptálására, multimédiás anyagok feliratozására vagy hangalámondásra, illetve szoftverlokalizálásra is szükségünk van.
3. Abban a formátumban akarjuk visszakapni a fordítást, ahogyan odaadtuk, hogy ne kelljen még házon belül utólag másolgatni, formáztatni.
4. A gyorsaság és a jó minőség számít – nem a legolcsóbb partnert keressük, hanem a legjobbat. Elegünk van az olcsó, de pontatlan, rossz minőségű munkából és a magyarázkodásokból.
5. Hosszú távú és rugalmas partnert keresünk, nincs időnk, pénzünk és energiánk újra meg újra próbálkozni és csalódni. Hosszabb távon drágább a nem jó minőségű szolgáltatás, ezért inkább profikkal dolgozunk.
6. Vegyük le a vállunkról a fordítással, tolmácsolással, a technika biztosításával járó terheket. Oldják meg. Nekünk erre nincs időnk, energiánk.

¹⁶ [...] a “good translation” may not be the “right” one (Gouadec 2010: 274).

¹⁷ Forrás: <http://www.espell.com/index.php?menu=1481&langcode=hu> (Letöltés ideje: 2014. június 12.)

7. Válaszoljanak gyorsan, hívjanak vissza, törődjenek velünk, álljanak rendelkezésre, elvégre ez a feladatuk. Legyen egy hozzánk rendelt projektmenedzser, aki megbízásainkért felel, és gondoskodik a minden tekintetben profi kiszolgálásról.
8. Jobb, ha minden egy kézben van, és nem kell aggódnunk a minőségért, bármilyen anyagunkról is legyen szó.
9. Határidő, határidő, határidő. Nekünk is időre kell dolgoznunk.
10. A saját területünkön mi vagyunk a legjobbak, ezért csak a legjobbakkal akarunk együtt dolgozni.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy az ügyfelek számára mennyire fontosak a fordításon kívüli szempontok, mint a határidő, a rendelkezésre állás, a sokoldalúság és az, hogy a minőségbiztosítással és az ellenőrzéssel ne kelljen bajlódniuk.

Bán Miklós, az espell fordítóiroda vezérigazgatója a Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciáján 2008-ban rámutatott arra, hogy az ügyfelek a mérhető tényezőket értékelik: az árat, a gyorsaságot és a gépi minőség-ellenőrzés során automatikusan javítható – egyébként sokszor teljesen lényegtelen – hibákat (például a kettőspontok száma a szövegben). A vevő értékelése gyakran teljesen eltér a szakmai közösség értékelésétől, és előfordulhat, hogy egy közepes vagy rossz minőségű termék tökéletesen megfelel az ügyfél igényeinek (Bán 2009, Rasmussen és Schjoldager 2011). Rasmussen és Schjoldager felmérése szerint egyes fordítóirodák a határidő nyomása alatt csak a helyesírást, a központosítást és a terminológiát ellenőrzik, mert ezek azok a hibák, amelyeket az ügyfél is észrevesz (Rasmussen és Schjoldager 2011: 108).

Makoushina és Kockaert rámutat arra, hogy míg a fordításszolgáltatók a nyelvi minőségre helyezik a hangsúlyt, az ügyfeleknek általában sokkal fontosabb a hozzáállás, a kommunikáció és a szolgáltatás általános minősége (Makoushina és Kockaert 2008).

Az egyéni fordítóknak nem célja az irodák által nyújtott komplex szolgáltatás biztosítása, de az ügyfélközpontúság az ő praxisukban is fontos: jó, ha a fordító ismeri az ügyfél implicit igényeit és hatékonyan képes együttműködni az ügyféllel. Természetesen a megfelelő minőség biztosítása csak reális határidők mellett lehetséges. Pelliser (2007) szerint a minőség komplex eljárás, amely a fordító személyes kompetenciáján, folyamatos fejlődésén és önképzésén, valamint az ügyfél és a fordító közötti kölcsönös bizalmon alapul.

Szabari (1999a) az ügyfél szemszögéből az alábbi minőségi kritériumokat tartja fontosnak: idő, (formai és tartalmi) teljesség, külső megjelenés.

Az ügyfél és a fordító közti szoros együttműködés alapja az előre meghatározott – akár szerződésbe is foglalt – fordítási utasítás, amely tartalmazza a munka szempontjából

releváns paramétereket (ár, határidő, célközönség, alkalmazandó stílus, elvárt minőségi szint, terminológia stb.), sőt, akár azt is, hogy mi minősül hibának.

„A fordítás minőségét a [DIN 2345] szabvány¹⁸ a megbízóval kötött megállapodás betartásaként definiálja.” (Szabari 1999a: 33) A jó fordítás előfeltétele, hogy a megrendelő pontosan meghatározza, hogy mire van szüksége, rendelkezésre bocsássa a szükséges segédanyagokat, a fordító pedig kövesse a megállapodásban leírtakat, illetve azok értelmében alakítsa ki fordítói stratégiáját.

Lauscher (2000) szerint a fordítási folyamat résztvevői a munka megkezdése előtt a szituáció függvényében (célközönség, funkció stb.) megállapodnak egy ideális célnyelvi szövegben, és értékeléskor ehhez az ideálhoz mérik a fordítást. Lauscher szerint a minőségértékelés az ügyfél és a fordító(iroda) közti megegyezésen alapul.

Mossop (2000) a fentiekkel ellentétben etikátlannak tartja azt állítani, hogy egy fordítás akkor jó, ha az ügyfél nem reklamál, hiszen a megbízó sokszor csak a célnyelvi szöveget tudja megítélni, ami alapján nem tudja kiszűrni a félrefordításokat, a kihagyott bekezdéseket stb. Lehet, hogy a célnyelvi szöveg tökéletesen érthető és gördülékeny, de nem közvetíti pontosan az eredeti üzenetét. Hiába határozza meg az ügyfél az elvárásait, a fordításnak nemcsak az explicit, hanem az implicit igényeket is ki kell elégítenie. Ilyen implicit igény az üzenet pontos átvitele mellett a kommunikáció sikeressége is. Ahogyan az építész sem helyez át falat a megbízó kedvéért, ha tudja, hogy összeomlik a ház, úgy a fordító mint kommunikációs szakember sem követheti vakon az ügyfél kéréseit. Ha például a fordító tudja, hogy az előírt terminológia megtévesztő lehet a célnyelvi befogadó számára, a kommunikáció sikeressége érdekében köteles felülbírálni a megbízó utasítását.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a piaci minőségértékelésben a fordítás nyelvi minőségénél gyakran fontosabbak a pénzügyi, időbeli és kapcsolati tényezők. Az ügyfél hűségét a vele való kommunikáció módja és minősége, valamint az – explicit és implicit – elvárásainak megfelelő szolgáltatás alapozza meg.

1.4.3. Minőségi szintek

A gazdaságosság és az ügyfélközpontúság jegyében egyre inkább megjelennek a különböző minőségi szintek: a fordításnak már nem kell mindig tökéletesnek lennie. Sokszor a körülmények (pénz, idő, segédanyagok hiánya, rossz forrásszöveg stb.) nem teszik lehetővé a kifogástalan minőséget, ilyenkor elég lehet egy minimális fordítás elkészítése is (lásd Heltai:

¹⁸ A szabvány magyar fordítását lásd: Fordítási megbízások DIN 2345. *Fordítástudomány* 1. évf. 1. szám. 37–51.

1999). Larose (1998: 22) szerint mindig a fordítási utasításnak megfelelő, éppen elegendő minőséget kell megcélozni. Gazdaságossági szempontból Allain (2007) is ezt a hozzáállást támogatja.

A fordítás minőségbiztosítása nem azt jelenti, hogy minden fordításnak, minden körülmények között, és minden szempontból a lehető legtökéletesebbnek kell lennie, hanem azt, hogy a fordításnak teljesítenie kell azt a minőségi szintet, amely az adott körülmények között elvárható, és elérhető. (Heltai 2009: 53)

Heltai (2009) – saját szakmai tapasztalata alapján – három minőségi szintet különböztet meg. Az egyes szinteket három változó mentén írja le: a fordítói kompetencia, a fordítás körülményei és a célnyelvi szöveg lehetséges hiányosságai. Az egyes szintek bemutatásánál csak a fordítás hiányosságaira térek ki, a másik két szempontot mellőzöm. Heltai minőségi osztályai a következők (növekvő sorrendben):

- kontár szint: a forrásnyelvi szöveg információtartalmának átvitele nem megfelelő, félrefordításokat tartalmaz, a nyelvi megfogalmazás nem szerencsés (nehezen olvasható), a fordítás megjelenése (helyesírás, központosítás, formázás, szöveggel kapcsolatos egyéb adatok stb.) nem megfelelő.
- amatőr szint: az információátvitel nem megbízható, néhány félrefordítás előfordulhat, a szaknyelvi stílus és (esetleg) a fordítás formai megjelenése nem megfelelő.
- hivatásos fordítás: azonnali fordítás: az információátvitel megbízható, esetleg néhány kisebb félrefordítás a rövid határidő miatt, a nyelvi forma és a formai megjelenés hagy maga után kívánni valót.
- normál fordítás: a forrásnyelvi információ átvitele megfelelő, félrefordítást nem tartalmaz, nyelvileg jó a fordítás (jól olvasható), a formai megjelenés megfelel a megrendelő elvárásainak.
- extra fordítás: minden szempontból tökéletes, hibátlan fordítás.

A fordítás csak akkor használhatatlan, ha a valós minőség nem egyezik az elvárt minőséggel. Adott esetben egy gépi fordítás is elfogadható, de a profi fordítás is lehet használhatatlan, ha nem felel meg az elvárásoknak. A minőségbiztosítás feladata Heltai szerint hogy az adott körülmények között *reálisan elvárható* minőségi szintet nyújtsa.

Heltai 21 hivatásos szakfordítóval végzett kérdőíves felmérése szerint a válaszadók többsége mindig a maximumot igyekszik nyújtani, és lelkiismeret-furdalása van, ha a körülmények miatt ez nem lehetséges. „Korlát lehet az idő rövideje (utánajárás) és a

szakterület ismeretének hiánya, de ha a korlátok miatt a fordító nem tudja saját maga számára megnyugtató szinten végezni a fordítást, akkor nem vállalja el.” (Heltai 2009: 60)

Véleményem szerint a fordítói kompetencia lényeges eleme, hogy nemet tudjunk mondani azokra a megbízásokra, amelyek az adott körülmények mellett nem teljesíthetők az elvárt minőségi szinten, vagy ha mégis elvállaljuk őket, tisztázni tudjuk, hogy csak kontár minőséget tudunk nyújtani. Ha az ilyen munkákat senki nem vállalná el, hosszú távon növekedne a szakma presztízse, és az ügyfelek is realisabb elvárásokat támasztanának a fordítási szolgáltatással szemben.

Bédard (2000) nemcsak a rövid határidőben és a szakmai ismeretek hiányában látja a minőség romlását, hanem a csoportos fordítás és a fordítási környezetek¹⁹ terjedésében is: egy-egy hosszabb megbízáson egyszerre több fordító dolgozik, előre elkészített és később nehezen módosítható terminológia és fordítómemória alapján. Ilyenkor a konzisztencia és a már meglévő terminológia és fordítás felhasználása („újrahasznosítása”) fontosabb a minőségénél: hiába lenne mit javítani a fordítómemória 100%-os találatain, erre sem idő, sem pénz nincs, ráadásul minden utalólagos beavatkozás veszélyeztetné a konzisztenciát. Bédard nagy terjedelmű szövegek esetében éppen ezért csak az ipari minőséget (*qualité « industrielle »*) látja megvalósíthatónak. A másik két minőségi szint a luxus minőség (*qualité « prestige »*), amely kevés és nagy presztízssű szöveg esetén tartható, valamint a kézműves minőség (*qualité « artisanale »*), amely általában elvárható egy jó fordítótól.

Williams (2009: 19) érvelés alapú minőségellenőrző modelljében (lásd az 1.2.2. alfejezetben) négyféle minőségi szintet különböztet meg:

- maximális/publikálható minőség: tökéletesen adja vissza a forrásszöveg érvelését és megfelel a szakterület-specifikus követelményeknek.
- minimális szakmai minőség: pontosan reprodukálja a forrásszöveg érvelését és nem tartalmaz kritikus hibákat.
- hallgatói átlag: reprodukálja a forrásszöveg érvelését és az oktatási célnak megfelelő mértékben megfelel a szakterület specifikus kritériumoknak
- átlag alatti minőség: nem reprodukálja megfelelően a forrásszöveg érvelését és egy vagy több szakterület-specifikus (vagy oktatási) kritériumnak nem tesz eleget.

Gouadec (2010: 273ff) a minőségről írt cikkében különbséget tesz nyers, leadható, lektorálható és publikálható minőség között. Az egyes szinteket az alábbi öt terület mentén

¹⁹ Jost Zetzsche (2007) terminusa a fordítástámogató eszközökre.

írja le: nyelvi-stilisztikai-retorikai-kommunikatív, tényszerű-technikai-szemantikus-kulturális, funkcionális-felhasználóbarát, kongruencia (a forrásszöveg és a célszöveg kapcsolata) és a fordítás típusa és módja. A fordítási utasítás alapján a munka megkezdése előtt el kell dönteni, hogy az egyes területeken milyen szintű minőséget kell, illetve lehet nyújtani: elfogadható, jó vagy kiváló – az elfogadhatatlan szint természetesen egyik területen sem megengedhető. A fordítás minőségi szintjének előzetes meghatározása segíti és egyszerűsíti a minőség-ellenőrzést.

A kanadai kormány fordítószolgálat a Sical²⁰ rendszer alapján szintén négy minőségi osztályba sorolja a fordításokat: kiváló, teljesen elfogadható, lektorálható és elfogadhatatlan.

Szabari (2001) az ellenőrzés mértéke szerint különbséget tesz átnézett, ellenőrzött, lektorált és szakmailag lektorált fordítás között. Mossop (1992, 2001), Rochard (2003) és Brunette (2000a) szintén a lektorálás felől közelítik meg a minőséget: a lektorálás költséges és időigényes művelet, ezért elegendő a megrendelő igényeinek megfelelő szintű lektorálást nyújtani, nem kell mindig az elejétől a végéig alaposan átnézni a fordítást (a lektorálási típusokat lásd a 2.3. fejezetben).

Újszerű szempontot vezet be Cancio, aki – a vevő szemével nézve a fordítást – a minőség négy fajtáját (és nem szintjét) különbözteti meg: szokásos (amit általában nyújtani tud egy fordító), aktuális (egy konkrét munka minősége), bizonyított (amiről a megrendelő meggyőződött) és potenciális (amire a vevő a megrendeléskor alapoz) (Cancio 2007: 19).

Megállapíthatjuk, hogy az elfogadható fordítás minőségi skálája a tökéletestől és hibátlantól a tartalmilag adekvát, de nyelvileg és formailag döcögős szövegig terjed. A piaci megközelítésben a minőség mércéje az ügyfél igénye és a fordítási körülmények.

1.4.4. A minőségbiztosítás a fordítási folyamatban

A fordítás komplex szolgáltatás, amelynek minden lépésénél megjelenik a minőségbiztosítás. Brunette szerint manapság már lektorálás helyett is minőségbiztosításról beszélünk (Brunette 2003: 123). A két fogalom azonban közel sem azonos: a lektorálás csak a minőségbiztosítás egyik, ám kulcsfontosságú mozzanata, és ahogy ezt a 2. fejezetben látni fogjuk, különböző formákat ölthet.

²⁰ Système canadien d'appréciation de la qualité linguistique = A nyelvi minőség értékelésének kanadai rendszere (fordítás tőlem).

Különbséget kell tenni minőség-ellenőrzés (*quality control, QC*), minőségértékelés (*quality assessment*) és minőségbiztosítás (*quality assurance, QA*) között. Dolgozatomban Mossop (2001: 92ff) definícióit használom, ugyanis az egyes fogalmak használata nem egységes a szakirodalomban.

Minőség-ellenőrzésről akkor beszélünk, ha a fordítás minőségét leadás *előtt* szeretnénk megadott szempontok alapján ellenőrizni és szükség esetén javítani. A minőségértékelés – ahogyan a nevéből is kitűnik – értékítéletet hordoz: egy termék vagy szolgáltatás adott normához mért aktuális minőségét hivatott felmérni.²¹ A minőségértékelés leadás *előtt* vagy *után* történik, és általában véletlenszerűen kiválasztott szövegrészekre irányul. Célja a felmerülő problémák azonosítása és az esetleges megoldások kidolgozásának elősegítése. A minőség-ellenőrzés szöveg- és ügyfélorientált (megfelelő-e a fordítás), míg a minőségértékelés a vállalkozás által nyújtott szolgáltatás minőségének javítására irányul.

A minőségbiztosítás komplex folyamat, amelynek minden lépése a selejt elkerülésére és a megfelelő minőség biztosítására irányul. A minőségbiztosítás a fordítási folyamat minden mozzanatában jelen van és minden résztvevőt érint, egyes esetekben (például jóváhagyás, a megfelelő segédanyagok biztosítása) még a megrendelőt is. A minőségbiztosítás célja, hogy a végtermék maradéktalanul megfeleljen a megrendelő igényeinek. Pinto hozzáteszi, hogy a jó minőségbiztosítási rendszer a munkatársak, a cégvezetők és az egész társadalom megalapozására is szolgál (Pinto 2001: 290). A QA nemcsak magára a fordításra (tartalom és forma), hanem a teljes szolgáltatásra (határidő, kommunikáció stb.) is irányul. A lépések közül egyesek a megelőzésre (fordítás-előkészítés, fordítómémória-karbantartás, dokumentáció, megfelelő fordító kiválasztása stb.), mások az ellenőrzésre irányulnak (lektorálás, szűrőpróbaszerű ellenőrzés stb.). A folyamat egyes lépéseivel kapcsolatban lásd Kis és Lengyel (2006, fordítás-előkészítés), Gouadec (2007), Kis és Mohácsi-Gorove (2008), Kockaert és Makoushina (2008), Lengyel és Kis (2009, terminológiai előkészítés), Kockaert és Segers (2012), valamint Karwacka (2014, minőségbiztosítás az orvosi szakfordítások esetében) munkáját.

A minőségbiztosítás alapja a megfelelő szakemberek kiválasztása és folyamatos képzése is (lásd például Pinto 2001, Kockaert és Makoushina 2008, Urbán 2011).

²¹ A minőségértékelés nemcsak a termékre és a szolgáltatásra irányulhat, hanem a beszállítóra (fordítóra, lektorra stb.) is, de mivel a jelen dolgozat tárgya a fordítás értékelése, a minőségértékelés e vonulatával nem foglalkozom.

Napjainkban egyre több iroda foglalkoztat vendormenedzsert²² a beszállítókkal (fordítók, lektorok stb.) való kapcsolattartásra és a minőség biztosítására, ellenőrzésére. Wagner Veronika 2010 óta dolgozik vendormenedzserként az espellnél, és a következő módon definiálja pozícióját:

A vendormenedzser a külső fordítói csapatért felelős fordítóirodai alkalmazott. Feladatköre cégenként eltérő lehet, a projektmenedzserekkel és az értékesítő munkatársakkal való együttműködés konkrétumaitól függően, de általában magában foglalja a következőket:

- fordítók és fordításszolgáltatók keresése az értékesítők által megadott követelmények szerint,
- a felvételi folyamat szervezése, irányítása,
- a szerződéskötések lebonyolítása,
- a minőség monitorozása, a visszajelzések szervezése,
- a problémás ügyek kezelése, illetve a projektmenedzserek támogatása ilyen esetekben (például ártárgyalások, elvárt szintet el nem érő minőségű munkák és késedelmes szállítások esetén kommunikáció, kompenzáció),
- általános (projektfüggetlen) kapcsolattartóként jelenik meg az alvállalkozók felé.

Pinto (2001) külön hangsúlyozza a megfelelő dokumentáció fontosságát: a megbízó²³ és adott esetben a fordítóiroda azzal járulhat hozzá a minőségi fordításhoz, hogy a fordító rendelkezésére bocsátja a munkához szükséges dokumentumokat, segédanyagokat (párhuzamos szövegek, előzmények, referenciák, glosszáriumok, terminológia stb.). Hasonló következtetésre jut Kim (2006) is, aki a fordítóképzésben részt vevő hallgatók körében végzett empirikus kutatásával bizonyította, hogy a fordítás során használt segédanyagok minősége kedvezően hat a fordítás minőségére, míg a dokumentumok mennyisége teljesen indifferens. Kim és Pinto egyetértenek abban, hogy jelentős lépést jelentene mind a hallgatók, mind a gyakorló fordítók dokumentációs kompetenciájának fejlesztése (az egyes források megbízhatóságának, hasznosságának megítélése, internetes keresés, a segédanyagok használata stb.).

A tökéletes minőséget a megfelelő minőségbiztosítási eljárás sem garantálja, csupán csökkenti a rossz minőség kockázatát. Két okból mégis előfordulhat, hogy a végtermék nem megfelelő minőségű: egyrészt, mert még a legalaposabban kidolgozott minőségbiztosítási rendszer is átenged hibákat, másrészt pedig azért, mert sokszor megfizethetetlen lenne a kifogástalan minőség biztosítása (Gouadec 2010: 272).

²² A fordítóirodák szóhasználatában a beszállítókat vendornak hívják, innen ered a vendormenedzser terminus is, amelyet a pozíció megnevezésére használnak.

²³ A megbízó ez irányú köteleseit az MFE minőségbiztosítási útmutatója is tartalmazza. Lásd: http://mfe.hu/minosegbiztositasi_utmutatok (Letöltés ideje: 2014. szeptember 10.)

A rövid fogalomtisztázás után lássunk egy-két példát arra, hogyan működik mindez a gyakorlatban! Először saját empirikus kutatásomat ismertetem, amelyben nemzetközi fordítóirodák minőségbiztosítási gyakorlatát mértem fel, majd bemutatom az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán működő minőségbiztosítási rendszert.

Minőségbiztosítási gyakorlat a nemzetközi piacon

Az aktuális minőségbiztosítási gyakorlatot egy kérdőíves kutatás segítségével igyekeztem feltérképezni, amelyben 28 fordítóiroda vett részt. 27-en az interneten töltötték ki a kérdőívet, egy magyar iroda pedig személyes interjú keretében válaszolt a kérdéseimre. Az itt közölt eredmények (az országok megoszlását és a szabványok használatát kivéve) az internetes kérdőívre korlátozódnak, az interjú tanulságait a minőség – ár – idő hármasságán külön említtem.

A válaszadók többsége európai alapítású iroda, de két tengerentúli (egy kanadai és egy amerikai) fordítóiroda is vállalkozott a tíz kérdésből álló internetes kérdőív megválaszolására. Ami az európai országok megoszlását illeti, a válaszadók 39%-át magyar (6 db) és lengyel (5 db) irodák alkotják, de emellett 2 német és 1-1 angol, cseh, dán, francia, horvát-magyar, lett, litván, lett-litván, luxemburgi, olasz, svéd, szlovén, szlovák és ukrán fordítóiroda is képviseltette magát.

A teljes kérdőív a függelékben (12.2.), az internetes válaszok pedig a CD-ROM-on találhatók, itt csak a fontosabb kérdéseket ismertetem, hogy képet kapjunk a piaci trendekről. A résztvevőket és a kitöltött kérdőíveket tekintve a felmérés korántsem tekinthető reprezentatívnak, de mindenképpen segít a minőségbiztosítási gyakorlat mélyebb megismerésében. A kutatáshoz félig strukturált kérdőívet használtam, amely egyaránt tartalmazott skálás és nyitott kérdéseket. A kérdések többségénél teljesen szabadon hagytam a válaszadókat, hogy minél pontosabb képet kaphassak az általuk alkalmazott módszerekről és a döntéseiket meghatározó szempontokról, anélkül, hogy a kérdésfeltevessel befolyásolnám őket²⁴.

A kérdések jelentős részét ebben a pontban tárgyalom, de a minőségbiztosítási szabványok használatára vonatkozó részt az 1.4.5. alfejezetben fejtem csak ki.

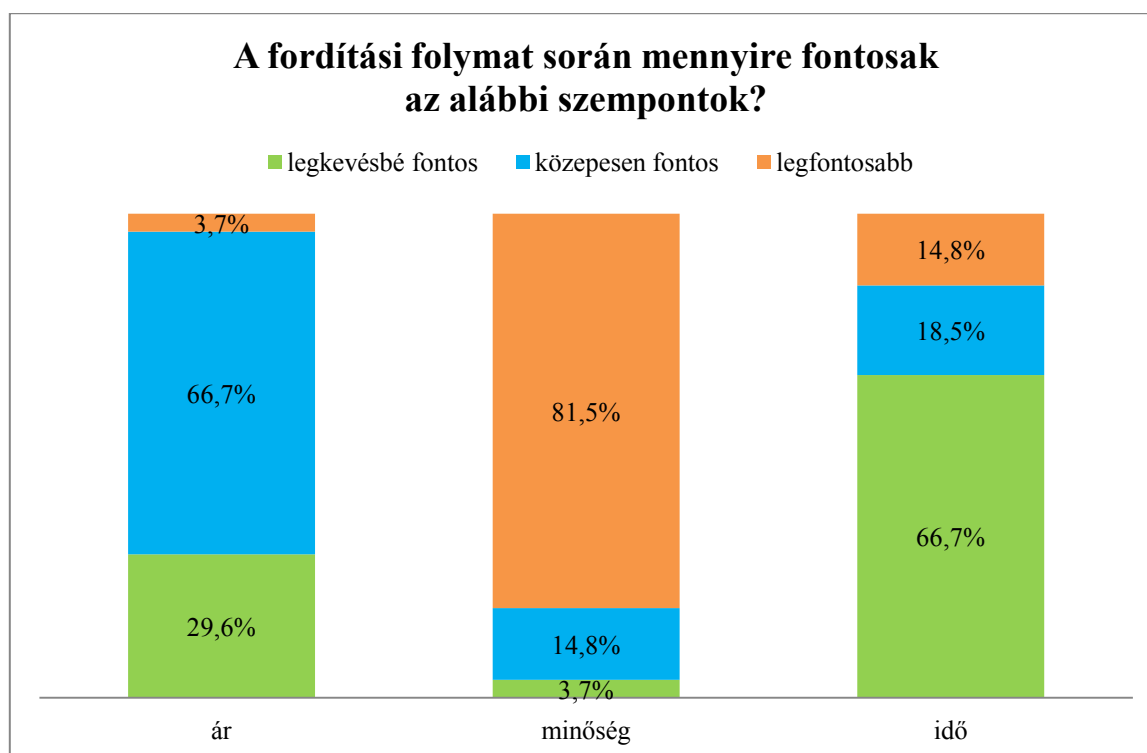
²⁴ Hasonló megfontolásból ugyanezt a módszert alkalmazta Brunette és Racette (2000) is, amikor a lektoráláshoz való hozzáállást vizsgálta.

A minőség – ár – idő hármas

A fordítóirodák marketingjében viszonylag gyakran előfordul a „minőségi fordítás” szókapcsolat (több ezer találat a Google-ban), hiszen általában kiemelt szerepet kap a minőség hangsúlyozása. Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a fordítási folyamat során hozott döntésekkor milyen hierarchiában érvényesülnek a minőség – ár – idő hármas egyes elemei. Az eredményt az 1. ábra szemlélteti.

A válaszokból egyértelműen kiderül, hogy a legtöbb fordítóiroda (81,5%) számára – önbevallás alapján – a minőség a legfontosabb, majd 66,7%-ban ezt követi az ár és végül az idő kritérium. Azok a válaszadók, akik nem a minőséget helyezték első helyre az alábbi válaszokat adták: három fordítóiroda az idő – minőség – ár sorrendet, egy-egy pedig az idő – ár – minőség, illetve az ár – minőség – idő hierarchiát jelölte meg.

1. ábra: A minőség – ár – idő hármas

A 28. fordítóiroda vendormenedzsere a személyes interjú során elmondta, hogy náluk projektenként más-más sorrendben érvényesülnek a fenti szempontok; a döntés többek közt a projekt határidejétől (sürgősségétől), a megrendelő minőséggel kapcsolatos elvárásaitól és a munkára szánt összegtől függ (ezzel kapcsolatban lásd a minimális fordításról szóló részt az 1.4.2. alfejezetben).

Mivel a kérdőív érvényesítéséhez kötelező volt választ adni erre a kérdésre, feltételezem, hogy a többi iroda a rá jellemző legáltalánosabb trendet jelölte meg. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy mindegyik megoldásra van igény, hiszen nem ritka, hogy a megrendelő szemében az idő vagy az ár kritérium megelőzi a minőséggel kapcsolatos elvárásokat. Egyre több az olyan munka, amelyet gyorsan és olcsón szeretne elvégeztetni a megrendelő, annak ellenére, hogy ez esetleg alacsonyabb minőséget eredményez.

Ugyanez a helyzet, ha a fordító szemével nézzük a dolgot: a fordítónak sokszor mérlegelnie kell, hogy a kapott díjazás és a rendelkezésre álló idő függvényében milyen minőségi szint kifizetődő, illetve teljesíthető számára. A gyakorlat azt mutatja, hogy a fordítási piacon egyre inkább megnövekszik a minimális fordítás iránti kereslet, és háttérbe szorul a kifogástalan minőség iránti igény (lásd például Larose 1998, Heltai 1999).

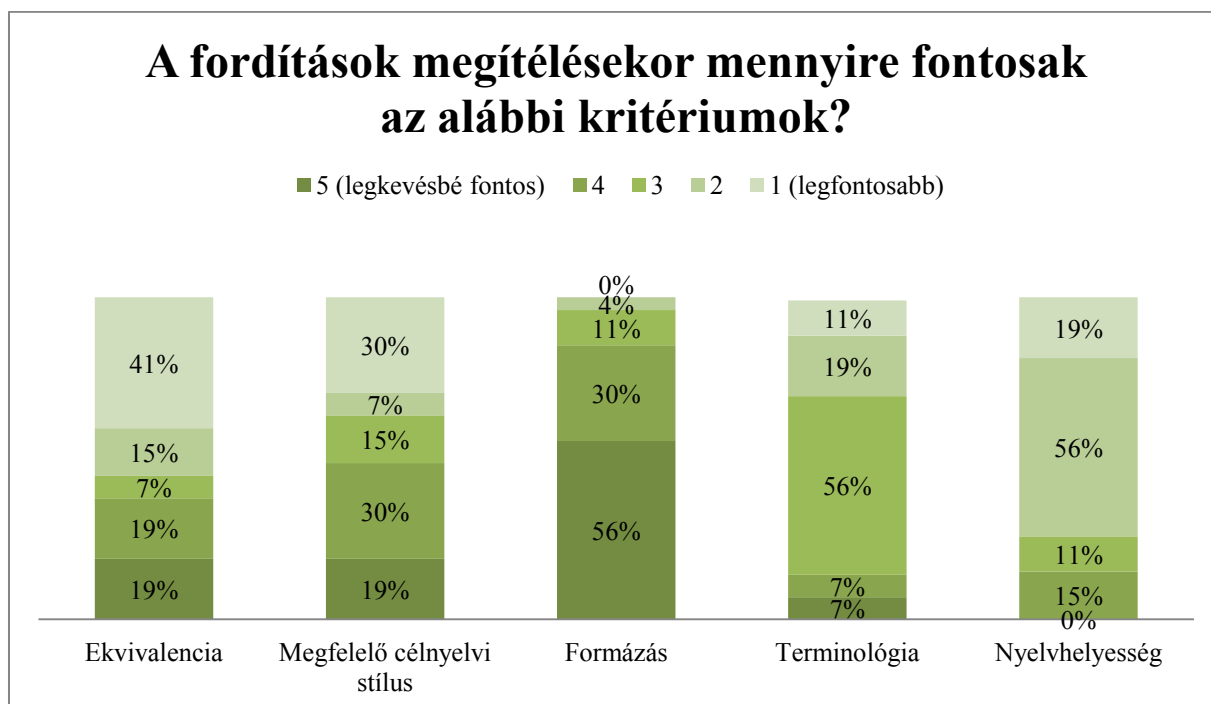
Kiválóan illusztrálja ezt a jelenséget a gépi fordítás térnyerése. Ha az ember egy olyan nyelvű honlapra téved, amelyet nem ért, azonnal a gépi fordítást hívja segítségül, és eredményül többé-kevésbé érthető fordítást kap. A fordítás fő célja ebben az esetben az, hogy az olvasó megértse a honlap tartalmát, és el tudja dönteni, hogy érdemes-e vele mélyebben foglalkozni, esetleg lefordíttatni egyes részeit. (A gépi fordításról bővebben lásd: Varga 2011.)

További példa a gyors és költséghatékony munkavégzésre egyes fordítóirodák – mint például a Hunnect Kft. – gyakorlata, ahol egyes esetekben hatékonyan alkalmazzák a gépi fordítás és az azt követő utószerkesztés modelljét (Kovács 2012, Sojnóczky 2012).

A fordítások megítélése

A minőségbiztosítás igen fontos eleme a fordítások értékelése. A kérdőív következő kérdése a beérkező fordítások megítélésre vonatkozott, mégpedig az alábbi szempontok szerint: ekvivalencia, nyelvhelyesség, terminológia, formázás és megfelelő célnyelvi stílus. Arra kértem a válaszadókat, hogy adják meg a fenti kritériumok fontossági sorrendjét. A könnyebb érthetőség kedvéért a kérdőívben igyekeztem szabatosan meghatározni a fenti fogalmakat. Az ekvivalenciát a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg pontos megfeleltetéseként, a nyelvhelyességet a nyelvtani és a nyelvhasználati szabályok betartásaként, a terminológiát a helyes szakszavak használataként, a formázást a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg formai egyezésekként határoztam meg. A megfelelő célnyelvi stílusra is igyekeztem minél közérthetőbb formában rákérdezni, ezért úgy fogalmaztam, hogy fontos-e, hogy a fordítás a célnyelvi olvasó számára ne tűnjön fordított szövegnek. A kapott válaszokat a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: A fordítások értékelését meghatározó szempontok

A legtöbb válaszadó (41%) számára a fordítások értékelésekor az ekvivalencia az elsődleges kritérium, 56% második helyen a nyelvhelyességet, harmadik helyen a terminológiát, és ötödik helyen a formázást jelölte meg. A megfelelő célnyelvi stílust a megkérdezett cégek 30%-a a legfontosabb kritériumnak ítélte, de ugyanennyien a negyedik helyre tették. Ha tehát csak az első helyet – azaz a legfontosabb minőségi kritériumként megjelölt aspektust – nézzük, megállapíthatjuk, hogy az ekvivalenciát csupán 11%-al (ez gyakorlatilag 3 céget jelent) többen ítélték legfontosabbnak, mint a megfelelő célnyelvi stílust.

Érdekes az is, hogy a nyelvhelyességet egyetlen fordítóiroda sem tette az ötödik helyre, míg az ekvivalencia és a megfelelő célnyelvi stílus 19% számára a legkevésbé fontos kategóriába tartozik. Ez azért meglepő, mert a gyakorlatban előfordulnak olyan megrendelések, amelyeknél pénz és idő hiányában csak az ekvivalenciát és a szöveg funkcionalitását, felhasználhatóságát kell ellenőrizni, és a nyelvhelyességi, stilisztikai ellenőrzést kimondottan hanyagolni kell.

100%-os az egyetértés abban is, hogy a formázás sohasem elsődleges szempont, egyetlen iroda jelölte második legfontosabb kritériumnak, de a többség a negyedik vagy ötödik helyre tette.

Természetesen a fordítások értékelési szempontjai is projekt-, illetve szövegfüggők, és mivel a jelen kutatásban nem ismerjük a fordítóirodák fő profilját, nem tudhatjuk, hogy milyen tapasztalatok állnak a fenti választások háttérében.

Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a fent ismertetett szakirodalmi adatoknak megfelelően leginkább az ekvivalencia és a megfelelő célnyelvi stílus a fő értékelési kritérium.

Minőségbiztosítási eszközök

A kérdőív további részeiben a minőségbiztosítási eszközökre és módszerekre kérdeztem rá. A leggyakrabban megnevezett minőségbiztosítási elem természetesen a lektorálás: egyes cégeknél a kétlépéses (lektorálás, célnyelvi ellenőrzés)²⁵, másoknál az egy lépéses (csak lektorálás) ellenőrzés a megszokott.

Szintén kitüntetett helyen szerepelnek az informatikai megoldások. Ide tartoznak a fordítási környezetek által kínált lehetőségek: a fordítómemóriák (TM) és terminológiai adatbázisok (TB) használata, valamint a rendszerekbe épített minőségellenőrzési eszközök (bővebben lásd: Lengyel 2013) lefuttatása a munkák leadása előtt. A fordítások megfelelő előkészítése szintén a gyorsabb és hatékonyabb munkavégzést segíti. A megfelelő formázás biztosításához általában DTP²⁶ programokat használnak a megkérdezett irodák.

A válaszadóknál jelentős szerepet kap a megfelelő munkatárs kiválasztása. Egyes irodák komplex minőség-ellenőrző rendszert dolgoztak ki a beszállítók értékelésére, amely alapján kiválasztják az egyes projektek résztvevőit (lásd például Wagner 2011). A fordítók értékelésénél nem csupán a célnyelvi szöveg minősége mérvado, hanem a szolgáltatás egyéb szempontjai is, mint például a határidő betartása, a rendelkezésre állás és az utasítások követése (például Kreisz 2007). „A projektmenedzser akkor tekinti jó minőségűnek a leadott fordítást, ha a lektor jó visszajelzést ad, az ügyfél elégedett, de legalábbis nem reklamál. Ezenkívül számára a fordító alvállalkozó, akinél a nyelvi minőség mellett a szolgáltatási minőség is fontos.” (Wagner 2011: 22).

Van, aki megfelelő diplomát, képesítést vár el a fordítóktól és a lektoroktól, mások csak anyanyelvi munkatársakkal dolgoztatnak, de vannak olyanok is, akiknél a szakmai hozzáértés és a többéves tapasztalat az elsődleges szempont. Cary szerint szakszövegek fordításakor a legfontosabb a megfelelő terminológia használata, ezért jobb, ha egy fordítani (is) tudó szakember végzi a munkát, és nem egy fordító, aki csak valamennyire ért a témához (Cary 1986: 60).

²⁵ Erre a folyamatra az angol nyelvű szakirodalom gyakran a TEP (Translation-Editing-Proofreading) rövidítést használja.

²⁶ Desktop publishing = asztali kiadványszerkesztés.

Szinte „nulladik” kritériumként szerepel a fordítási környezetek ismerete és használata. A fentiek mellett természetesen fontos szerepet kap a rugalmasság, a határidők pontos betartása, a megfelelő kommunikáció és az ár is. Számos cégnél fontos minőségbiztosítási momentumként jelenik meg a munkatársak folyamatos képzése is (lásd például Pinto 2001), ami egyrészt a technológia fejlődése, másrészt a nyelvi tudatosság fejlesztése miatt elengedhetetlen. A fordítói kompetencia témája túlmutat a dolgozat keretein, bővebben lásd például: PACTE (2003, 2005), Dróth 2003, Göpferich (2009), Pym 2012, Kovalik-Deák 2013.

A fentiek összecsengenek a Martin (2007: 62) által említett egyéb minőségbiztosítási módszerekkel: megfelelő munkatárs kiválasztása (vagy felvétele, ha belsősről van szó), képzések, fordítási környezetek használata. Martin szerint a lektorálás ezekkel együtt lehet igazán hatékony, mert önmagában túl későn jelenik meg a folyamatban.

A 2.1. alfejezetben látni fogjuk, hogy a fordításslétszolgáltatók körében leginkább elterjedt EN 15038 szabványban a projektmenedzsment is kiemelt szerepet kap. A megkérdezett irodák közül – ezzel összhangban – többen említették az ügyféllel való kommunikáció és a munkaszervezés egyes lépéseinek (fordítás-előkészítés, folyamatos ellenőrzés, egyeztetés az ügyféllel) jelentőségét.

A fenti eredmények bepillantást engednek a fordítóirodák gyakorlatába, ám nem mondhatók reprezentatívnak, hiszen a kutatás csak néhány – főleg európai – országra terjed ki. Ennek ellenére kirajzolódik az a tendencia, hogy a fordítások megítélésekor általában az ekvivalencia és a megfelelő célnyelvi stílus a legfontosabb, valamint az, hogy a minőségbiztosítás során sok múlik a lektoráláson, a megfelelő közreműködők kiválasztásán és a technológia használatán. A későbbiekben a felsorolt kulcsmomentumok egyikével, a lektorálással közelebbről is foglalkozunk.

Minőségbiztosítás az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága (Directorate-General for Translation, DGT) által 2013 júliusában kiadott belső dokumentum (*DGT Guidelines for Quality Control and Evaluation of Outsourced Translations*) kétféle minőségbiztosítási területet ismertet: a minőség-ellenőrzést és a külső fordítások értékelését.

A szöveg meghatározása szerint: „A minőség-ellenőrzés (QC) olyan minőségbiztosítási intézkedés, amely biztosítja, hogy a – belső vagy külső fordítók

bevonásával – készített szövegek megfelelnek a kívánt célnak. A minőség-ellenőrzés lektorálásból vagy célnyelvi ellenőrzésből, illetve ezek valamilyen kombinációjából áll.”²⁷ (DGT Guidelines: 1) A lektorálás és a célnyelvi ellenőrzés terminus definíciója az EN 15038 szabvánnyal azonos (lásd a 2.1. alfejezetet).

A minőség-ellenőrzés szintjét a csoportvezető határozza meg a fordító személyétől és a kockázatelemzéstől függően. A kockázatelemzés a fordítandó szöveg típusán alapul: a szövegeket jelenleg 4 kategóriába és számos alkategóriába sorolják²⁸; a minőségi elvárások a jogi dokumentumok esetében a legszigorúbbak. Az 1. szintű minőség-ellenőrzés (QC1) magas szintű lektorálást ír elő, míg a 2. szint (QC2) kevésbé komoly ellenőrzést is megenged. A QC1 dokumentumok 70-100%-át kell ellenőrizni, a QC2 esetében az ellenőrzés – a csoportvezető döntése alapján – 0-70% között lehet.

A belső fordítások minőségbiztosításának alapelvei: „a személyek gondos kiválasztása, a megfelelő segédanyagok biztosítása és a fordítások alapos utószerkesztése. Az utószerkesztés módja és intenzitása a forrásnyelvi szöveg felhasználásától és szövegtípusától függ.” (Höpp 2006: 92) Höpp itt szokatlanul használja az utószerkesztés terminust – amely általában a gépi fordítások javítására vonatkozik – de feltételezem, hogy a fordítás ellenőrzésének különböző típusait érti alatta. Farkas Ágnes (2007) előadásában elmondta, hogy a DGT magyar osztályán minden fordítást teljes egészében szisztematikusan lektorálnak, de ez más közösségi szervekre nem feltétlenül jellemző (lásd Egyedi 2007: 39).

A DGT-nél külön figyelmet szentelnek a külső fordítások ellenőrzésének. Ezeket a szövegeket ideális esetben nem lektorálni, csak ellenőrizni kell, mert a külső szolgáltatókkal kötött szerződések értelmében már lektoráltan, használatra kész állapotban érkeznek (Farkas 2007: 28).

„A FL-fordítások²⁹ értékelése tehát elsődlegesen nem arra irányul, hogy a nyelvi osztály fordítói hibákat tárjanak fel, hanem annak eldöntésére, megfelel-e a kész fordítás a különböző követelményeknek, illetve – amennyiben nem felel meg minden szempontnak – milyen mértékben kell a fordítást módosítani.” (Lakatos 2009: 86)

A külső fordítások értelése kettős céllal történik: egyrészt visszajelzést ad a megrendeléseket kezelő osztálynak, hogy rendben megérkezett és kifizethető a fordítás,

²⁷ Quality control (QC) means applying a quality assurance measure to ensure that the text translated - internally or externally - is suitable for its intended purpose. It shall consist of revision² or review³, or any combination of the two. (DGT Guidelines: 1)

²⁸ Farkas (2007: 24f) még öt kategóriát sorol fel, felételezem, hogy időközben változott a rendszer.

²⁹ FL = freelance

másrészt lehetőséget ad a megbízott cég és a DGT fordítói közötti párbeszédre, ami hosszú távon biztosítja a minőség javulását.

A *DGT Guidelines* szerint a külső fordításokat minden esetben – a leadástól számított 10 munkanapon belül – értékelni és osztályozni kell (kivéve, ha a szerződés másképp rendelkezik). Az értékelés (EVA) mindig csak a szöveg egy részére irányul, amely a teljes fordítás legalább 10%-a, de minimum 2, maximum 10 oldal. Az értékelt szövegrész lehetőség szerint reprezentatív és tartalmazza a fordítás felhasználását érintő fontosabb szakaszokat. Az értékelt minta tehát nem feltétlenül egybefüggő szöveg.

Annak ellenére, hogy az EVA elsősorban nem a minőség javítására irányul, a talált hibákat lehetőség szerint ki kell javítani, mert a javítások egyben visszajelzésül is szolgálnak a külső cég számára. A visszajelzést ezen felül általában egy külön fájlban is meg kell tenni, kivéve, ha a fordítás „kiváló” minősítést kapott. A visszajelzés az adott értékelés (osztályzat) indoklására és a visszatérő hibák kiküszöbölésére szolgál. Az osztályzás egy ötfokú skálán (kiváló, jó, elfogadható, az elvárt szint alatti, elfogadhatatlan) történik, az egyes szintek részletes ismertetését lásd Lakatos 2009: 89f. A szöveg formai elemeit (teljesség, helyesírás, számozás, lábjegyzetek, dátumok stb.) a teljes fordításban ellenőrizni kell.

Az EVA elvégzése minden külsős munka esetében kötelező: ha a minőség jó, akkor a szöveg azonnal leadható, ha viszont nem megfelelő, akkor vissza kell küldeni a fordítónak vagy – kivételes esetben – alapos belső ellenőrzésnek kell alávetni (DGT Guidelines: 2).

A külső fordítások ellenőrzésére számítógépes minőségértékelési eszközt (*Quality Assessment Tool, QAT*) hoztak létre. A QAT nyolc hibakategóriát különböztet meg (DGT Guidelines: 14):

- SENS (*Sense*): félrefordítások, értelemzavaró hibák, indokolatlan betoldások
- OM (*Omission*): indokolatlan kihagyások
- TERM (*Terminology*): helytelen vagy inkonzisztens terminológia-használat
- RD (*Reference documents*): referenciadokumentumok használatának elmulasztása
- CL (*Clarity*): a szöveg érthetőségét, gördülékenységét zavaró és regiszter hibák
- GR (*Grammar*): nyelvtani hibák
- SP (*Spelling*): helyesírási hibák, elütések
- PT (*Punctuation*): központoszási hibák

Kategóriánként kis és nagy hiba fordulhat elő. A nagy hibákat a DGT Guidelines „magas relevanciájú” (*high relevance*) hibáknak nevezi, és a következőképp definiálja: „A magas relevanciájú hiba olyan hiba, amely komolyan veszélyezteti a szöveg kívánt célra való

felhasználását”³⁰ (DGT Guidelines: 14). Az anomáliák súlyozását – szorzóját – a nyelvi osztályok határozzák meg az adott nyelv jellemzőinek függvényében. A 2. táblázatban látható példa a DGT Guidelines V. függelékéből származik (DGT Guidelines: 15):

2. táblázat: A QAT működése (példa), DGT Guidelines

sens	SENS	0	1	10
om	ÜM (sic!)	2	0	4
term	TERM	0	2	20

A kisbetűs rövidítések a kis hibákat, a nagybetűsek a nagy hibákat jelzik, a harmadik oszlopban a kis hibák, a negyedikben a nagyok száma található. Az utolsó oszlop a súlyozott pontszámot tartalmazza. A példából kiderül, hogy a súlyos értelmi és terminológiai hibák szorzója 10, míg az apró kihagyásoké csak 2.

A fentiekből kitűnik, hogy a minőség az Európai Unión belül is elsődleges szempont, az értékelés fő kritériuma pedig a szöveg célközönsége és funkciója.

1.4.5. Szabványosítás

A szabványosítás lényege, hogy a „gyártási” folyamat szabályozásán keresztül átláthatóbbá és egyszerűbbé teszi az együttműködést az üzletfelek között. A tanúsítás feltétele, hogy a fordításszolgáltató olyan minőségbiztosítási rendszert vezessen be, amely megfelel a szabványban foglaltaknak.

A jó minőségbiztosítási rendszer egyik ismérve az, hogy optimálisan ötvözi a standard, szabvány elemeit az adott szakma sajátosságaival, igazodva az adott fordítóiroda és ügyfelei igényeihez és gyakorlati tevékenységéhez. (Kreisz 2007: 67)

A fordítás szempontjából meghatározó az 1998 áprilisában megjelent, majd 2006 végén az EN 15038 megjelenésekor visszavont német DIN 2345 szabvány, amely expliciten kimondja, hogy a fordítás minőségéért a megbízó maga is felelős: a szabvány nemcsak a fordító kötelességeit listázza, hanem tartalmazza a megbízó felé irányuló elvárásokat is. A fordítás minőségét csak objektív, mérhető kritériumok (helyesírás, nyelvtan, terminológia, a megbízóval kötött megállapodás betartása, teljesség stb.) alapján határozza meg, az ekvivalenciát nem írja elő (Szabari 1999a).

³⁰ A high relevance error is an error that seriously compromises the text's usability for its intended purpose. (DGT Guidelines: 14)

Az első olyan nemzetközi szabvány, amelyet kimondottan a fordítási szolgáltatásokra hoztak létre az EN 15038:2006 – amelynek magyar változata 2007. november 1-jén jelent meg MSZ EN 15038 néven –, de emellett vannak más, szűkebb területen elterjedt, nemzeti szabványok is, amelyek részletes ismertetése meghaladja e dolgozat kereteit.

Az Európai Szabványügyi Bizottság által kiadott EN 15038 szabvány az ISO 9001-gyel ellentétben kizárólag a fordítási szolgáltatásokra vonatkozik. A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) által 1987-ben megalkotott ISO 9001 szabvány általános minőségirányítási előírásokat tartalmaz, amelyeket bármilyen iparágban lehet alkalmazni. Az EN 15038 szabvány ezzel ellentétben a fordítási szolgáltatás minden aspektusára (emberi és technikai erőforrások, minőségirányítási rendszer, projektmenedzsment, az ügyfél és a fordításszolgáltató közötti kapcsolat, a fordításszolgáltatás eljárásai) kiterjed.

Az EN 15038 a fordításszolgáltatás egészére fókuszál, nem csupán a fordításra mint végtermékre (Biel 2011). Külön ismerteti a fordításszolgáltatás folyamatában részt vevőkkel szembeni követelményeket, különös tekintettel a fordítókra és a lektorokra. A minőségbiztosítás jegyében nagy hangsúlyt fektet a fordítás ellenőrzésére, amelynek 5 típusát különbözteti meg (a magyar megfelelők az MFE holnapjáról származnak³¹):

- ellenőrzés: a fordító átolvassa a saját munkáját, egybeveti a forrásnyelvi változatot a célnyelvivel;
- lektorálás: egy másik fordító egybeveti a forrásnyelvi szöveget a célnyelvivel;
- célnyelvi ellenőrzés: egy szakember szakmai szempontból ellenőrzi a célnyelvi szöveget;
- korrektúra: publikálás előtti javítások;
- végellenőrzés: az ügyfélnek történő leadás előtti, szűrőpróbaszerű ellenőrzés.

A fenti lépések közül az ellenőrzés, a lektorálás és a végellenőrzés minden esetben kötelező, de célnyelvi ellenőrzés és korrektúra csak akkor szükséges, ha ezt a megrendelő igényli. A korrektúra a többi javítási típussal ellentétben nincs egyértelműen definiálva. Az angol szöveg: „checking of proofs before publishing” (EN 15038 2006: 8; a kefelevonat ellenőrzése kiadás előtt, fordítás tölem) értelmezhető publikálás előtti utolsó ellenőrzésként, de úgy is, hogy a célnyelvi szöveget publikálható minőségűvé kell tenni (Schopp 2007: 8).

³¹ <http://www.mfe.hu/index.php?id=368> (Letöltés ideje: 2013. február 24.)

Az EN 15038 alkalmazása önmagában nem garantálja a tökéletes minőséget, de biztosítja a szükséges keretfeltételeket:

A fordítási tevékenységnek a jelen útmutató szerinti végzése biztosítékot nyújt arra, hogy a fordítás folyamata rendezett és jól dokumentált keretek között történik a megrendeléstől a kész fordítás leszállításáig, sőt tekintettel az archiválási előírásokra, még azon túl is, és a fordításokat kvalifikált személyek végzik. (MFE honlap³²)

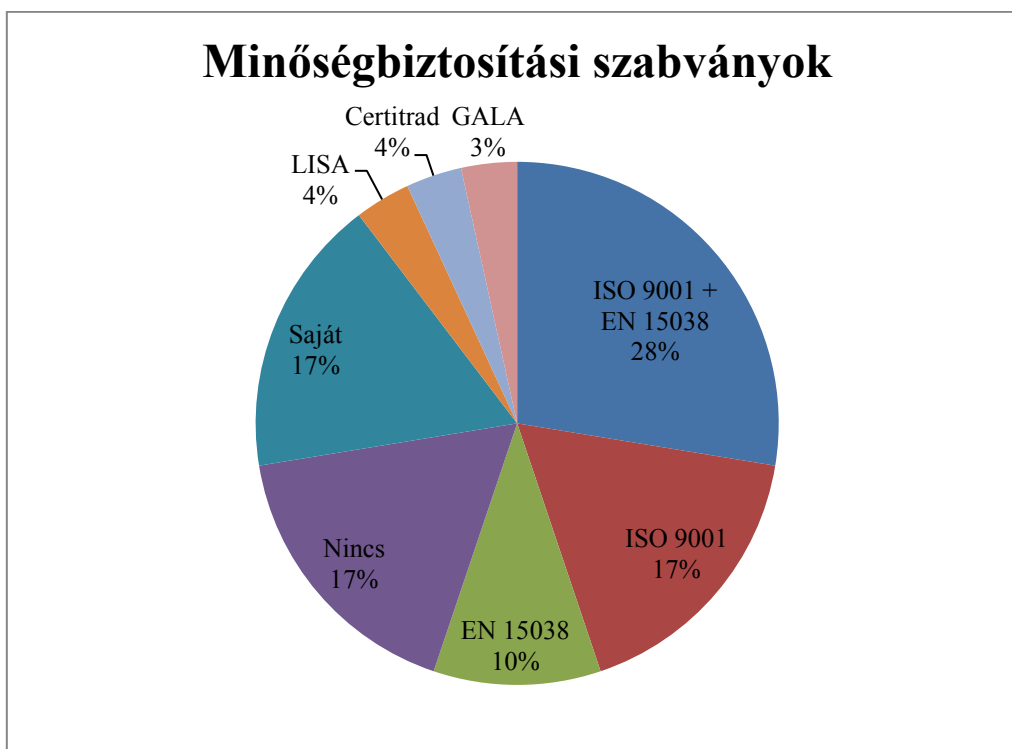
Az EN 15038 a fordítás folyamatára fókuszál, míg többek között a SAE J2450 és a LISA³³ QA modellje magára a fordításra mint termékre irányul. Ezek a szabványok konkrét minőségi kritériumokat és hibakategóriákat tartalmaznak, részletes ismertetésüket lásd Lengyel István munkáiban (Lengyel 2007, 2013).

A korábban említett nemzetközi kérdőíves kutatásban rákérdeztem a fordításszolgáltatók által alkalmazott szabványokra is. Az erre vonatkozó kérdés tanulsága szerint a válaszadók többsége (55%) az EN 15038 és/vagy az ISO 9001-es szabványt használja. A megkérdezett fordítóirodák 17-17%-a nem alkalmaz minőségbiztosítási szabványt, illetve saját rendszert dolgozott ki a minőségi szolgáltatások garantálására. A fent említett két szabvány mellett a francia *Chambre Nationale des Entreprises de Traduction* (a francia fordítóirodai kamara) által 2010-ben létrehozott *Certitrad* szabványt, illetve a 2011-ben megszűnt LISA minőségbiztosítási szabványát jelölték meg a válaszadók. Az egyik fordítóiroda tévesen a GALA-t (*Globalization and Localization Association*) jelölte meg, mint minőségbiztosítási szabványt, ám ez a 2002-ben létrejött egyesület semmilyen szabvánnyal nem rendelkezik. A válaszok pontos eloszlását a 3. ábra szemlélteti.

³² <http://www.mfe.hu/index.php?id=368> (Letöltés ideje: 2013. február 24.)

³³ A LISA (*Localization Industry Standards Association*) QA modellje széles körben elterjedt, annak ellenére, hogy a szervezet 2011-ben csődbe ment.

3. ábra: A fordítóirodák által alkalmazott minőségbiztosítási szabványok

A felmérés alapján megállapíthatjuk, hogy az EN 15038 mellett az általánosabb ISO 9001 is meghatározó szerepet játszik a piacon, ám mivel ez a norma a termékgyártási munkafolyamatra vonatkozik, mindenképpen adaptálni kell a fordítási folyamatra.

A szabványok alkalmazását igazoló tanúsítvány megszerzése bonyolult és költséges folyamat, amely egyéni fordítók esetében általában nem kifizetődő. A minősítés azonban éppen a szabadúszó fordítók számára lett kitalálva. Magyarországon jelenleg az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén lehet minősítést szerezni, az Egyesült Államokban az ATA (részletesen lásd Szabari 1999b), Ausztráliában pedig a NAATI végzi az akkreditálást. Ezeken felül természetesen számos minősítő intézmény, szervezet létezik, ezek felsorolását mellőzöm. (A minősítés problematikájáról lásd például Szabari 2001.)

Gouadec a minősítés mellett azt javasolja, hogy az egyéni fordítók „általános fordítási szolgáltatási feltételek”³⁴ (Gouadec 2007: 242) címmel írják le az ügyfél számára, hogy hogyan biztosítják munkájuk minőségét (a fordítási folyamat részletes ismertetése, a minőségmenedzsment bemutatása stb.). Ez elősegítené a fordító és az ügyfél együttműködését, az esetleges reklamációk kezelését és a megbízással kapcsolatos lényeges pontok tisztázását. Napjainkban egyes fordítási környezetek gyártói (például az SDL) is

³⁴ [...] general conditions of translation service provision (Gouadec 2007: 242).

végeznek tanúsítást, amelyben elismerik, hogy a fordító egy adott szinten használja az eszközt.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a minőség kérdése jóval összetettebb a végtermék tulajdonságainak kimerítő felsorolásánál. A megfelelő minőség eléréséhez nemcsak a folyamat hatékony megszervezése és lebonyolítása, hanem a közreműködők és a felhasznált segédeszközök körültekintő kiválasztása is elengedhetetlen.

1.5. Összefoglalás

E fejezet fordításelméleti és részben gyakorlati körképe alapján elmondhatjuk, hogy a fordítás minőségét nem lehet egyértelműen és mindenki által elfogadható módon meghatározni. Ennek Colina szerint két fő oka van: egyrészt mindenki másképp definiálja a fordítást, másrészt minden projektnél más-más minőségi kritérium hangsúlyos (Colina 2009: 240). Az utóbbi megállapításról tanúskodik a piaci minőség-felfogásról szóló 1.4. alfejezet is.

Megfigyelhettük, hogy a célnyelvi szöveg kezdetben teljesen alá volt rendelve a forrásnyelvi szövegnek, majd lassanként a befogadó és a szövegfunkció – azaz a célnyelv – felé tolódott a hangsúly, és a minőség megítélése egyre inkább befogadó- és funkcióközpontúvá vált. A kutatók egyre inkább felismerték, hogy a szöveg nem izolált entitás, a fordításnak nem mondatról mondatra, hanem szövegről szövegre kell történnie, figyelembe véve a nyelven kívüli faktorokat: a befogadót, a célnyelvi kultúrát, a szöveg típusát és funkcióját is. Nida szerint a célnyelvi szöveg minőségét lehetetlen önmagában értékelni, mindig figyelembe kell venni a folyamatot körülvevő tényezőket, amelyeket az adott szituációnak megfelelő súllyal kell értékelni (Nida 1964: 164).

A piaci igényeket és változásokat is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a jó fordítás pragmatikailag és funkcionálisan adekvát és megfelel az ügyfél elvárásainak. Ezek a kritériumok olykor a nyelvhelyességi elvárásoknál is fontosabbak.

A minőségről szóló alfejezet lezárásaként röviden szeretném áttekinteni azokat a fogalmakat, amelyeket a minőségértékelés kapcsán kulcsfontosságúnak tartok, azaz az objektivitást, az ekvivalenciát és az értékelést.

1.5.1. Objektivitás

A minőséggel kapcsolatos szakirodalomban mindvégig jelen van az objektivitásra való törekvés. A teljes objektivitás lehetetlen, hiszen a folyamatban mindig ott van az emberi tényező: a fordító a sok lehetséges értelmezés közül azt adja vissza, amelyet ő megért (Sixel 1994: 344), a lektor pedig szubjektív értelmezése és preferenciái alapján értékeli (Sager 1994,

Lauscher 2000, Urbán 2011). A szubjektivitás minimálisra csökkenthető, ha az értékeléshez pontosan definiált paramétereket és súlyossági szinteket használunk (Hatim és Mason 1990, Urbán 2011).

Sager szerint az értékelés akkor lehet igazán objektív, ha a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveget egy harmadik, semleges viszonyítási ponthoz mérjük. Ez a „*tertio comparationis*” (Sager 1994: 146) lehet egy optimális fordítás, több lehetséges fordítás, egy az elképzelhető megoldások közül vagy a forrásszöveg nyelvfüggetlen reprezentációja. A fordításslátogáltatók esetében a „*tertio comparationis*” optimális esetben a szöveg metalingvisztikai reprezentációja, de figyelembe kell venni a felhasználói elvárásokat és a fordítási utasítást is (Sager 1994: 146ff).

1.5.2. Ekvivalencia

Ha fordítás minőségéről beszélünk, mindenképpen felmerül az ekvivalencia kérdése is. Disszertációmban nem ismertetem részletesen az egyes ekvivalencia elméleteket, röviden mégis szeretném összefoglalni a fontosabb terminusokat.

Nida és Taber (1969) különbséget tesz formális és dinamikus ekvivalencia között. A formális ekvivalencia gyakorlatilag szó szerinti fordítást jelent, amelynek során adott szófajt azonos szófajú lexikai elemmel fordítunk. A dinamikus ekvivalencia lényege, hogy a célnyelvi szöveg a forrásnyelvi változattal azonos hatást váltson ki a befogadóból.

A szkoposz-elmélettel előtérbe kerül a szövegfunkció, és megjelenik a funkcionális ekvivalencia fogalma. A funkcionális és a dinamikus ekvivalencia fogalma sok hasonlóságot mutat, ám mégsem azonos:

„[a] dinamikus ekvivalencia a hangsúlyt a hatásra helyezi (a beszédaktus-elméletben ez a perlokúció), míg a funkcionális ekvivalencia a szövegnek az adott kommunikációs helyzetben betöltött szerepére (funkciójára) utal, amely magába foglalja a beszélő/író kommunikációs szándékát (illokúció) és az elérni kívánt hatást is.” (Heltai 2012: 10)

Catford (1965) szövegekvivalencia fogalma – amelyet Nidához hasonlóan a formális megfelelővel (*formal correspondent*) állít szembe – gyakorlatilag azonos a funkcionális ekvivalenciával: a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg akkor szövegekvivalens, ha adott helyzetben képesek ugyanazt a funkciót betölteni, tehát felcserélhetők.

Koller (1992) ekvivalenciátípusait a funkcionális ekvivalencia összetevőinek tekinthetjük: a denotatív ekvivalencia főként a lexikai elemekre vonatkozik és a jelentések közti egyezést jelöli; a konnotatív ekvivalencia lényege, hogy a két szöveg konnotációi megegyezzenek; míg a pragmatikai ekvivalencia a kommunikációs

szándék azonosságát jelenti. Koller szövegnormatív ekvivalencia terminusa az eredeti szöveg szövegtípusra jellemző jegyeinek megőrzését jelenti a célnyelven, a formai-esztétikai ekvivalencia pedig – főleg irodalmi szövegek esetében – arra utal, hogy a fordításnak az eredetivel megegyező esztétikai élményt kell nyújtania.

Klaudy, Koller ekvivalencia típusait ötvözve, megalkotja a kommunikatív ekvivalencia fogalmát: „Azt a célnyelvi szöveget tekintjük valamely forrásnyelvi szöveg kommunikatív ekvivalensének, amely a referenciális, a kontextuális és a funkcionális ekvivalencia követelményeinek egyaránt megfelel.” (Klaudy 1994: 77)

Heltai tovább tagolja Koller terminusait: a denotatív ekvivalencián belül megkülönbözteti a tartalmi és a szövegszervezési ekvivalenciát: az előbbi az információtartalom, az utóbbi pedig a szövegstruktúra azonosságára utal. A konnotatív ekvivalencia két típusa az asszociatív, érzelmi stb., valamint a stilisztikai, műfaji ekvivalencia. A pragmatikai ekvivalencia alcsoportjai pedig a szándék kifejezése, a hatás ekvivalenciája, valamint az egyéb pragmatikai jelentések ekvivalenciája (Heltai 2012: 11).

Teljes ekvivalenciáról akkor beszélhetünk, ha a két szöveg minden szinten tökéletesen ekvivalens, ami gyakorlatilag lehetetlen, hiszen két különböző nyelv és kultúra között kell közvetíteni. „Kedvező körülmények között azonban a szakszövegfordítás nagyfokú hasonlóságot érhet el az összes releváns szempont tekintetében, tehát megközelítheti a teljes ekvivalenciát, azaz azt a szintet, amikor a hasonlóság az azonosság érzetét kelti.” (Heltai 2012: 13). Erre a megállapításra jut Newmark (1991) is, amikor azt mondja, hogy tökéletes fordítás csak akkor képzelhető el, ha kizárólag a szövegben rejlő információt, a száraz tényeket akarjuk közvetíteni, például pénzügyi jelentések esetében. Minden más a félrefordítás (*mis-translation*) és a megfelelő/jó fordítás (*correct translation*) közti skálán helyezkedik el (Newmark 1991: 102).

Meg kell jegyeznünk, hogy a tartalmi ekvivalencia az információközpontú szakszövegek esetében különösen fontos, hiszen egy használati útmutató vagy egy orvosi szöveg esetében komoly balesetekhez vezethet, ha a fordítás nem adja vissza egyértelműen az eredeti jelentését.

Mivel a szakszövegek szűk körén kívül szinte elképzelhetetlen a teljes ekvivalencia, egyetértek Szabari Krisztinával, aki – a nyelven kívüli tényezők függvényében – rugalmasan értelmezi az ekvivalencia fogalmát:

Teljes egyenértékűség azonban soha nem valósul meg a forrás- és a célnyelvi szöveg között, a fordítás céljától, a címzettől stb. függően mindig az ekvivalenciának egy bizonyos aspektusa kerül előtérbe, és válik dominánssá a többihez képest. A tartalmi ekvivalencia kedvéért háttérbe szorulhat a formai megfelelés, a kommunikatív ekvivalencia esetleg a pontos tartalmi megfelelés fölé kerekedhet.” (Szabari 1999a: 31)

Hasonlóan vélekedik Melby (1990) is, amikor azt mondja, hogy a fordítónak nem az egyetlen helyes megoldást kell produkálnia, hanem egyet a lehetségesek közül. Melby szakítani kíván a jelentésátvitel alapú megközelítéssel (*meaning transfer approach*) és az ekvivalencia alapú megközelítést (*equivalence approach*) javasolja: a fordítás nem akkor jó, ha tökéletesen tükrözi a nyelvfüggetlen jelentést (amely Melby szerint nem létezik), hanem akkor, ha az előre meghatározott specifikációnak megfelelően ekvivalens. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a fordító a kommunikatív funkció és a szituáció függvényében rangsorolja az egyes ekvivalencia típusokat és az adott munkának megfelelő súllyal valósítja meg őket a célnyelvi szövegben.

Kicsit más perspektívából Gerzymisch-Arbogast kétféle ekvivalenciát különböztet meg: a rendszerszintű ekvivalencia fogalma semleges, értékítélettől mentes és a forrásszöveg és a fordítás közti kapcsolatot hivatott leírni. A szövegszintű ekvivalencia a két szöveg hasonlóságait és különbségeit írja le szövegspecifikus paraméterek segítségével, amelyeket az értékelő maga rangsorol (Gerzymisch-Arbogast 2001: 228f).

Kis Balázs disszertációjában teljesen új megvilágításba kerül az ekvivalencia fogalma. Kis egyenes szakasszal modellezi a fordítási folyamatot, „amelynek kezdőpontja a FNY szöveg, a végpontja pedig az ideálisan ekvivalens CNY szöveg, a létező CNY fordítások pedig e kettő között helyezkednek el” (Kis 2008: 43). A „fordítási kontinuumon” (Kis 2008: 43) létezik egy pont, amelytől kezdve a létrejött szöveg fordításnak minősül, de e pont és az ideális célnyelvi változatot jelölő végpont között számos elfogadható megoldás létezik. Ugyanerről a jelenségről beszél Schiaffino és Zearo (2003, 2005) is, amikor azt mondja, hogy a minőség a színspektrumhoz hasonlóan kontinuum (*quality continuum*), amelyen ki kell jelölni azt a pontot, amelytől kezdve elfogadható egy adott fordítás. E pont meghatározása természetesen az adott fordítási projekt függvényében történik.

Kis az elfogadhatósági pont kijelölését hozzáértő szakemberekre bízta, meghatározása szerint „két, különböző nyelvű közlés ekvivalens, ha ezt legalább egy, megfelelő kompetenciával rendelkező ember kijelenti” (Kis 2008: 40). Az értékelés a *testis unus, testis nullus* elve alapján hitelesebb lesz, ha több hozzáértő szakember bevonásával történik. Dolgozatomban e definícióból kiindulva a lektori javításokon keresztül empirikusan vizsgálom a minőségértékelést.

1.5.3. Értékelés

A minőséggel szorosan összefügg az értékelés fogalma is. Jelen dolgozatnak nem feladata az értékelési módok részletes ismertetése, ám felsorolásszerűen mégis közöljük a főbb típusokat. (Részletesebben lásd például Hatim és Mason 1997, Dróth 2001, 2011a). A fordítástudományban értékelhetjük a fordítást (termék), a fordítót (kompetencia, produktivitás) és a fordítás folyamatát (például Williams 2009). Sager (1989) a fordítási rendszer (gépi/emberi) értékelésével egészíti ki a sort. Az értékelés lehet kvantitatív (matematikai, statisztikai) és kvalitatív (értéktétele). Az értékelés célját és perspektíváját tekintve – elsősorban a fordításpedagógia területén – megkülönböztetünk diagnosztikus (a feltételezett felhasználó reakcióját tükröző) és terapeutikus (a hibák okára összpontosító) (Hönig 1998), valamint *formatív* (a hallgató kompetenciájára összpontosító, folyamatos visszajelzés) és *szummatív* (összegző) értékelést (Hatim és Mason 1997). A viszonyítási pont alapján az értékelés lehet normafüggő vagy kritériumfüggő. Az értékelés módja lehet holisztikus (globális, összbenyomáson alapuló) vagy analitikus (hibaelemzésen alapuló). A jelen értekezésben közölt empirikus kutatás a fordításra mint termékre irányul. A dolgozatban alkalmazott kritériumfüggő értékelés kvalitatív módszeren alapul, amely analitikus és holisztikus szempontokat ötvöz (részletesen lásd az 5.2. és a 6.2.2. alfejezetet).

A minőség fogalmáról szóló fejezetben csak röviden tárgyaltam a műfordításra és a gépi fordításra vonatkozó szakirodalmat, hiszen ezek nem képezik dolgozatom tárgyát, ahogyan a fordításpedagógia és a kompetencia területe sem kapcsolódik szervesen a témámhoz. A kutatás során elsősorban a hibákat és a lektori javításokat vizsgálom, így a fordítói döntések motivációját és a hibák okát sem fogom a továbbiakban részletesen elemezni.

2. A lektorálás módszerei és kutatásának előzményei

Az előző fejezetben végigkövettük a minőség fogalmának változását, és végül eljutottunk a napjainkban igen meghatározó minőségbiztosításhoz, amelynek kulcsfontosságú eleme a lektorálás. Jelen fejezetben két szempontból mutatom be a lektorálást: először ismertetem az egyes típusokat és a lektorálás minőségbiztosító szerepét a fordítási folyamatban, majd néhány empirikus kutatás alapján tárgyalom a lektorálás gyakorlati vonatkozásait.

Az EN 15038 (*Fordítási szolgáltatások*) szabvány megjelenése óta a fordítási folyamat elengedhetetlen része a lektorálás, de Mossop (2006: 790) megállapítja, hogy manapság sokszor maga a fordítás is egybefonódik a lektorálással: a rövid határidők miatt és a fordítási környezetek, illetve a forrás- és célnyelvi dokumentumokat együtt tartalmazó archívumok megjelenésével egyre inkább kollázs fordításokat (*collage translations*) kell készíteni. A fordítást már nem nulláról kell megírni, hanem különböző forrásokból származó célnyelvi változatokat kell a forrásszöveghez alakítani, illetve gondoskodni kell arról, hogy a kollázs darabjai jól illeszkedjenek egymáshoz.

Ha például a hivatkozott jogszabály létezik a célnyelven, akkor a célnyelvi változatot kell beilleszteni, ha pedig a forrásszöveg korábbi változatának módosításáról van szó, akkor a korábbi (a fordítómemóriában tárolt) verzió célnyelvi változatát kell módosítani a forrásoldali változásoknak megfelelően. A dolog tovább bonyolódik, ha a korábbi célnyelvi változatot a határidő nyomása miatt többen készítették, mert akkor az új fordítás elkészítésekor még arra is ügyelni kell, hogy a két előző fordító változata egységes legyen az új fordításban. A kollázs fordítások összeollózása a hatékony keresés és a lektorálás kompetenciáját ötvözi.

Amozig-Buckszpan (2014) úgy fogalmazza meg ezt a jelenséget, hogy ilyenkor a lektorálás rávetül a fordítási tevékenységre és a fordítónak egyszerre több mentális műveletet kell végeznie. A folyamat tovább bonyolódik, ha a fordító a meglévő fordítómemória-találatok mellett gépi fordítási modult is használ, mert ilyenkor a fordító egyszerre öt művelettel zsonglörködik: ellenőrzi (lektorálja) a fordítómemória 100%-os találatait, adaptálja a részleges egyezéseket, utószerkeszti a gépi fordítás kimenetét, lefordítja a hiányzó szegmenseket és harmonizálja a szöveget. Fontos megjegyezni, hogy a gépi fordítás utószerkesztése merőben más képességeket kíván, mint az emberi fordítások (itt TM találatok) adaptálása, hiszen más hibák és eltérések jellemzik a két módszert. Brunette és Patenaude (2014) az előbbit javításnak (*réparation*), az utóbbit korrigálásnak (*correction*) nevezi. A gépi fordítások javítása mélyebb beavatkozást igényel, hiszen az

eredmény a legritkább esetben hibátlan; ezzel szemben a korrigálás csupán a meglévő fordítómémória-találatok frissítését és módosítását jelenti.

Miért fontos minőségbiztosítási eszköz a lektorálás? Brunette (2002, 2007) találóan válaszolja meg a kérdést, amikor azt mondja, hogy a lektor privilegizált helyzetben van, mert ő a fordítás első olvasója. A fordító sokszor a forrásszöveg „hipnózisa alatt” (Brunette 1996: 31) fogalmaz, míg a lektor kívülállóként, „friss szemmel” tekint a fordításra és nagyobb szemantikai egységeket képes átlátni. A lektor „első olvasóként valahogy rögtön a diskurzus szintjére kerül, a megszerkesztendő kohézió helyett a közlendő koherencia szintjére”³⁵ (Brunette 2007: 231, fordítás tőlem). A lektor tehát nem „szuperfordító”, sokkal inkább „privilegizált első olvasó”³⁶ (2007: 231, fordítás tőlem). Kutatások³⁷ kimutatták, hogy az önlektorálásnak megvannak a maga korlátai, mert bizonyos számú olvasás után a fordító ront a saját szövegén (Brunette és Racette 2000); többek közt ezért annyira fontos a lektor jelenléte a folyamatban.

Brunette elmélete szerint lektoráláskor a fordító nem marad kívül a folyamaton, „hanem a lektorálást végző személlyel együtt új kommunikációs helyszínt teremt, egy szerző [a fordítás szerzője]–kritikus olvasó kapcsolatot, amelyben a fordító a szöveget ellenőrző személy értékelő véleményét kéri.”³⁸ (Brunette 2002: 229, fordítás tőlem)

Ebben a felállásban a lektor két szempont alapján dolgozik: egyrészt „friss szemmel” olvassa a fordítást, másrészt egy közös, előre meghatározott, racionális alapokon álló norma alapján értékeli és javítja. A lektorálás tehát nem cenzúra, amely egy ideológia nevében önkényes módosításoknak veti alá a szöveget, hanem egy általánosan elfogadott norma alapján történő értékelés, amelyben a folyamat résztvevői kollegiális – és nem hierarchikus – viszonyban állnak egymással. A norma nemcsak szabályrendszer, amelyet követni kell, hanem egyben biztonságot is ad a fordítónak, aki azt részben tudatosan (hogy megfeleljen a szakma és a kollégák elvárásainak), részben ösztönösen (mert megtanulta és magáévá tette) alkalmazza.

Végül különbséget kell tenni lektorálás (vizsgajavítás) és fordításkritika, illetve fordításértékelés között. Az első kettő a félkész termékre, az utóbbi kettő pedig a

³⁵ [...] premier lecteur, il est en quelque sorte immédiatement au niveau du discours, d’une cohérence à communiquer plutôt qu’à celui d’une cohésion à construire. (Brunette 2007: 231)

³⁶ [...] premier lecteur privilégié (Brunette 2007: 231).

³⁷ Brunette és Racette nem konkretizálja ezeket a kutatásokat.

³⁸ [...] mais il crée avec l’agent de révision un nouveau lieu de communication, une association auteur-lecteur critique, dans laquelle est sollicitée l’avis évaluatif de la personne qui revoit le texte. (Brunette 2002: 229)

végtermékre irányul. Az első kettő célja a javítás, a második kettőé az értékelés (Horguelin és Pharand 2009: 3).

Most pedig nézzük meg közelebbről, hogy amelyek a lektorálás és ellenőrzés különböző módjai!

2.1. Lektorálás az EN 15038 szabvány alapján

Az EN 15038 szabvány lépésről lépésre ismerteti a fordítási folyamat elemeit, és ötféle minőség-ellenőrzést említ.

A szabvány értelmében a fordítási folyamat lépései a következők, amelyek adott esetben értéknövelő szolgáltatásokkal (például fordítómemória-építés, visszafordítás, harmadik személy általi lektorálás) egészülhetnek ki³⁹:

- Fordítás (*Translation*): Ügyelni kell a helyes és konzisztens terminológiára, a nyelvtani és helyesírási szabályok betartására, a lexikai kohézió megteremtésére, a frazeologizmusok megfelelő használatára, a stílusra, a helyi sajátosságokra, a formátumra, valamint a célközönség és a fordítás céljának szem előtt tartására.
- Ellenőrzés (*Checking*): A fordító ellenőrzi, és szükség esetén javítja saját munkáját.
- Kritériumok: a jelentés pontos reprodukálása, kihagyások és hibák javítása, az előre meghatározott specifikációk betartása.
- Lektorálás vagy kontrollszerkesztés (*Revision*): A forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlítása, majd jobbítási javaslatok.

A lektorálást egy másik (a fordítótól eltérő) szakember végzi, aki „megfelelő kompetenciával rendelkezik a forrás- és a célnyelven”⁴⁰ (EN 15038: 11, fordítás tőlem). Kompetenciája megegyezik a fordítóéval, de kiegészül azzal, hogy az adott szakterületen fordítási tapasztalattal kell rendelkeznie.

A lektor javaslatai alapján a fordításszolgáltató gondoskodik a szükséges javítások elvégzéséről, ami adott esetben újrafordítást is jelenthet.

- Kritérium: a fordítás megfelel-e a céljának, illetve adott esetben: terminológiai konzisztencia, regiszter, stílus.

³⁹ A magyar terminusok az MFE honlapjáról származnak (http://mfe.hu/az_msz_en_15038:2006_szabvany, letöltés ideje: 2014. június 3.), a magyarázatok pedig az angol változat alapján készültek.

⁴⁰ [...] shall [...] have the appropriate competence in the source and target languages. (EN 15038: 11)

- Célnyelvi ellenőrzés vagy olvasószerkesztés (*Review*): Egynyelvű ellenőrzés (célnyelven), majd jobbítási javaslatok.
- A célnyelvi ellenőrzést végző személy a téma szakértője a célnyelven.
- A célnyelvi ellenőr javaslatai alapján a fordítássléigálató gondoskodik a szükséges javítások elvégzéséről.
- Kritérium: a fordítás megfelel-e céljának, adott esetben megfelelő-e a regiszter és a szakterület konvencióinak betartása.
- Korrektúra (*Proofreading*): „A kefelevonat ellenőrzése publikálás előtt.”⁴¹ (EN 15038: 5, fordítás tölem) „Amennyiben a szolgáltatás specifikációja előírja, a fordítássléigálatónak gondoskodnia kell a szöveg korrektúrázásáról.”⁴² (EN 15038: 12, fordítás tölem)
- Kritérium: nincs meghatározva.
- Végellenőrzés (*Final Verification*): A fordítássléigálató végzi.
- Kritérium: a szolgáltatás megfelel-e az előzetes specifikációknak.

A fenti minőségbiztosítási lépések közül a célnyelvi ellenőrzés és a korrektúra elhagyható, az ellenőrzés, a lektorálás és a végellenőrzés pedig kötelező elem. Az ellenőrzés a fordító feladata, a lektorálást egy főként nyelvi profillal rendelkező szakember végzi (aki sokszor maga is fordító), a célnyelvi ellenőrzést pedig olyan szakemberre bízzák, aki adott esetben nem is ismeri a forrásnyelvet. A korrektúra és a végellenőrzés elvégzésével kapcsolatban a szabvány elég szűkszavú, de saját tapasztalatom alapján feltételezem, hogy a korrektúrát korrektor, a végellenőrzést pedig projektmenedzser végzi.

A végellenőrzés meghatározására álljon itt az MFE honlapján szereplő definíció: „A megbízás hiánytalan teljesítésének ellenőrzése a fordítás leszállítását megelőzően (például kinyomtatott példányszám, adathordozó, szállítólevél stb.).”⁴³ Amint a fentiekből kitűnik, a végellenőrzés nem a szövegre, hanem a szolgáltatásra irányul. Magát a fordítást tehát legalább ketten – először a fordító, majd a lektor – ellenőrzik.

A szabvány erősen funkcionalista szemléletű, hiszen a fordítási folyamat során kétszer is kontrolláltatja az előre meghatározott cél szem előtt tartását: először a lektorálás, majd a célnyelvi ellenőrzés során. A specifikációk betartását szintén kétszer ellenőrzik: először a

⁴¹ Checking of proofs before publishing. (EN 15038: 5)

⁴² If the service specifications include proofreading, the TSP shall ensure that the text is proofread. (EN 15038: 12)

⁴³ http://mfe.hu/fogalom_meghatározások (Letöltés ideje: 2014. június 6.)

fordító, majd a végellenőrzést végző projektmenedzser. A forrás- és a célnyelvi szöveg ekvivalenciájának biztosítása (és ellenőrzése) a szabvány értelmében elsősorban a fordító feladata; az ekvivalencia csak a fordító önellenőrzésénél jelenik meg explicit kritériumként.

Már ebből a rövid összefoglalóból kitűnik, amit a szakma leginkább kifogásol az EN 15038 szabványban: nem elég konkrét és nem elég egyértelmű a terminológiája (például Brunette 2007, Morin-Hernández 2009b, Rasmussen és Schjoldager 2011, Robert 2012). Világosan látszik, hogy a lektorálás általában kétnyelvű, a célnyelvi ellenőrzés egynyelvű vizsgálat, de véleményem szerint a kritériumok nincsenek megfelelően körülhatárolva, és átfedés van a két ellenőrzési mód között. Nem is beszélve arról, hogy a szakma már évek óta az egynyelvű és a kétnyelvű lektorálás terminusokat használja ezekre a műveletekre (Brunette 2007: 227). További terminológia probléma, hogy a szabvány az utószekesztés terminust használja a fordítómémória találatok módosítására és a gépi fordítások javítására is, míg a szakma csak az utóbbi tekinti utószekesztésnek (Brunette 2007: 226), annak ellenére, hogy a fordítómémória-találatok módosítása valóban lektori képességeket követel [lásd Mossop (2006: 790) kollázs fordítás terminusát]. Ami a terminológiát illeti, erősen kifogásolhatóak a körkörös terminus-meghatározások is, mint például: „lektor: az a személy, aki lektorál”⁴⁴ (EN 15038: 6, fordítás tőlem).

2.2. Lektorálás és minőségbiztosítás

Brunette hét szempont alapján ötféle ellenőrzési módot – ezen belül kétféle lektorálást – különböztet meg, amelyek összehasonlítását a 3. táblázat szemlélteti (Brunette 2000b: 172 alapján, a terminusok fordítása és a magyarázatok tőlem):

3. táblázat: Értékelési módszerek Brunette (2000b: 172) alapján

Értékelési módszer	Pragmatikai lektorálás	Minőségértékelés	Minőség-ellenőrzés	Minőségbiztosítás / friss szem (<i>Fresh look</i>)	Didaktikai lektorálás
A célnyelvi szöveg státusza	nem végleges	végleges	végleges	végleges	nem végleges
Az értékelt szövegrész	teljes szöveg	minta vagy teljes szöveg	minta	teljes szöveg	teljes szöveg

⁴⁴ Reviser: person who revises (EN 15038: 6)

Értékelési módszer	Pragmatikai lektorálás	Minőségértékelés	Minőség-ellenőrzés	Minőségbiztosítás / friss szem (<i>Fresh look</i>)	Didaktikai lektorálás
Táblázat és jegy	nem	igen (objektív kritériumok, a hibák típusának és súlyosságának megfelelően számszerűsített értékelés)	nem	nem	általános kritériumok
Az értékelés címzettje	ügyfél	menedzsment	menedzsment és/vagy fordító	fordító	fordító
Indoklás	nem	nem	kérésre	kérésre	igen
Célkitűzés	kvalitatív	adminisztratív és döntési (felvétel, munka odaítélése stb.)	adminisztratív és stratégiai	kvalitatív	kvalitatív és didaktikai
Forrásnyelvi és célnyelvi szöveg összehasonlítása	igen	igen	igen vagy nem	nem	igen
Egyéb	a fordító átnézi újra és javítja	értékelő jelentés – ez alapján számítja ki az ár/érték arányt a menedzsment		csak célnyelvi szempontok	

Brunette számára a lektorálás – akár pragmatikai, akár didaktikai – nem végleges szövegre irányul⁴⁵, leadás előtt történik, és minden esetben a forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlításán alapul. Ezzel szemben a minőségbiztosítás különböző módzatai a végleges változatot vizsgálják. A lektorálás Brunette szerint része a fordítási folyamatnak, eredményeként jön létre a végleges, leadható változat. A minőségértékelés, a minőség-ellenőrzés és a minőségbiztosítás (*Fresh look*) pedig a kész szöveg utólagos vizsgálatát jelenti, eltérő szempontok és módszerek segítségével. Az első kettő a minőségirányítás része, célja a fordítás folyamatának hatékonyabbá, jövedelmezőbbé tétele és az esetleges hibák javítása, míg a minőségbiztosítás a fordítást mint független célnyelvi szöveget az első olvasó szemével értékeli (hogyan fogadná a célközönség, megfelel-e a konvencióknak stb.).

Amint az 1.4.4. alfejezetben láttuk, Mossop (2001) minőségellenőrzés-fogalma közelít leginkább Brunette lektorálás fogalmához, mert szintén leadás előtt történik, és célja a

⁴⁵ Mossop (2001) éppen ezért a nem lektorált változatot nyersfordításnak (*draft translation*) nevezi.

végleges fordítás minőségének garantálása. A minőségértékelés Mossopnál sem része a fordítási folyamatnak, történhet előtte vagy utána is.

Ami a lektorálás és a minőség-ellenőrzés terminusokat illeti, a szakma gyakorlói között sincs egyetértés, legalábbis Franciaországban. Morin-Hernández (2009b: 74) projektmenedzserek, fordítók, lektorok és egyéb szakmabeliek körében végzett kérdőíves kutatása alapján a válaszadók legnagyobb része (27%) szerint a lektorálás alaposabb, teljesebb ellenőrzés, míg 9% a minőség-ellenőrzésről állítja ugyanezt. 18% szerint a minőség-ellenőrzés szakmaibb jellegű, 7% szerint csak a formai kritériumokat vizsgálja. A válaszadók majdnem 11%-a semmi különbséget nem lát a két eljárás között, 8%-uk szerint a lektorálás a minőség-ellenőrzés része.

Gouadec (2007) a minőségbiztosításon belül kezeli a minőség-ellenőrzés különböző formáit, köztük az önlektorálást, a lektorálást, a kölcsönös lektorálást, az utószerkesztést, de a projektmenedzser által végzett végellenőrzést és a szöveg funkcionális tesztelését (működik-e a lokalizált honlap vagy alkalmazás) is.

Jelen értekezésben a lektorálás különböző típusait (lásd 2.3.) a minőség-ellenőrzés egy-egy lehetséges módjának, és ezáltal a minőségbiztosítási folyamat kulcselemének tekintem. A lektorálást Brunette-hez hasonlóan a vizsgált szövegrész mentén határolom el a minőség-ellenőrzéstől: a lektorálás mindig a teljes szövegre vonatkozik, míg a minőség-ellenőrzés lehet szűrőpróbaszerű is.

2.3. A lektorálás típusai a szakirodalomban

Horguelin és Pharand (2009: 3f) különböző szempontok alapján csoportosítja a lektorálási módokat:

- a vizsgált szövegek alapján – egynyelvű, illetve kétnyelvű (vagy összehasonlító) lektorálás: egynyelvű lektorálás esetén a lektor csak a célszöveget olvassa, kétnyelvű lektorálásnál pedig összehasonlítja a forrásnyelvi szöveget a fordítással;
- a lektorálás funkciója alapján – pragmatikai, illetve didaktikai lektorálás: a pragmatikai lektorálás célja, hogy a szöveg megfeleljen az előre meghatározott kritériumoknak; a didaktikai lektorálásé pedig a fordító kompetenciájának fejlesztése;
- a lektorálást végző személy alapján – lektorálás, önlektorálás, kölcsönös lektorálás, kollektív lektorálás: A lektorálást mindig egy, a fordítótól

eltérő személy végzi; az önlektorálást maga a fordító; kölcsönös lektorálás esetén egymás munkáját lektorálják a fordítók; kollektív lektorálásról pedig akkor beszélünk, ha többen lektorálják ugyanazt a szöveget.

Horguelin és Pharand (2009: 4f) a lektorálás fent említett fajtáin kívül a minőség-ellenőrzés eszközeiként említik a korrektúrázást, amely a kefelevonat tipográfiai minőségének ellenőrzését jelenti; a fordításkritikát, amely általában műfordítások vagy eredeti művek esetén releváns; a minőségértékelést, amelynek célja egy kész szöveg minőségének kvantitatív megítélése (hallgatók teljesítménye, fordítói kompetencia, szolgáltatás megtérülése); a minőségbiztosítást, amely a többi eszközzel ellentétben egy teljes folyamatot jelöl, valamint az utószerkesztést, amely a gépi fordítások javítására vonatkozik.

Az alábbiakban részletesen megvizsgáljuk a szorosabb értelemben vett lektorálás típusait.

2.3.1. Egy- vagy kétnyelvű lektorálás?

Horváth (2011: 230) szerint az egynyelvű lektorálás „a fordítás elolvasásából álló részleges lektorálás, amelyet csak vélt vagy valós hiba észlelése esetén egészít ki a forrásnyelvi szöveggel való összehasonlítás”, illetve akkor, ha a lektor érti a forrásnyelvet.

A kétnyelvű lektorálás pedig „olyan teljes lektorálás, amely a fordítás elolvasásából és a forrásnyelvi szöveggel való összehasonlításából áll” (Horváth 2011: 232).

Newmark (1991: 105) szerint az egynyelvű – csak célnyelvi – lektorálás segítségével hatékonyan fel lehet mérni, hogy a befogadó számára élvezhető-e a szöveg, de például csak kétnyelvű lektorálással szűrhető ki, ha a fordító kihagyott valamit a szövegből vagy nem vette figyelembe a tipográfiai kiemeléseket.

Ideális esetben a lektornak csupán a szöveg logikáját és koherenciáját kellene vizsgálnia, a többi aspektus ellenőrzése a fordító feladata lenne (Brunette 2007: 232). Ez alapján elengedő lenne az egynyelvű lektorálás, ám a GREVIS⁴⁶ kutatócsoport munkája (lásd Brunette, Gagnon et al. 2005: 45) azt mutatja, hogy az egynyelvű lektorálás többet árt a szövegnek, mint a lektorálás teljes hiánya. Hiába lenne olcsóbb és gyorsabb az egynyelvű ellenőrzés, ha minőséget szeretnénk, nem kerülhető meg a kétnyelvű lektorálás.

A kutatásban részt vevő lektorok először kétnyelvű, majd – néhány nappal később – egynyelvű lektorálással ellenőrizték ugyanazt a fordítást. Az eredmény megdöbbentő: annak

⁴⁶ Groupe de recherche en révision humaine (emberi lektorálás kutatócsoport, fordítás tölem).

ellenére, hogy először kétnyelvű lektorálást végeztek, a forrásnyelvi szöveg ismerete egyáltalán nem segített az egynyelvű javítás során; az egynyelvű lektorálás eredménye messze elmaradt a kétnyelvűé mögött. Az egynyelvű lektorálásnál 8,66%-al több hiba maradt javítatlanul, és a lektorok több hibát tettek a fordításba, mint amennyit javítottak.

Ezenfelül a résztvevők visszajelzése alapján sokkal gyorsabb és hatékonyabb a kétnyelvű ellenőrzés, nemcsak azért, mert ez a megszokott módszer, hanem azért is, mert sokkal magabiztosabbak azáltal, hogy kétség esetén belenézhetnek a forrásnyelvi változatba.

Mossop (2001: 116) képzéseken szerzett tapasztalata szerint sokszor az egynyelvű lektorálás is nagyon hatékony lehet, bár hozzá kell tennünk, hogy itt nem kizárólag egynyelvű lektorálásról ír a szerző, mert probléma esetén rendelkezésre áll a forrásszöveg is. Mossop szerint a célnyelvi olvasással ellenőrzött szöveg gördülékenyebb, olvasmányosabb lesz, de lehet, hogy jelentésében nem áll majd annyira közel az eredetihez, mint az összehasonlító lektorálással ellenőrzött változat. Az ideális lektorálási mód tehát itt is a fordítási utasítás függvénye.

Rasmussen és Schjoldager (2011: 104f) kérdőíven és interjúkon alapuló kutatása során az derült ki, hogy leginkább pénzügyi és időbeli megfontolások (a kétnyelvű lektorálás kétszer annyiba kerül és tovább tart) miatt a gyakorlatban ritka a teljesen kétnyelvű lektorálás. A forrásszöveg általában egyfajta viszonyítási pontként funkcionál, amelyhez csak „ellenőrzésképpen” nyúlnak a lektorok, ha a célszöveg alapján kérdéses vagy nem világos a forrásszöveg tartalma. A szerzők szerint a dán fordítóirodák az egynyelvű lektorálást preferálják, amelyet többé-kevésbé alapos összehasonlító ellenőrzés követ. Az interjúkból azonban az is kiderül, hogy vannak, akik előbb kétnyelvű, majd ellenőrzésképp egynyelvű lektorálást végeznek. Az 5.3.4. alfejezetben ismertetett lektorálási kérdőív kiértékelése azonban éppen ellentétes eredményhez vezetett: a résztvevők válaszai alapján a kétnyelvű lektorálás a gyakoribb, de bizonyos esetekben az egynyelvű lektorálás is elegendő.

Az egynyelvű és kétnyelvű lektorálás együttes alkalmazásának kérdéskörében a gyakorlathoz hasonlóan a szakirodalom sem egységes: Mossop (2001) az egynyelvű, majd kétnyelvű lektorálás mellett voksol, míg Horguelin és Pharand (2009) az EN 15038 szabvánnyal összhangban a fordított sorrendet javasolja.

2.3.2. Pragmatikai és didaktikai lektorálás

Kutatásom tárgya a pragmatikai lektorálás, de a teljesség kedvéért röviden a didaktikai lektorálással is foglalkozom. A két típus összehasonlítását Brunette (2000b) alapján az alábbi táblázatban foglalhatnánk össze:

4. táblázat: A pragmatikai és a didaktikai lektorálás összehasonlítása

Pragmatikai lektorálás	Didaktikai lektorálás
nincs kapcsolat a lektor és a fordító között, a fordító ritkán kap visszajelzést	közvetlen kapcsolat a lektor és a fordító között
a javításokat nem kell indokolni	a javításokat indokolni kell
csak a szövegre fókuszál	a szöveg mellett a fordítóval és a fordítási folyamattal is foglalkozik (keresi a hibák okát)
a fordítás javítása a cél	a fordítás javítása és a fordító fejlődése a cél
teljes, szinte végleges szöveget javít	teljes, szinte végleges szöveget javít
nem ad számszerűsíthető osztályzatot	nem ad számszerűsíthető osztályzatot

A fordítóirodai gyakorlatban leginkább a pragmatikai lektorálás az elterjedt, míg a fordításpedagógiában a didaktikai lektorálást célszerű alkalmazni, amelyet sokszor pedagógiai lektorálás néven emlegetnek. A didaktikai lektorálás a kezdő fordítók és gyakorlók képzése esetén is hatékonyan alkalmazható: ilyenkor a kezdő fordító munkáit egy tapasztaltabb „mentor” javítja, akivel utána átbeszéljük a javításokat. A pragmatikai lektorálás megjelölésére a későbbiekben a lektorálás terminust használok.

Érdekes különbséget mutat Colina (2009) empirikus kutatásának eredménye, amelyben saját minőségmérő eszközét teszteli tanárok és gyakorló fordítók részvételével. A kutatás tanúsága szerint a – didaktikai lektoráláshoz szokott – tanárok általában lassabban javítanak, és jobb értékelést adnak, mint a fordítók, ami alkalmassá teszi őket a formatív értékelésre, a részletes visszajelzésre és így a fordító egyéni fejlődésének mérésére. Ezzel szemben a gyakorló fordítók gyorsabban dolgoznak, és leginkább akkor vethetők be, amikor nincs szükség visszajelzésre, csak a termék gyors és egyértelmű értékelésére.

Javítás az életben és a fordítóképzésben

A fordításpedagógia alapvető eszköze a javítás. Michel Rochard (2000) szerint a tanár feladata nem az, hogy a saját megoldását átadja, hanem hogy a hallgató ötletéből kiindulva elősegítse a hallgató fejlődését, és segítse őt saját stílusa megtalálásában. Minél inkább arra kell törekedni, hogy a tanár lekerüljön a pódestárról és a hallgatók egymás – és saját maguk – megoldásaira reflektáljanak. Rochard szerint a szakmában is ez lenne az ideális kapcsolat fordító és lektor között (Rochard 2004).

Klaudy (1996, 2005) szintén arra buzdít, hogy az oktatásban minél életszerűbb javítási módszereket alkalmazzunk: javítsunk ki minden hibát (ne csak a pedagógiai szempontból érdekeseket), hogy a hallgató lássa, mennyit kell foglalkozni a szövegével ahhoz, hogy publikálható minőségű legyen. Oktatási környezetben mindig adjunk meg egy helyes megoldást (ahogyan az életben is) vagy nevezzük meg a hibát, magyarázzuk meg és súlyozzuk a hibákat, végül pedig értékeljük a fordítást. A fordítás értékelése az életben nem mindig tartozik a lektor feladatai közé, bár tapasztalataim szerint egyre több fordítóiroda kér hosszabb-rövidebb visszajelzést a fordító munkájától internetes kérdőív vagy rövid e-mail formájában, a minőség-ellenőrzés részeként pedig rendszeresen pontozzák, értékelik a fordításokat.

Lektorálás a fordítóképzésben

A lektorálás oktatása egyre több – nemcsak kanadai – egyetemen beépült a fordítóképzésbe (lásd például Brunette 2000a, Hansen 2009, Horguelin és Pharand 2009, Dróth 2011b, Fischer 2011, Robin 2014), ami a tapasztalatok alapján fejleszti a hallgatók önlektorálási és kritikai kompetenciáját, tudatosabbá teszi őket a fordításban és a nyelvhelyesség, fogalmazás terén is.

A fordító sokszor kerülhet olyan helyzetbe, ahol meg kell védenie álláspontját és fel kell tudnia mérni „saját munkájának értékét másokéhoz képest” (Dróth 2011c: 90); ehhez is segítséget nyújthat a lektorálási kurzus, ahol alapvető elvárás a javítások minél pontosabb indoklása (Brunette 2000a). Fischer a társas értékelés gyakorlásának jelentőségére is felhívja a figyelmet, „hiszen a munkahelyi konfliktusok fő forrása lehet az, ha nem tudjuk reálisan megítélni egymás teljesítményét” (Fischer 2011: 76).

Mossop (2001) a fentiekén túl előnyként említi azt is, hogy a lektorálási-szerkesztési ismeretekkel rendelkező szakemberek jobb álláshoz juthatnak a fordítói piacon és munka közben hatékonyabban el tudják végezni a rosszul megírt forrásszövegek szerkesztését, átfogalmazását (*mental editing*, például a felesleges redundanciák kiküszöbölése).

Delisle (2003: 57) szerint a lektorálás oktatása során a hallgatókat nemcsak a hibák felismerésére, azonosítására, javítására és a hibák háttérében álló okok feltárására kell megtanítani, hanem arra is, hogy ki tudják emelni a fordítás pozitívumait, hiszen ezekből is sokat lehet tanulni.

Parra Galiano (2004) és Mossop (2001) egyetértenek abban, hogy a lektorálást nem érdemes a fordítóképzés első éveiben oktatni, mert a hallgatók ekkor még elvesznek a részletekben és javítás helyett átírják a fordítást, ellenben az önlektorálás gyakorlása már a kezdetektől fontos lenne.

2.3.3. Önlektorálás

Önlektorálásról akkor beszélünk, amikor a fordító és a lektor ugyanaz a személy (Parra Galiano 2004). Mossop (2001: 91) szerint az önlektorálás a szakszerű munka alapfeltétele: a teljes fordítás átolvasása minden esetben minimálisan elvárható, és amennyiben az idő engedi, összehasonlító lektorálást is kell végezni. Az önlektorálás többféleképpen végezhető. Mossop (2001: 135) a fordítás három szakaszát különbözteti meg: írás előtti – írás alatti – írás utáni. A fordítónak a három szakaszban öt feladatot kell teljesítenie:

1. A forrásnyelvi szöveg megértése.
2. A fordítás megfogalmazása.
3. Az 1. és a 2. feladathoz szükséges kutatások elvégzése.
4. A nyersfordítás ellenőrzése és javítása.
5. A fordítási utasítás figyelembe vétele: hogyan befolyásolja az 1-4. lépést?

Minden fordító másképp osztja el a feladatokat: van, aki először alapos kutatómunkát végez és csak utána kezd fordítani, és van, aki gyorsan átfut a szövegen és utólag végez keresést stb. Egyesek már a fogalmazással együtt ellenőrzik a szövegüket, mások csak utólag, az írás utáni fázisban végeznek önlektorálást. „Ezért az »önlektorálás« nem azt jelenti, hogy »mindaz, ami az írás utáni szakaszban történik«. Az ellenőrzést jelenti, függetlenül attól, hogy pontosan *mikor* végzi a fordító.”⁴⁷ (Mossop 2001: 136, fordítás tőlem)

A hatékony önlektorálás egyik kulcsa, hogy meg kell ismerni saját fordítási szokásainkat: egyesek a fogalmazási fázisban inkább az olvashatóságra, a nyelvi dimenziókra fókuszálnak, nekik az írás utáni szakaszban a tartalmi pontosságot kell alaposan ellenőrizniük. Azok, akik fordítva dolgoznak – hű, de nyelvileg kevésbé kidolgozott nyersfordítást készítenek –, az írás utáni fázisban koncentrálnak a nyelvi megfogalmazásra (Mossop 2001: 137). Az önlektorálás időpontja és domináns kritériumai fordítónként, de az is lehet, hogy feladatonként változnak.

Gouadec (2007: 74f) szerint az önlektorálás során öt fő ellenőrzést kell elvégezni:

- Fizikai minőség-ellenőrzés (*Material quality checks*): a fordítás teljessége és a specifikációk betartása (ábrák, nevek, dátumok, fejléc, formázás stb.).
- Nyelvi, stilisztikai és regiszterbeli minőség-ellenőrzés (*Language, style and register quality checks*): nyelvi dimenziók (helyesírás, nyelvtan,

⁴⁷ Thus the term ‘self-revision’ does not mean ‘whatever goes on in the post-drafting phase’. It refers to the checking task, *whenever* that task is performed. (Mossop 2001: 136)

mondatszerkesztés, terminológia, frazeológia); helyes, homogén és a specifikációkat követő stílus és regiszter.

- Technikai-ténybeli-szemantikai minőség-ellenőrzés (*Technical-factual-semantic quality checks*): tényszerű elemek (ne legyenek ténybeli tévedések), adatok, logika, kronológiai sorrend a specifikációk értelmében.
- Transzfer minőség-ellenőrzés (*Transfer quality checks*): a releváns forrásnyelvi elemek átvitele (esetleges adaptáció elvégzése); a szakmai normáknak, a megrendelő specifikációinak és a végfelhasználó igényeinek megfelelő fordítás.
- Homogenitás és konzisztencia ellenőrzése, harmonizáció (*Homogeneity and consistency checks, harmonisation*): egységes stílus, regiszter, terminológia, frazeológia.

A Gouadec által javasolt ellenőrzések a harmonizáció kivételével mind arra összpontosítanak, hogy a fordítás megfelel-e az előzetes specifikációknak. Adott esetben a fordítás leadása előtt funkcionális minőség-ellenőrzést (*functional quality test*) is kell végezni, amelynek során meg kell nézni, hogy a fordított anyag technikailag is működik-e: játszható-e a videojáték, élnek-e a hivatkozások a lokalizált honlapon stb. Gouadec a későbbiekben leszögezi, hogy a fizikai minőség-ellenőrzés kizárólag a fordító felelőssége, míg a többit a lektor is ellenőrzi.

Dudits (2005) az olvasástípusok felől közelíti meg az önlektorálást: a fordítást követő javító/ellenőrző olvasás a tartalmi, helyesírási és stilisztikai hibák kiszűrésére szolgál, míg a korrektúraolvasás – amely szintén a fordító feladata – a betűhibákat, elírásokat hivatott javítani. Mindkét olvasási mód kizárólag a célnyelvi szövegre irányul: a javító/ellenőrző olvasás során a fordító a szöveg tartalmi oldalára összpontosít, míg a korrektúraolvasás során csak a betűsorokra koncentrál, az értelemre nem figyel. Horguelin és Pharand szerint „meg kell tanulni jeleket, azaz betűket és nem szavakat, számsorokat és nem számokat olvasni”⁴⁸ (2009: 30, fordítás tőlem). A szerzőpáros külön felhívja a figyelmet a számokra, és azt javasolja, hogy hangosan, számjegyenként olvassuk fel őket, például *1985* az ellenőrzéskor *egy, kilenc, nyolc, öt* legyen.

A formailag helyes, de tartalmilag irreleváns szavak kiszűrése, amelyek között akár csak egy betű az eltérés (például: *akar – akár*), akkor valósítható meg igazán hatékonyan, „ha a korrektúraolvasás fázisát megelőzi a javító/ellenőrző olvasás, amely a tartalmi hibák észlelésére irányul. A kétféle olvasási műveletet azért tanácsos külön-külön végezni, mert

⁴⁸ On doit s’habituer à lire des signes, c’est-à-dire des lettres et non des mots, des chiffres et non des nombres. (Horguelin és Pharand 2009 : 30)

eltérő szinten történő feldolgozást jelentenek: míg javító/ellenőrző olvasás esetén elsősorban mondat-, illetve bekezdésszinten történik az ellenőrzés, addig a korrektúraolvasás csupán a betűk és a szavak szintjére terjed ki.” (Dudits 2005: 77). A két olvasási mód egyidejű gyakorlása egyrészt fárasztó, másrészt csökkenti a hibafelismerés hatékonyságát, mint ahogyan az is, ha saját fordításról van szó. Dudits András empirikus kutatással bizonyította, hogy a fordítók kevesebb betűhibát észlelnek az általuk fordított szövegekben, mint azokban, amelyeket ők maguk fogalmaztak (Dudits 2011).

A közvetlenül az ügyfélnek dolgozó szabadúszó fordítók esetében sokszor az önlektorálás az egyetlen ellenőrzés, amelyen a fordítás átmegy, bár manapság egyre gyakoribb, hogy az egyéni fordítók összedolgoznak, és kölcsönösen lektorálják egymás fordításait. A fordítóirodák és egyes nemzetközi szervezetek pedig egyre inkább igyekeznek spórolni a lektoráláson, és külön tréningeken képzik a fordítókat a hatékony önlektorálásra, amelyet egyéb minőség-ellenőrzési lépésekkel (fordítás-előkészítés, átnézés stb.) egészítenek ki (Mossop 2001: 91). Éppen ezért Parra Galiano (2004) is azt javasolja, hogy az önlektorálás oktatása kezdettől fogva jelenjen meg a fordítóképzésben.

Az önlektorálás hátránya, hogy a fordító sokkal kevésbé tud eltávolodni az általa alkotott szövegtől és kevésbé veszi észre a hibákat. Ezt a problémát a szöveg „pihentetésével” lehetne orvosolni, ami azonban a határidő nyomása miatt általában elképzelhetetlen (lásd például Larson 1984, Yi-yi Shih 2006).

2.3.4. Egyoldalú lektorálás, kölcsönös lektorálás, kollektív lektorálás

A hagyományosan lektorálásnak nevezett eljárást Horváth egyoldalú lektorálásnak nevezi, amely „annak a rendszernek a neve, amelyben egy tapasztaltabb, nagyobb tudású és/vagy idősebb alkalmazott lektorálja egy kevésbé tapasztalt, kisebb tudású és/vagy fiatalabb alkalmazott fordítását” (Horváth 2011: 82). A továbbiakban ilyen értelemben használok a lektorálás terminust.

A lektorálásnak számos definíciója létezik, de az értekezés terjedelmi korlátai miatt ezeket nem tudjuk részletesen és kimerítően tárgyalni. Az alábbiakban néhány meghatározás segítségével a teljesség igénye nélkül igyekszem bemutatni a lektorálás főbb jellemzőit. A lektorálás különböző szempontú meghatározásait lásd Horváth Péter Iván igen részletes monográfiájában (Horváth 2011).

Az MFE meghatározása szerint a lektorálás a következő:

A fordítás nyelvhelyesség és stílus alapján történő ellenőrzése a forrás- és a célszöveg egybevetésével, az élő nyelv követelményeinek megfelelően, továbbá a fordításban alkalmazott szakkifejezések ellenőrzése a modern tudomány és technika kifejezésrendszere alapján.⁴⁹

A fenti meghatározás alapján a lektorálás a nyelvhelyesség, a stílus és a terminológia ellenőrzésére irányul. A forrás- és a célnyelvi szöveg ekvivalenciája expliciten nem feltétel, csupán módszer.

Brunette definíciója szerint a lektorálás

a fordítási folyamat azon lépése, melynek során globális és alapos vizsgálatnak vetjük alá a fordítást és annak eredetijét, és – szükség esetén – módosításokat végzünk, hogy biztosítsuk a fordítás előre meghatározott módszertani és elméleti, nyelvi, szövegtani és szituatív (az új közlési szituációnak megfelelő) kritériumoknak való megfelelését. A fordítás módosítása kettős céllal történik: a célnyelvi szöveg javítása és a fordítást végző vagy lektorált személy fejlődése.⁵⁰ (Brunette 2003: 124, fordítás tőlem)

Mossop (2001: III) szerint a lektorálás a nyersfordítás (*draft translation*) javítása (*correction*) vagy tökéletesítése (*improvement*), amelynek során főként a célnyelvi befogadót és a szöveg célját kell szem előtt tartani. Mossop lektorálás terminusa dominánsan célnyelvi ellenőrzést jelent, amelynek során a lektor kétségek és homályos részek esetén nyúl csak a forrásszöveghez. Dróth (2011c: 98) ezt az eljárást lektorálás-szerkesztésnek nevezi, a forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlításán alapuló, tartalmi és terminológiai ellenőrzésre pedig a nyelvi-szakmai lektorálás terminust használja.

Szabari (2001: 67) következőképp határozza meg a lektorálást:

A lektorálás (*editing*) a célnyelvi szöveg szerkesztését jelenti. A lektor kijavítja az esetleges félrefordításokat, hibás megformálásokat, »feljavítja« a szöveget, megszabadítja a forrásnyelvi interferenciáktól, az esetleges »túlfordításoktól«, stílusát, regiszterét hozzáigazítja a szövegfajta célnyelvi jellemzőihez. A lektor számára a célnyelvi szöveg csupán »nyersanyag«, azt számos helyen megváltoztathatja, átírhatja. Munkája során előállhat olyan határhelyzet, amikor olyan sok változtatást hajt végre a célnyelvi szövegen, hogy tevékenysége sokkal inkább az »újrafordítás« fogalmának felel meg. Ebben az esetben a fordító olyan célnyelvi szöveget alkotott, amely nem fogadható el fordításnak, hiszen annak alapvető kritériuma éppen a lektorálhatóság.

⁴⁹ http://mfe.hu/fogalom_meghatározások (Letöltés ideje: 2014. június 10.)

⁵⁰ Révision: étape de l'opération de traduction consistant en l'examen global et attentif d'un texte traduit et de son original pour rétablir – au besoin – la conformité de la traduction à des critères méthodologiques et théoriques, linguistiques, textuels et situationnels (dans la nouvelle situation d'énonciation), ces critères ayant été préalablement précisés. Les interventions sur la traduction ont un double objectif : l'amélioration du TA et le perfectionnement de l'agent traducteur ou révisé. (Brunette 2003 : 124). TA = texte d'arrivée

Szabari másokkal – például Brunette-tel, Gouadec-kal, Mossoppal – ellentétben az újrarendítést sem zárja ki a lektor hatásköréből, azzal azonban ő is egyetért, hogy a fordításnak lektorálhatónak kell lennie. Horguelin és Pharand (2009: 29) szintén kizárja az újrarendítést a lektori műveletek köréből, de hozzáteszi, hogy a mondatok teljes átszerkesztése igenis része lehet a lektori munkának. Szabari az *editing* terminust használja a lektorálásra, amely általánosan az egynyelvű javítást jelenti a *revisinggal* szemben.

Annak ellenére, hogy csupán néhány meghatározást idéztünk, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a lektorálási műveletre használt terminusok és definíciók igen különbözőek. A fenti nézetek alapján azt mondhatjuk, hogy a lektorálás *nem végleges* szövegre irányul, valamilyen mértékben a forrás- és a célnyelvi változat *összehasonlításán* alapul, célja a fordítás *javítása, tökéletesítése* (adott esetben a lektorált személy *kompetenciájának* növelése) előre meghatározott (nyelvi, szövegtani, szituatív, funkcionális) *kritériumok* alapján. A kritériumok tartalma és hierarchiája megbízásonként változó, kimerítő felsorolásukra most nem vállalkozunk.

A kölcsönös lektorálás (vagy páros ellenőrzés, vö. Kis és Mohácsi-Gorove 2008) során két fordító (egy struktúrában belül vagy szabadúszóként) dolgozik együtt: hol egyik a fordító, másik a lektor, hol fordítva (Rochard 2003, Allain 2007). Ez a módszer némileg biztosíthatja az egységességet, ha több fordító dolgozik ugyanazon a szövegen, illetve hasznos lehet szabadúszók esetében, akik közvetlenül az ügyfélnek küldik a fordítást. A lektorálás e módja egyértelműen partneri viszonyt feltételez a lektor és a fordító között, hiszen alapvetően egyenrangúak és felcserélhetők. A javítások inkább javaslatok, amelyeket ha az idő engedi, megvitatnak a felek és elfogadásukról a fordító dönt (Mossop 2001: 142).

A kollektív lektorálás azt jelenti, hogy egy szakértői csoport – lektorok, szakértők, terminológusok, adott esetben az ügyfél képviselője – közösen foglalkozik egy szöveggel (Horguelin és Pharand 2009: 4).

2.3.5. Egyéb ellenőrzési módok

A fent ismertetett lektorálási fajták mellett – vagy azok részeként – számos egyéb minőség-ellenőrzési mód létezik, ezek közül álljon itt néhány példa!

Egy-egy szempont vizsgálatára irányuló részleges lektorálási módok:

- Formai ellenőrzés: „Egy fordítás »külsőalakjának« és a szöveg teljességének ellenőrzése.” (MFE⁵¹)
- Revízió (korrektúra): „Az elütési és helyesírási hibák, a hibásan leírt számok, nevek és mértékegységek, valamint az értelmetlen mondatok és helytelen szakkifejezések javítása a célszövegben.” (MFE⁵²)
- Nyelvi lektorálás: „Az ekvivalencia paraméterére és a stílus paraméterére korlátozódó részleges lektorálás.” (Horváth 2011: 235)
- Szakmai vagy szaklektorálás: „A terminológia paraméterére korlátozódó részleges lektorálás.” (Horváth 2011: 236)
- Átnézés: „a fordítás általános ellenőrzését jelenti, az átnézőt végző személy dönthet arról, szükség van-e lektorálásra, megfelel-e a fordítás az előre meghatározott célnak, teljesíti-e a megbízásban megadott feltételeket.” (Szabari 2001: 66)
- Proofreading: „A *proofreading* a lektori tevékenységnek csak egy részét fogja át. Az ellenőrzést végző személy ennek során valóban összehasonlítja a forrás- és a célnyelvi szöveget, ellenőrzi a szöveg teljességét, az alcímeket, alpontokat, a bekezdések helyességét, a helyesírást, a központosítást, a számokat, mértékegységeket, szükség esetén a szövegszerkesztést (kiemelés, aláhúzás, dőlt betű, vastagítás), azonban nem »nyúl bele« a szövegbe, azon érdemi változtatást nem végez.” (Szabari 2001: 66f)

Speciális esetekben alkalmazott lektorálási módok:

- Szimultán lektorálás: „Olyan lektorálás, amelynek során a szöveg ellenőrzése már akkor elkezdődhet, amikor a dokumentum fordítása még folyamatban van. Általában akkor lehetséges, ha a dokumentumhoz a fordító és a lektor is hálózaton keresztül fér hozzá.” (Kis és Mohácsi-Gorove 2008: 371)
- Tesztelés: Weboldalak, számítógépes programok, videojátékok és egyéb, nemcsak szöveggel funkcionáló fordítások esetében célszerű a végtermék működését is ellenőrizni. A tesztelésnek mindig előre meghatározott menete van, célja az esetleges anomáliák feltárása, például: számítógépes programoknál nem

⁵¹ http://mfe.hu/fogalom_meghatározások (Letöltés ideje: 2014. június 10.)

⁵² http://mfe.hu/fogalom_meghatározások (Letöltés ideje: 2014. június 10.)

látszik a teljes szöveg, filmeknél nincs összhangban a kép a felirattal stb. (Gouadec 2009: 193f).

A könyvkiadásban használt terminológia:

- Ellenőrző szerkesztő: „Az ellenőrző szerkesztő feladata, röviden összefoglalva, hogy a fordítást egybevesse az eredetivel, megjelölje és/vagy kiküszöbölje az eltéréseket és hiányokat, ellenőrizze és helyesbítse a terminológiai és szakstilisztikai hibákat.” (Kis 2011: 244)
- Olvasószerkesztő: „A könyvkiadói terminológiában az a személy, aki a szöveg frazeológiai, nyelvi helyességét ellenőrzi és javítja.” (Kis és Mohácsi-Gorove 2008: 368).
- Kontrollszerkesztő: „A könyvkiadói terminológiában az a személy, aki a fordítás szakmai helyességét ellenőrzi.” (Kis és Mohácsi-Gorove 2008: 366)

2.4. Lektorálási szintek

A gazdaságosság szempontja a lektorálásra is érvényes: akkor érdemes lektorálni egy szöveget, ha az elért minőség összhangban van a befektetett energiával, ezért egyes esetekben mérlegelni kell, hogy a fordítás lektorálható-e vagy olcsóbb és gyorsabb újrafordítani, például azért, mert a sok javítás miatt szétesne a szöveg koherenciája és sérülne az olvashatóság (Brunette 2000a: 176, Mossop 2001: 7).

Martin (2007) azt vallja, hogy a rosszul elvégzett lektorálásnál már az is jobb, ha egyáltalán nem lektorálunk, és hogy ezt a költséges és értékes eszközt csak bizonyos esetekben érdemes alkalmazni. A fordítási szolgáltatás célja, hogy a célnak megfelelő (*fit-for-purpose*) szöveget adjunk a megrendelő kezébe. „Ez nem másodosztályú alternatíva: a célnak megfelelő termékek kiválóak vagy elég jók, de ennél soha nem rosszabbak.”⁵³ (Martin 2007: 60, fordítás tölem) Ennek fényében a források és a lehetséges kockázatok mérlegelésével kell dönteni a lektorálásról. Fordítóirodák esetében a megfelelő (nyelvileg és szakterületileg tapasztalt, a határidőket betartó) fordító kiválasztása a kulcs (lásd az általam készített felmérést az 1.4.4.1. alfejezetben); egyéni fordítóknál pedig a saját határok ismerete (kapacitás és szakértelem). Ha a fordítóiroda megfelelő munkatárssal dolgoztat, akkor a szöveg funkciója és a fordító megbízhatósága alapján dönthet a lektorálásról. A szabadúszó

⁵³ It is not a second-class alternative: fit-for-purpose products are either very good or good enough, but never less. (Martin 2007: 60)

fordítók esetében pedig – leginkább az EN 15038 megjelenésével – valószínűsíthetően egyre gyakoribb lesz a kölcsönös lektorálás.

Ahogy a fordításban, úgy a lektorálásban is vannak különböző szintek: „nem csak két minőségi szint van – tökéletes és szörnyű. Sok elfogadható minőségi szint van: a megbízástól függ”⁵⁴ (Mossop 2001: 127, fordítás tőlem). Mossop (2001: 114ff) szerint az alábbi szempontok alapján kell eldönteni, hogy milyen szintű és jellegű lektorálásra van szükség, illetve mód: szövegtípus, sürgősség (határidő), fordító, a szöveg élettartama és célja, célközönség, médium⁵⁵. Ha visszaemlékszünk a *Minőségi szintek* című 1.4.3. alfejezetre, megállapíthatjuk, hogy a felsorolt kritériumok szinte teljesen megegyeznek az ott szereplőkkel.

A lektorálás jellegét tekintve el kell dönteni, hogy a teljes szöveget vagy csak egy részletet vizsgálunk. Ha a teljes szöveget át akarjuk nézni (*full reading*), végezhetünk egy- vagy kétnyelvű lektorálást. A szkennelés⁵⁶ (*scanning*) átmenet a teljes és a részleges ellenőrzés között, mert bár nem olvasunk el mindent, rendszeres intervallumonként belenézünk a szövegbe és lektorálunk egy-egy részletet. Szűrőpróbaszerű ellenőrzés (*spot-checking*) során véletlenszerűen kiválasztott szövegrészeket olvasunk csak el, míg a rápillantás (*glance*) csak a cím vagy címloldal és az első bekezdés átnézését jelenti.

Az első bekezdés és a cím elolvasása az abszolút minimum, mert ha itt hibát talál az olvasó, nem lesz kedve továbbmenni. A szkennelést és a szűrőpróbaszerű ellenőrzést ajánlott a szöveg utolsó negyedére összpontosítani, mert a határidő közeledtével egyre kevésbé alapos és egyre fáradtabb a fordító. Ha a részleges lektorálásnál túl sok hibára bukkan a lektor, érdemes áttérni a teljes lektorálásra vagy visszaküldeni a szöveget a fordítónak.

Ha nincs idő minden lektorálási paraméter – transzfer, tartalom, nyelv és prezentáció – és alparaméter ellenőrzésére, akkor a fent említett kritériumok alapján kell választani (Mossop 2001: 116f).

A részleges lektorálás mindenképpen kockázatot hordoz, ezért mérlegelni kell, hogy az adott szöveg kapcsán mekkora kockázatot engedhet meg a fordításslégitató. A kockázat mértéke erősen csökkenthető a fordítási környezetek és a beépített minőség-ellenőrző modulok segítségével. A fordítási környezetben készülő fordításokból szinte lehetetlen

⁵⁴ [...] there are not just two degrees of quality – excellent and dreadful. There are many degrees of acceptable quality: it depends on the brief. (Mossop 2001: 127)

⁵⁵ Részben ugyanezeket a szempontokat említik a Rasmussen és Schjoldager (2011: 102ff) által megkérdezett fordításslégitatók is.

⁵⁶ Horváth (2011) az „áttekintő olvasás” terminust használja, én azonban maradok az eredetihez közelebb álló, az olvasástechnikában bevett „szkennelés” szónál.

például kihagyni egy bekezdést és viszonylag egyszerűen biztosítható a terminológiai konzisztencia is. Míg formai és terminológiai szempontból hatalmas előny a fordítási környezetek használata, szövegtani szempontból vannak hátulütői:

Mivel a fordítás minden új osztályon gyakorlatilag mindig a Trados Translators' Workbench program segítségével történik, a fordításokra jellemző a mondat szintű szerkesztés előtérbe kerülése, és a szöveg-, ill. a bekezdésszintű gondolkodás/szerkesztés háttérbe szorulása. Ez gyakran érződik a szövegeken: gyakran nem gördülékenyek, sok bennük a fölösleges ismétlés stb. Ezért a lektorálás egyik fontos feladata a bekezdés- és a szövegszint rehabilitálása, amihez fontos, hogy a lektor kinyomtatva is átolvassa a szöveget. (Egyedi 2007: 39)

Bán (2009) tapasztalata szerint az ügyfelek sokszor a lektoráláson szeretnének spórolni, ezért fel kell hívni a figyelmüket a különböző lektorálási módokban rejlő kockázatokra:

- Magas minőségi elvárások esetén a fordítás, lektorálás, célnyelvi ellenőrzés (TEP⁵⁷) modell ajánlott.
- Átlagos minőségi elvárásokhoz általában elegendő a fordítás és lektorálás (TE⁵⁸), de nagyobb összefüggő szövegek esetében célnyelvi ellenőrzés (P⁵⁹) is szükséges. „A lektorált fordítás a célnyelvi szöveg a forrásszöveg leginkább megfelelő, értelmileg helyes és árnyalataiban is pontos visszaadása azokkal a szakkifejezésekkel és fordulatokkal, amelyet egy célnyelvi szakember alkalmazna, amennyiben a szöveget saját nyelvén fogalmazta volna meg.” (Bán 2009: 44)
- A fordítóirodák gyakran a fordítás és célnyelvi ellenőrzés (TQA⁶⁰) modellt követik, de ez minőségi kockázattal jár: ekkor „a fordítás a forrásszöveg egyik lehetséges, nyelvtanilag helyes és értelmileg lényegében helyes értelmezése; azonban előfordulhatnak kisebb értelmezési pontatlanságok, hiszen elmaradt a fordítás szóról szóra történő egybevetése a forrásszöveggel, és a fordítás más szakkifejezéseket és nyelvezetet használhat, mint amit egy anyanyelvi szakember használna (bár a fordításnak az olvasó számára továbbra is érthetőnek kell lennie);” (Bán 2009: 44)
- A csak fordítást (T only) „csak a megrendelő saját felelősségére” (Bán 2009: 44) vállalja az espell. Ebben az esetben „a minőség ellenőrzése és a hibák visszajelzése

⁵⁷ TEP = Translation Editing Proofreading

⁵⁸ TE = Translation Editing

⁵⁹ P = Proofreading

⁶⁰ TQA = Translation Quality Assurance

teljesen a megrendelő feladata, és nagyon korlátozott azoknak a hibáknak a köre, amelyekért ingyenes javítást várhat el a fordítóirodától” (Bán 2009: 44).

A sikeres lektorálás alapfeltétele a fentiek alapján a *lektorálható minőségű fordítás*. A lektorálás hozzáadott érték, amely azonban pénzbe és időbe kerül. Ezért olykor – például belső céges használatra vagy általános tájékozódásra szánt szövegek esetében – mellőzhető, míg máskor, különösen a megrendelő ügyfeleinek vagy partnereinek szóló, illetve jogi vagy pénzügyi témájú dokumentumok esetében „szakmailag csak *külön lektor által lektorált fordítás* fogadható el” (Bán 2009: 43).

A gazdaságosság mellett felmerül a javítás után elérhető minőség kérdése is: Horguelin és Pharand (2009: 29) azt vallja, hogy a lektor visszautasíthatja a fordítást, ha pénzügyileg nem kifizetődő a lektorálás, ha a végtermék minősége soha nem lesz elfogadható, illetve ha a várható végeredmény ártana a lektor hírnevének, akit a lektorált változat alapján ítélnék meg. Saját tapasztalatom alapján különösen találónak érzem a második kritériumot, hiszen nem egy olyan fordítással találkoztam már, amelyet a rendelkezésre álló idő alatt a nagyon rossz szintről a kicsit rosszra vagy a közepesről a jóra lehetett csak javítani, bár a tökéletes minőség lett volna a cél.

A lektorálási és elvárt minőségi szint jelölésére egyes cégek minőségbiztosítási táblázata külön kategóriákat használ, bővebben lásd a 3.3. alfejezetet.

2.5. Lektorálási paraméterek és objektivitás

A lektorálás akkor igazán hatékony, ha előre megadott, pontosan definiált paraméterek mentén történik (Sager 1989: 100). Mossop (2001: 19f) kétféle lektorálási módszert javasol: az egyik szerint külön-külön ellenőrizzük a paramétereket, azaz több külön lektorálást végzünk (*separate edits*), a másik szerint pedig mindent egyszerre ellenőrizzük, és ha hibát találunk, azonnal javítjuk; ez a kombinált lektorálás (*combined edit*) technikája.

A szakirodalom a lektorálási paramétereket illetően sem egységes. A probléma kimerítő tárgyalása meghaladja az értekezés kereteit, röviden mégis foglalkoznunk kell ezzel a szemponttal is. Darbelnet (1977: 16) hét lektorálási paramétert javasol: (1) a jelentés pontos reprodukálása, (2) idiomatikus és terminológiai helyes célnyelvi nyelvhasználat, (3) megfelelő hangnem, (4) a kulturális különbségek figyelembevétele, (5) az irodalmi és néprajzi utalások megfelelő kezelése, (6) a szerző szándékának tükrözése, (7) a célnyelvi befogadó figyelembevétele. Szembetűnő, hogy a fenti paraméterek részben átfedésben vannak, hiszen a kulturális különbségek a reáliák mellett leginkább irodalmi és néprajzi utalásokban érhetők

tetten, ráadásul e két paraméter a szakfordításban ritkán releváns, ezért általánosan nem alkalmazható.

Horguelin és Pharand praktikussági szempontból csupán ötre szűkíti a „jelzőlámpák” számát, „amelyeknek fel kell gyulladnia a lektor műszerfalán; akinek általában nincs ideje részletes táblázatok vagy ellenőrzési listákat használni”⁶¹ (2009: 25f, fordítás tőlem): (1) a jelentés pontos reprodukálása, (2) nyelvhelyesség, (3) olvashatóság, (4) regiszter, (5) kulturális adaptálás a befogadó igényeihez. Az öt szempont egy hatodikkal, (6) a lektorálás jövedelmezőségével egészül ki.

Mossop (2001) tizenkét paramétert sorol fel, amelyeket a könnyebb áttekinthetőség érdekében négy fő csoportra oszt: (1) Átvitel: pontosság, teljesség; (2) Tartalom: logika, tények; (3) Nyelv: gördülékenység, rendeltetésszerűség, szaknyelv, idiomatikusság, norma; (4) Szerkesztés: formázás, tipográfia, a szöveg szerkezete. A 12 paraméter további 32 alparaméterre osztható, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a kritériumok fejbentartását és gyakorlati alkalmazását. Véleményem szerint Mossop túl nagy jelentőséget tulajdonít a szerkesztési, formázási paramétereknek, amelyeket a fordítóirodákban általában külön erre szakosodott munkatársak és nem a lektorok végeznek.

Lee (2006) négyre szűkíti a lehetséges paraméterek számát: (1) Átvitel: pontos-e az eredeti szöveg üzenetének átvitele; (2) Nyelvi norma: a nyelvhasználat megfelel-e a célnyelv szabályainak; (3) Olvashatóság: koherens, logikus és olvasmányos-e a szöveg; (4) Funkcionális adaptáció: megfelel-e a szöveg a funkciójának és a befogadójának.

Lee szempontjai közel állnak Horguelin és Pharand kritériumaihoz – az olvashatóság és a regiszter egy kategóriába került, és a befogadó igényeihez történő adaptálás kiegészült a szövegfunkció szem előtt tartásával –, egyedül a jövedelmezőség nem szerepel a listán. Véleményem szerint a jövedelmezőség kérdése nem is tartozik szorosan a lektorálás kritériumai közé, ezt még a munka megkezdése előtt kell mérlegelni, és ez alapján elvállalni vagy elutasítani a munkát.

A lektorálással kapcsolatos elvárások egyike, hogy a javítás–értékelés minél objektívebb és konzisztensebb legyen. Brunette (1996) szerint a lektorálás csak *relatív* objektivitásra törekedhet; a teljes objektivitás eleve kizárt, mert a lektor, mint első olvasó saját szemüvegén keresztül értelmezi a fordítást. A lektorálás akkor lehet objektív, ha megadott

⁶¹ [...] qui doivent s’allumer sur le tableau de bord du réviseur, celui-ci n’ayant généralement pas le temps d’utiliser une grille ou une liste de contrôle détaillée. (Horguelin és Pharand 2009: 25f)

„kritériumok ellenőrzésén és nem a lektor preferenciáin alapul”⁶² (Brunette 1996: 29, fordítás tőlem). A kritériumok feladata, hogy „meghatározzák a fordítás minőségi szintjét és az esetleges módosításokat”⁶³ (Brunette 1996: 29, fordítás tőlem). Brunette négy – kronologikus sorrendben vizsgálendő – kritériumot javasol:

- Kód: a célnyelvi normák betartása, amely a szakszerű fordítás alapfeltétele.
- Logika: a célnyelvi szöveg logikája, amely azt tükrözi, hogy a fordító megértette-e a forrásszöveget. Ennél a kritériumnál a lektor független szöveggént tekint a fordításra.
- Cél: a megbízó vagy az eredeti szerző szándéka (akció) és a befogadó válasza (reakció). Először a célszöveget olvasva – és a szóhasználatot, a retorikai eszközöket és a fordítási utasítást vizsgálva –, a lektor meghatározza a megjelenő szándékot és a kiváltott reakciót, majd összehasonlítja az eredetivel.
- Szituáció: a fordítási folyamatot körülvevő nem nyelvi tényezők, mint például a befogadó, a felhasználás helye és ideje, a médium stb.

A fenti kritériumok valóban igen formális értékelést tesznek lehetővé, de hiányolom az ekvivalencia követelményét, amely véleményem szerint *per definitionem* hozzátartozik a fordításhoz. Valószínűleg azért maradt ki a fenti kritérium-listából, mert sokszor nem határozható meg egyértelműen, hogy valóban ugyanaz-e a jelentés a célnyelven, illetve ha egy kicsit más, akkor az árnyalatnyi eltérés még elfogadható-e vagy már szankcionálni kell.

Künzli (2007a) TAP vizsgálatokon alapuló empirikus kutatása nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a lektorok sokkal magabiztosabban dolgoznak, ha előzetesen – a fordítási utasítás mintájára – lektorálási utasítással látják el őket, amely tartalmazza, hogy mit és milyen mélységben kell ellenőrizniük. Ennek hiányában – különösen, ha rövid határidővel kell dolgozniuk – gyakran azt érzik, hogy nem felelnek meg önmaguk vagy megbízójuk elvárásának.

A lektorálás teljesen soha nem lehet objektív, hiszen nem hagyható ki belőle az *ember*, ami *ab ovo* szubjektívvá teszi a folyamatot. A kritériumok pontos meghatározásával formalizálható, a hibák súlyozásával (lásd 3.3.1) pedig kvantifikálható az értékelés, ami összehasonlíthatóvá teszi a minősítéseket és csökkenti a szubjektivitás hatását. Erre törekszenek a LISA minőségbiztosítási modellje alapján működő rendszerek (lásd a 3.3. alfejezetet).

⁶² [...] repose sur des critères vérifiés plutôt que sur les préférences du réviseur. (Brunette 1996 : 29)

⁶³ [...] déterminer le degré de qualité d’une traduction et les modifications éventuelles. (Brunette 1996: 29)

2.6. A lektorálási műveletek tipológiája

Brunette (2000a: 177) a lektorálás címzettjétől függően kétféle javítást különböztet meg: ha a lektorálás a fordítónak megy vissza, akkor javításokról (*correction*) beszélünk, amelyeket röviden, egyértelműen és lehetőleg autentikus forrásokra támaszkodva indokolni kell. A javítások a fordítóra nézve kötelezőek. Ha a javított szöveg címzettje közvetlenül a megbízó, akkor a lektor jobbítási javaslatokat (*amélioration*) tesz, amelyek nem feltétlenül szükségesek, de jelentősen javítják a szöveg olvashatóságát és stílusát. Robert (2012: 129) azokra a lektori műveletekre alkalmazza ezt a terminust, amelyek javítják ugyan a szöveg stílusát, de nem hibás fordítói megoldásra irányulnak. A következőkben a fordítóknak szóló javításokkal foglalkozunk.

Horváth (2011) empirikus kutatása bizonyította, hogy a lektorok túlnyomórészt szószintű javításokat végeznek, aminek „pszicholingvisztikai oka lehet: a szöveget szósorként látjuk. Szemünk nem az egyes betűkre, hanem azok két oldalról határolt egységeire, a szavakra fixál. Másrészt, a szóhasználati és frazeológiai szabályokat könnyebb megfogalmazni, rendszerezni, egységesíteni, megjegyezni, ellenőrizni és javítani, mint a mondattani szabályokat” (Horváth 2011: 211).

A lektori műveletek leírására Horváth az ókori retorika és stilisztika fogalmai alapján az alábbi terminusokat használja (kiemelés tőlem):

Beszúrás történik, ha a lektor pótol egy pusztán kihagyott vagy a jobb érthetőség kedvéért szükséges elemet. *Törlésre* akkor kerül sor, ha valami minden különösebb tartalmi indok nélkül, csak diszítőeszközként vagy túlértelmezés miatt szerepel a fordításban. A *csere* nem más, mint egy szövegrész (jellemzően szó) kihúzása, amelyet rögtön egy másik szövegrész beszúrása követ (ez tehát egyszerre beszúrás és törlés), míg az *átrendezés* a szórendi cserének felel meg. (Horváth 2011: 107)

Horváth a fenti kategóriákat a széljegyzet (megjegyzés) hozzáadásával egészíti ki, így az alábbi öt műveletet különbözteti meg: beszúrás, törlés, csere, átrendezés, széljegyzet. [A műveletek gyakoriságára vonatkozó empirikus kutatást lásd az (1A) hipotézis alatt a 6.3.1. alfejezetben.]

Brunette (2000a: 177) a cserét nem kezeli külön műveletként, de bevezeti a tipográfiai javítások kategóriáját, amely valóban igen gyakori a lektori munka során. Brunette tehát az alábbi műveleteket említi: beszúrás, törlés, áthelyezés, tipográfia.

Mossop (2001: 14) szintén nem említi külön a cserét, a lektori műveletek számát háromra csökkenti: hozzáadás (*add*), kivonás (*subtract*), áthelyezés (*move words in a text*).

Ha a megfogalmazás hibás, akkor a fenti műveletek elvégzése kötelező, de ha a fordító megoldása elfogadható, a művelet fakultatív, illetve bizonyos szempontból felesleges (lásd a lektorbetegségről szóló 2.8.2. alfejezetet).

2.7. A lektorálás minősége

Horguelin és Pharand (2009: 82) egy európai kutatásra⁶⁴ hivatkozva azt állítja, hogy a lektori műveletek csupán 73%-ban javítanak a szövegen, 11%-ban indokolatlanok, 9%-ban a lektorok elmulasztják a javítást és 7%-ban a lektorálás során kerül hiba a szövegbe.

Mossop (2001: 95) ugyanezek alapján a szempontok alapján ítéli meg a lektori munkát, majd később Künzli (2009: 295) is ezeket alkalmazza empirikus kutatásában: helyes javítás (*gerechtfertigte Änderung*), felesleges javítás (*Hyperrevision*), a lektorálás során bekerült hiba (*Überrevisionen*), hiba javításának elmulasztása (*Unterrevision*).

Robert (2012: 129) a fenti szempontokat kiegészítve az alábbi kategóriákba sorolja a lektori módosításokat:

- Helyes javítás (*révision pertinente*): a hiba megfelelő kijavítása.
- Hiányzó javítás (*absence de révision*): a hiba javításának elmulasztása.
- Aluljavítás (*sous-révision*): hiba helyén történő módosítás, amely (a) nem javítja ki a hibát, (b) új hibát eredményez.
- Felüljavítás (*surrévision*): hibát eredményező javítás, amely olyan helyen jött létre, ahol előzetesen nem volt hiba.
- Túljavítás (*hyperrévision*): a szuperlektorok által feleslegesnek ítélt művelet, amely se nem javít, se nem ront a szöveg minőségén.
- Tökéletesítés (*amélioration*): a szuperlektorok által pozitívnak ítélt művelet, amely stilisztikai szempontból javít a szövegen, de elmulasztása nem befolyásolja negatívan a lektor munkájára adott értékelést.

A lektorálás minőségének mérésére két képletet alkalmaz (Robert 2012: 130). Az első csak a helyes javítások számát veszi figyelembe, míg a második a felüljavításokat is.

$$\text{A lektorálás minősége} = \frac{\text{helyes javítások száma}}{\text{javítandó hibák száma az elvárt lektorálási szint függvényében}}$$

$$\text{A lektorálás minősége} = \frac{\text{helyes javítások száma} - \text{felüljavítások száma}}{\text{javítandó hibák száma az elvárt lektorálási szint függvényében}}$$

⁶⁴ A szerzők nem nevezik meg pontosan az adatok forrását.

Robert a képletekben nem veszi figyelembe az aluljavítást, a túljavítást és a tökéletesítést, mert ezek megítélése erősen szubjektív. Kutatásában ezeket a műveleteket külön tárgyalja. Véleményem szerint az aluljavítás erősen hat a lektorálás minőségére, hiszen hiba marad, illetve kerül a szövegbe, ezért ezt a kategóriát érdemes lett volna integrálni a képletbe. A másik két művelet megítélése valóban szubjektív, és ahogy Arthernnél látni fogjuk, jelentősen nem is befolyásolja az értékelést.

Arthern (1983, 1987) az Európai Közösségek Tanácsa angol osztályának vezetőjeként szükségét érezte egy olyan diagnosztikus minőségértékelő rendszer kidolgozásának, amellyel objektíven mérhető a lektorok munkája. Az eddig ismertettekhez képest Arthern rendszerében a hibák súlyozása is megjelenik. A szerző a lektori munka minőségének értékeléséhez fejenként 200 beavatkozást (*intervention*) (vagy elmulasztott beavatkozást) vizsgált előre meghatározott szempontok alapján. Első modelljében öt kategóriát használt: hibás javítás, nem javított kis hiba, felesleges javítás, szükséges javítás és a stílus javítása. A modell második változatában már csak négy kategóriát különböztet meg (fordítás Robin 2014):

- a lektor által kihagyott vagy bevezetett érdemi hiba (X),
- a lektor által kihagyott vagy bevezetett formális hiba (F),
- szükségtelen módosítás (U),
- szükséges javítás vagy módosítás az olvashatóságban (C).

Arthern az objektív értékelésre a következő egyenletet alkotta, amelyben S a lektor pontszámát jelenti:

$$S = X + \frac{F}{2} + \frac{U}{3}$$

A kihagyott vagy bevezetett érdemi hibák száma egy az egyben szerepel az összpontszámban, míg a kihagyott vagy bevezetett formális hibáknak csak a harmada, a szükségtelen módosításoknak pedig a fele számít az értékelésnél. Minél alacsonyabb a végösszeg, annál jobban végzi a lektor a munkáját.

Arthern (1991) később egyszerűsítette a fenti egyenletet, és csak a kihagyott vagy bevezetett érdemi és formális hibákat vette figyelembe, a szükségtelen módosítások nem befolyásolták az értékelést: $S = X + F$. A két modell eredménye csak apró különbségeket mutatott, kivéve egy olyan lektor esetében, aki számos szükségtelen javítást végzett, ami az első képlet alapján negatívan befolyásolta az értékelését.

Robin Edina (2014) saját lektorálási kurzusán tesztelte Arthern eszközét a hallgatók lektori kompetenciájának mérésére. Robin az alábbiak szerint módosította a fent ismertetett képletet:

$$X = T + \frac{O}{2} + \frac{F}{3} + \frac{N}{4} ,$$

ahol

- T: a lektor által bevezetett vagy kihagyott tartalmi hiba,
- F: a lektor által bevezetett vagy kihagyott formális hiba,
- O: a lektor által bevezetett vagy kihagyott olvashatósági hiba,
- N: nem szükséges beavatkozások.

Robin tehát egy az egyben számította a tartalmi hibákat, a formális hibáknak a harmadát, az olvashatósági hibáknak a felét, a nem szükséges beavatkozásoknak pedig a negyedét vette figyelembe. Arthern a formális hibákat nagyobb súllyal veszi figyelembe: első modelljében a formális hibák felét, másodikban pedig mindet figyelembe veszi. Az első változatban szintén nagyobb a súlya a szükségtelen javításoknak (harmada), de az egyszerűsített képletben ez a kategória már nem szerepel.

A lektor által bevezetett vagy kihagyott olvashatósági hibák kategóriája Arthern modelljében nem jelenik meg; kérdés, hogy ezeket számította-e egyáltalán, és ha igen, melyik kategórián belül. Egyetérték Robinnal, aki szerint különösen fontosak az olvashatósági hibák, hiszen ezek azok a fakultatív műveletek, amelyeket a fordítók gyakran nem végeznek el (például grammatikai felemelés, lesüllyesztés; bővebben lásd Klaudy 2002b), ezért a lektornak kellene elvégeznie helyettük. Ha a lektor ezt elmulasztja, akkor kihagyott műveletnek minősül, de előfordulhat az is, hogy a lektor maga tesz ilyen jellegű hibát a szövegbe. Robin az olvashatósági hibákat súlyosabbnak ítéli, mint a formálisakat, de mivel nem változtatják meg a szöveg jelentését, súlyozásban a formális és a tartalmi hibák közé kerülnek.

Robin eredményei azt mutatták, hogy a modell segítségével mérhető a lektori kompetencia és a kurzus során megfigyelhető fejlődés is. Az objektivitást egyetlen tényező veszélyezteti igazán, ez pedig a nem szükséges beavatkozások megítélése.

Mossop (2007: 11f) szerint érdemes lenne Arthern képlete alapján egy egységes formulát létrehozni, amely értékes segítség lehetne a lektorálás empirikus kutatása során. Több szakértő bevonásával az értékelés szubjektivitása minimálisra csökkenthető, ahogyan ezt a jelen kutatásban is látni fogjuk.

2.8. A lektor

2.8.1. A lektori kompetencia

A fordítói kompetencia leírására számos modell létezik (például PACTE 2003, 2005; Göpferich 2009), és napjainkban a lektori kompetencia is egyre nagyobb érdeklődésre tart számot.

Hansen (2009: 265) 1983 óta oktat fordítást és lektorálást, és tapasztalata szerint nem minden esetben igaz, hogy azok a hallgatók, akik jól fordítanak, jól is lektorálnak. A lektori kompetencia tehát nem egyenlő a fordítói kompetenciával, annak ellenére, hogy természetesen vannak közös vonásaik.

Az EN 15038 szabvány szerint a lektornak a fordítói kompetencián felül fordítási gyakorlattal kell rendelkeznie az adott szakterületen, a célnyelvi ellenőrrel szemben pedig az egyetlen elvárás, hogy a terület szakértője legyen a célnyelven.

Első szempontként tehát a fordítási gyakorlatot említhetjük, ám néhányan ezt nem tartják a lektori kompetencia alapvető feltételnek (például Hansen 2009: 269), hiszen akinek van érzéke a lektoráláshoz, az kezdőként is jól lektorál.

Széles körben elfogadott és hangoztatott elvárás, hogy a lektor csak szükséges javításokat végezzen, ne fordítsa újra a szöveget és indokolni tudja a változtatásokat (például Mossop 2001, Rochard 2003, Hansen 2009).

Horguelin és Pharand (2009: 80) szerint a jó lektor diplomatikus, empatikus, türelmes, szerény, elfogadó, felelősségteljes és együttműködésre törekszik. Hansen (2009) az igazságossággal egészíti ki a sort. Rochard (2004) a lektor pedagógiai felelősségét is hangsúlyozza, hiszen munkájának fontos célja a fordítók kompetenciájának fejlesztése.

Nagyon fontos elvárás a célnyelv kiváló és naprakész ismerete (terminológia, neologizmusok, stilisztikai változatok, frazeológia), a megfelelő források használata és a kritikai érzék is (Horguelin és Pharand 2009: 80).

Horváth szerint a lektori kompetencia „a lektoráláshoz szükséges készségek, képességek és ismeretek együttese” (Horváth 2011: 234) és az alábbi alkompetenciákból áll:

- Amelioratív kompetencia: „a lektori kompetencia azon összetevője, amely lehetővé teszi a fordítás jó vagy annak vélt szövegrészeinek jobbá tételét” (Horváth 2011: 229).
- Evaluatív kompetencia: „a lektori kompetencia azon összetevője, amely lehetővé teszi a fordítás átfogó értékelését” (Horváth 2011: 231).

- Fordítói kompetencia: „a lektori kompetencia azon összetevője, amely lehetővé teszi a fordítás tartalmi hiányosságainak pótlását” (Horváth 2011: 231).
- Komparatív-kontrasztív kompetencia: „a lektori kompetencia azon összetevője, amely lehetővé teszi a forrásnyelvi szöveg és a fordítás közötti hasonlóságok és eltérések számbavételét” (Horváth 2011: 232).
- Korrektív kompetencia: „a lektori kompetencia azon összetevője, amely lehetővé teszi a fordítás vélt vagy valós hibáinak kijavítását” (Horváth 2011: 233).

A kutatás eredményeként Horváth egy apró módosítást javasol az öt alkompetencia elrendezésére:

Evaluatív alkompetencián azt értettük, hogy a lektor képes az egész fordítás értékelésére. A fordításokat jobbitó és elrontó változtatások kérdése többször is felmerült a jelen disszertációban, mindvégig megnyugtató válasz nélkül. Ennek alapján külön amelioratív alkompetenciával nem is érdemes számolnunk — hacsak be nem vezetjük a vele ellentétes, de ugyanilyen nehezen meghatározható *pejoratív kompetencia* fogalmát. Ehelyett az evaluatív alkompetenciába beleérthetnénk azt a képességet is, amely a fordításnak nemcsak a makroszintű, hanem a mikroszintű értékelését, vagyis az egyes lektorálási egységek [...] megítélését is lehetővé teszi. (Horváth 2011: 210)

Ahogy a jelen kutatásban is látni fogjuk, a lektorok valóban nem minden esetben javítanak a szövegen, sőt egyáltalán nem ritka jelenség, hogy rontanak rajta (lásd a 6.3.3. alfejezetet).

Horváth modellje – a korábbiakkal ellentétben – a lektori kompetencia textuális elemeire összpontosít és a lektori műveletekből indul ki. Szemlélete leíró, a mindennapi és empirikus tapasztalaton alapul („így dolgoznak a lektorok”), míg a fentiek sokkal inkább normatív szemléletet tükröznek („ilyennek kell lennie a jó lektornak”).

Robin (2013b) két további alkompetenciával egészíti ki a sort, amelyeket véleményem szerint a korrektív kompetenciához sorolhatunk:

- Nyelvi kompetencia: nyelvi szabályok, normák, szokások, stratégiák ismerete és alkalmazása.
- Döntéshozatali kompetencia: Javítás szükségességének meghatározása.

2.8.2. A lektorbetegség

Gyakran hangoztatott lektorálási alapelv, hogy annak ellenére, hogy minden fordítást a végtelenségig lehetne csiszolni, csak a szükséges javításokat kell elvégezni (például Williams 1989, Mossop 1992, 2001, Rochard 2004, Horguelin és Pharand 2009). Ezzel szemben Horváth empirikus kutatása megerősíti azt a tapasztalatot, hogy „a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár” (Horváth 2011: 211). Ideális esetben „a lektorok azokat a hibákat

javítják, amelyek jelentős mértékben torzítják a kontextuális hatást, illetve amelyek könnyen javíthatók” (Dróth 2011c: 98), és nem azokat, amelyek csak személyes preferenciájukat tükrözik (Wilss 1977). Horguelin és Pharand megfogalmazásában „azoknak a javításoknak, amelyek nem javítanak a fordítás minőségén, nincs létjogosultsága. [...] Ne feledjük, hogy a személyes preferenciák nem tartoznak a lektorálási kritériumok közé.”⁶⁵ (2009: 32, fordítás tőlem)

A fentiekkel ellentétben Hansen (2009) szerint bizonyos esetekben a javítás mellett igenis van létjogosultsága a szöveg tökéletesítésének is, és hozzáteszi, hogy vannak olyan fordítók is, akik szívesen fogadják az ilyen jellegű javaslatokat, változtatásokat. Ezekre természetesen nem mindig jut idő. Nagyon találóan fogalmaz a kutatás egyik résztvevője, amikor az interjúban azt mondja, hogy az ember sokszor kísértést érez arra, hogy a tökéletes megoldást keresse, mert tudja, hogy a fordító megfogalmazásánál lehetne szerencsésebbet is találni, de erre idő hiányában általában nincs lehetőség. A tapasztalat és a rutin rávezette őt arra, hogy gyors és elfogadható megoldásokat találjon, „hiszen az olvasó nem tudja, hogy állhatna ott valami más is – kivéve persze, ha hibás”⁶⁶ (Hansen 2009: 273, fordítás tőlem).

Künzli (2007b) empirikus, TAP módszerrel végzett kutatása alapján arra a megállapításra jut, hogy nagy a diszkrepancia a lektorok szóban kifejezett szándéka és a valóság között. Bár az eszével tudja a lektor, hogy csak szükséges javításokat kell végezni, mégis „elcsábul” és számos felesleges, személyes preferenciát tükröző javítást végez.

Arthern (1983) megállapítja, hogy a kutatásában részt vevő lektorok egy része hajlamosabb a preferenciális javításra⁶⁷, mint a többiek, de kivétel nélkül mindannyian végeznek általa feleslegesnek ítélt változtatást, amely sem a szöveg stílusát, sem az értelmét nem javítja.

„A kezdő lektorok legnagyobb hibája a túllektorálás és nem az alullektorálás”⁶⁸ (Mossop 2001: 144, fordítás tőlem). A túllektorálás (*over-revision*: Brunette 2003; *hyperrévision*: Robert 2008, 2012) azt jelenti, hogy a lektor a szükségesnél több módosítást végez, amivel se nem ront, se nem javít a szövegen. Ennek több veszélye is van: egyrészt minél többet javít az ember, annál több hibát tehet a szövegbe (Mossop 2007); másrészt az apró hibákkal való szöszmötölés (főleg idő hiányában) elvonhatja a figyelmet a súlyos

⁶⁵ Toute correction qui n’améliore pas la traduction ne peut se justifier. [...] Rappelons que les préférences personnelles ne sont pas un critère de révision. (Horguelin és Pharand 2009 : 32)

⁶⁶ Der Leser weiß ja nicht, dass dort auch etwas anderes hätte stehen können – wenn es nur nicht falsch ist. (Hansen 2009: 273)

⁶⁷ A terminus meghatározását lásd a 3.3.1. alfejezetben.

⁶⁸ The main mistake new revisers make is over-revising, not under-revising. (Mossop 2001: 144)

hibákról; harmadrészt pedig, a felesleges javítások növelik a lektorálással eltöltött időt és a frusztrációt, ezáltal csökkentve a hatékonyságot. A túllektorálás sokszor felüllektoráláshoz (*surrévision*: Robert 2012) vezet, ami azt jelenti, hogy a lektor hibát ejt ott, ahol eredetileg nem volt hiba. Előfordulhat természetesen az is, hogy a lektor egy hibát újabb hibával helyettesít, ezt Robert alullektorálásnak (*sous-révision*: Robert 2012) nevezi. A Mossop által alullektorálásnak nevezett jelenség (lásd a fenti idézet) ezzel szemben azt jelenti, hogy a lektor elmulasztja a hiba javítását; ezt Robert a lektorálás hiányának (*absence de révision*) tekinti.

A túljavítást Kis Ádám lektorbetegségnek nevezi, és a következőképp definiálja:

Az ellenőrző szerkesztő tevékenysége a fordítás modellszerű megismétlése. A feladata az, hogy ha a fordító szakmailag téved vagy hibázik, azt javítsa. Sok esetben azonban ez túlmegy a könnyen korrigálható terminológiai hibákon, illetve az előírható stilisztikafigyeléken (tegezés, általános alany stb.) — a hangsúlyok és szövegpreferenciák bonyolult szövevényébe keveredik bele. Zavarja a szórend és a nem szakmai szóhasználat, és a biztos szakmai bírálat helyett az ízlés ingoványos területére téved. Elveszíti a magabiztosságát, mert nincs tudatában a vélt hibák okainak, ezért nem is tud egzaktan javítani. Ilyenkor fordul elő, hogy a fordítót „pokolba kívánva” nekiáll, hogy újrafordítsa a szöveget.

Ezt a jelenséget nevezzük mi lektorbetegségnek. Legsúlyosabb fázisa, amikor az ellenőrző szerkesztő hosszú mondatokat újrafordít, pedig nem ez lenne a dolga: a hibajelenségeket kellene megjelölnie és meghatározni a javítás módját, majd visszaadni a szöveget a fordítónak. Az ilyen konkrét bírálatjavaslat megfogalmazása nehezebb és tovább tart, mint az újrafordítás. (Kis 2011: 245)

A lektorbetegség legsúlyosabb következménye, hogy a lektor után a szakfordító általában már nem kapja vissza a szöveget, ezért amit a lektor átír, azt már senki nem fogja utána ellenőrizni. Sajnos „semmi garancia nincs arra, hogy a szerkesztő az adott helyzetet jobban megoldja a fordítónál. A probléma gyakran nem szakmai, az ellenőr idegen terepre téved, és tisztánlátását bizonyos értelemben elhomályosíthatja, hogy az ő kezében van a radír.” (Kis 2011: 245) A helyzet tovább romlik, ha az olvasósz szerkesztő, aki csak a célnyelvi szöveget látja és annak nyelvi minőségéért felelős, szintén olyan dolgokat javít, amelyek bár nyelvtanilag furcsák, szakmailag helyesek.

Kis Ádám az alábbi gyógymódot javasolja a lektorbetegség kezelésére:

Ennek megelőzése érdekében érdemes az ellenőrt úgy kondicionálni (például a lelkére beszéléssel), hogy csak azt javítsa, amiben biztos, és ami a kompetenciájába tartozik. A bizonytalan esetekben gondolkozzon el, hátha a fordítónak van igaza, és ha ezt el tudja képzelni, eressze tovább a szöveget. Ha nem tudja legyőzni a kétségeit, vonjon be még egy ellenőrt, jelezze a gondját a megbízónak, és csak végső esetben adja vissza a szöveget a fordítónak. (Kis 2011: 246)

A jó minőségű végtermék tehát akkor jöhet létre, ha mindenki csak azt javítja, amihez ért, csak olyan mértékig, amíg szükséges és kétség esetén konzultál a szövegen dolgozó – vagy kívülálló – kollégákkal.

2.8.3. A lektori visszajelzés és a felelősség kérdése

A lektorálás külső – a szövegre és egyéb szituatív tényezőkre vonatkozó – jellemzői mellett beszélünk kell az emberi dimenzióról, azaz a fordító és a lektor kapcsolatáról is. Ez sokszor ellenséges és konfliktusos, hiszen a fordítók nem fogadják könnyen, ha a lektor rámutat hibáikra, kritizálja és esetleg értékeli is a munkájukat.

Jelenlegi ismereteim szerint az egyetlen lektorálás definíció, amely tartalmazza a fordító és a lektor kapcsolatának kérdését Artherntől származik:

A lektorálás olyan eljárás, melynek során a fordítótól különböző személy vagy személyek – a fordítóval egyeztetve vagy tőle függetlenül –, megvizsgálják és ellenőrzik a fordítást, ezzel biztosítva, hogy a szöveg pontosan és hitelesen adja vissza az eredeti jelentését a fordítás nyelvén, az eredetivel ekvivalens stílusban.⁶⁹ (Arthern 1987: 15, fordítás tőlem)

„A lektor: Akhilleusz vagy Mentór?”⁷⁰ – teszi fel találóan a kérdést Michel Rochard. Megfogalmazásában a fordítási folyamat nyomozás a funkcionális ekvivalencia után, és a lektor feladata „újra elvégezni a nyomozást, és feltárni az új elemeket, illetve azokat, amelyekre a kezdeti nyomozásban nem derült fény”⁷¹ (Rochard 2004: 60, fordítás tőlem). A lektor – aki Rochard szerint természetesen türelmes Mentór és nem harcos Akhilleusz – akkor végzi jól a munkáját, ha a fordító reakciója: „Ja, persze, hiszen igaza van!”⁷² (Rochard 2004: 60, fordítás tőlem), és ha úgy ellenőrzi a funkcionális ekvivalenciát, hogy közben csak a szükséges javításokat végzi el. A lektor nem dobhatja sutba a fordító nyomozásának eredményét, mert ezzel egyrészt nem ismeri el a fordító munkáját, másrészt kilép a lektori szerepből és újrafordítóvá válik. A fordító munkáját nemcsak tiszteletből kell elismerni és megőrizni, hanem a lektorálás hatékonysága és gazdaságossága miatt is: hiszen ha a lektor is fordít, akkor miért dolgozott a fordító? (Ezzel kapcsolatban lásd még Mossop 2001.)

⁶⁹ The revision of a translation is a procedure by which it is examined and reviewed by a person or persons other than the translator, with or without consulting the latter, in order to ensure that it is an accurate and faithful rendering of the meaning of the original text into the language of the translation, in a style equivalent to that of the original. (Arthern 1987: 15)

⁷⁰ Rochard 2004-es cikkének címe *Le réviseur : Achille ou Mentor ?*, fordítás tőlem.

⁷¹ [...] reprendre une enquête en mettant au jour des éléments nouveaux ou des éléments qui ont échappé à l'enquête initial. (Rochard 2004: 60)

⁷² Bon sang, mais c'est bien sûr ! (Rochard 2004: 60)

A fordító és a lektor viszonyában fontos szempont a pedagógia is: ideális esetben a lektor mentora és nem ellenfele a fordítónak. A mentori kapcsolat részeként ki kell emelni a fordító *jó megoldásait*, mert így nem kritikaként éli meg a javításokat, hanem bátorításként a folyamatos fejlődésre. A lektor nem ellenség többé, hanem kolléga, aki feloldja a munka minőségével kapcsolatos bizonytalanságot és frusztrációt. Az ilyen jellegű pozitív kapcsolat elősegíti a fordító fejlődését, ami hosszú távon a visszatérő javítások számának csökkenéséhez és a termelékenység növeléséhez vezet.

Hozzá kell tennünk, hogy a Rochard által javasolt eljárás feltételezi, hogy a fordító rendszeresen kap visszajelzést a munkájáról, ami a gyakorlatban ritka, és leginkább minőségbeli problémák esetén fordul elő (lásd Heltai 2009). Meg kell azonban említenünk, hogy Morin-Hernández (2009a: 132) felmérése szerint a fordítók 15%-ban mindig, 23%-ban gyakran visszakapják a lektorált fordítást. E kettő összege meghaladja azon esetek számát, amikor egyáltalán nem (2%) vagy csak ritkán (33%) érkezik visszajelzés a munkáról.

Martin (2007) szintén a visszajelzés lehetőségében látja a lektorálás jelentőségét: a rendszeres visszacsatolásnak köszönhetően már a kezdeteknél meg lehet fogni és orvosolni lehet a problémát és elkerülhetők a visszatérő hibák. A fordító és a lektor Martin szerint dolgozzon „tandemben” (2007: 61): a fordító lehetőség szerint jelölje a sikeresen megoldott problémákat, hogy a lektornak ne kelljen feleslegesen végigjárnia a már egyszer megtett utat. Ezzel növelhető a lektorálás hatékonysága és csökkenthető a rossz minőség kockázata.

Lavole (2000) több évtizedes tapasztalata alapján a lektorálást biztonsági hálózhoz hasonlítja. A XXI. században a lektorálás sok szempontból átalakult: a javítások kevésbé nyelvi jellegűek, sokkal inkább terminológiai, stilisztikai és kommunikatív változtatásokra van szükség. A lektori munka napjainkban összességében sokkal inkább szakmai, technikai, mint nyelvi, nyelvészeti feladat.

A nyelvi javítások leginkább a homályosabban fogalmazott részek explicitálásakor jellemzőek. Gyakran összecsapott, inkohereus és nem egyértelmű forrásszövegeket kell fordítani, ezért sokszor a lektornak kell eldöntenie olyan kérdéseket, amelyeket a fordító nem tudott, vagy nem mert eldönteni.

Lavole – aki már a 90-es években is lektorált – manapság úgy érzi, hogy amikor lektorál, sokkal inkább „*ad hoc* szakértőként”⁷³ (Lavole 2000: 9, fordítás tőlem) mint tapasztalt fordítóként működik. Napjainkban a lektor másik „funkciója”, hogy egyfajta információforrásként szolgál, aki tudja, hogy egy adott kérdésre hol kell keresni a választ. A

⁷³ [...] « spécialiste ad hoc » (Lavole 2000 : 9)

munka azonban egyre nehezebb, hiszen a kilencvenes évekhez képest fele annyi idő jut a lektorálásra, mint azelőtt, ezért nem ritka, hogy csupán intuíció alapján lehet dolgozni (Lavole 2000: 9).

Éppen az idő nyomása miatt Gouadec (2007: 225f) felhívja a fordítók figyelmét, hogy a lektor elsősorban hozzáadott értéket teremtsen, és nem feladata az alapvető hibák javíthatása. A fordítónak – lektorálható minőség létrehozásával – igyekeznie kell csökkenteni a lektorálás idejét. Mindemellett a fordítónak minél inkább törekednie kell arra, hogy ne „idegesítse” feleslegesen a lektort. Gouadec (2007: 226f) számos „bosszantó” tényezőt sorol fel, köztük az alapvető, ismétlődő és a lektor által már korábban javított hibák előfordulását, a specifikációk szem elől tévesztését és a nehéz kérdések megoldásának elmulasztását.

Gouadec (2007: 226) nyomán a lektorálás akkor igazán hatékony, ha ideális körülmények közt zajlik, azaz:

- írásos megegyezés tartalmazza a lektor és a fordító felelősségét,
- a fordító lektorálható (nyelvi hibáktól, kihagyásoktól mentes, megfelelő formátumú stb.) minőséget szállít és jelzi a kérdéses, megoldatlan részeket,
- a lektor javításai minimálisak,
- és a lektor utólagos javító helyett „előjavítóvá” (*previser*) válik és a fordítás megkezdése előtt tanáccsal, információval látja el a fordítót. (Lásd még Rochard 2003: 140.)

A fordító-lektor kapcsolat szempontjából meghatározó a Gouadec által is említett felelősség kérdése. A fordítóirodai gyakorlatban általában a lektoré az utolsó szó, hiszen ő látja utoljára a fordítást. Ez implicite azt jelenti, hogy ő viseli a felelősséget a fordítás minőségéért (Horguelin és Pharand 2009: 29f). Ez sokszor igazságtalan terhet ró a lektorra, hiszen saját tapasztalatom alapján elmondhatom, hogy van olyan fordítás, amelyet lehetetlen az adott határidőn belül megfelelő minőségűre javítani, de sokszor mire a lektorhoz érkezik a szöveg, az újrafordítás az időhiány miatt már nem alternatíva.

Az Európai Unióban vegyes a kép a felelősséggel kapcsolatban:

Jelenleg a Bizottságnál, az EP-nél és a Fordítóközpontnál a fordítóé az utolsó szó, a Tanácsnál és az EGSZB/RB-nél a lektoré. A Tanácsnál van egy ún. *linguistic advisor* (később feltehetően: *quality control officer*), aki vitás esetekben dönt. Az EGSZB/RB-nél – egyelőre kísérleti jelleggel – kezdünk áttérni arra, hogy a fordítóé legyen az utolsó szó. (Egyedi 2007: 40)

Véleményem szerint a Gouadec által javasolt írásba foglalt és megosztott felelősség lenne kívánatos, hiszen mind a fordító, mind pedig a lektor módosít, nyomot hagy a szövegen. Be

kell látnunk azonban, hogy a felelősség soha nem lehet teljesen megosztott, hiszen senki sem köteles más módosításért viselni a következményeket és nem ritka, hogy a fordító megoldását átírva lesz hibás a szöveg (vö. Brunette, Gagnon et al. 2005).

A lektorálás túl gyakran csak a negatívumokra, a hibákra fókuszál, pedig érdemes lenne a fordítók erényeit is figyelembe venni az értékeléskor, hiszen nemcsak a hibákból, hanem a jó megoldásokból is lehet tanulni (Martínez Melis és Hurtado Albir 2001). Az Európa Tanácsnál például igyekeznek a külső fordítók pozitívumait is dokumentálni, hogy pontos képet kapva kompetenciájukról mindig a megfelelő fordító-szöveg párosítást találják meg az egyes munkákhoz (Allain 2007: 26f).

2.9. Empirikus kutatások a lektorálás területén

Mossop (2007) külön cikkben tárgyalja a már megjelent empirikus kutatásokat, a lehetséges módszereket és a még feltárandó területeket, további kísérletezésre buzdítva a lektoráláskutatókat. A kutatások során általában az alábbi három módszer egyikét, vagy ezek kombinációját használják: billentyűzet-leütések naplózása a lektori módosítások során (például Translog programmal); a lektor kommentárjainak és „kihangosított”, verbalizált gondolatainak feltárása TAP (*think aloud protocol*) módszerrel; nyersfordítások lektoráltatása, majd az elvégzett műveletek elemzése és adott esetben utólagos értékelése egy szakértő segítségével. A jelen értekezésben közölt kutatások (4., 5. és 6. fejezet) a harmadik módszerrel készültek. Az alábbiakban nézzünk néhány példát a lektorálás empirikus kutatására.

2.9.1. Korpuszalapú értékelés

Bowker (2000a és 2000b) a fordításértékelés objektivitásának növelésére értékelési korpusz használatát javasolja. Az értékelési korpusz három részből áll:

- Minőségi korpusz (*corpus de qualité*): kézzel kiválasztott, a szöveg szakterületéhez és témájához szorosan kapcsolódó, szakmailag helyes nyelvezetű, pontos és világos definíciókat és magyarázatokat tartalmazó szöveg (3-5 szöveg, körülbelül 5000 szó terjedelemben). Cél: a szakterület és a téma megismerése.
- Mennyiségi korpusz (*corpus de quantité*): félautomata gyűjtés a forrásszöveg főbb jegyei (kulcsszavak, megjelenés ideje, szövegtípus stb.) alapján (150-200 000 szó terjedelemben). Cél: a szaknyelv megismerése.
- Rosszul választott szövegek korpusza (*corpus des textes mal choisis*): olyan szövegek, amelyek ugyan a szakterülethez tartoznak, de más jegyeik alapján nem

egyeznek a forrásnyelvi szöveggel (például célközönség, megjelenés ideje stb.).

Cél: a hibák okának feltárása, konstruktív javítás elősegítése.

A kísérlet során 5 hallgató fordítását 6 tanár javította: hárman csak a hagyományos forrásokra (szótár, párhuzamos szövegek) támaszkodhattak, hárman pedig kizárólag az értékelési korpusz alapján dolgoztak. Ez után a javított szövegeket más hallgatók kapták meg és úgy kellett őket javítaniuk, hogy csak ott módosíthattak, ahol a tanárok problémát jeleztek. Végül szakemberek értékelték a végleges változatot.

Az eredmények azt mutatták, hogy a korpusz alapján dolgozók visszajelzései objektívebbek voltak, mert a korpuszra és nem saját intuíciójukra hivatkoztak. Ezzel szemben a kontrollcsoportra inkább a szubjektív megnyilvánulások voltak jellemzőek, mint például „szerintem...”, „azt gondolom, hogy...” stb. A korpusz alapján javítók nagyobb biztonsággal dolgoztak, több hibát azonosítottak, javításaik mindig helyesek és konzisztensek voltak. Ezzel szemben a kontrollcsoportban előfordultak hibás javítások: egyes esetekben a jó megoldást rosszra cserélték, máskor a rossz helyett hibásat javasoltak, és előfordult az is, hogy pozitívan értékelték a helytelen megoldásokat

A végtermék minőségét illetően a szakemberek visszajelzései alapján szintén a korpusz segítségével lektorálók voltak hatékonyabbak.

Hassani (2011) szakmai környezetben próbálta meg alkalmazni a Bowker által pedagógiai kontextusban használt javítási módszert. Kutatásában 12 fordító vett részt, akiket próbafordítás alapján két csoportra osztott: a jobban teljesítők kerültek a kontrollcsoportba, a gyengébben fordítók a tesztcsoportba. A résztvevők a kutatás 12 hete alatt kéthetente 6 újsághírt fordítottak, és a visszajelzések alapján igyekeztek javítani a teljesítményüket. Hassani Bowkerhez hasonlóan szintén 6 értékelőt vont be a kutatásba: hárman a COCA (*Corpus of Contemporary American English*) és a BNC (*British National Corpus*) korpusz⁷⁴ alapján javították a tesztcsoport fordításait, a többiek csak hagyományos forrásokat használhattak a kontrollcsoport hibáinak javítására. A munka leadása előtt a fordítóknak meg kellett becsülniük, hogy mennyi és milyen típusú hibákat vétettek a fordításban. A becslés a kezdetben negyede volt a valós hibáknak, de a kutatás végére a tesztcsoport eredményei egyre jobban megközelítették a valóságot.

A kutatás konklúziója hasonlít Bowker eredményére: mivel a tesztcsoport konkrétabb és alaposabb, a korpuszból vett példákkal illusztrált visszajelzést kapott, jobban fel tudta

⁷⁴ Alapvetően a COCA szolgált referenciaként, a BNC csak a brit és az amerikai angol közti különbségek azonosítására szolgált.

mérni a várható hibák típusát és így el is tudta kerülni őket. Az egyik fordításnál Hassani ismét beillesztett a szövegbe egy mondatot, amelyet előzőleg minden fordító elrontott. Az eredmény magáért beszél: a tesztcsoportból mindenki helyesen oldotta meg, míg a kontrollcsoportból csak egyetlen fordító. A tesztcsoport – ahol eredetileg a gyengébbek voltak – a kutatás végén globálisan is jobban teljesített, mint a kontrollcsoport, mert az objektív, meggyőzően indokolt, konstruktív visszajelzések folyamatos fejlődést tettek lehetővé.

Az utolsó fordításoknál Hassani felcserélte a javítókat, hogy kizárja a személyi preferenciákat, de az eredmény ugyanaz volt: a korpusz alapján javítók több hibát felismertek, mert a korpusz bőséges és megbízható forrásnak bizonyult. A korpuszalapú javítás legfőbb előnye, hogy kontextusban lehet keresni a szavakat és információt az adott szakterület aktuális, élő nyelvhasználatáról, míg az interneten sokkal nehezebb eligazodni a sokféle – sokszor nem autentikus nyelvezetű – forrás között. A forráskritika az internet tényerésével egyre fontosabb eleme a fordítói kompetenciának.

2.9.2. Az egyes lektorálási módszerek hatékonysága

Robert (2008, 2012) kutatásában azt vizsgálta, hogy az egyes lektorálási módszerek milyen hatással vannak a fordítás, mint termék minőségére és a fordítás folyamatának hatékonyságára. A fordítás folyamatát elsősorban a lektorálással töltött idő és a hiba-felismerési potenciál (*potentiel de détection d'erreurs*) alapján értékelte. A hiba-felismerési potenciál annak mérésére szolgál, hogy az egyes módszerek alkalmazása mennyire teszi képessé a lektorokat a hibák akár megfelelő javítás nélküli pusztá felismerésére.

A fő kutatást egy előzetes felmérés előzte meg (Robert 2008), amely alapján a hét lehetséges módszer közül csak az alábbi négy került be a 2012-es kutatásba:

- tisztán egynyelvű lektorálás, bizonytalanság esetén összehasonlítás a forrásszöveggel (A),
- csak összehasonlító lektorálás (B),
- összehasonlító, majd egynyelvű lektorálás (C),
- egynyelvű, majd összehasonlító lektorálás (D).

A 2012-es kutatásban Robert 16 lektor munkáját figyelte meg: a végtermék minőségét az elvégzett módosítások alapján (a képletet lásd a 2.7. alfejezetben), a folyamatot pedig TAP módszerrel, a billentyűzet leütések naplózásával és utólag interjú segítségével vizsgálta.

Robert eredményei a következők: az A és a B eljárás gyorsabb, mint a másik kettő, hiszen csak egyszeri átolvasást jelent. Érdekes megállapítás, hogy annak ellenére, hogy a B

módszernél két szöveget kezel a lektor, közel ugyanannyi időt vesz igénybe, mint a tisztán célnyelvi olvasás. Minőség és hiba-felismerés tekintetében a B, C és D eljárás hatékonyabb az A-nál, de egymáshoz képest nem mutatnak szignifikáns eltérést.

2.9.3. Hogyan befolyásolják a szöveg felszíni jegyei a fordításértékelést?

Conde (2011) a szöveg felszíni jegyei és a fordításértékelés közti összefüggést vizsgálja 88 különböző háttérű (egyetemi hallgató, oktató, szakfordító és potenciális befogadó) értékelő részvételével. Kutatásában az alábbi felszíni jegyek hatását vizsgálja: hangsúlyos helyen szereplő szövegrész, a fordítás terjedelme, az eredeti formázás reprodukálása, lexikai sűrűség és olvashatóság.

Conde megfigyelte, hogy a hangsúlyos helyen (például címben) szereplő hibákat többen javították, mint a nem kiemelt helyen lévőket, de ez összességében nem befolyásolta a fordítás holisztikus értékelését. A fordítás terjedelme önmagában nem lenne informatív, de Conde kísérletében az értékelők több változatot javítottak, ezért lehetőség volt a szövegek hosszának összehasonlítására. Mivel a rövidebb fordítások általában idő hiányában nem befejezett munkák voltak, egyértelműen rosszabb értékelést kaptak. Ami a formázást illeti, az értékelők azokat a fordításokat ítélték meg negatívabban, amelyekben nem volt konzisztens a formázás: nem befolyásolta az értékelést, ha a formázás követte az eredetit vagy teljesen eltért tőle. Végül sem a lexikai sűrűség, sem az olvashatóság nem hatott jelentősen az értékelésre.

Conde a fentiek alapján arra a következtetésre jut, hogy az értékelést a konzisztencia (jelen esetben a formázásé) és a produktivitás (elkészült-e a fordító a rendelkezésre álló idő alatt?) befolyásolja leginkább, de ahogy maga a szerző is belátja, kutatása inkább gondolatébresztőként hasznos, mert a tendenciák nem azonosíthatók igazán markánsan.

2.9.4. Lektoráláskutatás Magyarországon

A hazai lektoráláskutatásból Horváth, Robin és Lengyel munkáját szeretném röviden említeni.

Horváth Péter Iván (2011) kutatásának eredményeit nagyrészt már ismertettem, ezért itt főként a kutatási módszerre térek ki. Horváth öt lektor munkáját vizsgálta két korpusz alapján: a nagykorpuszban a lektorok által javított összesen 81 fordítás szerepel, a kicsiben pedig egy 327 szavas angol nyelvű iskolalátogatási igazolás magyar nyelvű fordításának ötféle lektorált változata található.

A nagy korpusz elemzése az öt lektor egyéni alapelveinek, a kis korpuszé a közöttük lévő különbségeknek a felfedezésére irányult. A kísérlet mégis inkább azt az eredményt hozta, hogy van valami, amiben az öt lektor minden emberi-szakmai tulajdonsága ellenére azonos: a felemás

változtatások alkalmazásában. Nemegyszer ugyanazon a szövegrészen, sőt mondaton belül is olyan módosításokat hajtanak végre, amelyek szöges ellentétben állnak egymással: az ésszerűtől az értelmetlenig, a kinosan pontostól a bántóan hanyagig, a felhasználót segítőtől a saját ízlést kielégítőig. (Horváth 2011: 204)

A lektorok munkájának vizsgálata az alábbi paraméterek mentén történt: szerkesztés, szórend, helyesírás, ekvivalencia, stílus, terminológia. Horváth megfigyelte, hogy „bizonyos paraméterek jobban jellemeznék egyes lektorokat, mint másokat” (Horváth 2011: 206). A paraméterek átlagos eloszlása a nagy korpusz 784 változtatása alapján következőképpen alakult: a legtöbb javítás az ekvivalencia (22,19%), a stílus (22,95) és a terminológia (27,8%) terén történt, a legkevesebb pedig a szerkesztés (6,12%) és a szórend (6,76%) terén. A helyesírás a két véglet között helyezkedik el a maga 14,15%-ával. A kiskorpusz gyakorlatilag ugyanezt az eredményt mutatta, kicsit más arányszámokkal és sorrenddel (az utolsó három paraméter sorrendje: terminológia, ekvivalencia, stílus).

A lektorálási műveletek gyakoriságát tekintve Horváth a két korpusz alapján az alábbi gyakorisági sorrendet állította fel: csere (60,18%), beszúrás (21,53%), törlés (9,22%), átrendezés (8,71%) és széljegyzet (0,31%). Mivel jelen értekezés is a lektorálási műveletek vizsgálatára irányul, hadd idézzem Horváth Péter magyarázatát a fenti sorrendre:

A széljegyzetek gyér alkalmazása arra utal, hogy az öt lektor érthetőbbnek, ezért hatékonyabbnak tekinti az összes többi műveletet. [...] Az átrendezésnek és a törlésnek hasonló a gyakorisága, de eltérő az oka. Az előbbi főleg (kétharmad részben) a szórendet érinti, amely ritkán bolygatható meg további változtatások nélkül, akár a kérdéses mondatban, akár az előzményében vagy a következményében. Ez pedig olyan többletmunkát von maga után, amelyet az öt lektor igyekszik elkerülni. Az utóbbi művelet ugyancsak nagy körületekintést igényel, hiszen egy átgondolatlan törlés értelemzavart okozhat. Ezzel szemben valószínű, hogy egy akár ötletszerű beszúrás is sokkal inkább hasznos, mint káros: az esetek 41%-ában az ekvivalencia paraméterével párosul, és így pontosabbá teszi a fordítást.

A csere talán annak köszönheti abszolút számfölényét, hogy minden változtatás közül ez a leghatékonyabb: a rossz (vagy annak vélt) megoldást félreérthetetlenül a jó (vagy annak vélt) megoldással helyettesíti. Ez a fordítónak és a lektornak egyaránt könnyíti meg a dolgát, hiszen megelőzi az egyaránt kockázatos átrendezés és törlés időigényes mérlegelését. (Horváth 2011: 209).

Robin Edina (2012, 2013a) kutatási korpusza, amelyen a fordító és a lektor explicitációs és implicitációs műveleteit vizsgálta, öt regény 20-20 mondatából állt. „Az összetett lektorálási korpusz eredeti angol nyelvű szövegeket, azok magyar nyelvű fordítói kéziratát, valamint lektorált fordítását foglalta magába.” (Robin 2012: 146)

Robin kutatásai kimutatták, hogy „a lektorok a kötelező javítási műveletek mellett csak kismértékben módosítanak a fordítók explicitációs és implicitációs művelein: törlik a

feleslegesnek ítélt lexikai és grammatikai beszúrákat, illetve csökkentik a szöveg redundanciáját – a fordítói műveletek függvényében.” (Robin 2012: 140) A lektor által végzett fakultatív módosítások általában a szöveg szerkesztésére irányulnak, céljuk a fordítás redundanciájának optimalizálása és a szöveg szókincsének gazdagítása. A lektorok fakultatív explicitációs és implicitációs műveleteinek mennyisége a fordított szöveg explicitágának függvénye: minél explicitebb a fordítás, annál kevesebb műveletet végeznek a lektorok és fordítva.

Lengyel István (2013) empirikus kutatásában az emberi hibafelismerést vizsgálta szándékosan bevezetett hibák segítségével. A lektorálást két nyelvpárban (angol-magyar és angol-német) 3-3 tapasztalt lektor végezte. A kutatásban csupán a kihagyás/beszúrási hibatípusa szerepelt. A résztvevők feladata az volt, hogy jelöljék a hibás kihagyást vagy beszúrást tartalmazó szegmenseket.

Az eredmények azt mutatták, hogy a résztvevők „a szándékosan beszúrt kihagyási/beszúrási hibák jelentős részét, legalább 35-45%-át nem találták meg” (Lengyel 2013: 196), míg egyes szegmenseket tévesen jelöltek hibásnak. A kutatás során az is kiderült, hogy a kapott eredményeket jelentősen befolyásolja, hogy pontosan mit tekintünk hibának.

3. A hibák azonosítása, kategorizálása és kvantifikálása

A minőség megítélése szorosan összefügg azzal, hogy pontosan mit tekintünk hibának, illetve milyen szempontok alapján értékelünk. Különbséget kell tennünk értékelési (vagy lektorálási) kritériumok és hibatipológiák között. A két fogalom nevéből is kiderül, hogy az egyik az elvárt értékekre, a másik a hibákra fókuszál.

Az értékelési kritériumok előre meghatározzák, hogy milyen szemmel nézzük a fordítást, mit ellenőrzünk a lektorálás során: ha a fordítás megfelel a kritériumoknak, akkor jó, ha nem, akkor rossz. Értékelési kritérium lehet például, hogy nyelvileg helyes-e a fordítás.

Míg az értékelési kritériumok egy előzetes, szövegen kívüli perspektívából néznek a fordításra („a szöveg akkor jó, ha megfelel ezeknek a szempontoknak”), a hibatipológiák a szövegből indulnak ki („elfogadható-e a szöveg, ha ilyen hibákat tartalmaz?”). A hibatipológiákkal dolgozó lektor jelöli (vagy adott esetben javítja) és súlyozza a fordításban talált anomáliákat; és egy adott hibaszám felett a fordítás elfogadhatatlan. Egyes minőségértékelő rendszerek, mint például a LISA QA modell, függvények segítségével automatikusan ki is számolják, hogy az adott munka megfelel-e az elvárt minőségnek. A fenti kritériumnak (nyelvileg helyes-e a fordítás) megfelelő hibatípus a nyelvtani vagy nyelvi hiba, amelynek számos altípusa lehet.

Az értékelési kritériumok és a hibatipológiák egyaránt meghatároznak egy elvárt minőségi szintet, amely alatt a fordítás nem elfogadható, de eltérő nézőpontból vizsgálják a szöveget. A gyakorlatban a két fogalom sokszor összefonódik, hiszen az értékelési kritériumok, elvárások sokszor hibatípusokban és súlyossági szintekben konkretizálódnak (például Mossop 2001).

Ahogy korábban is láttuk, a fordítások tökéletesen objektív értékelése lehetetlen, de konkrét, körülhatárolt, valamint könnyen ellenőrizhető és azonosítható elemzési paraméterek segítségével viszonylag magas objektivitás érhető el (Sager 1989, Hatim és Mason 1990: 5, Brunette 1996 és 2000b, Urbán 2011); ezért kutatásomban is előre meghatározott hibakategóriákkal dolgozom.

Jelen fejezetben röviden ismertetem a hiba fogalmát, majd Klaudy Kinga (2005) kategóriáit két továbbival kiegészítve bemutatom a lektoráláskor használt hibatipológiák főbb fajtáit, és kitérek a hibák megítélése során használt súlyozási módszerekre is. Az egyes tipológiák kategóriáit és alkategóriáit nem minden esetben sorolom fel; ez meghaladná a dolgozat kereteit.

3.1. A hiba fogalma

Mielőtt közelebbről megvizsgálánk az egyes hibatipológiákat, definiálnunk kell a fordítási hiba fogalmát. Larose (1989) szerint a hiba „a kitűzött és a megvalósult cél közti eltérés”⁷⁵ (1989: 8, fordítás tőlem), tehát kizárólag egy konkrét fordítási projekt ismeretében értelmezhető. A megbízás nyelvi és nem nyelvi jellemzői⁷⁶ – amelyek adott esetben a fordítási útmutatóban öltenek testet – határozzák meg azt a keretet, amelyben az egyes anomáliákat értékeljük. A fordítási hiba sértheti a kommunikáció általános szabályait, a nyelvi és a szakmai normát, valamint az adott időszakra és társadalomra jellemző kulturális elvárásokat, de az, hogy egy adott fordítói megoldást hibának tekintünk-e vagy sem, csak a megbízás függvényében határozható meg.

Gouadec (1989) úgy fogalmaz, hogy a hiba az elsődleges (jelen esetben fordítandó) és a másodlagos (leendő) szöveg közti kongruenciában bekövetkezett törés. Ha a hiba a kommunikáció általános szabályai ellen vét, akkor abszolút, ha pedig a fordítási projekt által meghatározott keretet sérti, akkor relatív.

A fentiekhez hasonlóan Heltai hibafogalma is kontextusfüggő:

Heltai Pál személyes közlése szerint (2011) hiba az olyan fordítói megoldás (vagy megoldás hiánya), ami az adott körülmények között (adott fordítási helyzetben) elérhető, illetve elvárt relevanciától – a fordító szándéka ellenére – eltér: 1. Nem ad kontextuális hatást, vagy torzítja a kontextuális hatást: más kontextuális hatást nyújt, mint ami az eredeti szöveghez a célközönség kognitív környezetének figyelembe vételével optimálisan hasonló lenne. 2. A nyelvi megformálás hiányosságai miatt a feldolgozási erőfeszítést anélkül növeli, hogy azzal további kontextuális hatásokat akarna elérni. A fordítási hiba a legtöbb esetben csak kontextusban értelmezhető. (Dróth 2011c: 79)

A magyarban a fordítási anomáliák jelölésére kizárólag a hiba terminust használjuk, de a francia és az angol szakirodalom különbséget tesz hiba (*erreur/error*) és tévesztés (*faute/mistake*) között.⁷⁷ Spilka (1984) szerint a tévesztés a fordítási folyamat természetes velejárója és feltételezi a célnyelvi és a szakmai norma ismeretét. A tévesztéseket a fordító az önlektorálás (vagy akár már a fordítás) során automatikusan javítja⁷⁸, míg a hibák korrigálásához szükség van egy külső szemre, mert ezek a fordító ismeretinek hiányosságából erednek. Mivel a hibák elkövetésekor a fordító olyan szabály ellen vét, amelyet nem jól vagy egyáltalán nem ismer, szükség van a lektorra, aki felhívja a figyelmét ezekre a hiányosságokra

⁷⁵ [...] l'erreur désignerait l'écart entre les fins visées et les fins réalisées (Larose 1989: 8).

⁷⁶ Heltai (2005b) ezt nevezi *fordítási normának*.

⁷⁷ A terminusok fordítása tőlem.

⁷⁸ A hibák automatikus javításával kapcsolatban lásd Séguinot (1990) empirikus kutatását.

és ezzel megelőzi a hibák ismételt előfordulását.⁷⁹ Collombat (2009) a hibák diagnosztikai szerepére hívja fel a figyelmet: véleménye szerint a hibák pontosan leképezik azt a módszert, amelyet a hallgató egy adott probléma megoldása során rendszeresen alkalmaz, és így rávilágítanak a fordítási folyamat hiányosságaira. Ezeket orvosolva hatékonyan javítható a hallgatók fordítási stratégiája és munkájuk minősége.

A fentiek alapján a hiba súlyosabb, mint a tévesztés, hiszen a tévesztések javítása automatikus, míg a hibák azonosításához szükség van a lektorra. Ám a gyakorlatban a tévesztések – apró elütések, számhibák – sokkal súlyosabb következményekkel járhatnak, mint például a nyelvi, szintaktikai hibák. Nem mindegy, hogy egy cég éves jelentésében 20 000 vagy 200 000 szerepel, mint ahogyan az sem, hogy egy szórólapon *Peugeot* vagy **Peugoet* áll. Ez sokkal károsabb az ügyfélre és a cég arculatára nézve, mint egy döcögösen megfogalmazott, kissé idegenszerű mondat. Jó hír azonban, hogy a tévesztések nagy része automatikusan javítható a fordítási környezetekbe épített – vagy külön megvásárolható – minőség-ellenőrző eszközök segítségével.

Newmark (1995: 30) másképp különbözteti meg a két fogalmat: szerinte a hiba (*error*) a jelentéshez kapcsolódik és sokszor csak „ízlés dolga”, míg a tévesztés (*mistake*) az üzenetet ferdíti el, ezért súlyosabb.

Hatim és Mason (1997) hiba fogalma kétféle anomáliát foglal magában: egyrészt a forrásszöveg jelentésének pontatlan visszaadását, másrészt pedig a célnyelvi normák megsértését. Minden más eltérés csupán az adott célnak nem megfelelő megoldás, de nem hiba.

Dolgozatomban nem teszek különbséget hiba és tévesztés között, minden anomáliát hibának tekintek, függetlenül attól, hogy a fordító számára ismert vagy ismeretlen a szabály, amely ellen vét.

3.2. Hibatipológiák

Klaudy (2005) az alábbi négy csoportba sorolja a hibatipológiákat: a hibák okából kiinduló tipológiák (1), az információ átadásának sikerességére épülő tipológiák (2), nyelvészeti kategóriákra alapozó tipológiák (3), a hiba előfordulásának szintjéből kiinduló tipológiák (4).

⁷⁹ A fordítástudománnyal ellentétben a nyelvészet éppen fordítva használja ezeket a fogalmakat: a hiba a *langage*, a tévesztés pedig a *langue* területére tartozik; a hiba javítása automatikus, míg a tévesztés felismeréséhez külső segítségre van szükség, mert a nyelvhasználó nem ismeri a szabályt, amely ellen vét (Auroux 1998).

A könnyebb áttekinthetőség érdekében két további kategóriával bővíttem a sort: kétféle hibát megkülönböztető tipológiák (5) és komplex tipológiák (6).

3.2.1. A hibák okából kiinduló tipológiák

A hibák okából kiinduló tipológiák hasznos eszközei a fordításoktatásnak, hiszen a hallgató hibái alapján kirajzolódik az a „tünetegyüttes”, amelyet az oktatás során kezelni kell.

Klaudy (2005: 79) a hibák oka alapján négy csoportot különböztet meg:

- megértési hiba (a fordító nem érti a forrásnyelvi eredeti szöveget),
- transzfer hiba (nem tudja átváltani),
- megformálási hiba (nem tudja megfogalmazni a célnyelven),
- figyelmetlenségből adódó hiba (például elírás).

Dancette (1989) a fenti négyből csupán két kategóriát használ, a megértést és a megformálást: véleménye szerint a fordítási hiba hol abból ered, hogy a fordító nem érti vagy félreérti a forrásszöveget, hol pedig abból, hogy nem ismeri megfelelően a célnyelvet.

Gile (1992) szerint három tényező állhat a hallgatók által elkövetett hibák hátterében: a fordító hiányos ismeretei, a fordítás során használt módszer hiányosságai, illetve a motiváció hiánya.

Candance Séguinot (1989, 1990) cikkeinek már a címe is egyértelművé teszi, hogy a szerző a hibák mögött rejlő okokra fókuszál: „A hibák nyilvánvalóan elmondanak valamit egy fordítás minőségéről, de egyben ablakot is nyitnak magára a fordítási folyamatra”⁸⁰ (Séguinot 1990: 68, fordítás tőlem). Hibatipológiájának deskriptív megközelítése a normát nem abszolút mérceként használja, hanem a hibák azonosítására, amelyet az okok leírása követ. Séguinot alapvetően kétféle hibatípust különböztet meg: kompetencia-szintekhez kötődő hibák (megértés, célnyelvi megformálás), valamint a fordítás természetes velejáróinak tekinthető hibák (figyelmetlenség, rövid távú memória korlátai, kedvezőtlen körülmények stb.).

Martínez Melis és Hurtado Albir (2001) nem javasol konkrét hibatipológiát, csupán irányvonalakat jelöl ki. A szerzők szerint különbséget kell tenni:

- a forrásszöveghez (például félrefordítás) és a célszöveghez (például helyesírás) kötődő hibák között,

⁸⁰ Errors obviously tell us something about the quality of a translation, but they are also windows into the translating process itself. (Séguinot 1990: 68)

- funkcionális (adott fordítási projekthez kapcsolódó) és abszolút hibák között (a fordítás velejárói),
- visszatérő (*systematic*) és izoláltan előforduló (*random*) hibák között (adott fordító esetében),
- valamint a termékben és a folyamatban jelentkező hibák között.

Rochard (2004) részletes javítási tipológiájában új szempont, hogy a rosszul megírt forrásszöveg is állhat a hibák hátterében, ami napjainkban egyre gyakoribb jelenség [lásd például Tsai (2014) empirikus kutatását]. A forrásnyelvi változat lehetséges hibáiról számos példával illusztrált részletes áttekintést nyújt Dróth Júlia (lásd Dróth 2013).

Heltai a nyelvi normáról szóló cikksorozatában (2004-2005) információs (tartalmi) hibákra és megformálási hibákra (performancia, kompetencia, interferencia) osztja a lehetséges anomáliákat. A szakfordítások esetében elsősorban az információs hibákat kell javítani, mert ennél a szövegtípusnál a tartalom átvitele fontosabb, mint a nyelvi megformálás.

A kanadai kormány fordítószolgálatát általánosan kidolgozott minőségértékelő rendszer – a Sical⁸¹ – első (1977-es) változatának 15 paramétere a fordítási folyamat fázisai alapján három nagy csoportba sorolható: transzfer, megfogalmazás, valamint a forrás és a célnyelv közötti paraméterek. A Sical azóta több egyszerűsítésen ment keresztül, bővebben lásd: Larose 1998, Williams 1989, 2001, 2009.

A Sicalhoz hasonlóan Collombat (2009) is három területet különböztet meg: nyelvi – a Sicalban megfogalmazási – hibák (nyelvtan, helyesírás stb.), transzferhibák (fordítási hibák) és megjelenési hibák (tipográfia, külalak). Az utóbbi kategória a fordítási környezetek használatakor háttérbe szorul, hiszen a program általában megfelelő formátumban exportálja a szöveget, bár egyes kiemeléseket – például a dőlt és a félkövér szedést – a fordítónak kell reprodukálnia a célnyelvi változatban.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a fordítási hiba eredhet a körülményekből vagy a fordítási természetéből (forrásszöveg minősége, rövid határidő miatti gyenge performancia stb.), illetve a fordító nyelvi és szakmai kompetenciájának hiányosságából (megértés, megformálás, transzfer stb.).

⁸¹ Lásd még a 1.4.3. alfejezetet.

3.2.2. Az információ átadásának sikerességére épülő tipológiák

Egyes hibatipológiák alapja a forrásszövegben található információk átvitelének sikeressége. Carroll (1966) informativitási kritériuma (lásd a 1.2.1. alfejezetet) azt méri, hogy az eredeti szöveg olvasása után jobban érthető-e a fordítás, azaz a fordításhoz képest tartalmaz-e többletinformációt az eredeti szöveg.

Newmark (1995: 29f) különbséget tesz félrevezető (*misleading*) és árnyalati (*nuanced*) hibák közt. A félrevezető hiba lehet referenciális (tárgyi tévedés) vagy nyelvi (félrefordítás); az árnyalati hiba pedig stilisztikai vagy lexikai.

Klaudy (2005: 79) az információátvitel alapján háromféle hibatípust különböztet meg:

- a fordításban MÁS van, mint az eredetiben,
- a fordításban TÖBB van, mint az eredetiben,
- a fordításban KEVESEBB van, mint az eredetiben.

Egyes esetekben előfordulhat, hogy szükségesek a fenti módosítások, de ezt mindig indokolni kell. „Ha ezek a változtatások szándékosak, lehetnek célszerűek, de tévesek is. Gyakran azonban véletlenszerűek, téves értelmezésen vagy figyelmetlenségen, esetleg olvasási hibán alapulnak.” (Dróth 2013: 60)

Az információ átvitelére épülő hibatípusokat általában a jelentésfelcserélés, kihagyás, indokolatlan betoldás, eltérés és módosítás terminussal határozzák meg az egyes értékelő rendszerek (például Sager 1989).

A forrásszövegben lévő információ téves reprodukálását, azaz a félrefordítást a francia nyelvű szakirodalom három alkategóriára osztja (a terminusok fordítását lásd Albert 2003: 44): *faux sens* („hamis értelem”), *contresens* („ellentétes vagy nem teljesen pontos értelem”, „csúsztatás”) és *nonsense* („teljes értelmetlenség”). A *faux sens* esetében a fordító által megadott jelentésnek van értelme, de ez nem egyezik az eredeti jelentéssel. A *nonsense* a forrásszöveg ismerete nélkül is könnyen felismerhető, mert a célnyelvi megoldásnak az adott kontextusban (vagy egyáltalán) nincs értelme. A *contresens* sokkal kevésbé azonosítható, hiszen az eltérés (csúsztatás) megítélése szubjektív; „hogyan egy szövegben mi számít *contresens*-nak, azt nem a fordításelmélet, hanem az olvasó dönti el, mégpedig azon *normák* alapján, melyekhez a fordító megoldását méri” (Albert 2003: 57).⁸²

⁸² A *faux sens*, *contresens*, *nonsense* triáddal kapcsolatban lásd még Godin 1989 és Dussart 2005.

3.2.3. Nyelvészeti kategóriákra alapozó tipológiák

A hibatipológiák jelentős része nyelvészeti kategóriákra (is) épít. Általában lexikai (vagy szemantikai), morfológiai, szintaktikai és stilisztikai hiba közt tesznek különbséget (például: Klaudy 2005, CTIC⁸³), de előfordul a grammatikai és a globális hiba kategóriája is (lásd Károly et al. 2000).

3.2.4. A hiba előfordulásának szintjéből kiinduló tipológiák

Mossop (2001) hibatipológiája figyelembe veszi az anomália előfordulási szintjét is: különbséget tesz szószintű, mondat szintű, szövegszintű, stilisztikai és pragmatikai hiba között. Az első három kategória a javítandó szövegrészre utal (csak egy szót vagy az egész szöveget kell módosítani), a stilisztikai hibáknál a szöveg stílusa nem megfelelő, a pragmatikai hibáknál pedig a célnyelvi olvasót és a szituációt nem veszi figyelembe a fordító.

Nord (1997) négy hibaszintet különböztet meg: pragmatikai, kulturális, nyelvi és szövegspecifikus hiba.

A hiba előfordulási szintje sokszor nem hibakategóriát, hanem súlyosságot jelöl: minél exponáltabb helyen van, illetve minél globálisabb hatású a hiba, annál súlyosabb (lásd a súlyosságról szóló 3.3.1. alfejezetet).

3.2.5. Kétféle hibát megkülönböztető tipológiák

A legtömörebb hibatipológiák csupán két kategóriát tartalmaznak, mint például House és Pym rendszere. House (1981) burkolt⁸⁴ (*covert*) hibái a szöveg szituatív dimenziói mentén vétenek, egyértelmű (*overt*) hibái pedig a denotatív dimenzióhoz kapcsolódnak (például nyelvhelyességi hibák).

Pym (1992) bináris és nem bináris hibát különböztet meg: a bináris hibák esetében egyetlen jó és egyetlen rossz megoldás létezik, ezek javítása egyértelmű, míg a nem bináris hibák esetében több (legalább két) jó megoldás mellett több rossz is elképzelhető.

3.2.6. Komplex tipológiák

Természetesen nem minden tipológia sorolható be egyértelműen a fenti kategóriákba, vannak olyanok is, amelyek egyszerre több szempontot vesznek figyelembe. House (1981) tipológiája a hiba előfordulási területén (nyelvhasználói és nyelvhasználati dimenzió) felül nyelvészeti

⁸³ Conseil des traducteurs en interprètes du Canada, részletesen lásd Horguelin és Pharand 2009.

⁸⁴ House terminusainak fordítása Dróth Júliától származik (Dróth 2001a).

kategóriákat is használ (szintaktikai, lexikai, szövegtani hiba). Mossop (2001) az előfordulási szintek mellett a hibák okára is alapozza az általa használt 12 hibatípus csoportosítását.

Különösen komplex Gouadec (1981) 675 potenciális hibatípust tartalmazó hibatipológiája, amely különbséget tesz lexikai és szintaktikai hiba között (nyelvészeti kategóriák), majd ezen belül figyelembe veszi az előfordulási szintet és a hibás elem szövegben betöltött szerepét, majd a szöveg nehézségi fokának függvényében súlyozza az egyes anomáliákat.

Sager (1989) hibatipológiája szintén három dimenzió alapul: figyelembe veszi a hibák okát (kompetencia, megértés és megformálás), az információ átvitelének sikerességét (lásd a 3.2.2. pontot) és nyelvészeti kategóriák (nyelvi, szemantikai, pragmatikai) segítségével a hibák hatását is.

Számos olyan hibatipológia létezik, amelyben viszonylag sok kategória található. Ezek általában nem sorolhatók be egyértelműen a fenti csoportokba, mert a hibatípusok nem egyetlen dimenzió mentén helyezkednek el, hanem több szempont szerint rendeződnek. Ilyen például Mauriello (1992), Asztalos-Zsembery (2008) és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán használt QAT modul (lásd az 1.4.4.2. alfejezetet) hibatipológiája. Az egyetemi és fordítóirodai értékeléssel és hibatipológiával kapcsolatban lásd még Dróth és Veresné Valentinyi áttekintő munkáit (Dróth 2011a és 2011c: 84ff, Veresné Valentinyi 2013: 137ff).

A fordítóirodai gyakorlatban használt minőségbiztosítási modellek – mint például a LISA vagy a J2450 QA modell – szintén többféle kategóriával dolgoznak és az egyes típusokhoz súlyossági szintet és hibapontokat rendelnek (a minőségbiztosítási szabványokon alapuló hibatipológiákkal kapcsolatban lásd Lengyel 2013; a különböző QA modellekkel kapcsolatban lásd Urbán 2011, O'Brien 2012).

3.3. A hibák súlyozása és a kvantitatív minőségbiztosítási rendszerek

A jelen kutatás előkészítése során nyolc különböző – főleg informatikai érdekeltségű – cég minőségbiztosítási rendszerét, illetve a minőségbiztosítást szolgáló táblázatát vizsgáltam⁸⁵, amelyek alapján később összeállítottam saját szempontrendszeremet (részletesen lásd az 5.2. és a 6.2.2. alfejezetben). Mivel ezek a táblázatok belső használatra készültek, közlésüknek szerzői jogi akadálya van, így az alábbiakban csak a főbb irányvonalakat ismertetem.

⁸⁵ O'Brien (2012) tizenegy minőségértékelő rendszer összehasonlító vizsgálatát végezte el, az általa közölt tendenciák megegyeznek saját megfigyeléseimmel.

Mindegyik táblázatban kétféle szempont – súlyosság és hibakategória – szerint kell besorolni a hibákat, majd az egyes rendszerek automatikusan kiszámítanak egy pontszámot, amely alapján eldönthető, hogy a fordítás megfelel-e az elvárt minőségi sztenderdnek.

3.3.1. Súlyosság

A vizsgált rendszerek háromféle súlyossági skálát alkalmaznak. Kétszintű súlyossági skálát egyetlen cég alkalmaz, amely csupán súlyos (*major*) és kis (*minor*) hibákat különböztet meg.

A cégek nagy része (hat cég) háromszintű értékelést használ: kritikus (*critical*), súlyos, és kis hibákat különböztet meg. A kritikus hibák javítása elengedhetetlen, hiszen ezek adott esetben negatívan befolyásolják a cégről alkotott képet, rossz vásárlói döntést eredményeznek (a vásárló rossz terméket választ vagy nem veszi meg a terméket), nehezítik vagy lehetetlenné teszik a szöveg megértését, az informatikai alkalmazás összeomlásához vezetnek, valamint gazdasági, jogi, biztonsági vagy egészségügyi következményekkel járnak. Ilyen például a cég nevének helytelen írása (ami gyakorlatilag egy szimpla elütés), a célkultúra konvencióinak nem megfelelő, illetve azokat sértő kifejezések vagy illusztrációk használata, egyes szövegrészek kihagyása, a megrendelő utasításainak figyelmen kívül hagyása, a termék (általában számítógépes program) használatát akadályozó hibák, valamint kiemelt helyen (például a termék borítóján) megjelenő hibák. Egyes cégeknél a kritikus hibák automatikusan a fordítás visszaküldését eredményezik, másoknál csupán a maximális hibapontszámnál 1 ponttal több jár értük.

Súlyosnak minősülnek azok a hibák, amelyek zavarják vagy nehezítik a szöveg megértését, illetve félreértéseket okozhatnak. Ide tartozik a terminológiai inkonzisztencia, az előző javítások figyelmen kívül hagyása, a félrefordítás és a visszatérő kis hibák.

A kis hibák enyhébb, az olvasó számára érzékelhető, bizonyos mértékig zavaró, de az információ átvitelét nem befolyásoló hibák. Egyes cégek útmutatása szerint pénz- és időhiány esetén ezeket a hibákat nem feltétlenül kell javítani. Ide tartoznak a bonyolult, nehezebben érthető részek, az apróbb nyelvi hibák, elütések, hiányzó idézőjelek stb.

A fent említett „fő” kategóriák mellett sok esetben a preferenciális/semleges, illetve a többször előforduló hibák is külön besorolást kapnak. A preferenciális/semleges hibák olyan anomáliák, amelyek javítása nem feltétlenül szükséges (időhiány esetén kimondottan tilos), de a lektor valamilyen okból mégis „jobbítási javaslatot” tesz. Mivel ezek szubjektív javítások, nem jár értük hibapont, így a fordítás végleges – pontszám alapján történő, objektív – értékelését sem befolyásolják.

A visszatérő hibák javítását illetően a cégek általában azt a megoldást követik, hogy az adott hiba csak egyszeri hibapontot ér, de van olyan cég is, amely kétféle kategóriát különböztet meg: az egyik kategóriába azok a hibák tartoznak, amelyek tévedésből erednek (például rossz terminológia, átváltás hiánya stb.), ezek csak egy hibának számítanak. A másik csoportba a visszatérő nyelvtani hibák tartoznak, amelyeket egyszer kell ugyan feltüntetni, de minden előfordulásért külön hibapont jár.

A vizsgált rendszerek egyike a fent említett három súlyossági szint mellett egy negyediket is használ, ez a *recall class*, amely a fordítás elutasítását vonja maga után. Ide tartoznak a jogi következménnyel járó, illetve a cégről alkotott képet negatívan befolyásoló hibák. A háromszintű besorolásoknál ezek a szempontok a kritikus hiba kategóriáján belül szerepelnek.

A hibák súlyozásával a szakirodalom is foglalkozik, általában a kritikus, súlyos, kis hiba hármását használva a szintek megjelöléséhez. Az egyes rendszerek súlyossági definíciójának részletes ismertetése meghaladja jelen dolgozat kereteit, bővebben lásd Williams 1989: 23f, 2009: 13, Larose 1998: 20ff).

Ami a hibák súlyozását illeti, az alábbi szempontokat említi a szakirodalom (például Gouadec 1981 és 1989, Dancette 1989, Larose 1998, Mossop 2001, Martínez Melis és Hurtado Albir 2001, Williams 2001, Tsai 2014): az adott fordítási projekt adottságai (szöveg nehézsége, funkciója, határidő, célközönség stb.), a hiba elhelyezkedése (feltűnő helyen, például címben lévő hiba súlyosabb, mint a lábjegyzetben elrejtett) és hatása.

3.3.2. Hibapontok

Általában az egyes súlyossági szintekhez automatikusan más hibapont társul (például súlyos hiba: 10 pont, közepes hiba: 5 pont, kis hiba: 1 pont, semleges hiba: 0 pont), de vannak olyan rendszerek is, amelyekben maga a lektor súlyoz egy 1-től 4-ig terjedő skálán, akár tizedes pontossággal. Ezek a pontszámok a javítás befejeztével automatikusan összeadódnak, így azonnal kiderül, hogy az adott rendszerben meghatározott ponthatárok szerint a fordítás megfelel-e a minőségi követelményeknek. Néhol a hibapontok mellett a hibák árát (a javítás költségeit) is automatikusan kiszámolja a rendszer. A cégek általában maximalizálják, hogy az egyes súlyossági szinteknek megfelelő hibákból mennyi fogadható el. Ha a javítások száma ezt meghaladja, akkor a fordítás automatikusan „nem megfelelt” minősítést kap. Vannak olyan táblázatok is, amelyekben külön cella vagy munkalap áll rendelkezésre a fordítás szöveges értékelésére, de a cégek többsége az objektív, hibapontok alapján történő számítást részesíti előnyben.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált cégek kizárólag funkcionista szempontok alapján ítélik meg a hibák súlyosságát, hiszen a legsúlyosabb (kritikus) hibák mindig nagyon komoly következményekkel járnak a cégre nézve. A megfogalmazás gördülékenysége, stílusossága csak annyiban fontos, amennyiben segíti vagy nehezíti a felhasználó munkáját. A nyelvi hibáknak csak akkor van igazán jelentősége, ha akadályozzák vagy ellehetetlenítik a megértést, félreértésekhez vezetnek. Javításkor az elsődleges szempont a funkcionalitás, vagyis az, hogy a felhasználó megérti-e a szöveget, illetve annak segítségével hatékonyan tudja-e majd használni az alkalmazást, vagy állandó terméktámogatásra szorul majd. Valószínűsíthető, hogy más típusú, kevésbé informatív, a meggyőzésre irányuló, marketing jellegű szövegek megítélésénél – mint például a kutatásban felhasznált sajtóközleményben –, nagyobb szerepet és súlyosabb megítélést kapnak a nyelvi szempontok, hiszen ilyenkor a nyelv, mint a meggyőzés, a vásárlásra ösztönzés eszközeként jelenik meg. Ilyenkor különösen fontos a jól érthető, tetszetős megfogalmazás.

3.3.3. Hibakategóriák

A hibakategóriák meghatározásában sokkal nehezebb közös tendenciát azonosítani, mert az egyes hibák hol egyik, hol másik kategóriába tartoznak. A pontosság például olykor a nyelvtan, olykor a félrefordítás kategóriában szerepel.

Az alábbiakban a leggyakrabban előforduló hibakategóriákat ismertetem (részletesebben lásd Lengyel 2013):

- félrefordítás;
- pontosság: a forrásnyelvi szövegben lévő információk kihagyása, illetve felesleges információk hozzáadása;
- nyelvtan (a helyesírás hol külön, hol a nyelvtanon belül szerepel);
- terminológia: az előírt terminológia használata, illetve terminológiai konzisztencia;
- stílus: a stílusútmutató használata, stílusbeli konzisztencia, jó olvashatóság, igazodás a célközönség elvárásaihoz;
- formázás;
- nemzeti sajátosságok (például mértékegységek).

Az egyik vizsgált cég a fentiekől teljesen eltérő, tisztán informatikai szempontok alapján határozta meg a hibakategóriákat, de mivel a jelen kutatás más szakterületet érint, ezeket részletesen nem ismertetem.

3.3.4. Egyéb értékelési szempontok

A súlyossági fokozatok és a hibatípusok mindegyik cég minőségellenőrző-rendszerében jelen vannak, de vannak további kritériumok, amelyek nem mindenhol érvényesülnek. Az alábbiakban a ritkábban előforduló, ám mégis érdekes szempontokat, praktikákat ismertetem.

Egyes cégeknél például külön oszlopban vagy munkalapon kell jelölni, hogy a fordító alkalmazta-e/elfogadta-e a javításokat, és ha nem, miért. Feltételezem, hogy ezeknél a cégeknél a fordítóé az utolsó szó és ő vállal felelősséget a fordítás minőségéért.

Általános megfigyelés, hogy inkoherenciához vezethet, ha a visszatérő hibákat a számítógépes eszközökben automatikusan működő „keresés/csere” funkcióval javítjuk, hiszen tőhangváltás vagy hangrendi illeszkedés miatt nem minden előfordulás található meg ezzel a módszerrel. Ha például az *iskola* szót szeretnénk valami másra javítani, akkor az *iskola* keresési kifejezést beírva nem találjuk meg az *iskolába*, *iskolánál*, *iskolát* előfordulásokat. Ezért egyes táblázatokban külön munkalapon vagy rovatban kell a globális, az egész szövegben javítandó hibákat feljegyezni, illetve jelölni.

Ahogy fentebb említettük, a cégek többségénél javításkor azt az irányelvet kell követni, hogy csak annyi hibát kell javítani, amennyi az időbe és az anyagi keretbe belefér, azaz figyelmen kívül kell hagyni a kisebb, jelentéktelen, a megértést komolyan nem zavaró hibákat. Ezzel szemben van olyan cég is, amely három javítandó területet különböztet meg: formázás, funkcionalitás és nyelvhasználat. A javítás megrendelésekor az ellenőrző táblázat első munkalapján be kell jelölni, hogy a lektorálás a fent említett területek közül melyekre terjedjen ki. Egy másik cégnél a lektorálás megkezdésekor ki kell választani, hogy a megadott három szint (*Premium*, *Value*, *Basic*) közül milyen szintű minőséget vár el a megrendelő, majd ennek megfelelően kell elvégezni a javítást. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a megrendelt és megfizetett minőséget kell nyújtani, annál semmiképp sem magasabbat (lásd például Heltai 1999, 2009, Bán 2011, Williams 2009).

Kiváló példa a felhasználó-központú lektorálásra, hogy az egyik táblázatban kétféle szempont alapján 1-től 5-ig terjedő skálán globálisan is értékelni kell a fordítást: egyrészt nyelvi szempontból, másrészt pedig a felhasználó szempontjából (mennyire felhasználóbarát, mennyire olvasható a fordítás?). A vizsgált táblázatok között szerepel olyan is, amelyben a lektorálás megkezdése előtt – egy rövidebb szövegrészletet elolvasva – 1-től 4-ig terjedő skálán osztályozni kell az olvashatóságot. Ha az olvashatóságra adott pontszám 2,5-nél alacsonyabb, akkor ellenőrzés nélkül, azonnal visszaküldik a fordítónak átdolgozásra.

Végül pedig az egyik legösszetettebb rendszer különbséget tesz a valós, konkrétan megjelölhető és az egyértelműen nem behatárolható hibák között. Az utóbbiakat egy külön fülön, indoklással együtt kell rögzíteni, hogy a fordító értse, hogy pontosan milyen javításokat várnak el tőle. Ezek általában fogalmazásbeli, stilisztikai javítások.

A vizsgált táblázatok alapján megállapíthatjuk, hogy a lektorok által oly gyakran tett „jobbítási javaslatokra” (lásd a *Lektorbetegség* című 2.8.2. fejezetet) általában nincs igény, illetve idő, így ezeket meg kell tanulni mellőzni. A táblázatok egyértelműen megegyeznek abban, hogy a preferenciális, szubjektív hibáknak semmi hatása nincsen a fordítás minősítésére.

Egyes táblázatokban a lektor lehetőséget kap a fordítás holisztikus szöveges értékelésére, de ez a fordítás minősítését lényegében nem befolyásolja, csupán árnyalja, annak ellenére, hogy a kettő általában nem egyezik (lásd még Schiaffino és Zearo 2006). A lektorok ugyanis sokszor szigorúbbak az automatikusan kiszámolt eredményeknél: az egyik táblázatban megadott példában a lektor „elégséges” minősítést adott a fordításra, míg a rendszer által kiszámolt 78% a „kiváló” automatikus besorolást kapta. Az eredmény gyakorlatilag ugyanaz, hiszen a fordítás megfelelő, de a lektor szubjektív megítélése jóval negatívabb. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy a lektorok számos preferenciális javítást végeznek, ami erősen befolyásolja a fordítás globális, szubjektív megítélését, de nincs hatással az eszköz által automatikusan kiszámolt pontszámra.

Williams (2001: 328) megállapítása szerint a ponthatárok valóban nem mindig tükrözik a fordítás valós minőségét, hiszen előfordulhat, hogy egy fordítás, amelyben csak eggyel több hiba van a megengedettnél ugyanolyan jó, vagy akár jobb annál, amely a hibapontok alapján még éppen megfelel az értékelésen.

3.4. Összefoglalás

Egységes, lehetőleg objektív és megismételhető minőségmérési módszer kidolgozásakor a hibakategóriák és a súlyozás meghatározása jelenti a legnagyobb kihívást. Amint láttuk, a tökéletesen objektív értékelés – ahogyan a hibátlan fordítás is – valójában lehetetlen.

A korábban ismertetett kvantitatív rendszerek további hibája, hogy általában kis egységeket (szavakat, szegmenseket stb.) néznek, nem elég rugalmasak, és egyáltalán nem vagy csak részben holisztikusak és befogadó-központúak (O’Brien 2012). O’Brien (2012) kísérletet tesz egy rugalmasabb és holisztikusabb értékelő rendszer kidolgozására. Modellje figyelembe veszi a kommunikációs csatornát, azaz a kommunikáció fajtáját (cég a felhasználó felé, cég másik cég felé stb.); a szövegtípust (marketing szöveg, felhasználói felület stb.); és

az alábbi három paraméter jelentőségét az adott projektben: felhasználás (a szöveg funkciója és jelentősége), idő (sürgősség) és benyomás (mennyire meghatározó a szöveg a cég arculata szempontjából). A fenti szempontok (kommunikációs csatorna, szövegtípus, illetve a felhasználás, az idő és a benyomás jelentősége a projekt szempontjából) alapján felállított rendszer segít az adott projekt értékelésére leginkább alkalmas módszer kiválasztásában.

A következő fejezetben ismertetem az általam kidolgozott minőség-értékelő rendszert, amely a hibák és súlyossági szintek mellett holisztikus értékelésre – és adott esetben a pozitívumok kiemelésére (lásd például Rochard 2004) – is lehetőséget nyújt.

4. A kutatás célja, módszerei, kutatási kérdések és hipotézisek

Az utóbbi években számos kutatás született a lektorálási gyakorlat és a lektori kompetencia feltérképezésére (például Morin-Hernández 2009a, Horváth 2011, Robert 2012, Robin 2014). A minőségértékelés kérdésköre is egyre nagyobb érdeklődésre tart számot: Dróth (2001) a formatív értékelést, Varga (2011) a gépi fordítások, O'Brien (2012) és Tsai (2014) pedig a szakfordítások értékelésének lehetőségeit vizsgálta.

Az EN 15038 szabvány megjelenése óta a lektorálás gyakorlatilag kötelező része a fordítási folyamatnak. Mivel a lektorálás nemcsak egy második személy bevonását, hanem egy újabb lépés bevezetését is jelenti, a fordításhoz hasonlóan érdemes lenne minél inkább automatizálni (lásd például Kis 2008).

A minőségbiztosítás során végzett formai ellenőrzések (például helyesírás-ellenőrzés) és előkészítő lépések (például terminuskivonatolás, a referencia anyagok beolvasása OCR⁸⁶ segítségével) nagy része napjainkban már automatizált, de jelentős időmegtakarítást jelenthetne a nagyobb kreativitást igénylő, kevésbé formalizálható lépések – például a lektorálás – gépi segítése. Kis Balázs szerint forrásnyelvtől függően megjósolhatók bizonyos fordítási hibák, amelyek „szisztematikus észlelése, elemzése és reprodukciója” (Kis 2008: 60) lehetővé tenné a lektorálás részleges automatizálását.

Kockaert és Makoushina (2008) egy olyan részben automatizált alkalmazást ismertet (RQ, később RevisionQ), amely lektorálási/javítási memóriát hoz létre a javításokból, megjegyzésekből és javaslatokból, majd ezeket később hasonló vagy teljesen azonos szegmensek fordításakor, illetve lektorálásakor felugró ablakban ajánlja fel. A rendszer részletesebb bemutatását lásd Kockaert (2010) prezentációjában, amely a 2010-es TermCoord szemináriumon hangzott el. A RevisionQ-nak köszönhetően csökken a javítási idő (nem kell mindent többször leírni), nő a szövegen belüli és a szövegek közti javítási konzisztencia, és a hibák utólagos listázásának, valamint a beépített statisztikának köszönhetően automatikusan viszonylag objektív értékelést lehet adni a fordító munkájáról.

Kutatásomban a lektori módosítások tendenciáit vizsgálom, és arra keresem a választ, hogy a RevisionQ-hoz hasonlóan érdemes-e, lehet-e automatizálni a lektorálási folyamatot, és ha igen, milyen mértékben.

⁸⁶ OCR (*optical character recognition*) = optikai karakterfelismerés

Kis Balázs (2008: 40) empirikusan mérhető ekvivalencia meghatározásának (lásd az 1.5. alfejezetet) analógiájára azt mondhatjuk, hogy egy fordítás akkor jó, ha legalább egy hozzáértő személy jónak ítéli. Kutatásomban tapasztalt lektorok – a hibák súlyozásában és a holisztikus értékelésben manifesztálódó – véleménye alapján vizsgálom az általuk javított fordítás minőségének megítélését.

Kis szerint a lektori javítások vizsgálata különösen alkalmas az ekvivalencia és a minőség szintjeinek mérésére, hiszen – mivel a lektorálás a minőségbiztosítást szolgálja –, feltételezhetjük, hogy eredményeképp jobb és ekvivalensebb szöveg jön létre (Kis 2008: 43).

A fordítóirodai minőségbiztosítás során nemcsak a fordító, hanem a lektor munkáját is rendszeresen ellenőrizni kell, kutatásom harmadik részében (6.3.3. alfejezet) erre is kitérek.

4.1. Kutatási igény

Klaudy (1996) az iskolai és a piaci értékelést összehasonlító cikkében javaslatot tesz további kutatásokra, többek közt arra, hogy érdemes lenne összehasonlítani egyes lektorok javítási stratégiáit. Klaudy kiemeli, hogy a hibaelemzés különösen hasznos, mert betekintést nyújt a fordítási folyamatokba és megjósolhatóbbá teszi, hogy milyen anomáliák fordulnak elő leggyakrabban a fordításokban.

Martínez Melis és Hurtado Albir (2001) szintén felveti a hibaminták meghatározásának lehetőségét a lektorálási folyamat részletesebb vizsgálatára.

Kis (2008) meglátása szerint a lektorálás automatizálásához elsősorban a javítások elemzése vihet közelebb, hiszen ezek vizsgálhatók közvetlenül. Mivel nem látunk bele a lektor fejébe, csak munkája végeredményét – a publikált vagy a megrendelőnek leadott célnyelvi szöveget – elemezhetjük. Ha ezt a változatot összehasonlítjuk a fordító által készített szöveggel, láthatóvá válnak a javítások.

Mind a fordítóképző intézmények, mind a gyakorló fordítók számára hasznos lenne, ha valamilyen módon megjósolhatóvá – így megelőzhetővé – válnának a lektori javítások. Ez természetesen feltételezné azt, hogy minden lektor ugyanúgy javít, ami a jól ismert szubjektív tényezők miatt kizárt. Kérdés, hogy mindezek ellenére – az evidens helyesírási hibákon és elütéseken kívül – létezik-e olyan hibatípus, amelyet konzisztensen javítanak a lektorok, és amely elkerülésével jobb értékelést kaphat egy fordító munkája, legyen szó akár próbafordításról, vizsgafordításról, rendszeres értékelésről vagy egy adott megbízás javításáról. Nyilvánvaló, hogy ebből a lektorok és közvetetten a fordítóirodák is profitálnának, hiszen gyorsabban és hatékonyabban lehetne javítani.

Ha automatizálni lehetne az előre jelezhető hibák korrekcióját, akkor a lektor a mélyebb, nehezen észrevehető hibákra koncentrálhatna, és még jobbra tehetné a szöveget. A tapasztalat ugyanis azt mutatja (lásd például Horguelin és Pharand 2009), hogy a lektorálás nem alkalmas egynél több minőségi szint átugrására: egy csapnivaló fordítást nem lehet tökéletesre lektorálni, egy jó fordítást, amelyben csupán néhány apró javításra van szükség, viszont igen. Ha a hibák egy részét automatizáltan lehetne javítani, akkor talán két szintet is ugorhatna a fordítás minősége a lektorálás során, ami jelentős előrelépést jelentene a minőségbiztosítás területén.

Dudits (2005, lásd a 2.3.3. alfejezetet) és Mossop (2001, lásd a 2.5. fejezetet) azt javasolja, hogy a célnyelvi szöveg egy-egy átolvasásakor csak néhány lektorálási paraméterre (tartalom, helyesírás, számok stb.) koncentráljunk, és ne akarjunk minden hibát egyszerre kiszűrni, mert ez gyakorlatilag lehetetlen. A javítások egy részének automatizálásával csökkenteni lehetne az emberi munkával ellenőrizendő paraméterek számát, ami jelentős időmegtakarításhoz vezetne.

Kutatásomban a lektori javítások megjósolhatósága mellett a gyakorlatban alkalmazott, általában a LISA minőségellenőrző modelljén alapuló minőségértékelő rendszerek hatékonyságát is vizsgálom a lektorok analitikus és holisztikus értékelésének egybevetésével. Reményeim szerint a kutatás tanulságai a fordítóirodák minőségbiztosítással foglalkozó munkatársai számára is hasznosak lesznek.

4.2. A kutatás célja

Empirikus kutatásom középpontjában a lektorálás mint a minőségbiztosítási folyamat egyik kulcsmozzanata áll. Az elvégzett vizsgálat deskriptív, a szövegre és a lektori munkára, illetve annak minőségjavító és -értékelő szerepére koncentrál, és kizárólag a szakfordítás területére korlátozódik.

A lektorálás kétféle módon járulhat hozzá a minőségbiztosításhoz: javítással és értékeléssel. A javítás a fordításra mint termékre, az értékelés elsősorban a fordító által nyújtott szolgáltatásra fókuszál. Kutatásomban mindkét funkciót vizsgáltam: a lektori módosítások a minőségjavítást, a fordításra, illetve a lektorálásokra adott holisztikus értékelések és a hibák súlyozása pedig a minőségértékelést szolgálja. A fordítóirodai gyakorlatban a minőségértékelésnek a további együttműködés szempontjából van jelentősége (mely szakemberekkel dolgozzunk?), míg a minőségjavítás azonnal manifesztálódik az aktuális munkában (megfelel-e a fordítás a megrendelői elvárásoknak?).

Céлом egyrészt a lektori javítások megjósolhatóságának feltérképezése és a fellelhető tendenciák azonosítása egy esetleges automatizálhatóság tükrében, másrészt a fordítói és a lektori munka analitikus (hibánként, illetve javításonként történő) és holisztikus értékelésének összehasonlítása.

Kutatásom során a 4. fejezet bevezetőjében javasolt empirikus minőségdefinícióból indulok ki, amely szerint a jó fordítás ismérve, hogy legalább egy, kellően hitelesnek tekinthető személy jónak ítéli. A kutatás adottságai lehetővé teszik, hogy ne csupán egy, hanem tizenhárom hozzáértő személy véleményére hagyatkozzam. E megközelítés közel áll a funkcionalista szemlélethez (lásd az 1.3. alfejezetet), de itt nem a végfelhasználó véleménye a mérvadó, hanem a tapasztalt lektoré: nem csupán a szöveg felhasználhatósága a minőség alapja, hanem az ekvivalencia is, amelynek biztosításához a forrásnyelv ismerete is szükséges.

Az 1. fejezetben ismertetett megközelítések nagy részével ellentétben e meghatározás alapján objektíven és kísérletileg vizsgálható a minőség percepciója. A minőség kvantitatív mércéje ebben az esetben a javítások száma, amely fordítottan arányos a minőséggel: feltételezzük, hogy minél több a javítás, annál gyengébb a szöveg minősége. Mivel a preferenciális javítások (lásd a 3.3.1. alfejezetet) nem feltétlenül szükségesek – és a fordítás minősége szempontjából irrelevánsak –, a kritikus hibák pedig jelentősen befolyásolják a minőséget, kutatásomban nem a javítások száma, hanem a súlyossági pontszám (amely a preferenciális hibák esetében 0) lesz a minőség mércéje. Kutatásomban tehát azt is vizsgálom, hogy valóban van-e összefüggés a kvantitatív mutatók (súlyossági pontszám) és a kvalitatív (holisztikus) értékelés között.

4.3. Az értékelési szituáció

Jelen kutatás a szakfordítás területére korlátozódik. A vizsgált szövegeket két fordítóiroda bocsátotta rendelkezésemre létező megbízásaiból. A fordítások nagy része marketingszöveg, amelyben nemcsak az információ-átadás, hanem a meggyőzés is fontos szerepet kap. Ezért az információ pontos reprodukálásán és a terminusok helyes használatán felül a stílus és a nyelvhelyesség is igen fontos szempont (a szövegek részletes ismertetését lásd az 5.2. és a 6.2.1. alfejezetben).

Az értékelési szituáció pontos meghatározásához Dróth Júlia (2011a: 6) szerint az alábbi információkra van szükség: az értékelés keretei, a fordítás készítője és értékelője. Jelen kutatás a professzionális keretek között történő, fordítóirodai értékelést vizsgálja. A fordítások készítője minden esetben gyakorló fordító, akinek egy régebbi „éles” munkáját változtatás nélkül használtam fel a kutatás során. Az értékelők (L1, L2, L3 stb.) mind lektorként (is)

dolgozó szakemberek, akiknek munkáját második lépésben szuperlektorok elemzik (Sz1 és Sz2), akik maguk is jelentős tapasztalattal rendelkeznek a lektorálás területén. A szuperlektorok feladata az egyes módosítások értékelése mellett annak megítélése volt, hogy a lektorálás összességében hogyan befolyásolta a célszöveg minőségét (javított, rontott vagy nem változtatott a fordítás minőségén).

4.4. A kutatás szempontjából fontos terminusok

A kutatás tárgya a lektorálás, amely jelen esetben nemcsak egy adott szöveg megfelelő cél ismeretében történő *javítását* jelenti, hanem magában foglalja a hibák kategorizálását, súlyozását, illetve a fordítás minőségének holisztikus *értékelését* is. A lektorálás során használt hibatípusok és súlyossági szintek pontos definícióját lásd az 5.2. és a 6.2.2. alfejezetben. A vizsgált lektorálási forma a pragmatikai (lásd 2.3.2.) és egyoldalú (lásd 2.3.4.) lektorálás, melynek egyetlen célja a szöveg javítása (és nem a lektor kompetenciájának javítása).

A lektorálandó szövegeket – a MemoQ fordítási környezet segítségével – szegmensekre bontottam. A szegmensek egy-egy fordítási egységet jelentenek, amely általában egy mondat, egy cím vagy a szövegben szereplő felsorolás egy pontja. O’Brien (2012: 58) vizsgálata alapján a gyakorlatban alkalmazott hibaalapú minőségértékelő rendszerek általában szintén szegmensalapon dolgoznak.

A javítás terminust a módosítás szinonimájaként *semleges* megjelölésként használok a lektori beavatkozásokra, függetlenül attól, hogy a lektor valóban javított-e a szöveget, amit később a szuperlektorok ítélnek meg a fő kutatás második lépésében.

Minden, a lektorok vagy a szuperlektorok által megjelölt anomáliára a *hiba* terminust használok, függetlenül attól, hogy valóban szükséges volt-e az adott megoldás javítása. Nem teszek különbséget hiba és tévesztés között sem (lásd a 3.1. fejezetet). A hibakategória és hibatípus terminusokat szinonimként használok.

Amint azt a lektorbetegségről szóló fejezetben (2.8.2.) láttuk, a lektorok gyakran végeznek olyan javítást, amely alapvetően személyes preferencián alapul és nem javítja, csak „jobbítja” a szöveget (Arthern 1983, Künzli 2007b, Kis 2011). Horguelin és Pharand (2009) szerint ennek a lektorálás során egyáltalán nincs létjogosultsága, míg Hansen (2009) úgy véli, hogy egyes esetekben indokolt lehet a szöveg tökéletesítését célzó módosítások elvégzése is. Ezeket a jobbító javaslatokat a kutatás előkészítése során vizsgált informatikai cégek minőségbiztosítási rendszerének (lásd a 3.3.1. alfejezetet) szóhasználatára támaszkodva a továbbiakban preferenciális javításnak nevezem. Kutatásomban külön figyelmet

szenetek ennek a jelenségnek, amely a szakirodalom alapján lektorálási univerzálénak (Horváth 2011) tekinthető.

Az egyes hibákhoz a lektorok súlyossági szinteket rendelnek (ezek pontos meghatározását lásd az 5.2. alfejezetben). A preferenciális javítások súlyossága 0, ezért nem befolyásolják a súlyossági pontszámot, amely a súlyossági szintek összegét jelenti és a fordító által elkövetett hibák komolyságát jelzi.

A lektorok munkája nyomán létrejött korpuszt Kis és Lengyel nyomán javításkorpusznak nevezem. „Ezek olyan egynyelvű párhuzamos korpuszok, amelyekben az egyik oldalon a fordítás első változata, a másik oldalon pedig a publikált fordítás található” (Kis és Lengyel 2006: 54). Jelen esetben a javításkorpusz kétnyelvű, mert a fordító változata és a lektor által módosított célnyelvi verzió mellett az angol eredetit is tartalmazza. A fő kutatáshoz használt javításkorpusz összesen 2639 ilyen szegmenshármashból (forrásszöveg – fordítás – lektorált változat) áll és a 203 szegmensnyi fordítás tizenháromféle lektorált változatát tartalmazza.

A forrásszöveget és a fordítói változatot a MemoQ fordítási környezet segítségével szinkronizáltam⁸⁷, majd e két oszlop mellé került a lektorok által javított végleges, publikálható verzió.

Külön részben tárgyalom a lektori műveleteket, azaz a törlést, a beszúrást és az áthelyezést. A terminusokat Varga Ágnes (2011: 146) definícióinak megfelelően használom, az ő algoritmusának segítségével végeztem az elemzést is [a műveleteket az algoritmussal együtt az (1A) hipotézis tárgyalásakor ismertetem a 6.3.1. alfejezetben].

4.5. Kutatási kérdések és hipotézisek

Kutatásomat pilot mikrokutatás előzte meg, amelyet rövidebb szövegek felhasználásával, kisebb mintán végeztem. Az itt leírt kutatási kérdéseket és hipotéziseket elsősorban a második, nagy mintás kutatásban vizsgáltam, de röviden a mikrokutatásról szóló 5. fejezetben is bemutatom a főbb eredményeket. A kérdések megválaszolása és összefoglalása a két kutatás leírása után, a 7. fejezetben következik.

A lektorok munkáját három fő szempont mentén elemzem: javítások (1), értékelés (2), szuperlektori minősítés (3). A következőkben az egyes szempontokhoz tartozó kutatási kérdéseket és hipotéziseket ismertetem.

⁸⁷ „Szövegszinkronizálás: korábbi fordításokból származó forrásszöveg-célszöveg párok bevitelére fordítómemóriába” (Kis 2008: 32). Az eljárásról bővebben lásd például Pohl (2004).

(1) Lektori javítások

Az első kérdéscsoport a lektorok által végzett módosításokra és a hibák kategorizálására összpontosít. Kimutatható-e valamilyen tendencia? Van-e olyan javítás, amelyet mindenki elvégzett? Megjósolhatók-e a lektori javítások, azaz van-e jövője egy lektorálási memória létrehozásának? Valóban létezik a lektorbetegség (2.8.2. alfejezet)?

(1A) Lektori műveletek

- Kutatási kérdés: Milyen műveleteket végeznek leggyakrabban a lektorok? A vizsgált műveletek: törlés, beszúrás, áthelyezés.
- Hipotézis: Saját lektori tapasztalatom és Horváth (2011: 211) kutatása alapján azt feltételezem, hogy a beszúrás és a törlés gyakoribb, mint az áthelyezés. Azért tartom valószínűnek ezt az eredményt, mert ezek egyszerűen és gyorsan elvégezhető, szószintű javítások, míg az áthelyezés jóval összetettebb. Robin (2013c) kutatása alapján azzal egészíthetjük ki a hipotézist, hogy a beszúrások száma meghaladja majd a törléseket.

(1B) Javítási tendencia

- Kutatási kérdés: Milyen javítási tendenciák állapíthatók meg?
- Hipotézis: Feltételezem, hogy mivel egy forrásnyelvi szövegnek számos lehetséges fordítása létezik (például: Cancio 2007: 16, Schiaffino és Zearo 2006: 54) a hibák javítása is többféle lesz. Gouadec (1989: 41) azt állítja, hogy az értékelők általában egyetértenek abban, hogy mit tekintenek hibának, az igazán nagy eltérések a súlyozásban figyelhetők meg. Valószínűsíthető tehát, hogy lesznek olyan hibák, amelyeket (szinte) minden lektor javít, de eltérő módon.

(1C) Hibák kategorizálása

- Kutatási kérdés: Hogyan alakul a hibatípusok eloszlása? Milyen súlyossági szintek jellemzőek az egyes hibatípusokra?
- Hipotézis: Általában a nyelvi (nyelvtani, helyesírási, központoszási) hibákat és az elütéseket a legkönnyebb észrevenni és javítani, ezért feltételezem, hogy a hibák nagy része ebből a kategóriából kerül majd ki. Ami pedig a súlyosságot illeti, valószínűsíthető, hogy általában a fordítási és a terminológiai hibák kapják a legmagasabb pontszámot, hiszen ezek járnak a legsúlyosabb következménnyel.

(1D) Preferenciális javítások

- Kutatási kérdés: Milyen a preferenciális javítások aránya az összes javításhoz képest? Mely hibakategóriákra jellemzőek leginkább a preferenciális javítások?
- Hipotézis: Ahogy a lektorbetegségről szóló fejezetben láttuk (2.8.2.), szinte univerzális jelenségnek tekinthető, hogy a lektorok a szükségesnél több javítást végeznek. Ez alapján feltételezhetjük, hogy mindenkinél lesznek preferenciális javítások, valószínűleg eltérő arányban. Ami pedig a hibakategóriánkénti előfordulást illeti, valószínűsíthető, hogy a stílus és a formázás terén a legnagyobb a preferenciális javítások aránya.

(2) Lektori értékelés

A második kérdéskör középpontjában a lektorok holisztikus és analitikus értékelése közti összefüggés áll. Itt ugyan csak egyetlen kutatási kérdés található, mégis fontosnak tartottam különválasztani a lektori javításokat vizsgáló szempontoktól, hiszen az értékelés merőben más feladat, mint a javítás.

(2A) A fordítás értékelése

- Kutatási kérdés: Milyen összefüggés van a fordítás analitikus és holisztikus értékelése között?
- Hipotézis: A hibák 0-tól 4-ig terjedő skálán történő súlyozásával a lektorok az egyes anomáliák komolyságát jelezték. Feltételezzük, hogy a magasabb súlyossági pontszámot adó lektorok szöveges értékelése negatívabb lesz, mint azoké, akik kevésbé ítélték súlyosnak az egyes hibákat.

(3) Szuperlektori értékelés

A kutatás második lépésében két szuperlektor ellenőrizte a javításokat, majd holisztikus értékelést adott a lektorok munkájáról. A harmadik kérdéscsoport a szuperlektorok bírálatára összpontosít.

(3A) A javítások értékelése

- Kutatási kérdés: Maradtak, illetve keletkeztek hibák a lektorált szövegben?
- Hipotézis: A lektori munka mennyisége a fordítás minőségétől függ (Arthorn 1983: 54). Saját tapasztalatom alapján egy bizonyos határon túl csak újrafordítással lehet javítani a szöveg minőségén (lásd még Horguelin és Pharand

2009), ami azonban nem kifizetődő, ezért valószínűsíthető, hogy a kutatásban vizsgált, közepes minőségű fordítás lektorált változata sem lesz hibátlan, csak elfogadható.

(3B) A lektorálás értékelése

- Kutatási kérdés: Eredményes volt a lektorálás, azaz javult a szöveg minősége?
- Hipotézis: Mivel a résztvevők mind gyakorló lektorok voltak, feltételezem, hogy munkájuk eredményes volt, azaz a lektorált szöveg minősége felülmúlja a fordított szövegét.

Az alábbiakban először a mikroutatás, majd a nagy mintán végzett kutatás menetét ismertetem, majd bemutatom a fenti hét kutatási kérdésre vonatkozó eredményeket és ellenőrzöm a hipotéziseket.

4.6. A kutatás menete

A nagy mintán végzett kutatást 2012 márciusában egy kétlépéses pilot mikroutatás (lásd Mohácsi-Gorove 2013) előzte meg, amely egy lektorálási és egy kérdőíves részből állt. A mikroutatás tanulságai alapján módosítottam az értékelés során használt eszközöt.

Mindkét kísérletben igyekeztem minél közelebb maradni a valósághoz, hogy ne *in vitro*, hanem *in vivo* vizsgáljam a lektorok munkáját, ezért a mikroutatás szövegeit változtatás nélkül használtam fel, a fő kutatásban pedig csak az anonimitás érdekében módosítottam a szövegeken, teljes terjedelmükben és eredeti hibáikkal (lásd 6.2.1.) szerepeltek a kutatásban.

A 4. fejezet bevezetőjében olvasható empirikus minőségdefiníció szerint egy fordítás akkor jó, ha megfelelő kompetenciával rendelkező személyek jónak ítélik, ezért fontosnak tartottam, hogy a résztvevők tapasztalt és gyakorló lektorok legyenek, ami köztudottan nagyobb kihívás, mint egyetemi hallgatók körében végezni a vizsgálatot. Mivel nem kis munkára kértem a lektorokat és honoráriumot sem tudtam fizetni, a határidőt illetően kompromisszumra kényszerültem. Mindkét kutatásban szokatlanul hosszú, a való életben elképzelhetetlen határidőt hagytam a résztvevőknek, mivel fontosabb volt számomra, hogy a vizsgált szövegek mind terjedelmükben, mind állapotukban autentikusak lehessenek, valamint aktívan dolgozó lektorokat tudjak bevonni. Hasonló megfontolásból Conde (2012) és Tsai (2014) is a mindennapi munkatempóhoz képest irreális határidőt hagyott a résztvevő

szakembereknek; ez a kompromisszum tehát nem teljesen szokatlan a fordítástudományi kutatásokban.

A minőségértékelés területén bevált módszer, hogy a teljes szöveg helyett egy szűrőpróbaszerűen kiválasztott mintán végeznek csak részletes lektorálást, de ahogy Gouadec (1989) is figyelmeztet, ilyenkor mindig fennáll a kockázata annak, hogy éppen abban a szövegrészben van súlyos hiba, amelyet nem javítanak. Williams (2001, 2009) pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a határesetek értékeléséhez nem elegendő egy kisebb szövegrész vizsgálata. Éppen ezért szerettem volna teljes szöveget vizsgálni.

Magyarországon elsőként⁸⁸ sikerült nyolc, illetve tizenhárom olyan résztvevő munkáját vizsgálnom, aki valóban a szakmában dolgozik. Eredetileg nagyobb mintával szerettem volna dolgozni, de be kellett látnom, hogy gyakorló szakemberből tizenhármat összegyűjteni sem kis feladat. A tíz-tizenhárom közti résztvevőszám a külföldi szakirodalomban sem ritka, lásd például Arthern (1983, 12 fő), Künzli (2009, 10 fő), Hassani (2011, 12 fő), valamint Kockaert és Segers (2012, 13, illetve 9 fő) munkáját.

Különös figyelmet fordítottam a lektorálás során használt eszköz validitására és életszerűségére, ezért létező, a fordítóirodai gyakorlatban elterjedt modellek (lásd a 3.3. alfejezetet) alapján alkottam meg saját rendszeremet, amelyet a mikrokutatásban teszteltem (5.2.), majd később módosítottam (6.2.2.).

A lektorálás, csakúgy, mint a fordítás, szubjektív folyamat, amely teljesen soha nem objektivizálható. Az egyes lektorok mást tekintenek hibának és eltérő az egyes anomáliák súlyozása is. A szubjektivitás csökkentését és a módszer reliabilitását a nagyobb mintán végzett kutatás során két szuperlektor bevonásával igyekeztem biztosítani.

Kutatásaim adatait a dolgozathoz csatolt CD-ROM tartalmazza.

⁸⁸ Horváth Péter Iván (2011) öt főt, Lengyel István (2013) pedig hatot vizsgált.

5. Mikroutatás a lektorálási tendenciákról

A fő kutatást megelőző mikroutatás elsődleges célja a minőség értékelésére létrehozott eszköz tesztelése volt, de emellett a különböző lektorálási módszerek feltérképezésére és a minőség holisztikus megítélésének vizsgálatára is lehetőség nyílt.

5.1. Résztvevők

A kutatásban nyolc lektor vett részt. Mindannyian rendszeresen lektorálnak (munkáik min. 25%-a lektorálás), de teljesen különböző szakmai háttérrel rendelkeznek: hárman szabadúszóként, ketten fordítóirodában, ketten az OFFI-ban dolgoznak, egyikük pedig az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságánál. A nyolcból négyen többet lektorálnak, mint amennyit fordítanak (ebből egy fő csak lektorál), egy fő 50-50%-ban végzi a két tevékenységet és a maradék három többet fordít, de legalább 25%-ban lektorál.

Mivel a kutatásban való részvétel nem kis időráfordítást kívánt és megfelelő anyagi keret híján nem állt módomban a lektoroknak honoráriumot fizetni, a SZAK Kiadó jóvoltából egy-egy szakkönyvvel köszöntem meg az önkéntesek munkáját. A lektorok felkérése egyszerűen elérhető alanyokra hagyatkozó mintavétellel (Babbie 1999: 245) történt, jómagam és kollégáim személyes kapcsolataira hagyatkozva. A lektorok kiválasztása során az volt az egyetlen szempont, hogy az illető rendszeresen lektoráljon, ami biztosította számomra az empirikus minőségdefinícióban meghatározott megfelelő kompetenciát.

5.2. A mikroutatás menete

A kutatás során négy – különböző típusú és hosszúságú – angolról magyarra fordított szöveget kellett lektorálniuk a résztvevőknek: az első egy cégeknek szóló marketingszöveg (738 szó), a második egy belső kommunikációs körlevél (482 szó), a harmadik egy vásárlói akcióról szóló marketingszöveg (469 szó), a negyedik pedig egy jogi szöveg (153 szó) volt. A lektorálandó fordítások mindezek mellett eltérő minőségűek is voltak.

A szövegek valós fordítási megbízások voltak, melyeket Urbán Miklós (Consell Pannonia⁸⁹) bocsátott rendelkezésemre. A résztvevőkkel titoktartási nyilatkozatot íratam alá, és a dokumentumokat módosítás nélkül, teljes terjedelemben használtam fel a kutatás során.

⁸⁹ Az irodáról bővebben: <http://consell.hu/magyar/>

A szövegek bizalmas jellege miatt dolgozatomban nem szerepeltetem őket, a mellékelt CD-ROM-on is csak a lektorok által megadott kódok és megjegyzések láthatók.

Arra kértem Urbán Miklóst, hogy jó, közepes és rossz minőségű fordításokat egyaránt bocsásson rendelkezésemre, ezek közül választottam ki a kutatáshoz használt szövegeket. A forrásszövegek paramétereit az 5. táblázat foglalja össze, a négy fordítás hossza összesen 1842 szó.

A minőség globális megítélését két vendormenedzser és egy tapasztalt könyvkiadói lektor végezte, a célszöveg javítás nélküli átolvasása alapján. Arra kértem az értékelőket, hogy plusz-, illetve mínuszjellel jelezzék a szövegek minőségét. Az 5. táblázatban a pluszjelet nem „jó”, hanem „elfogadható” megjelölésre konvertáltam, hiszen ezek a fordítások korántsem tökéletesek, de megfelelnek az értékelők elvárásainak. Az első és a harmadik szöveg esetében teljes volt az egyetértés, ezeket mindenki rossznak ítélte. A második és a negyedik fordítást a többség elfogadhatónak ítélte, de itt már korántsem annyira egyértelmű az értékelés. Természetesen egy fordítás általában nem egyértelműen jó vagy rossz, a két véglet között számos átmenet létezik (lásd például Kis 2008), de kutatásomban a könnyebb összehasonlítás érdekében az értékelés egyértelműsítésére törekedtem, ezért csak kétféle minősítést alkalmaztam.

5. táblázat: A mikrokutatás során használt szövegek jellemzői

	Szakterület, szövegtípus	Terjedelem	Minőség globális megítélése		
Fordítás_1	marketing (cégeknek)	738 szó	rossz	rossz	rossz
Fordítás_2	belső kommunikáció	482 szó	rossz	elfogadható	elfogadható
Fordítás_3	marketing (vásárlóknak)	469 szó	rossz	rossz	rossz
Fordítás_4	jog	153 szó	elfogadható	rossz	elfogadható

A forrásszövegeket a MemoQ fordítási környezetben szinkronizáltam, majd egy Excel táblába másolva bocsátottam a résztvevők rendelkezésére (lásd 4. ábra). A szövegek bizalmas jellege miatt a 4. ábrán üresek az oszlopok. Az értékelésre szolgáló eszközt magam állítottam össze több informatikai cég (általában a LISA minőségbiztosítási modellje alapján készített) táblázata alapján (az elemzést lásd a 3.3 fejezetben). Az egyes fordítások külön munkalapon szerepeltek. Az egyes munkalapok első oszlopában szerepelt a forrásnyelvi szöveg, a másodikban a fordítás, a harmadikba kellett írni a javított szöveget, a negyedikbe a hibakategóriát, az ötödikbe a hibák súlyosságát, a hatodikba pedig az esetleges (akár pozitív) megjegyzéseket. A lektorálás végeztével szöveges értékelést is kértem a résztvevőktől. A

megjegyzés oszlop és a szöveges értékelés a javítások indoklása mellett az esetleges pozitívumok kiemelésére is szolgált, amit gyakran hiányolnak a minőségértékelő rendszerekből (például Martínez Melis és Hurtado Albir 2001, Delisle 2003, Rochard 2004).

4. ábra: Az értékelő táblázat egy munkalapja (példa)

	A	B	C	D	E	F
1	A Fordítás_1 szöveges értékelése (Csak a lektorálás befejezésekor töltsse ki!)					
2						
3						
4	Forrásnyelvi szöveg	Fordítás	Javítás	Hibakategória	Súlyosság	Megjegyzés
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						
21						
22						
23						
24						
25						
26						
27						
28						
29						
30						
31						
32						
33						
34						

A fájl első munkalapja tartalmazta az útmutatót, amelyet a 5. ábra szemléltet. Elsőként minden lektornak meg kellett adnia egy tetszőleges azonosítót az erre létrehozott második munkalapon, amely alapján a kérdőíveket és a táblázatokat utólag egymáshoz tudtam rendelni.

Az útmutató első része az egyes oszlopok elvárt tartalmát mutatta be, majd a hibakategóriák és a súlyossági szintek listája után egy rövid példa szemléltette a táblázat kitöltését.

5. ábra: A mikroutatás során használt minőségértékelő eszköz útmutatója

1	FONTOS!				
2	A kitöltés megkezdése előtt az Azonosító fülön adja meg azonosítóját.				
3	A lektorálás végeztével adjon szöveges értékelést a munkalapok tetején található cellában.				
4					
5					
6	Útmutató az egyes oszlopok kitöltéséhez				
7					
8	Forrásnyelvi szöveg	Fordítás	Javítás	Hibakategória	Súlyosság
9	Ide ne írjon.	Ide ne írjon.	Másolja ide a teljes hibás szegmenst, majd javítsa. Ha nincs szükség javításra, ne írjon ide semmit.	Adja meg a megfelelő hibakategóriák rövidítését. A rövidítéseket az előfordulás sorrendjében adja meg. Több kategória esetén vesszővel válassza el a kategóriákat. Pl. F, NY, T	Kategóriánként írja be a súlyosságnak megfelelő pontszámot. Pl. NY1, T3
10					
11				Hibakategóriák és rövidítések	Súlyossági szintek
12				NY: Nyelv (nyelvtan, helyesírás, elütés stb.)	0 pont: preferential (szubjektív javítás)
13				S: Stílus és konzisztencia	1 pont: minor (apró hiba)
14				T: Terminológia	2 pont: medium (közepesen súlyos hiba)
15				F: Félrefordítás	3 pont: major (súlyos hiba)
16				K/H: Kihagyás/Hozzáadás	4 pont: critical (nagyon súlyos hiba)
17				For: Formázás	
18				N: Nemzeti sajátosságok	
19					
20					
21	Példa				
22	My name is John.	András az nevem.	János a nevem.	F, NY	F4, NY1
23	Megjegyzés.				

A kutatás során a következő hibakategóriákat adtam meg (további definíció nélkül, lásd az 5. ábrát): nyelv (nyelvtan, helyesírás, elütés stb.), stílus és konzisztencia, terminológia, félrefordítás, kihagyás/hozzáadás, formázás, nemzeti sajátosságok. A kategóriákat szándékosan nem pontosítottam, mert igyekeztem szabadon hagyni a lektorokat a választásban, hogy megtudjam, intuitíve hogyan sorolják be az egyes hibákat. Az egyes kategóriákhoz egy-egy rövidítést rendeltem, ezzel egységesítve a kódolást és segítve a lektorok munkáját.

A hibákat egy 0-tól 4-ig terjedő skálán súlyozni is kellett: a 0 a preferenciális, szubjektív javításokat jelölte, a kis hibák 1-es, a kritikusak 4-es besorolást kaptak. A szintek nevét a táblázatban angolul adtam meg, majd a könnyebb érthetőség érdekében zárójelben igyekeztem minél egyszerűbben megmagyarázni a megjelöléseket (lásd az 5. ábrán). A továbbiakban az egyes súlyossági szintekre az alábbi – a szakirodalomban előforduló (lásd például Lengyel 2013)⁹⁰ – terminusokat fogom alkalmazni: preferenciális hiba (*preferential*, 0 pont), kis hiba (*minor*, 1 pont), közepes hiba (*medium*, 2 pont), súlyos hiba (*major*, 3 pont) és kritikus hiba (*critical*, 4 pont).

⁹⁰ Mivel ezek a megjelölések általában angolul szerepelnek a minőségértékeléshez használt eszközökben, a terminusok magyar fordítása nem teljesen egységes.

A résztvevők tehát az alábbi módon lektorálták az egyes munkalapokon található fordításokat: a „Javítás” oszlopban feltüntették a teljes javított szegmenst (ha nem kellett javítani, akkor ez a cella üresen maradt), a „Hibakategória” oszlopban az előfordulás sorrendjében megadták a megfelelő hibatípusok rövidítését (például terminológiai hiba esetén: T), majd a „Súlyosság” oszlopban hozzárendelték az adott hibákhoz a súlyosságot (például súlyos terminológiai hiba esetén: T3). Az utolsó oszlop a lektor megjegyzéseit tartalmazta.

A lektorálás befejeztével holisztikus értékelést kértem az egyes fordítások minőségéről.

Az értékelő táblázat kitöltését követően egy kilenc kérdésből álló internetes kérdőív megválaszolására kértem a résztvevőket, amelyben a lektorálási módszert és a minőségi szintek megítélését vizsgáltam [a teljes kérdőívet lásd a függelékben (12.3.)].

5.3. Eredmények

Mivel a mikroutatás elsősorban a nagy mintán végzett kísérlet előkészítésére szolgált, jelen fejezetben csak röviden, leíró jelleggel ismertetem a főbb eredményeket, a következtetéseket a két kutatás leírása után fogalmazom meg. Ebben a fejezetben tehát először a lektori módosítások eloszlását vizsgálom, majd külön elemzem a preferenciális javítások arányát és típusait, illetve a fordítások holisztikus értékelése és a súlyozás közti összefüggést az egyes lektoroknál, végül pedig ismertetem a kérdőíves felmérés eredményeit.

5.3.1. A lektori módosítások eloszlása

A javítási tendenciák feltérképezése [(1) kérdéscsoport] szempontjából informatív lehet, hogy van-e olyan szegmens, amelyet minden lektor javított.

Az elemzéskor minden módosítást – a preferenciális javításokat is – figyelembe vettem. A szövegekben többször előforduló szegmensek minden előfordulást külön egységként kezeltem, mert a lektoroknak is külön kellett javítaniuk ezeket, hiszen nem fordítási környezetben dolgoztak.

Első lépésben arra voltam kíváncsi, hogy egyáltalán hozzányúlt-e a lektor a fordításhoz, azaz érdemes-e a továbbiakban a javítási tendenciákat nagyobb mintán is vizsgálni. A javítások eloszlását a 6. táblázat szemlélteti, az értékek a javított szegmensek kerekített százalékarányát mutatják az adott szöveg összes szegmenséhez képest.

6. táblázat: A javítók számának eloszlása az egyes fordításokban

Javítók száma	Fordítás_1	Fordítás_2	Fordítás_3	Fordítás_4
8 lektor	1%	4%	5%	0%
7 lektor	6%	0%	2%	0%
6 lektor	10%	0%	5%	9%
5 lektor	13%	0%	5%	27%
4 lektor	11%	28%	3%	9%
3 lektor	14%	20%	3%	18%
2 lektor	11%	12%	30%	9%
1 lektor	18%	4%	12%	18%
0 lektor	17%	32%	35%	9%

A táblázatból kitűnik, hogy viszonylag kevés olyan fordítási egység van, amelyet hét vagy nyolc lektor is javított. Az első és a negyedik fordítás esetében viszonylag jelentős számú szegmenst öt, illetve hat lektor is módosított: az első fordítás esetében hatan 10%-ot, öten 13%-ot javítottak, a négyes fordítás esetében ez az arány 9%, illetve 27%. Míg az első és a negyedik fordítás viszonylag nagy arányban tartalmaz olyan szegmenst, amelyet sokan módosítottak, a második és a harmadik szöveg esetében a nem módosított szegmensek aránya a legnagyobb (32% a második és 35% a harmadik fordításnál). Mivel igen kicsi az elemszám, valós tendencia nem rajzolódik ki, de mindenképpen érdemes elvégezni a javítási szokások nagyobb mintán történő vizsgálatát.

Most pedig nézzünk néhány példát a nyolc lektor által javított szegmensekre! A továbbiakban a zárójeles szám a forrásnyelvi mondatot jelöli, ezt követi „a” kóddal a fordítás, majd „b”-vel a lektorált változatok. Az egyes lektorok megoldását táblázatban foglalom össze, azonosítóval jelezve, hogy melyik lektor javításáról van szó. Az elemzésben tárgyalt változtatásokat⁹¹ – ahol lehet – félkövérrel jelölöm.

(1) *Forrásnyelvi szöveg*

In this way, you will **have full control over** your purchasing and an easier working day.

(1a) *Fordítás*

Ezen a módon teljesen **kézbentarthatja** a beszerzési műveleteket, és leegyszerűsítheti a beszerzési eljárást.

⁹¹ Az (1) példában gyakorlatilag minden elem megváltozott, de csak a többség által módosított szavakat jelöltem félkövérrel, annak ellenére, hogy az elemzésben mindegyik javításra röviden kitérek.

(1b) *Lektorált változatok*

- L1 **Így ellenőrzése alatt tarthatja** a beszerzési műveleteket, és egyszerűbbé teheti munkáját.
- L2 Ezen a módon teljesen **kézben tarthatja** a beszerzési műveleteket, és leegyszerűsítheti a beszerzési eljárást.
- L3 Ezen a módon teljesen kézbentarthatja a beszerzési műveleteket, és megkönnyíti munkáját.
- L4 **Így** teljesen **kézben tarthatja** a beszerzési műveleteket, és leegyszerűsítheti a beszerzési eljárást.
- L5 **Így** teljes mértékben **kézben tarthatja** a beszerzési műveleteket, és megkönnyítheti mindennapjait.
- L6 **Így** teljesen kézbentarthatja a beszerzési műveleteket, és leegyszerűsítheti az eljárást.
- L7 **Így** teljesen kézbentarthatja a beszerzést és megkönnyítheti a munkanapját.
- L8 **Így** teljesen **kézben tarthatja** a beszerzést, és egyszerűbb lesz a munkanapja is.

Az (1) példa remekül illusztrálja a lektori javítások sokféleségét, hiszen a mondat egyetlen eleme sem maradt változatlanul. Az *Ezen a módon* kifejezést hatan egységesen *Így*-re javították. A *teljesen* hat esetben érintetlen maradt, de ketten ezt is átírták. A mondat valódi hibáját, a **kézbentarthatja* rossz helyesírását négyen minimális ráfordítással különválasztották (*kézben tarthatja*), hárman egyáltalán nem javították és az első lektor (L1) új kifejezésre cserélte (*ellenőrzése alatt tarthatja*). A *beszerzési műveletek* terminust két lektor *beszerzésre* változtatta, a második tagmondatot pedig hatan módosították, különböző mértékben.

Míg az (1) példában vannak több lektor által egyformán javított elemek (*Ezen a módon/Így*, **kézbentarthatja/kézben tarthatja*), a (2) példa éppen az ellenkezőjét mutatja:

(2) *Forrásnyelvi szöveg*

So go on, be part of a winning team!

(2a) *Fordítás*

Tehát legyen résen, legyen egy Nyertes csapat tagja!

(2b) *Lektorált változatok*

- L1 **Legyen Ön is** egy nyertes csapat tagja!
- L2 **Tehát ne késlekedjen**, legyen egy nyertes csapat tagja!
- L3 Tehát legyen résen, legyen egy nyertes csapat tagja! Vagy: „Nyertes csapat”

- L4 **Csatlakozzon** a nyerő csapathoz!
- L5 **Legyen tehát Ön is** része egy nyertes csapatnak!
- L6 **Tehát rajta**, legyen egy nyertes csapat tagja!
- L7 **Tehát hajrá!** Legyen egy nyertes csapat tagja!
- L8 **Induljon hát**, legyen Ön is egy Nyertes csapat tagja!

A (2) példában szereplő szlogen fordításához minden lektor hozzányúlt, de nyolcan nyolcféle javítási megoldást javasoltak. Egyetlen olyan lektor volt (L3), aki nem változtatta meg a *So go on* fordítását, a többiek mind más felütést javasoltak. Érdekes kérdés a *Nyertes csapat* javítása is: nyelvtanilag valóban kisbetűvel kellene írni ezt a jelzős szerkezetet, de a teljes szöveg ismeretében egyértelmű, hogy a *Nyertes csapat* a vásárlói akció neve, így ebben az esetben a nagybetűs írásmód is elfogadható lehet, főleg, ha az ügyfél ezt külön kéri. A hármas lektor (L3) ráérezhetett erre, hiszen két javítást javasol, a projektmenedzserre vagy a megrendelőre bízva a döntést.

A fenti példák alapján arra következtethetünk, hogy valóban vannak általánosan jellemző módosítások (ezek egy része kötelező, más része fakultatív), mindemellett az is előfordulhat – leginkább kreativitást igénylő szókapcsolatok esetében –, hogy ahány lektor annyiféle megoldást találunk.

5.3.2. Preferenciális javítások

Az elemzés második részében összehasonlítottam az egyes lektorok által végzett indokolt és preferenciális javítások arányát [lásd (1D) hipotézis]. Azokat a módosításokat tekintettem preferenciálisnak, amelyekhez a lektorok nulla súlyossági pontot rendeltek. A preferenciális javítások lektoronkénti számát és a többi javításhoz viszonyított százalékarányát a 7. táblázat tartalmazza.

7. táblázat: Preferenciális javítások lektoronként az egyes szövegekben

		L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_1	Preferenciális javítások száma	16	12	8	3	18	17	1	11
	Preferenciális javítások százalékaránya	36%	43%	50%	13%	42%	40%	4%	23%
Fordítás_2	Preferenciális javítások száma	2	1	0	1	5	1	0	2
	Preferenciális javítások százalékaránya	40%	13%	0%	25%	63%	13%	0%	11%
Fordítás_3	Preferenciális javítások száma	3	1	2	1	4	3	0	0
	Preferenciális javítások százalékaránya	16%	13%	9%	7%	19%	14%	0%	0%
Fordítás_4	Preferenciális javítások száma	3	1	0	0	0	2	0	1
	Preferenciális javítások százalékaránya	38%	14%	0%	0%	0%	33%	0%	25%

A szövegeket tekintve az első fordításban (cégeknek szóló marketingszöveg) a legtöbb a preferenciális javítás (átlagosan 31%), ami leginkább azzal magyarázható, hogy ez nemcsak a leghosszabb, hanem a leggyengébb is a javított szövegek közül; és saját tapasztalatom alapján azt mondhatom, hogy ha az ember már nagyon sok helyen hozzányúlt egy szöveghez, akkor könnyebben javít ott is, ahol nem feltétlenül szükséges. A legkevesebb preferenciális javítás a harmadik szövegben található (átlagosan 10%), ami érdekes módon nem függ össze azzal, hogy a lektorok általában mennyire ítélték jónak a szöveget. Az utólagosan kitöltött kérdőív tanúsága szerint a lektorok a második és a negyedik fordítást ítélték a legjobbnak (lásd a 7. ábrát). A második és a negyedik szöveg esetében meglehetősen nagy a szórás (0–40%, illetve 0–38%), ami a lektorok közti egyéni eltérésekkel magyarázható.

Megfigyelhető, hogy a hetedik lektor (L7) összesen egy preferenciális javítást végzett a négy szövegen, míg az első, az ötödik és a hatodik (L1, L5, L6) minden szövegben viszonylag nagy százalékban végzett preferenciális javításokat (kivéve az L5-t, aki a negyedik fordításban egyáltalán nem végzett). A második és a harmadik (L2, L3) lektor aránytalanul sok preferenciális javítást végzett az első szövegen, míg a másik három fordítás esetében sokkal mértékletesebb volt, különösen a harmadik lektor, aki két szövegen egyáltalán nem

végzett preferenciális javítást. A negyedik és a nyolcadik lektor (L4, L8) preferenciális javításainak aránya pedig 0 és 25% között mozog.

A fentiek alapján – bár a minta viszonylag kicsi – különböző lektortípusokat különböztethetünk meg:

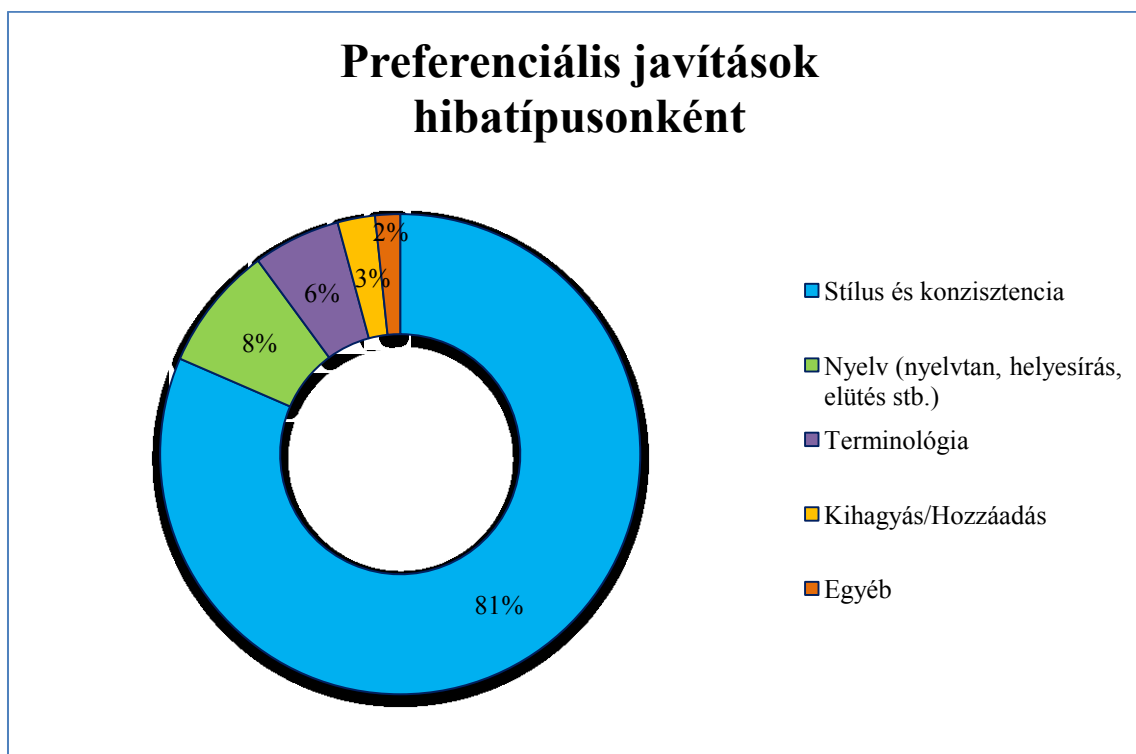
- Józan lektor (L7): egyáltalán nincs preferenciális javítás. Érdekes, hogy ennél a lektornál a legpozitívabb a fordítások szöveges értékelése (lásd függelék, 12.4.), bár meg kell jegyezni, hogy apróbb hibák, elütések elkerülték a figyelmét.
- Kiegyensúlyozott lektor (L4, L8): vannak preferenciális javítások, de általában kevés (legfeljebb 25%).
- Kiszámíthatatlan lektor (L2, L3): az első fordításban aránytalanul sok a preferenciális javítás, máshol meg egyáltalán nincs, vagy csak nagyon kevés.
- Túlbuzgó lektor (L1, L5, L6): aránytalanul sok a preferenciális javítás.

A mikroutatáshoz kapcsolódó kérdőívben arra kértem a válaszadókat, hogy határozzák meg az egyes súlyossági szinteket. A preferenciális szint definíciója kiválóan tükrözi a lektorok sokféle hozzáállását: egyesek szerint „ahol preferenciáról van szó, ott nem szükséges javítani”, mások szerint csak „kényes stilisztának” vagy „igényes nyelvhasználnak” tűnnek fel ezek a hibák, illetve javításuk egyéni ízlés kérdése, de vannak olyanok is, akik szerint ezek azok a kevésbé jelentős hibák, amelyeket a lektor „nem tud ott hagyni”. Az utolsó megnyilatkozás egyértelműen a lektorbetegségekre és a jelenség univerzalizálására utal (lásd a 2.8.2. alfejezetet).

A fentiek alapján két következtetés vonható le: egyrészt ismét igazolást nyert Horváth hipotézise, amely szerint a lektorálás általában a szükségesnél több változtatással jár (Horváth 2011: 211), azaz létezik a lektorbetegség (Kis 2011), amiben szinte minden lektor valamennyire „szenvet”. Másrészt pedig megállapíthatjuk, hogy a preferenciális javítások száma szövegtípustól és -minőségtől függ: az első, gyengén fordított marketingszövegben minden résztvevő tett jobbító javaslatot, a jogi szövegben pedig csupán 50%-uk. Köztudott, hogy a jogi nyelv különösen kötött, míg a marketingben elsődleges szerep jut a nyelvi eszközöknek és a stílusnak. Ezt bizonyítja a belső kommunikációs körlevélben és a vásárlói akciót ismertető reklámanyagban végzett jobbítási javaslatok szintén viszonylag magas aránya: ezekben a szövegekben a résztvevők 75%-a javasolt preferenciális javítást.

Az összesen 119 preferenciális javítás nagy része (81%, 97 db) természetesen a stílust érintette, majd ezt követték a nyelvi (8%, 10 db) és terminológiai (6%, 7 db) javaslatok. (A preferenciális javítások hibatípusonkénti eloszlását a 6. ábra szemlélteti).

6. ábra: A preferenciális javítások megoszlása hibatípusonként

A preferenciális nyelvi javítások gyakran az indoeurópai nyelvek és a magyar közti különbségből fakadó többes szám/egyes szám átváltásra irányulnak (Klaudy 2002b: 256):

(3) *Forrásnyelvi szöveg*

We always keep our **promises**

(3a) *Fordítás*

Mindig betartjuk **ígéreteinket**

(3b) *Lektorált változat*

Mindig betartjuk **ígéretünket**

(4) *Forrásnyelvi szöveg*

Our concept is simple and based on sound common sense.

(4a) *Fordítás*

Elképzeléseink egyszerűek, és a józan ész által diktált megoldásokon alapulnak.

(4b) *Lektorált változat*

Elgondolásunk egyszerű, és a józan ész által diktált megoldásokon alapul.

Máskor pedig a központozást érintik, mint például az alábbi mondatban, ahol a változtatás (pontosvessző helyett gondolatjel) valóban teljesen fakultatív:

(5) *Forrásnyelvi szöveg*

Fast answers, honest information and all documentation in order, concepts that form part of our corporate philosophy.

(5a) Fordítás

Gyors válaszok, őszinte tájékoztatás és rendezett dokumentációk; ezek az eszmék alkotják vállalati filozófiánkat.

(5b) Lektorált változat

Gyors válaszok, őszinte tájékoztatás és rendezett dokumentációk – ezek alkotják vállalati filozófiánkat.

Preferenciális terminológiai javítás egyetlen lektornál fordult elő, aki például az *ügyféltájékoztató* kifejezést a *vevőtájékoztató* terminussal helyettesítette. Napjainkban a terminológia területén ritkán beszélhetünk preferenciáról, hiszen általában előre megadott adatbázis alapján kell dolgozni. Ilyenkor egyértelmű és súlyos hiba, ha a fordító nem a terminológia adatbázisnak megfelelően fordítja a szakkifejezéseket. Ha a projekthez nincs előzetes terminológia, a fordító köteles alaposan utánanézni az ismeretlen terminusoknak, ezért ha az általa javasolt szakkifejezés helytelen, akkor a lektor – vagy a fordítási környezet – javítani fogja, de ez általában nem preferencia kérdése. A fenti példában azonban mégis preferenciális javítás történt, hiszen a két terminus gyakorlatilag egyenértékű, használatuk a megrendelő bevett terminológiájától függ, amit a lektor jelen esetben nem ismert.

5.3.3. Súlyossági pontszám és holisztikus értékelés

A lektori javítások eloszlását és a preferenciális javításokat követően a súlyossági pontszám és a holisztikus értékelés közti összefüggést vizsgáltam [lásd a (2A) hipotézist]. A súlyossági pontszám az egyes hibákhoz rendelt súlyossági pontok összegéből áll. A súlyossági pontszámokat és a hozzájuk tartozó holisztikus értékeléseket a 8. táblázat foglalja össze.

Mivel a lektorok szöveges értékelése nem mindig volt egyértelmű (a teljes értékeléseket lásd függelék, 12.4.), felkértem három fordításoktató kollégát, hogy csupán az értékelések átolvasása alapján döntsék el, hogy az adott lektor pozitív vagy negatív véleménnyel van-e a fordításról (a kódolást lásd függelék, 12.5.). A 8. táblázat a kollégák többségi véleményét tartalmazza, a negyedik fordítás esetében a harmadik lektor (L3) értékelése nem besorolható, mert értékelés helyett kizárólag a fordítás körülményeit említi: „Hiányos megrendelői információk és a tágabb kontextus hiánya miatt nem kaptam pontos képet a fordításról.”

8. táblázat: A súlyossági pontszám és a holisztikus értékelés közti összefüggés

		L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_1	Súlyossági pontszám	52	23	17	40	29	36	65	61
	Holisztikus értékelés	-	+	+	-	+	+	+	+
Fordítás_2	Súlyossági pontszám	4	7	22	3	3	7	19	20
	Holisztikus értékelés	+	+	+	+	+	+	+	+
Fordítás_3	Súlyossági pontszám	33	11	33	23	31	40	9	30
	Holisztikus értékelés	+	-	-	+	-	+	+	+
Fordítás_4	Súlyossági pontszám	10	9	11	7	4	6	0	3
	Holisztikus értékelés	+	-	nem ért.	+	+	+	+	+

A fenti adatokon megvizsgáltam, hogy a negatív és a pozitív értékelést kapott fordítások pontszámának átlaga mennyivel tér el egymástól. Ennek során megállapítottam, hogy a negatív értékelést kapott fordítások súlyossági pontszámának átlaga 29,33, a pozitívaké 19,24. Mivel az elemszám viszonylag alacsony, az említett különbség statisztikailag nem igazolható, az azonban megállapítható, hogy az elfogadható és a rossz fordítások súlyossági pontszáma között átlagosan 10 pont különbség van, ami három kritikus (összesen 12 pont) vagy öt-tíz kis vagy közepes (1 és 2 súlyosságú) hibát jelent.

A célszöveg egyszeri átolvasása alapján (bővebben lásd az 5.2. alfejezetet), illetve a lektorálást követően végzett holisztikus értékelések eredményét a 9. táblázat foglalja össze.

9. táblázat: Holisztikus értékelés a célszöveg átolvasása, illetve a lektorálás alapján

	Előzetes értékelés (csak célszöveg átolvasása)			Lektorok értékelése (lektorálás után)							
				L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_1	rossz	rossz	rossz	-	+	+	-	+	+	+	+
Fordítás_2	rossz	elfogadható	elfogadható	+	+	+	+	+	+	+	+
Fordítás_3	rossz	rossz	rossz	+	-	-	+	-	+	+	+
Fordítás_4	elfogadható	rossz	elfogadható	+	-	nem ért.	+	+	+	+	+

A lektorok és az előzetes értékelők szinte mind egyetértettek abban, hogy a második és a negyedik fordítás elfogadható minőségű. Az első és a harmadik fordítás esetében az előzetes értékelés egyértelműen negatív, míg a lektorok többségi véleménye pozitív (az első fordítás esetében 75%, a harmadiknál 62,5%).

Ha megnézzük az egyes lektorok értékeléseit, megállapíthatjuk, hogy hárman mindegyik fordítást pozitívan értékelték, ami utalhat a résztvevők megengedő hozzáállásra vagy a javítás felületességére, de azt is feltételezhetjük, hogy pedagógiai indíttatás áll az értékelések háttérében. Az utolsó három lektor (L6, L7, L8) ugyanis nagyobb intézménynél dolgozik (OFFI, DGT), ahol gyakran egymást lektorálják a kollégák, és így a lektorálás nem csupán pragmatikai, hanem pedagógiai céllal is történik (lásd például: Rochard 2004, Allain 2007). A jó pedagógus pedig nemcsak a hibákra, hanem az erényekre is felhívja a figyelmet, hiszen azokból is lehet tanulni (Martínez Melis és Hurtado Albir 2001).

Mivel a fordítások minősége szándékosan egyenlőtlen és szélsőséges volt, meglepő, hogy egyes résztvevők ennek ellenére általában mennyire egyformának ítélték őket. Ha az utolsó három lektor véleményét nem vesszük figyelembe, akkor a harmadik fordítás 60%-ban, az első 40%-ban kap negatív megítélést, ami továbbra sem annyira egyértelmű, mint az előzetes értékelők esetében.

Az eltérés oka véleményem szerint a forrásszöveg erőteljes hatásában rejlik. Mossop (2001: 126) külön felhívja a figyelmet arra, hogy lektoráláskor lehetőleg nagyobb egységeket olvassunk egyszerre, és ne mondatonként váltsunk át a forrásnyelvi szövegről a célnyelvire. Az előzetes értékelők – annak ellenére, hogy nem látták a forrásszöveget – külön megjegyzésben említették, hogy a célszöveg az eredeti tükörfordítása: „teljesen fordításízű, látom mögötte a forrásnyelvi kifejezéseket, amelyekből fordult”, írja az egyik vendormenedzser. A lektorok ezzel szemben a forrásnyelvi szöveg „bűvöletében” dolgoztak, és szemmel láthatólag nehezükre esett önálló entitásként kezelni a célszöveget. Mivel nem kaptak honoráriumot a kutatásért, feltételezhető, hogy a szokásosnál kevésbé alaposan dolgoztak és gyakorlatilag szó szinten lektoráltak. Heltai (2009) szerint a fordítóknál azonnali fordítás (*overnight translation*) esetében ugyanez a blattolás-szerű munkamódszer a jellemző. Ilyenkor a forrásnyelvi információ átvitele ugyan megtörténik, de maga a célszöveg gyenge minőségű marad.

A részletesebb szöveges értékeléseket (lásd függelék, 12.4.) átolvasva kitűnik, hogy az első és a harmadik fordítást összességében pozitívan értékelő lektorok véleménye szinte minden esetben (olykor elég komoly) kritikát is tartalmaz, ami realisabbá teszi az értékelést. Egyetlen lektor (L7) ítélte egyértelműen pozitívnak a két fordítást: „Összességében pontos, jól lektorálható fordítás.” (Fordítás_1), illetve „Pontos és stílusos fordítás.” (Fordítás_3), ami valószínűleg megengedő attitűdjének vagy a lektorálás felületességének tulajdonítható.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az elfogadható minőség megítélésében viszonylag nagy az egyetértés a célnyelvi szöveg, illetve a lektorálás alapján értékelők között, de a közepes vagy egyenetlen minőségű munkák megítélése már sokkal kevésbé egyértelmű. Bízató azonban, hogy a többség ezeknél a fordításoknál is árnyalt, reális véleményt formált a munkáról, a különbség a hangsúlyokban és az értékelés megfogalmazásában rejlik.

5.3.4. Lektorálási kérdőív

Az előkészítő empirikus mikrokutatást egy rövid kérdőív egészítette ki, amelyben a lektorálási módszerre (cél- és forrásnyelvi szöveg használata a lektorálás során, segédeszközök) vonatkozó kérdések után a kutatás egyes elemeire (szövegek értékelése, hibatípusok, súlyosság) kérdeztem rá. A pilot kutatás e része ugyan nem kizárólag a fő kutatás előkészítésére szolgált, de mivel a lektorálás vizsgálata szempontjából tanulságos eredményekkel zárult, röviden mégis ismertetem.

Elsőként arra voltam kíváncsi, hogy a lektorok a forrás- vagy a célnyelvi szövegből indulnak-e ki munkájuk során. A résztvevők többsége (75%) a forrásnyelvi, a maradék 25% pedig a célnyelvi szöveget tekinti alapnak.

A következő kérdésben azt igyekeztem felmérni, hogy a résztvevők mikor nyúlnak vissza a forrásnyelvi szöveghez, azaz egy- vagy kétnyelvű lektorálást végeznek-e (e két módszerről bővebben lásd a 2.3.1. alfejezetet). A lektorok fele először elolvassa a forrásnyelvi szöveget, majd egybeveti a célnyelvi változattal, tehát tisztán kétnyelvű lektorálást végez, ami elsősorban a tartalmi ekvivalenciát és a teljességet szolgálja a gördülékenységgel szemben (Newmark 1991, Mossop 2001). A „Csak a célnyelvi szöveget olvasom, és ha valami nem világos, megnézem a forrásnyelvi szöveget.” választ egyik résztvevő sem jelölte meg, a maradék 50% „egyéb” alatt kifejtette, hogy a sorrend a fordítás minőségétől és a szövegtípustól függ. Két lektorra is jellemző, hogy jó fordításnál először a célnyelvi szöveget, rosszaknál először a forrásnyelvit olvassa. Van azonban olyan lektor is, aki egyszerűbb szövegeknél a forrásnyelvi szövegből indul ki, bonyolultaknál pedig előbb a célnyelvit, majd a forrásnyelvit, végül ismét a célnyelvit olvassa.

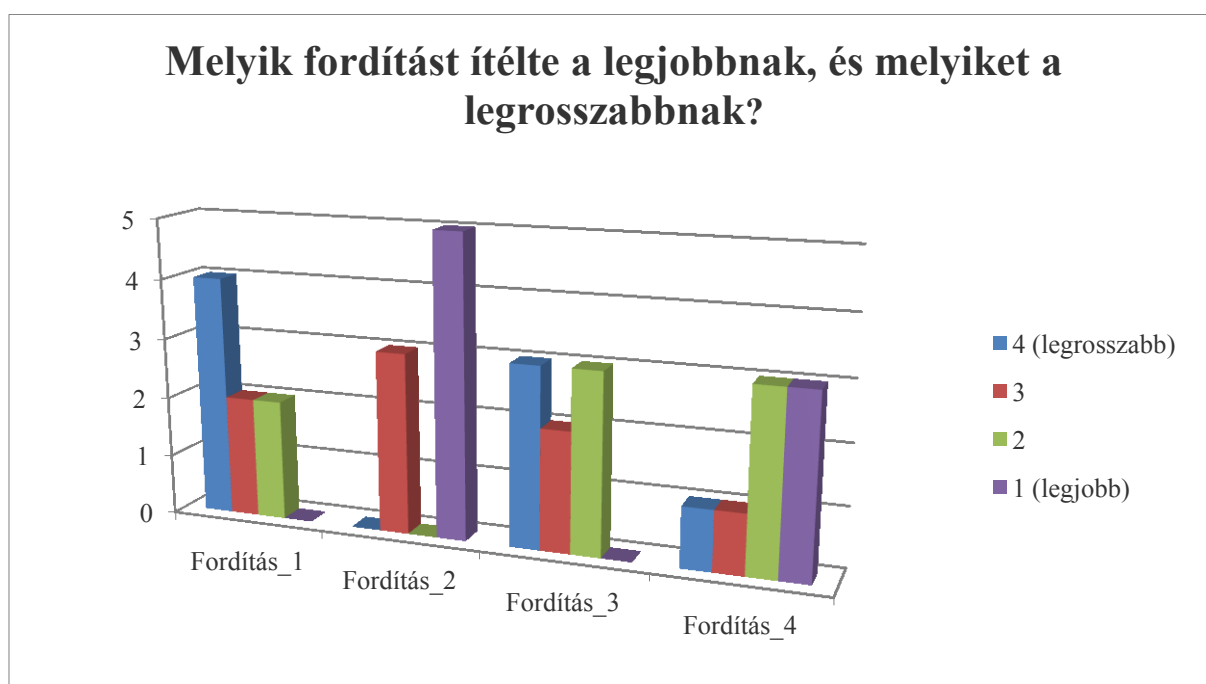
Alapvetően tehát a kétnyelvű lektorálás jellemző – ezt „egyéb” alatt többen is említették –, de megbízható fordító esetén sokszor az egynyelvű lektorálás is elegendő. Ilyenkor a lektor bízhat a fordító alaposságában, ezért nem felétlenül kell ellenőriznie a teljességet, elegendő a célnyelvi megfelelésesség kontrollálása. Egyetlen lektor említette, hogy nehezebb szövegnél célnyelvi átolvasás előzi meg a kétnyelvű lektorálást. Robert (2012) kutatása alapján (lásd a 2.9.2. pontot) mind a tisztán kétnyelvű, mind az egy-, illetve

kétnyelvű lektorálás ötvözeete hatékony, hiszen minőség és hibafelismerés terén nincs szignifikáns különbség e módszerek között. Az egynyelvű lektorálás kevésbé jó eredményt ad (lásd még Brunette, Gagnon et al. 2005: 45), de ahogy láttuk, a gyakorlatban ezt egyetlen lektor sem alkalmazza kizárólagosan.

A lektorálás során használt segédeszközökre vonatkozó kérdésnél minden résztvevő válaszában (ötször első helyen, ami 62,5%-ot jelent) szerepelt az internet, illetve többen említették a párhuzamos szövegeket, szótárakat, szakemberekkel való konzultációt és a fordítási környezetek által nyújtott lehetőségeket (fordítómemória, terminológiai adatbázis stb.) is.

A kérdőív második része a kutatáshoz kötődött. Először arra kértem a résztvevőket, hogy minőség szerint állítsák sorrendbe a javított fordításokat. Az eredményt a 7. ábra szemlélteti.

7. ábra: A lektorált fordítások rangsorolása minőség szerint

Meglepő, hogy mennyire különbözően értékelték a lektorok az egyes fordításokat: a többség (62,5%) a 2. fordítást ítélte legjobbnak, a maradék pedig a 4. szöveget. Érdekes azonban, hogy a 75% által viszonylag jónak (1-es vagy 2-es) ítélt 4. fordítás legrosszabb besorolást is kapott, ugyan csak egy lektortól. A lektorok nagy része az 1. (50%) vagy a 3. (37,5%) szöveget ítélte legrosszabbnak. Ennek nyomán elmondhatjuk, hogy a 2. és a 4. fordítás általában elfogadható a lektorok számára, míg az 1. és a 3. nem, ahogyan ezt az 5.3.3. pontban a szöveges értékelések alapján is láttuk.

Érdekes azonban, hogy míg a többségi értékelés mindkét esetben (szöveges értékelés és minőségi sorrend) azonos tendenciát mutat, az egyes lektorok véleménye nem mindig konzisztens. A 10. táblázatban az első oszlop minden lektornál a kérdőívben feltüntetett sorrendet jelöli (az 1-es a legjobb, a 4-es a legrosszabb szöveg), a második pedig a holisztikus értékelés előjelét (amit a fordításoktató kollégák határoztak meg, lásd az 5.3.3. pontot). Ha az 1-est és a 2-est pluszra, a 3-ast és a 4-est mínuszra konvertáljuk, néhány lektor értékelése ellentmondásos, ezeket kiemeltem a 10. táblázatban.

10. táblázat: A fordítások rangsorolása és holisztikus értékelése lektoronként

	L1		L2		L3		L4		L5		L6		L7		L8	
Fordítás 1	4	-	3	+	2	+	3	-	4	+	2	+	4	+	4	+
Fordítás 2	1	+	1	+	1	+	1	+	1	+	3	+	3	+	3	+
Fordítás 3	3	+	2	-	4	-	4	+	3	-	4	+	2	+	2	+
Fordítás 4	2	+	4	-	3	nem ért.	2	+	2	+	1	+	1	+	1	+

Az inkonzisztencia általában a legrosszabbnak ítélt (3-as vagy 4-es sorszámú) fordítások pozitív szöveges értékelésében nyilvánul meg, aminek véleményem szerint két oka lehet: az egyik, hogy a kérdőív kitöltésekor a lektorok csak rápillantottak a javításokra, és a célnyelvi változattól eltávolodva negatívaknak ítélték a fordítást, mint közvetlenül a javítás befejezése után. A másik ok pedig a fentebb (5.3.3.) is említett pedagógiai jellegű, a negatívumok mellett a pozitívumokra is hangsúlyt fektető visszajelzésben kereshető.

Az utolsó két kérdés a hibakategóriák és a súlyossági szintek meghatározására vonatkozott, mivel ezeket tudatosan nem definiáltam az értékelésre szolgáló táblázatban. Kíváncsi voltam, hogy előzetes irányítás nélkül mennyire egységes e kategóriák intuitív meghatározása.

A súlyossági szintek esetében a lektorok viszonylag egységesen határozták meg az egyes szintek jellemzőit, többféle nézőpontból. Volt, aki a lektor perspektívájából nézte a súlyosságot (például „kissé zavaró hiba, de hezitálok a javításkor”, „a lektor szemében zavaró hiba”), mások a fordító (például „szövegértelmezés probléma”, „figyelmetlenségből adódó elírások”) vagy a befogadó (például „globális szinten nem, sőt talán az adott szövegrészben sem okoz gondot, mivel az olvasó automatikusan kijavítja a hibát”, „az olvasóknak nem megy át az üzenet”) szempontjából definiálták az egyes szinteket. Abban azonban minden résztvevő egyetértett, hogy a preferenciális javítás elhagyható, a kritikus hibák pedig komoly következményekkel járhatnak. A résztvevők meghatározása szerint a kis hibák javítása könnyű, hatásuk lokális és sokszor automatikusan javítja az olvasó. A közepes és a súlyos hibák javítása már összetettebb feladat, ezek az anomáliák komolyabb következménnyel is

járnak, jobban gátolják az üzenet átvitelét és a megértést. Mivel a súlyosságok meghatározása alapvetően egységes volt, ezeket a nagyobb mintán végzett kutatásban sem definiáltam.

A hibatípusok meghatározása szintén viszonylag egységes volt, lényegében az általam vizsgált rendszerek definícióval megegyező, kivéve a nemzeti sajátosságokat. Ez a kategória általában a mértékegységeket és egyéb, az adott országra jellemző változókat jelenti, de a résztvevők – akik főként nyelvészek – a reáliákra asszociáltak. Mivel ez a kategória a vizsgált szövegek esetében nem releváns, a nagy mintán végzett kutatásban már nem tüntettem fel.

5.4. Tanulságok

Az itt ismertetett mikro kutatás elsősorban a lektorálási táblázat tesztelésére szolgált, de az utólagos kérdőív segítségével betekintést nyújtott a lektorálási gyakorlatba is. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a lektorok általában a kétnyelvű lektorálást részesítik előnyben, de bizonyos esetekben elegendő lehet az egynyelvű javítás is.

Mivel a hibakategóriákat nem definiáltam, erre vonatkozóan nem lehetett egységes tendenciát azonosítani, mert például a rossz szóválasztást egyesek terminológiai, mások stilisztikai hibaként értékelték. Volt olyan lektor, aki külön említette, hogy különbséget kellene tenni lexikai és terminológiai hibák között. Egy másik résztvevő a nyelvi hibák kategóriájának árnyalását javasolta.

A hibakategóriák pontos és köznyelvi meghatározása mellett az egységesítés és a könnyebb feldolgozhatóság érdekében a nagyobb mintán végzett kutatásban kevesebb kategóriával dolgoztam (lásd a 6.2.2. alfejezetet). A megjegyzésekből kitűnt az is, hogy jelentős segítség lett volna a lektoroknak, ha kicsit több támpontot kapnak és pontosan meghatározom a fordítás célját, azaz egy rövid fordítási utasítással egészítem ki a feladatot.

A fordítások minőségének megítélése korántsem volt egységes, sőt néhány lektor önmagához képest sem volt konzisztens (lásd az 5.3.4. alfejezetet). Ennek ellenére kirajzolódik az a tendencia, hogy a jó és a rossz minőségű fordítások súlyossági pontszáma között átlagosan tíz pont különbség van.

A pilot mikro kutatást 2012 második felében egy nagyobb mintán végzett kísérlet követte, amelynek leírása a 6. fejezetben következik.

6. Empirikus kutatás a lektori javítás és értékelés tendenciáinak feltérképezésére

Az 5. fejezetben ismertetett előkészítő mikrokutatás tanulságai alapján módosítottam az értékelő táblázatot, majd 2012 őszén egyetlen hosszabb szövegen, több lektor részvételével elvégeztem a második kísérletet, amely az előzőhöz hasonlóan beavatkozás-mentes, Babbie hasonlatával élve „nyomkereső” kutatás (Babbie 1999: 339) volt. A továbbiakban ezt a kísérletet ismertetem.

6.1. Résztvevők

A mikrokutatáshoz hasonlóan a nagyobb mintán végzett kísérletet is gyakorló lektorokkal végeztem, hiszen – a 4. fejezet bevezetőjében javasolt definíció szerint – a minőség megítéléséhez megfelelő kompetenciára van szükség. Gyakorlatuk igazolására referenciát kértem a résztvevőktől, és csak azok vehettek részt a kutatásban, akik valóban rendszeresen lektorálnak. Végül tizenhárom, eltérő háttérrel rendelkező lektor vett részt a kutatásban: volt köztük szabadúszó, illetve fordítóirodában, az OFFI-nál, valamint EU-s intézménynél dolgozó. Segítségüket a SZAK Kiadó és a Kilgray jóvoltából szakkönyvvvel és két MemoQ-licenc kisorsolásával honoráltam, mivel nem rendelkezem a kutatás elvégzéséhez szükséges anyagi kerettel.

A lektorok megkeresésében a mikrokutatáshoz hasonlóan saját kapcsolataimra támaszkodtam, több szakmai körben hirdetve a lehetőséget. A mintavétel tehát itt is egyszerűen elérhető alanyokra hagyatkozott (Babbie 1999: 245), ami véleményem szerint az egyetlen járható út a szakmában dolgozó résztvevők elérésére, ha a kutató nem rendelkezik erre a célra biztosított anyagi fedezettel.

A kutatás második lépésében két szuperlektor ellenőrizte a lektorok javításait. Mindketten rendszeresen és sokat lektorálnak munkájuk során: az egyik (Sz1) 2006 óta dolgozik az OFFI-nak, a másik (Sz2) pedig fél éves fordítóirodai karrier után immár több, mint egy éve az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán fordít és lektorál. Igaz, a második szuperlektor nem rendelkezik többéves tapasztalattal, de Künzli (2009) empirikus kutatásából is kiderül, hogy sem a kor, sem az években mérhető tapasztalat nem befolyásolja a lektorálás minőségét, nagy mennyiség lektorálásával ugyanis hamar elmosódnak a kezdők és a tapasztaltak közti határok.

6.2. A kutatás menete

A kutatás két fő lépésből állt: az első fázisban a tizenhárom lektor a pilot kutatás tanulságai alapján módosított értékelő táblázatban javított egy marketing célú sajtóközleményt, majd az így létrejött javításkorpuszon (részletesen lásd a 4.4. alfejezetben) két tapasztalt szuperlektor értékelte a módosításokat. Kétlépéses minőség-ellenőrzési folyamatról van tehát szó, amelyben először a lektor javítja és értékeli a fordító munkáját, majd a szuperlektor a lektorét.

6.2.1. A forrásszöveg

A lektorálandó szöveg egy 2191 szavas valós angolról magyarra fordított megbízás volt, melyet Kovács László jóvoltából a T.É.K. Kft.⁹² bocsátott rendelkezésemre. A szövegen a szükséges anonimizáláson kívül semmit nem változtattam.

A forrásszöveg egy autógyár marketing célú sajtóközleménye volt, amelyben csupán néhány szavas ismétlődések voltak. Mivel a lektorálás Excelben, nem pedig fordítási környezetben történt, minden előfordulást külön kezeltem, hiszen a lektoroknak is egyenként kellett ezeket észrevennie és javítania.

A vizsgált sajtóközlemény két regiszter elemeit ötvözi: a kreatív, köznyelvi, a potenciális autóvásárlókhoz szóló mondatok mellett számos műszaki szakkifejezés is előfordul. Azért tartottam alkalmasnak ezt a fordítást a kutatásra, mert a köznyelvi regiszter miatt szélesebb körből kerülhettek ki a lektorok, nem kellett egyetlen szakterületre szűkíteni a mintavételt, ami jelentősen csökkentette volna a potenciális résztvevők számát. Kutatásomban arra törekedtem, hogy minél többféle hibával találkozzanak a lektorok, ezért választottam egyrészt közepes minőségű, másrészt terminológiai szempontból nehezebb fordítást, amelyben a felhívó jelleg miatt a stílus is fontos szerepet kap.

A fordítást teljes terjedelmében és autentikus állapotában használtam fel. A szövegben szereplő /// karaktorsor a fordító bizonytalanságát jelzi. Ezt előzetesen nem közöltem a lektorokkal, de a többség automatikusan törölte a jelzést, hiszen gyakori, hogy a fordító ehhez hasonló egyezményes jeleket használ a kérdéses megoldások jelölésére, hogy felhívja a lektor figyelmét a problémás részekre, akinek – sokszor végső tekintélyként – döntést kell hoznia (Lavole 2000). Martin (2007) ezenfelül azt javasolja, hogy a fordító a sikeresen megoldott problémákat is jelölje, ezzel gyorsítva a lektor munkáját.

Nem ritka jelenség az sem, hogy a forrásszöveg tartalmaz hibákat, amelyeket idő hiányában nincs idő a fordítás megkezdése előtt kijavítani (lásd például Rochard 2004). Ezek

⁹² A fordítóiroda honlapja: <http://www.tekloc.net/hu/>

Kockaert és Segers (2012) szerint komoly veszélyt jelentenek a fordítás minőségére, különösen akkor, ha tartalmi hibáról (például nem egyértelmű megfogalmazás) van szó. Az általam vizsgált szöveg is tartalmazott hibát, de csupán egy helytelen mondatvégi írásjelről (pont helyett vessző) volt szó [lásd a (6) példát], amelyet a fordító automatikusan javított, így nem befolyásolta a lektorok munkáját.

(6) Forrásnyelvi szöveg

"We are one of the few manufacturers to give the driver access to all infotainment functions via controls in the steering wheel," says Thomas Altbogr,

(6a) Fordítás

„Mi azon kevés gyártó egyikei vagyunk, akik autóiban a szórakoztatóelektronika vezérelhető a kormányról is” - büszkélkedik Thomas Altbogr.

A szöveget a MemoQ fordítási környezet segítségével szegmensekre (lásd a 4.4. alfejezetet) bontottam, és egy Excel-táblában bocsátottam a résztvevők rendelkezésére. A szöveg terjedelme 203 szegmens.

6.2.2. A lektorálási fázis

A kutatás első részében a lektorok az általam létrehozott Excel-táblában javították a fordítást, majd a munka befejeztével szövegesen értékelték a fordító munkáját.

A javításra szolgáló Excel-tábla, amelyet a korábban vizsgált (lásd a 3.3. alfejezetet) minőségbiztosítási rendszerek és az előkészítő mikroutatás alapján dolgoztam ki, két munkalapot tartalmazott: az egyikben szerepelt a részletes útmutató, a másikon pedig a lektorálandó szöveg. Az útmutató részletes ismertetését lásd az 5.2. fejezetben, itt csak az előkészítő kutatáshoz képest végzett módosításokat ismertetem, amelyek főleg az eszköz praktikusságának növelését célozták.

Míg a mikroutatásnál a lektorok maguk másolták a javítandó szegmenst a „Javítás” oszlopba, a táblázat újabb változatában kétszer szerepelt a fordítói változat: az első („Fordítás”) oszlop referenciaként szolgált (ide nem írhattak a lektorok), a másodikban („Javítás”) dolgozhattak. Ezzel jelentősen csökkent a munkára fordított idő, hiszen azonnal lehetett javítani, nem kellett először átmásolni a hibás szegmenst.

Az előkészítő kutatáshoz képest újdonság volt a „Mégse” oszlop bevezetése is. Arra kértem a lektorokat, hogy ebbe az oszlopba tegyenek egy X-et, ha elkezdték ugyan javítani a szegmenst, de mégis úgy döntöttek, hogy nem módosítják. Ezt az oszlopot a preferenciális javítások vizsgálata során használok majd [lásd az (1D) hipotézist].

A könnyebb elemzés és a gyorsabb kitöltés érdekében egyetlen oszlopban vontam össze a hibakategóriát és a súlyosságot. Míg az első változatban a lektoroknak külön kellett megadniuk a hibakategóriát (F), majd egy másik oszlopban hozzárendelni a súlyosságot (F: 2), a második változat sokkal praktikusabb: itt a beírt kódok F2, NY0 stb. formátumban, csak egyszer jelennek meg.

A korábban ismertetett tapasztalatok alapján (lásd 5.4. alfejezet) ezúttal kevesebb (csupán öt) hibakategóriát használtam és pontosan, de köznyelven igyekeztem definiálni őket. A terminológiai és lexikai hibák között – a pilot kutatás egyik résztvevőjének javaslata ellenére – nem tettem különbséget, de expliciten jeleztem, hogy mindkét hiba a T (terminológia) kategória alá tartozik, elkerülve ezzel a lektori bizonytalanságot a besoroláskor. Az útmutatóban az alábbi rövidítések és meghatározások szerepeltek:

- NY = Nyelv: nyelvtani, helyesírási, központoszási hibák, elütések,
- S = Stílus: szórendi hibák, a szövegtípusnak, a célközönségnek és a célországának nem megfelelő stílus, a konzisztencia hiánya a fordításon belül,
- T = Terminológia és lexikológia: megfelelő szakszavak (terminusok) nem következetes/hibás használata, hibás szóválasztás (ha a hiba csak egy szóra, és nem egy nagyobb egység stílusára vonatkozik),
- F⁹³ = Fordítási hiba: félrefordítás, indokolatlan kihagyás/hozzáadás, érthetetlen szövegrészek,
- Fo = Formázás.

A mikrokutatás „félrefordítás” és „kihagyás/hozzáadás” kategóriáit a „fordítási hiba” kategória alatt vontam össze, a „nemzeti sajátosságokat” pedig nem kezeltem külön típusként, mivel a vizsgált szövegben nem tartottam relevánsnak.

A súlyossági pontszámokon a mikrokutatáshoz képest nem változtattam (lásd 5.2.), továbbá Martínez Melis és Hurtado Albir (2001) javaslata és a gyakorlatban használt táblázatok elemzése nyomán most sem rendeltem fix súlyossági szintet az egyes hibatípusokhoz, megőrizve ezzel a rendszer rugalmasságát. Az egyes szinteket itt sem definiáltam, hiszen a pilot kutatás kérdőíves felmérése alapján közel azonos módon értelmezik őket a lektorok.

⁹³ Az útmutatóban arra törekedtem, hogy minél könnyebben megjegyezhetőek legyenek a rövidítések, ezért használtam az F és az Fo rövidítést a fordítási és a formázási hibákra. Az adatok elemzése során a könnyebb számítógépes feldolgozhatóság érdekében az F kódot Fe-re változtattam, de a dolgozatban mindenütt az F rövidítés szerepel.

Dróth (2011a) ajánlása és a mikrokutatás tapasztalatai alapján az útmutatóban megjelöltem a fordítás célját is az alábbiak szerint: „A lektorálás célja, hogy a fordítás publikálható legyen, kérem, a munka során ezt vegye figyelembe. A szöveg egy sajtóközlemény.”

Ahhoz, hogy minél teljesebb képet kapjak a lektorok véleményéről nemcsak analitikus, hanem holisztikus értékelést is kértem a fordításról.

A kutatás első fázisában a lektorok a fent ismertetett táblázat segítségével az útmutató értelmében publikálható minőségűre javították a célnyelvi szöveget, súlyozták és kategorizálták a hibákat, majd munkájuk befejeztével holisztikus szöveges értékelést adtak a fordításról. Az így kapott javításkorpuszt statisztikai módszerekkel és Varga Ágnes (2011) algoritmusával elemeztem (6.3.1. és 6.3.2.).

6.2.3. A szuperlektorálási fázis

A lektorok módosításaiból létrejött javításkorpuszt az objektivitás növelése érdekében két szuperlektor elemezte.

A szuperlektorok egyenként értékelték a tizenhárom lektor munkáját, először szegmensenként, majd holisztikusan. A szegmensenkénti értékeléshez használt táblázat (lásd a 11. táblázatot) három oszlopból állt: az elsőben a forrásszöveg, a másodikban a Microsoft Word összehasonlítás funkciójával létrehozott lektori változat, a harmadikban pedig az értékelés kapott helyett. Mivel a lektorok Excelben dolgoztak, külön létre kellett hoznom a „Fordítás” oszlopban szereplő korrektúrázott változatot: ehhez a Word segítségével hasonlítottam össze a fordítói és a lektori változatot. Az összehasonlítás funkciónak köszönhetően a középső oszlopban jól láthatók a lektori javítások: a beírások aláhúzással, a törlések áthúzással jelennek meg.

11. táblázat: Értékelő táblázat a szuperlektorok számára (példa)

Eredeti szöveg	Fordítás	Értékelés
It makes its entry into one of the automotive world's toughest segments backed by an extrovert attitude never before seen in Gango showrooms.	Az autós <u>világ egyik legerősebb szegmensébe</u> vonul be piac <u>talán leghevesebb versenye</u> dül az M80 kategóriájában, <u>teszi ezt olyan extrovertáltsággal,</u> amelyet még sosem lehetett látni a Gango bemutatótermeiben <u>eddig sosem látott extrovertáltsággal.</u>	

A táblázat kitöltéséhez használt kódokat Arthern (1983), Mossop (2001), Lorenzo (2004), Künzli (2009) és Robert (2012) szempontrendszer alapján határoztam meg (lásd a 2.7. alfejezetet). Az egyszerűség kedvéért nem tettem különbséget súlyos és formai hiba javításának elmulasztása között (lásd Arthern 1983), és nem hoztam létre külön kategóriát azokra a módosításokra sem, amelyek arra utalnak, hogy a lektor észrevette ugyan a hibát, de nem jól javította (lásd Mossop 2001, Robert 2012).

Az általam felállított szempontrendszer leginkább Künzli (2009) szisztémájára hasonlít és az alábbi kódolást alkalmazza (az egyes kódok magyarázata a szuperlektoroknak szóló útmutatóból származik, ennek teljes változatát lásd a CD-ROM-on):

- +: A szöveg minősége szempontjából szükséges, érdemi javítás, amely érthetőbbé, olvashatóbbá vagy gördülékenyebbé teszi a szöveget.
 - félrefordítások, indokolatlan kihagyások és betoldások javítása,
 - értelmezhetetlen, nehezen érthető részek javítása,
 - súlyos – akár értelemzavaró vagy félreértelmezhető – szórendi és stilisztikai hibák javítása (a szövegtípusnak, a célközönségnek és a célországnak nem megfelelő stílus, a konzisztencia hiánya a fordításon belül),
 - nyelvtani, helyesírási, központoszási hibák, elütések javítása,
 - terminológiai hibák javítása (terminusok nem következetes/hibás használata, hibás szóválasztás),
 - hibásan írt nevek, számok, adatok javítása,
 - szükséges formázási javítások – például dupla szóköz.
- 0: felesleges vagy preferenciális javítás.
 - a szöveg minőségét (szövegghűség, érthetőség, olvashatóság, gördülékenység) jelentősen nem befolyásoló javítás – „*így is jó, meg úgy is jó*”,
 - a lektor személyes preferenciájának tulajdonítható javítás, amely sem a szövegtípussal, sem a célközönségnek való megfeleléssel nem indokolható.
- -: hiba javításának elmulasztása.
- !: hiba létrehozása a javítás során.

A szuperlektorok analitikus értékelése két részből állt: először minden szegmensnek adtak egy globális kódot, majd szükség esetén zárójelben részletezték az egyes javítások minősítését. Például: - (ha cseréje amennyiben-re: 0, vesszőhiba javításának elmulasztása: -), ahol a mínusz (-) az egész szegmensre vonatkozó globális kód, ami azt jelenti, hogy nem javított megfelelően a lektor, emellett a mondatban volt preferenciális és elmulasztott javítás is.

Arra kértem a szuperlektorokat, hogy a holisztikus értékelés előtt néhány napig pihentessék a fordítást, majd csak a javított verziót megjelenítve olvassák át egyben a lektorált változatot és a táblázat alatt minősítsék az alábbiak szerint (az egyes kódok magyarázata a szuperlektoroknak szóló útmutatóból származik):

- ++: A lektorálásnak köszönhetően jobb lett a szöveg.
 - A lektorált szöveg minősége egyértelműen jobb, mint a lektorálatlan fordításé (jobban visszaadja az eredetit, érhetőbb, olvashatóbb, gördülékenyebb, jobban megfelel a célközönségnek stb.).
- 00: A lektorálás során a szöveg minősége jelentősen nem változott.
 - A lektorált szöveg és a lektorálatlan fordítás között nincs jelentős minőségbeli különbség.
- --: A lektorálás következményeként romlott a szöveg minősége.
 - A lektorált szöveg egyértelműen gyengébb minőségű, mint az lektorálatlan változat.

Az egyik szuperlektor (Sz1) az objektivitás és az egységesség érdekében a holisztikus értékelést nem pusztán impresszió (átolvasás) alapján adta, hanem meghatározta a buktatóként működő szegmenseket és az ezekre adott globális kódok alapján ítélte meg a lektor munkáját (lásd a CD-ROM-on). E szuperlektor néhány lektor munkáját határesetként (00/++ vagy 00/--) értékelte, ilyenkor – az ő megjegyzéseivel összhangban – mindig a tartalmasabb (++ vagy --) kódot vettem figyelembe.

A második szuperlektor (Sz2) átolvasás alapján, a fent leírtaknak megfelelően hozta meg értékítéletét. A kétféle holisztikus értékelés eredményeit a 6.3.3. alfejezetben ismertetem, és ahogyan látni fogjuk, a módszerbeli eltérés nem jelentett szignifikáns különbséget.

Az adatok elemzésekor az is kiderült, hogy az egyik szuperlektor (Sz2) nem minden esetben rendelt egyértelműen globális kódot a szegmensekhez. Ezekben az esetekben az alábbi irányelvek szerint konvertáltam a minősítéseket:

- Ahol lehetett, a többségi kódot vettem figyelembe, akkor is, ha volt felkiáltójel (!).
- Ha az értékelésben nem volt többség, akkor:
 - Ha volt felkiáltójel (!), akkor azt adtam globális kódként.
 - A többi esetben úgy tekintettem, hogy a mínusz (-) a legerősebb, ezt követi a plusz (+) és végül a nulla (0). Tehát plusz (+) és mínusz (-) esetében a globális

kód: mínusz (-); nulla (0) és egyéb kód esetében pedig a globális kód mindig a másik [plusz (+) vagy mínusz (-)] jelölés.

A felkiáltójel (!) jelzést, azaz a hiba létrehozását azért tekintettem minden esetben dominánsnak, mert ha új hiba kerül a szövegbe, szükségszerűen romlik a fordítás (és a szegmens) globális minősége. Ugyanez a helyzet az elmulasztott javításokkal, hiszen ha a lektor nem javít, akkor nem javul a szöveg minősége sem, ezért a globális kód negatív lesz. Ez a hozzáállás összecseng a SAE J2450 modell második metaszabályával (idézi Lengyel 2013: 33), amely szerint, ha a lektor nem tud dönteni a hiba súlyosságát illetően, mindig súlyosnak kell jelölnie a hibát.

A szuperlektorok értékelését a kutatás során (6.3.3.) statisztikai módszerekkel vizsgáltam. Most pedig lássuk a kutatás eredményeit!

6.3. Eredmények

A kutatás eredményeit a 4.5. alfejezetben ismertetett kérdéscsoportok szerint és az ott felállított sorrendben ismertetem.

6.3.1. A lektori javítások tendenciái

A kutatás első kérdésköre a lektori javítások megjósolhatóságával foglalkozik. Először a műveleteket, majd a javításokat és a hibakategóriákat, végül pedig a preferenciális javításokat elemzem.

Lektori műveletek – (1A) hipotézis

A lektori műveletek elemzéséhez a MemoQ fordítási környezet segítségével szinkronizáltam a fordítói és a lektori változatot, majd egy TMX⁹⁴ formátumú fordítómemóriába exportáltam a célnyelvi fájlpárokat.

Az így létrejött fájlokat a Kis által javasolt, Varga által implementált módosított Levenstejn algoritmus segítségével elemeztem (az algoritmus részletes leírását lásd: Kis 2008: 78ff; a megvalósított változat működését pedig lásd: Varga 2011: 145ff).

Az algoritmus tokenekre bontja a két szövegváltozatot, majd összehasonlítja őket és listázza a műveleteket. Tokennek számít minden szó, szám vagy írásjel, a kötőjel kivételével. Varga négy műveletet vizsgált: beszúrás, törlés, áthelyezés, átírás. Jelen kutatásban az

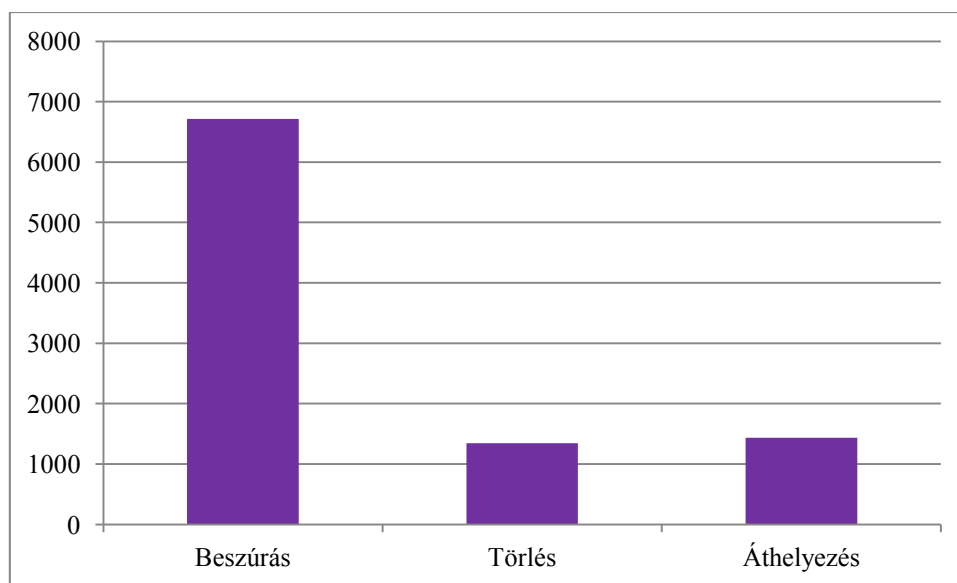
⁹⁴ TMX = Translation Memory Exchange, a fordítástámogató eszközök közti kompatibilitást biztosító fordítómemória-fájlformátum.

átírásokat nem elemzem, mert ezek kiszűrése nem végezhető megbízhatóan az algoritmus segítségével és csak jelentős utómunka árán lehetett volna értékelhető eredményhez jutni. Mivel kutatásom több kérdésre hivatott válaszolni, egyelőre csupán a beszúrás, a törlés és az áthelyezés vizsgálatára szorítkozom, az átírások vizsgálata egy későbbi kutatás tárgyát képezheti majd. Ezeket a műveleteket Varga az alábbiak szerint definiálja:

A beszúrás azt jelenti, hogy a javított szegmensben az adott pozíción megjelenik egy új token, a törlés azt jelenti, hogy a javított szegmensben az adott pozíción nem található az adott token. [...] az áthelyezés pedig azt jelenti, hogy a mindkét szegmensben megtalálható token nem ugyanazon a pozíción van. (Varga 2011: 146)

Az egyes műveletek megoszlását a javításkorpuszban a 8. ábra szemlélteti. A beszúrások száma (6713) messze meghaladja a másik két műveletét, míg az áthelyezések (1433) és a törlések (1342) száma közel azonos. Hasonló megállapításra jut Horváth (2011: 209) is, azzal a különbséggel, hogy nála a törlések száma kicsit magasabb, mint az áthelyezéseké (Horváth az átrendezés terminust használja).

8. ábra: A lektori műveletek eloszlása a teljes mintán

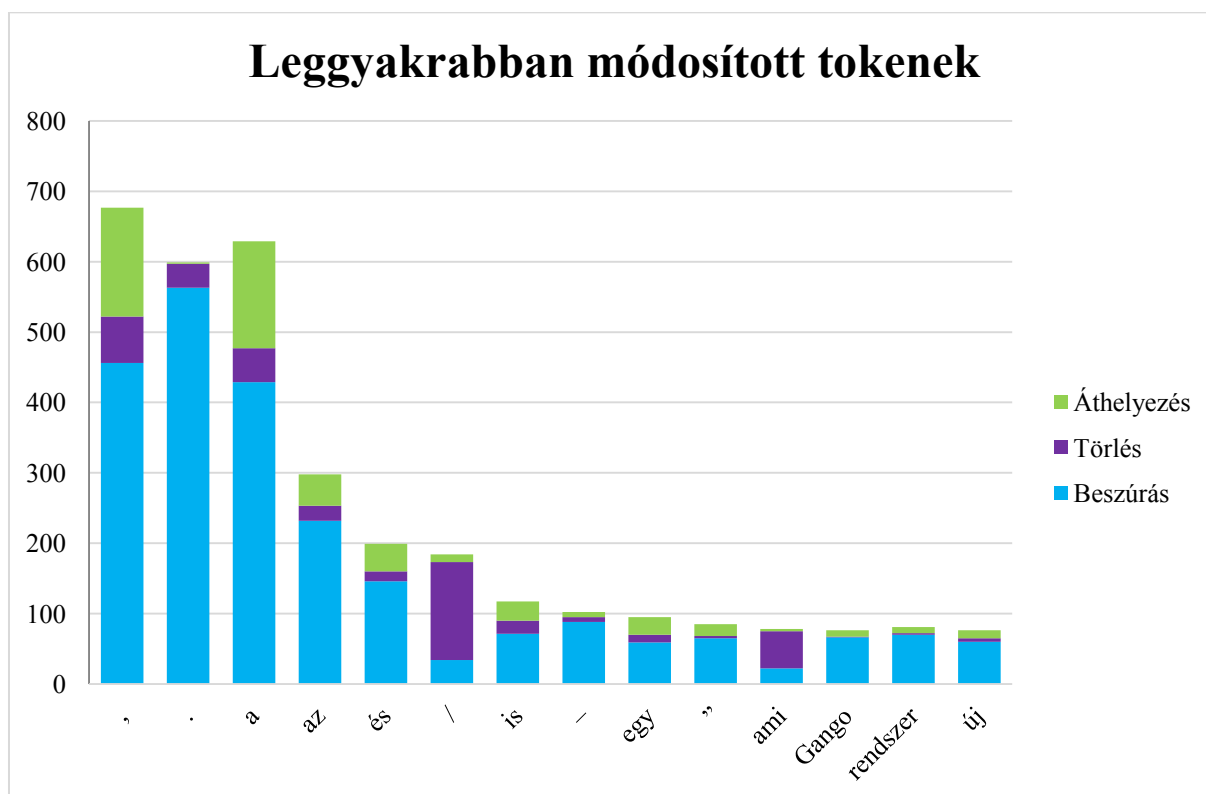

Az (1A) hipotézis szerint a beszúrás és a törlés gyakoribb, mint az áthelyezés, mert szószintű javítás, ezért kisebb ráfordítást igényel. A javításkorpusz alapján ez csak részben igazolható, hiszen egyértelműen a beszúrás a leggyakrabban végzett művelet, de az áthelyezések száma kicsivel megelőzi a törléseket. Robin (2013c) megfigyelése azonban ismét igazolást nyert, mert a beszúrások száma meghaladja a törléseket.

Ha szemügyre vesszük a 9. ábrát, megállapíthatjuk, hogy a lektorok leggyakrabban az írásjeleket és a névelőket módosították. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy ezek a

leggyakoribb tokenek, másrészt pedig az, hogy ezeket a legegyszerűbb javítani. Ha bármilyen főnevet szűr be, töröl ki vagy helyez át a lektor, szinte biztos, hogy névelővel együtt fogja elvégezni a módosítást. Mivel a szöveg egy éppen piacra dobott autót reklámoz, a *new (új)* szó feltűnően gyakran előfordul az eredetiben, ám megnézve a javításokat a fordításból sokszor hiányzik. Hasonló a helyzet a *Gango* márkanévvel és a *rendszer* szóval is. A / jel gyakori törlése a korábban (6.2.1.) említett /// jelölés szisztematikus eltávolításával magyarázható.

9. ábra: Leggyakrabban módosított tokenek a teljes mintán

Valószínűleg azért annyira gyakori a beszúrás, mert a fordítás – ahogy majd a javítások elemzésénél látni fogjuk [(1B) hipotézis] – számos helyen hiányosan adja vissza a forrásszöveg információtartalmát, illetve nem kevés központozási hiányosságot tartalmaz.

Javítási tendencia – (1B) hipotézis

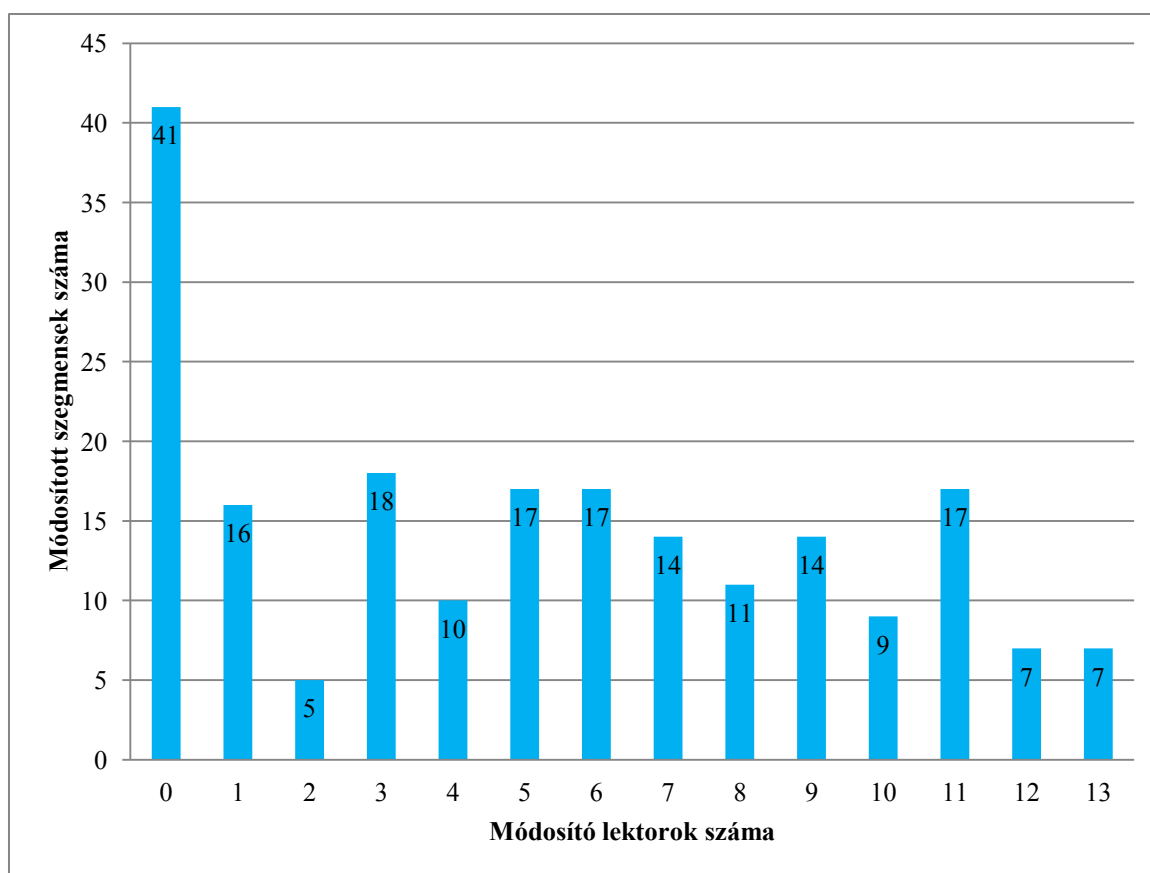
A lektori javításokat érintő kérdéskör második hipotézise a módosításokban fellelhető tendenciákra vonatkozik. Közhely, hogy minden forrásszövegnek többféle lehetséges fordítása létezik, és valószínűleg nincs ez másképp a javítások esetében sem; mégis feltételezem, hogy vannak olyan hibák, amelyekhez szinte minden lektor hozzányúl. A 10. ábra azt mutatja, hogy hány olyan szegmens van, amelyet bizonyos számú lektor módosított.

Az elemzéskor a valós állapotra és nem a hibák jelölésére hagyatkoztam, ugyanis előfordult, hogy a lektorok jelöltek ugyan hibát, de ténylegesen nem módosítottak a szegmensen vagy fordítva.

A legtöbb (41) fordítási egységhez senki nem nyúlt hozzá, de viszonylag jelentős azon szegmensek száma is, amelyeket tíznél többen módosítottak. Ez a lektorok csaknem 77%-át jelenti, ami mindenképpen valamilyen tendenciára utalhat. A legalább tíz lektor által módosított szegmensek száma 40, ami az összes szegmens csaknem 20%-a.

A továbbiakban néhány példa alapján részletesen elemzem a lektorok javításait, főként erre a 40 szegmensre támaszkodva. E szegmensek tizenhárom lektorált változata a CD-ROM-on található, itt csupán a főbb tendenciákat igyekszem azonosítani.

10. ábra: Adott számú lektor által módosított szegmensek száma

Heltai szerint a lektorálás alapvetően a relevancia elve alapján történik, azaz „a lektorok azokat a hibákat javítják, amelyek jelentős mértékben torzítják a kontextuális hatást, illetve amelyek *könnyen javíthatók*. A hibajavításban tehát a következő tényezők játszanak szerepet: a hiba hatása (súlyossága) és a hiba *egyértelműsége, feltűnősége* (Heltai Pál személyes közlése).” (Dróth 2011c: 98, kiemelés tőlem) Ez alapján feltételezhetjük, hogy a nyilvánvaló

(általában formai) hibákat a lektorok nagy százaléka észreveszi és minimális ráfordítással, azaz kevés átírással szinte automatikusan javítja. Ilyen egyértelmű hibák az elütések, a tipográfiai, helyesírási, központosági és egyeztetési hibák; Heltai (2005a) ezeket megformálási hibáknak nevezi. Kevésbé gyorsan javíthatók és általában súlyosabb következménnyel járnak a Heltai (2005a) által információs hibának nevezett terminológiai és a fordítási hibák; ezek olykor komolyabb átgondolást, utánajárást igényelnek. Az említett megformálási és információs hibák mellett találhatunk néhány szinte univerzálisnak mondható preferenciális hibát is, az alábbiakban ezeket is ismertetem. Most pedig nézzünk néhány konkrét példát a lektorok többsége által javított hibákra!

Elütések

A megformálási hibák egyik csoportját az elütések alkotják. A fordítás összesen kilenc elírást tartalmazott, az egyes szavak után zárójelben tüntetem fel a helyesen javító lektorok számát: **közleblépní* (7), **techológíák* (6), **letisztulság* (5), **melleti* (6), **álíltja* (7), **lites* (10), **öthenges* (8), **elleátott* (8), **ileltve* (13). Fontos megemlíteni, hogy mivel a lektorálás Excelben történt, sem az elírásokat, sem a helyesírási hibákat nem jelezte automatikusan a program; ha pirossal aláhúzta volna a problémás részeket – ahogy ezt a lektorok a Wordben vagy néhány fordítási környezetben megszokták –, nyilván mindenki kijavította volna ezeket a hibákat, így azonban ez csak egyetlen esetben (**ileltve*) történt meg.

Külön kutatást érdemelne, hogy miért javították jelentősen kevesebben a **letisztulság*, a **techológíák* és a **melleti* szóalakot, mint a **lites* vagy az **ileltve* formát. Első ránézésre a karakterszámra gondolna az ember, de a **melleti* és az **ileltve* egyaránt hét betűből áll, így ez a tendencia ezen a mintán semmiképp nem igazolható. Az azonban egyértelműen megállapítható, hogy számítógépes segítség nélkül nem minden lektor veszi észre az elütéseket; az átlagérték 7,7, ami alig 60%-ot jelent.

A hatodik lektor (L6) esetében többször előfordul, hogy áthelyezi ugyan a problémás szót, de az elütést nem javítja ki. Valószínűsíthető, hogy a másolás/beillesztés funkció segítségével javít, és módosítás előtt nem ellenőrzi a szóalakot.

Nem ritka jelenség az sem, hogy többen hozzányúlnak ahhoz a szegmenshez, amelyben az elütés található, de csak más hibákat javítanak, a betűcseréket nem. Ilyen például a 45. [**közleblépní*, lásd a (7) példát] és az 58. [**techológíák*, lásd a (8) példát] szegmens, ahol tizenegyből csupán hét, illetve hat lektor javította az elírást.

A továbbiakban – a terjedelmi korlátok miatt – nem minden esetben szerepeltetem az összes lektori változatot. Ha mégis minden megoldást feltüntetek, akkor a könnyebb

áttekinthetőség érdekében ugyanazt a táblázatot alkalmazom, „Nem javított.” megjegyzéssel jelölve a módosítatlan szegmenseket.

(7) *Forrásnyelvi szöveg* (45. szegmens)

This means that the Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) can **step in** earlier and with greater precision.

(7a) *Fordítás*

Így a Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud ***közeblépni**.

(7b) *Lektorált változatok*

L1 Így a dinamikus menetstabilizátor és kipörgésgátló (Dynamic Stability and Traction Control = (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni ~~közeblépni~~.

L2 Így a dinamikus stabilitás- és tapadásvezérlő ~~Dynamic Stability and Traction Control~~ (DSTC) rendszer korábban ~~hamarabb~~, és pontosabban tud közeblépni ~~közeblépni~~.

L3 Nem javított.

L4 Nem javított.

L5 Így a dinamikus menetstabilizáló és kipörgésgátló (Dynamic Stability and Traction Control = (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni.

L6 Így a dinamikus stabilitási és trakcióvezérlő ~~Dynamic Stability and Traction Control~~ (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni ~~közeblépni~~.

L7 Így a dinamikus menetstabilizáló rendszer („Dynamic Stability and Traction Control”, (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni ~~közeblépni~~.

L8 Így a menetstabilizáló és kipörgésgátló rendszer (Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni ~~közeblépni~~.

L9 Így a Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni.

L10 Így a dinamikus stabilitási és tapadáskontroll ~~Dynamic Stability and Traction Control~~ (DSTC) rendszer hamarabb, és nagyobb pontossággal ~~pontosabban~~ tud közeblépni.

- L11 Így a Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közbelépni ~~közeblépni~~.
- L12 Így a Dynamic Stability and Traction Control (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közbelépni ~~közeblépni~~.
- L13 Így a dinamikus stabilitás és vonóerő-átadás ellenőrzési rendszer ~~Dynamic Stability and Traction Control~~ (DSTC) rendszer hamarabb, és pontosabban tud közeblépni.

(8) *Forrásnyelvi szöveg* (58. szegmens)

The all-new M80 brings us up to a whole new level when it comes to the integral experience of colour, form, material and **technology**,"⁹⁵ says Stephen Fourbury.

(8a) *Fordítás*

Az M80 egységes szín- és formavilága, a felhasznált anyagok és **techológiák** merőben új élményt nyújtanak” - magyarázta Stephen Fourbury.

A (7) példában az L13-as lektor nemcsak nem javította az elütést, hanem további hibával (**stabilitás*) rontotta a szegmens minőségét. Külön figyelmet érdemel *Dynamic Stability and Traction Control (DSTC)* fordítása is; e jelenség elemzését lásd *Terminológia* címszó alatt a 181. oldalon.

Az általam vizsgált minőségbiztosítási modellekben mindig kritikus hibának számít a márkanév helytelen írásmódja, hiszen ez komoly következménnyel jár a cég arculatára nézve. A 66. szegmensben [lásd a (9) példát] *Gango* helyett **Gangó* szerepel, amit a tíz módosító lektorból csupán kilenc javított ki.

(9) *Forrásnyelvi szöveg* (66. szegmens)

The sporty interior of the all-new M80 is also the most advanced high-tech environment ever offered to a **Gango** driver.

(9a) *Fordítás*

Az M80 sportos belső kialakítása egyben a technikailag legfejlettebb környezet, amit egy **Gangó** sofőrje eddig láthatott.

⁹⁵ A záró idézőjel párja az előző szegmensben található.

Tipográfia

Szintén könnyen javíthatók és azonosíthatók a tipográfiai hibák, mint például a kötőjel cseréje gondolatjelre vagy a dupla szóközök. A szövegben gondolatjel helyett szereplő hét kötőjelet átlagosan öt lektor (40%) javítja, az egyetlen dupla szóközt pedig hat. A dupla szóközök javítása különösen nagy rutinra utal, hiszen az Excelben egyáltalán nem könnyű észrevenni ezt a „szépséghibát”.

Helyesírás

A helyesírási hibák javítása kapcsán lesújtóbb a tendencia, mint az elütések esetében. A fordításban többféle helyesírási hiba található (zárójelben a helyes forma és a megfelelően javítók száma): a szavak szintjén hibás például a **mitöbb* (4, *mi több*), az **AWD (összkerékmeghajtás) rendszer* [1, *AWD-(összkerékmeghajtás-)rendszer*], a **ghenti* (4, *genti*), a **két liter* (*kétliteres*, 5) és az **üzemanyagfogyasztás* (*üzemanyag-fogyasztás*, 6/8). Az **üzemanyagfogyasztás* összesen négyszer fordul elő a fordításban, különböző toldalékolt formában, és meglepő módon nem minden esetben javítják ugyanannyian a hibás formát: kétszer hatan, kétszer pedig nyolcan tagolják kötőjellel.

A fenti felsorolásban csak azon lektorok számát jeleztem zárójelben, akik – minimális ráfordítással – a hibás fordítói megoldást az ortográfiai helyes formára javították. Vannak azonban olyan esetek is, amikor a lektorok más lexikai megoldást javasoltak [például **mitöbb* helyett *sőt* vagy *emellett* a (10) példában]. Máskor pedig észlelték ugyan a hibát – módosították a helytelen szóalakot –, de a javítás mégsem volt sikeres [lásd **AWD (összkerékmeghajtás) rendszer* a (11) példában].

(10) *Forrásnyelvi szöveg* (8. szegmens)⁹⁶

What is more, the car's innovative new technologies help you become both a better and a safer driver,"⁹⁷ says Gango Cars President and CEO John Toodel.

(10a) *Fordítás*

Mitöbb, innovatív technológiái segítenek jobb, magabiztosabb sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.

⁹⁶ A szegmensben szereplő fordítási hibát a *Fordítási hibák* részben elemzem.

⁹⁷ Az idézet két szegmessel korábban kezdődik, ezért hiányzik a nyitó idézőjel.

(10b) *Lektorált változatok*

- L1 Mi több, az autó ~~Mitöbb,~~ innovatív technológiai megoldásai ~~technológiai~~ segítenek jobb, körültekintőbb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L2 Mi több ~~Mitöbb,~~ innovatív technológiai segítenek jobb, biztonságosabb vezetővé ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L3 Mitöbb, innovatív technológiai a segítenek jobb, biztonságosabb vezetést segítik ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta John Toodel, a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, ~~John Toodel.~~
- L4 Mi több ~~Mitöbb,~~ innovatív technológiai segítenek jobb, biztonságosabb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L5 Sőt ~~Mitöbb,~~ innovatív technológiai segítenek jobb és egyben, magabiztosabb sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L6 Mitöbb, az innovatív új technológiai megoldásai ~~technológiai~~ segítenek jobb, biztonságosabb járművezetővé ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L7 Mitöbb, innovatív technológiai segítenek jobb és biztonságosan vezető, ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L8 Mitöbb, innovatív technológiai segítenek jobb, biztonságosabb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L9 Mitöbb, innovatív technológiai segítenek jobb, biztonságosabb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L10 Mitöbb, innovatív technológiai segítenek jobb, biztonságosabban vezető ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L11 Mitöbb, a beleépített innovatív technológiák ~~technológiai~~ segítenek jobb, óvatosabb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.

- L12 Mi több ~~Mitöbb~~, innovatív technológiáival ~~technológiái~~ ~~segítenek~~ jobb, biztonságosabb ~~magabiztosabb~~ sofőrré válhat ~~válm~~” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.
- L13 Emellett új ~~Mitöbb~~, innovatív technológiái segítenek, hogyan jobb és, magabiztosabb sofőrré váljon ~~válm~~” – nyilatkozta John Toodel, a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, ~~John Toodel~~.

(11) *Forrásnyelvi szöveg* (38. szegmens)

The software in the **AWD (All Wheel Drive) system** has been modified to allow the four-wheel drive variants (four-wheel drive is standard in the T6 and optional with the D5) of the all-new Gango M80 to exploit the sporty new chassis to the limit.

(11a) *Fordítás*

Az **AWD (összkerék-meghajtás) rendszer** szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapkiszerelés a T6 és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.

(11b) *Lektorált változatok*

- L1 Az AWD-~~(összkerék-meghajtás)~~ rendszer (összkerék-meghajtás) szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatot ~~változatokat~~ (az ilyen meghajtás az alapfelszereltség része ~~alapkiszerelés~~ a T6-os ~~modellnél~~ és választható a D5-ösnél ~~modelleknél~~), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos futóművéből ~~karosszériájából~~.
- L2 Az AWD (összkerék-meghajtás ~~összkerék-meghajtás~~) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapkiszerelés a T6-os és választható a D5-ös modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L3 Az AWD- (összkerék-meghajtás-) ~~(összkerék-meghajtás)~~ rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapfelszereltség ~~alapkiszerelés~~ a T6-os és választható a D5-ös modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L4 Nem javított.
- L5 Nem javított.

- L6 Az AWD (összkerék-meghajtás) rendszerének ~~összkerék-meghajtás~~ rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapfelszereltség ~~alap~~kiszerelés a T6 modelleknél, és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L7 Az AWD (~~összkerék-meghajtású~~ meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (~~amely az ilyen meghajtás~~ alapkiszerelés a T6 és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L8 Az ~~AWD~~ (~~összkerék-meghajtási~~ meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás az alapfelszereltségbe tartozik ~~alap~~kiszerelés a T6 és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L9 Az AWD (összkerék-meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapkiszerelés a T6 és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a vadonatúj Gango M80 új, sportos alvázából ~~karosszériájából~~.
- L10 Az AWD (összkerék-meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapfelszereltség ~~alap~~kiszerelés a T6, és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a vadonatúj Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L11 Nem javított.
- L12 Az AWD (összkerék-meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, hogyan támogatja ~~és támogatja~~ a négykerék-meghajtású változatokat (~~amely az alapfelszereltség része ilyen meghajtás~~ alapkiszerelés a T6, illetve opcionális és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos karosszériájából.
- L13 Az AWD (összkerék-meghajtás) rendszer szoftvere is módosult, és támogatja a négykerék-meghajtású változatokat (az ilyen meghajtás alapkiszerelés a T6 és választható a D5 modelleknél), így a lehető legtöbbet lehet kihozni a Gango M80 új, sportos alvázából ~~karosszériájából~~.

A (11b) példában hat lektor vette észre az **AWD (összkerék-meghajtás) rendszer* hibás helyesírását, de csak ketten javították helyesen. A *négykerék-meghajtás* analógiájára az *összkerék-meghajtást* valóban kötőjellel kellene írni, de a magyarázó szóösszetétel jelöletlensége miatt mozgószabály⁹⁸ szerint a *rendszer*t kötőjellel kell kapcsolni a betűszóhoz, és a kötőjelet a feloldási összetételnél is fel kell tüntetni, azaz a helyes írásmód *AWD-(összkerék-meghajtás-)rendszer* lenne. Ezt a javítást egyetlen lektor (L3) végezte el, de az L8-as lektor megoldása (*összkerék-meghajtási rendszer*) is elfogadható.

Mivel igen összetettnek tartottam ezt a kérdést, kíváncsi voltam a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Kutatócsoportján működő helyesírási tanácsadó szolgálat véleményére, akik azt javasolták, hogy lehetőleg kerüljem a magyarázó zárójelet az összetétel közepén és az *AWD-rendszer (összkerék-meghajtás-rendszer)* formát használjam.

A szószintű hibák mellett volt toldalékolási [például *mm-rel* helyett **mm-el* és *M80-at* helyett **M80-t*, valamint *T6-os* és *D5-ös* helyett **T6* és *D5* a (11) számú példában] és konvertálási (tizedespont helyett tizedesvessző) hiba is. A toldalékolási hibákat öten, illetve négyen, a tizedespontot kilencen javították.

Ami a helyesírási hibákat illeti, az **üzemanyagfogyasztás* és a tizedespont helyes javításán kívül egyetlen hibát sem sikerült ötnél több lektornak hatékonyan elhárítania, ami meglehetősen gyenge eredmény. Az említett hibák közül néhányat (például **mitöbb*) automatikusan javítana akár a Word helyesírás-ellenőrzője is, de például az **üzemanyagfogyasztásra* három javaslatot (**üzem-anyagfogyasztás*, **üzemanyag fogyasztás*, *üzemanyag-fogyasztás*) kapunk, amelyből a fordítónak vagy a lektornak kell kiválasztania a helyes megoldást.

A tizedespont konvertálása néhány fordítási környezetben már szintén automatikus, de a számok ellenőrzése alapvetően a lektor feladata, mert – ahogy fentebb is láttuk – a számhibák súlyos következményekkel járhatnak. A legtöbb fordítási környezet automatikusan átviszi a számokat a forrásnyelvi változatból a célnyelvibe, de a konvertálás nem mindig tökéletes. Véleményem szerint a fontosabb számokat gépi segítség mellett is mindig érdemes ellenőrizni. Mossop (2001: 124) azt javasolja, hogy olyan szövegek esetében, amelyeknél fontosak a számok, a lektor külön lépésben ellenőrizze helyességüket. Az automatikus helyesírás-ellenőrzés hiánya tehát csak részben mentség a lektorok mulasztására, mert a helyesírási hibák nagy részénél nem jelentett volna valós segítséget.

⁹⁸ A mozgószabályról részletesen lásd *A magyar helyesírás szabályai* 139. pontját (2000: 55f).

Központozás

A könnyen azonosítható megformálási hibák közé tartozik a helytelen központosítás is. Az alábbiakban csupán néhány, legalább három lektor által javított példát említek; a (sokszor halmozottan) hibás formát a legkevesebb módosítással⁹⁹ helyesen korrigálók száma követi: **különösen ha* [3 fő, (12) példa] **javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket* [5 fő, (12) példa]; **hamarabb, és pontosabban tud* **közeleblépni* [6 fő, (7) példa]; **amivel pompás 203 lóerőnyi teljesítményt nyújt* [7 fő, (27) példa].

Az első két hiba a 46. szegmensből [(12) példa] származik:

(12) *Forrásnyelvi szöveg* (46. szegmens)

Advanced Stability Control is a great asset in dynamic driving involving considerable lateral forces, thus improving handling and rapid avoidance manoeuvres.

(12a) *Fordítás*

A ///fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezérlés során, **különösen ha** nagy oldalról ható erőkkel kell számolni, **javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi** a gyors elkerülő manővereket.

(12b) *Lektorált változatok*

L1 A ##fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezérlés során, különösen, ha nagy oldalról ható erőkkel kell számolni, emellett javítja a kormányzást, és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.

L2 A ##fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen ha ~~nagy~~ oldalról ható nagy erőkkel kell számolni; javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.

L3 A ///korszerű ~~fejlett~~ stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen, ha nagy, oldalról ható erőkkel kell számolni; ezzel javul, javítja a kormányzást, ~~kormányzást~~ és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.

L4 Nem javított.

L5 A ##fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen ha nagy oldalról ható erőkkel kell számolni, javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.

⁹⁹ A fordítói megoldás átfogalmazásával vagy a szórend megváltoztatásával javítók itt nem szerepelnek, kivéve, ha a lexikai csere (például *pompás* helyett *jelentős*) nem módosította a központosítási szabályokat.

- L6 Nem javított.
- L7 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezérlés során (, különösen ha nagy oldaleroekkel ~~oldalról ható erő~~ kell számolni), javítja a kormányzást, és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L8 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, amikor ~~különösen ha~~ nagy oldalról ható erők lépnek fel: ~~erőkkel kell számolni~~, javítja a kormányzást, és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L9 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen ha nagy oldalról ható erőekkel kell számolni, javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L10 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezérlés során, különösen, ha nagy oldalról ható erőekkel kell számolni, javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L11 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezérlés során, különösen ha nagy oldalról ható erőekkel kell számolni, javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L12 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen ha nagy oldaleroekkel ~~oldalról ható erő~~ kell számolni, emellett javítja a kormányzást, és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.
- L13 A ~~##~~fejlett stabilitásvezérlés rendkívül hasznos a dinamikus vezetés ~~vezérlés~~ során, különösen ha nagy oldalról ható erőekkel kell számolni, javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket.

A fenti (12) példában két központoszási hiba is található: **különösen ha* és **javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi a gyors elkerülő manővereket*. A második tagmondatban a felesleges névelőt is törölni kellett volna. A **különösen ha* szókapcsolatot hárman a vessző betoldásával javították, az L8-as lektor pedig az *amikor* vonatkozó névmás betoldásával oldotta meg a problémát. Érdekes, hogy a második vesszőhibát és a felesleges névelőt egyaránt öten javították, de ebből csak négyen vették észre mindkettőt, ami azért meglepő, mert a két tokent csupán egyetlen *és* választja el egymástól.

Mossop szerint – különösen a határidő nyomása alatt – így gondolkodik a lektor: „Azt a feladatot kaptam, hogy hibákat találjak, úgyhogy kell találnom néhányat.”¹⁰⁰ (Mossop 2001: 119, fordítás tőlem) Ilyenkor a lektorok a könnyen észrevehető, felületi hibákat keresik és javítják, és sokszor elsiklanak a mélyebb, tartalmi problémák felett, pedig Horguelin és Pharand szavaival élve: „Úgy látszik, a hibáknak nyájöszöne van: ha találunk egyet, vigyázat a többivel...”¹⁰¹ (Horguelin és Pharand 2009: 30, fordítás tőlem). Jelen esetben valószínűleg ennek a jelenségnek tulajdonítható, hogy sokszor egymáshoz igen közel előforduló hibák közül csak egyet javítanak a lektorok.

Különösen érdekes a 84. szegmens javítása, hiszen itt valamilyen módon jelezni kellett az *eze*k előtt lévő hangsúlyhatárt:

(13) *Forrásnyelvi szöveg* (84. szegmens)

During its first year of production, the all-new Gango M80 will be available with a variety of diesel and petrol engines **spanning the range** from an economical 115 horsepower DRIVE version to an eager high-performance turbocharged version producing 304 horsepower.

(13a) *Fordítás*

A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető, **eze**k a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig **terjed a paletta**.

(13b) *Lektorált változatok*

- L1 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető. A, ~~eze~~k a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig **terjed a paletta**.
- L2 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető; ~~eze~~k a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig **terjed a paletta**.
- L3 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető; ~~eze~~k a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól, a sebesség szerelmeseinek készült, 304 lóerős turbótöltős motorig **terjed a paletta**.
- L4 Nem javított.

¹⁰⁰ “I have been assigned to find mistakes, so I must find some.” (Mossop 2001: 119)

¹⁰¹ Les erreurs semblent avoir un instinct grégaire : lorsqu’on en relève une, attention aux suivantes... (Horguelin és Pharand 2009: 30)

- L5 Nem javított.
- L6 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros változatban ~~verzióban~~ lesz elérhető; ~~ezek~~ a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig terjed a paletta.
- L7 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető. A paletta; ~~ezek~~ a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős, turbótöltős motorig terjed ~~a paletta~~.
- L8 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető; ~~ezek~~ a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig terjed a paletta.
- L9 A gyártás első évében a vadonatúj ~~az új~~ Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető, ezek a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a nagyteljesítményű sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig terjednek ~~terjed a paletta~~.
- L10 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető; ~~ezek~~ a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig terjed a paletta.
- L11 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros verzióban lesz elérhető. A; ~~ezek a~~ gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbótöltős motorig terjed a paletta.
- L12 A gyártás első évében az új Gango M80 több benzin- és dízelmotoros változatban vásárolható majd meg; ~~verzióban lesz elérhető; ezek~~ a gazdaságos 115 lóerős DRIVE motortól a sebesség szerelmeseinek készült 304 lóerős turbómotorig ~~turbótöltős motorig~~ terjed a paletta.
- L13 Nem javított.

A hangsúlyhatár jelölésére hat lektor a kettőspontot választotta, három pedig két külön mondatra bontotta a szegmenst. A maradék négy résztvevő nem érzékelte a markáns határt, hárman egyáltalán nem módosították a szegmenst. A második tagmondatban további – valószínűleg a fordító utólagos módosításai miatt jelentkező – probléma, hogy az *ezek* és a *terjed a paletta* közül csak az egyikre lenne szükség. Ezt a hibát az összes olyan lektor

észrevette és javította, aki módosított a szegmensen. A javítást elmulasztó lektorok valószínűleg túlságosan felületesen – a forma szintjén olvastak és nem figyeltek a tartalomra.

Számos olyan vesszőhiba is volt, amelyet alig egy-két lektor vett észre. A 82. szegmens elején (**Például ha*) hiányzó vesszőt például csak ketten javították, annak ellenére, hogy összesen tizenegy lektor módosította ezt a mondatot:

(14) *Forrásnyelvi szöveg* (82. szegmens)

For instance, if speed is cut from 50 km/h to 25 km/h, Pedestrian Detection with full auto brake is expected to reduce the fatality risk by as much as 20 percent and in some cases by up to 85 percent.

(14a) *Fordítás*

Például ha 50 km/h-ról 25 km/h-ra csökken a sebesség, a Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszer akár 20%-kal, bizonyos esetekben akár 85%-kal csökkenti a halálos sérülés veszélyét.

Egyeztetés és egységesítés

A fordításban számos egyeztetési és egységesítési hiba fordult elő. A 23. szegmensben [(15) példa] az „alaki egyeztetés elve” (Klaudy 2002b: 260) alapján egyes számba kellene tenni az igét. Klaudy szerint ez fakultatív átváltási művelet, de a tizenhárom lektorból hatnak mégis „bántotta a szemét” a többes szám. Az egyes és a többes szám visszatérő dilemmája a mikrokutatásban is megfigyelhető, lásd az 5.3.2. alfejezetet.

(15) *Forrásnyelvi szöveg* (23. szegmens)

The sculpted bonnet and the short ~~///overhangs~~ front and rear also **emphasise** the sports car feel.

(15a) *Fordítás*

A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát **hangsúlyozzák**.

(15b) *Lektori változatok*

- L1 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlás ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.
- L2 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid első elülső és hátsó túlnyúló rész ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.

- L3 A szoborszerű finomsággal kialakított szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó ///_overhangs szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L4 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlások ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L5 A szoborszerű ~~szoborszerűen finom~~ motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlás ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.
- L6 A finoman kialakított ~~szoborszerűen finom~~ motorháztető és a rövid elülső és hátsó felfüggesztések ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L7 A szoborszerűen finom motorháztető, valamint az ~~és a rövid~~ elülső és hátsó, rövid túlnyúló részek ~~///overhangs~~ szintén az autó sportos jellegét ~~sportosságát~~ hangsúlyozzák.
- L8 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlások ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L9 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlás ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.
- L10 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlások ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L11 A szoborszerűen formázott ~~finom~~ motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlások ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozzák.
- L12 A szoborszerűen finom motorháztető és a rövid elülső és hátsó túlnyúlás ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.
- L13 A szoborszerűen finom motorháztető és a keréken röviden túlnyúló első ~~rövid elülső~~ és hátsó karosszéria ~~///overhangs~~ szintén az autó sportosságát hangsúlyozza ~~hangsúlyozzák~~.

A (15) példában megjelenik a korábban említett /// jelölés, amely a fordító bizonytalanságára hívja fel a figyelmet. Jelen esetben a jelzés arra utal, hogy a fordító nem talált megfelelő célnyelvi megoldást az *overhangs* terminusra. A javításkorpusz elemzéséből kiderül, hogy a lektorok többsége (12 fő) – szerepének megfelelően – pótolta a hiányosságot és javaslatot tett a terminus fordítására. Általában a *túlnyúlás* és *túlnyúló rész* fordítást javasolták, két (L6. L13) lektor hibásan javított (*felfüggesztések*, *karosszéria*), egy (L3) pedig meghagyta az angol terminust és nem törölte a bizonytalansági jelzést, csupán beillesztett elé egy szóközt.

A tizenhárom lektor közül hárman egyes számban, hárman pedig többes számban egyeztettek, minimális és egymással tökéletesen megegyező javítást alkotva: *túlnyúlás – hangsúlyozza* (L1, L9, L12), *túlnyúlások – hangsúlyozzák* (L4, L8, L10). A maradék hét lektor az *overhangs* terminus lefordításán túl valamilyen mértékű preferenciális javítást is végzett [lásd az (1D) hipotézist].

Ugyanazt a toldalékolási hibát ejtette a fordító a 40. és a 90. szegmensben [(16) és (17) példa]: **módosításai és finomhangolásainak hála* (40. szegmens, 9 javítás), illetve **az új szelepek és alacsonyabb súrlódásnak köszönhetően* (90. szegmens, 11 javítás). Mindkét hibánál megfigyelhető, hogy a lektorok – a (15) példához hasonlóan – a ráfordítás/megtérülés egyensúlyát szem előtt tartva a minimális javításra törekednek, azaz *módosításainak* (6) és *szelepeknek* (10), de előfordulnak más, több átírást igénylő megoldások is. Megállapíthatjuk, hogy ezt a típusú hibát – sok mással ellentétben – a lektorok nagy része korrigálta.

(16) *Forrásnyelvi szöveg* (40. szegmens)

The FOUR-C active chassis has been **modified and refined for** better control and more comfortable feel compared to previous Gangos.

(16a) *Fordítás*

A FOUR-C aktív karosszéria **módosításai és finomhangolásainak hála** a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.

(16b) *Lektorált változatok*

L1 A FOUR-C aktív futómű módosításainak ~~karosszéria-módosításai~~ és finomhangolásának köszönhetően az új Gango finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál jobb, kényelmesebb vezetést biztosít.

L2 Nem javított.

L3 A FOUR-C aktív karosszéria módosításainak ~~módosításai~~ és finomhangolásainak hála, a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.

L4 A FOUR-C aktív karosszéria módosításainak ~~módosításai~~ és finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.

L5 A FOUR-C aktív karosszéria módosításainak ~~módosításai~~ és finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.

L6 A FOUR-C aktív karosszéria ~~módosításai~~ és finomhangolásai ~~finomhangolásainak hála~~ a korábbi Gango típusoknál ~~Gangóknál~~ kényelmesebb vezetést biztosítanak ~~biztosít~~.

- L7 A FOUR-C aktív karosszéria a módosítások módosításai és tökéletesítések révén finomhangolásainak ~~hála~~ a korábbi Gango modelleknel Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.
- L8 A FOUR-C aktív karosszéria módosításainak ~~módosításai~~ és finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.
- L9 A FOUR-C aktív alváz karosszéria módosításai és finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál biztosabb és kényelmesebb vezetést biztosít.
- L10 A FOUR-C aktív karosszéria módosításainak ~~módosításai~~ és továbbfejlesztéseinek köszönhetően finomhangolásainak ~~hála~~ a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosít.
- L11 A FOUR-C aktív karosszéria módosításai és finomhangolásainak hála a korábbi Gangóknál jobb irányítást és kényelmesebb vezetést biztosít.
- L12 A FOUR-C aktív karosszéria módosításai és finomhangolásai ~~finomhangolásainak~~ ~~hála~~ a korábbi Gangóknál kényelmesebb vezetést biztosítanak ~~biztosít~~.
- L13 Nem javított.

A (16) fordítás egyeztetési hibáját hatan (L1, L3, L4, L5, L8, L10) a *-nak* betoldásával (*módosításainak és finomhangolásainak hála/köszönhetően*), hárman pedig a toldalék eltávolításával (L6, L7, L12) oldották meg, több-kevesebb átalakítással. A maradék négy lektor nem javította a hibát, annak ellenére, hogy ebből ketten módosítottak a szegmensben.

A (17) példában még ennél is több az egyező megoldások (*az új szelepeknek és az alacsonyabb súrlódásnak köszönhetően*) száma, ezért itt zárójelben tüntetem csak fel a lektorok sorszámát és nem idézem táblázatos formában a lektori változatokat. A *-nek* pótlását helyesen javítók közül négyen elmulasztották a névelő betoldását, ami így csak félmegoldásnak tekinthető. Az L7 számú lektor megoldása szintén helyes, bár nagyobb ráfordítást igényel, mint a többi javítás.

(17) *Forrásnyelvi szöveg* (90. szegmens)

New valves and lower friction mean faster gearchanges than before.

(17a) *Fordítás*

Az új szelepek és alacsonyabb súrlódásnak köszönhetően az eddiginél gyorsabban lehet sebességet váltani.

(17b) *Lektorált változatok*

Az új szelepeknek szelepek és az alacsonyabb súrlódásnak köszönhetően az eddiginél gyorsabban lehet sebességet váltani. (L1, L5, L8, L10, L12, L13)

Az új szelepeknek szelepek és alacsonyabb súrlódásnak köszönhetően az eddiginél gyorsabban lehet sebességet váltani. (L2, L3, L6, L9)

Az új szelepek és az alacsonyabb súrlódás ~~súrlódásnak köszönhetően~~ az eddiginél gyorsabb sebességváltást tesznek lehetővé ~~gyorsabban lehet sebességet váltani.~~ (L7)

Nem javított. (L4, L11)

Az egységesítés elmulasztására jó példa a 186. szegmens fordítói változata:

(18) *Forrásnyelvi szöveg* (186. szegmens)¹⁰²

The all-new M80 gets an all-new infotainment system where information from the audio unit, navigation system, mobile phone and other functions is presented on a five-inch or seven-inch colour screen in the upper part of the centre console.

(18a) *Fordítás*

Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, **zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások** jeleníthetők meg a központi konzol 5” *ileltve 7” színes kijelzőjén.

A fenti mondathoz minden lektor hozzányúlt, de a névelőhasználatot csak kilencen javították – a hiányzó névelők betoldásával vagy a meglévők törlésével. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy ez a hiba globálisabb (mondatszintű) átlátást, mélyebb odafigyelést igényelt és szószinten nem lehetett kiszűrni.

Figyelmetlenségi hibák

Viszonylag könnyen javíthatók a figyelmetlenségből eredő hibák is, mint például a felesleges [*javítja a kormányzást és a biztonságosabbá teszi*, (12) példa, 5 javítás] vagy a hiányzó [*az új szelepek és alacsonyabb súrlódásnak*, (17) példa, 7 javítás; *zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások*, (18) példa, 9 javítás] névelők.

A 20. szegmens [(19) példa, 9 javítás] kiválóan illusztrálja azt a gyakori jelenséget, hogy módosításkor a fordító nem olvassa újra a mondatot – vagy adott esetben a bekezdést – és nem töröl ki minden felesleges szót vagy esetleg túl sokat töröl (ezzel kapcsolatban lásd például Mossop 1992, 2001). Ugyanez a helyzet a (13) példában szereplő mondat esetében is.

¹⁰² A szegmensben rejlő fordítói hibával később foglalkozom.

(19) *Forrásnyelvi szöveg* (20. szegmens)

The C-pillar of the all-new M80 stretches sensually all the way to the tail lamps - and **the slim coupe-like** roof line is accompanied by a new contour on the shoulders on either side of the lower body, creating a gentle yet powerful double wave from the headlamps at the front to the tail lamps at the rear.

(19a) *Fordítás*

Az M80 C-oszlopa érzékeny nyújtózik egészen a hátsó lámpákig – **a karcsú, kupékra jellemzően karcsú** tetővonalhoz egy új vállvonal társul a ///karosszéria mindkét oldalán, így egy finom, de határozott kettős hullám fut a fényszóróktól a hátsó lámpákig.

Fordítási hibák

Az eddig ismertetett hibák javításához gyakorlatilag elegendő lett volna a célnyelvi szöveg figyelmes átolvasása, de a fordítási hibák korrigálásához mindenképp szükség van a forrásnyelvi szövegre is. A fordítás számos félrefordítást, kihagyást, felesleges betoldást tartalmazott, itt csak néhány, az elemzés szempontjából érdekes példát említek.

A 8. szegmenst korábban már elemeztem a **mitöbb* javítása kapcsán [(10) példa], ezért itt csak a forrásnyelvi szöveget és a fordítást idézem újra:

(20) *Forrásnyelvi szöveg* (8. szegmens)

What is more, the car's innovative **new** technologies help you become both a better and a **safer** driver,” says Gango Cars President and CEO John Toodel.

(20a) *Fordítás*

Mitöbb, innovatív technológiái segítenek jobb, **magabiztosabb** sofőrré válni” – nyilatkozta a Gango Cars elnök-vezérigazgatója, John Toodel.

A célnyelvi szövegből hiányzik a *new* fordítása; ezt csupán egyetlen lektor pótolta, de a *safer* hibás reprodukálását tizenegyen javították, összesen ötféleképpen [részletesen lásd a (10) példában].

A 72. szegmens fordítói megoldásból az alábbi három tartalmi egység hiányzik: *truly*, *that can avoid a collision with a pedestrian* és *full*. A három közül a második a legfontosabb, ezt hét lektor pótolta, de a szintén lényeges információt hordozó *full* és az árnyalatnyi különbséget jelentő *truly* betoldása csak négy lektornál történt meg:

(21) *Forrásmagyari szöveg* (72. szegmens)

“We are **truly** proud of our success in making our technology so reliable that we can offer a complete system **that can avoid a collision with a pedestrian** by detecting, alerting and applying **full** braking.”¹⁰³

(21a) *Fordítás*

„Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.

(21b) *Lektorált változatok*

L1 „Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ~~ami~~ érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót, így elkerülhető egy esetleges baleset.

L2 „Büszkék vagyunk ~~rá~~ ~~arra~~, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ~~ami~~ érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint teljesen lefékezi az autót, és így elkerüli az ütközést.

L3 „Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ~~ami~~ érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.

L4 Nem javított.

L5 „Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely elkerüli a gyalogosokkal való ütközést azáltal, hogy ~~ami~~ érzékeli őket a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint teljes erővel lefékez ~~lefékezi az autót.~~

L6 „Őszintén büszkék ~~Büszkék~~ vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ~~ami~~ érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót, ezáltal az ütközés elkerülhető.

L7 „Büszkék vagyunk arra, hogy egy létrehoztuk ezt a megbízható technológiának köszönhetően megalkottuk ezt az, átfogó rendszert, amely ~~ami~~ érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót, és így segít az ütközések elkerülésében.

¹⁰³ A záró idézőjel egy későbbi szegmensben következik.

- L8 „Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.
- L9 „Nagyon büszkék ~~Büszkék~~ vagyunk arra, hogy sikerült technológiánkat olyan megbízhatóvá tenni, hogy létrehoztuk ezt a gyalogosokkal való ütközést elkerülő megbízható, átfogó rendszert tudunk kínálni, ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és teljes erővel fékez ~~szükség szerint lefékezi az autót.~~
- L10 Nem javított.
- L11 „Valóban büszkék ~~„Büszkék~~ vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.
- L12 „Büszkék vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.
- L13 „Nagyon büszkék ~~Büszkék~~ vagyunk arra, hogy létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert, amely segítségével elkerülhető a gyalogosokkal való ütközés, azáltal, hogy a rendszer ami érzékeli őket a gyalogosokat, figyelmeztet a sofőrt rájuk, és szükség szerint teljesen lefékezi az autót.

Az L13-as lektor pótolta ugyan a fordítási hiányosságokat, de figyelmetlenségi hiba került a szövegbe: **figyelmeztet a sofőrt és...*, ami jelen esetben persze kevésbé súlyos, mint a kihagyások, de mégis rontja a minőséget. Három lektor (L3, L8, L12) – szemmel láthatólag automatikusan – *amelyre* javítja az *amit*, de nem kezeli a mélyebb, tartalmi hibát. (Az *ami/amely* javításával a preferenciális javításokról szóló részben foglalkozom részletesen, lásd a 182. oldalon.)

A 79. szegmensben [(22) példa] véleményem szerint igen súlyos hiba az *if the driver does not react in time* fordításának elmulasztása, hiszen marketing szempontból fontos, a célközönséget burkoltan megszólító (*a sofőr*) pontosításról van szó. Ennek ellenére csupán öten javították.

(22) *Forrásnyelvi szöveg* (79. szegmens)¹⁰⁴

Pedestrian Detection with Full Auto Brake can avoid a collision with a pedestrian at speeds of up to 35 km/h **if the driver does not react in time**.

(22a) *Fordítás*

A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.

(22b) *Lektorált változatok*

- L1 A gyalogosészlelő ~~Pedestrian Detection with Full Auto Brake~~ rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.
- L2 A gyalogosfelismerő rendszer teljes körű automatikus fékezéssel ~~Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is megakadályozhatja elkerülhető az ütközést ~~ütközés~~ egy gyalogossal.
- L3 A gyalogosérzékelő automatikus fékrendszerrel még ~~Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.
- L4 Nem javított.
- L5 Az automatikus fékkel kiegészített gyalogosveszélyre figyelmeztető biztonsági ~~A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal, ha a vezető nem reagál időben.
- L6 Az automatikus teljes fékezési ~~A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal, ha a vezető nem reagálna időben.
- L7 A gyalogosveszélyre figyelmeztető rendszer teljes fékezéssel funkcióval ~~Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.
- L8 Az automatikus fékkezéssel kombinált gyalogosészlelő ~~A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel~~ akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.

¹⁰⁴ A *Pedestrian Detection with Full Auto Brake* terminus fordításával a terminológiai hibákról szóló részben foglalkozom a 181. oldalon.

- L9 Ha a sofőr nem reagál időben, a A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.
- L10 A teljes automatikus fékezéssel járó gyalogosészlelő (Pedestrian Detection with Full Auto Brake) rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.
- L11 A teljes körű automatikus fékezéssel felszerelt gyalogosészlelő ~~Pedestrian Detection with Full Auto Brake~~ rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal, ha a sofőr nem reagál időben.
- L12 A Pedestrian Detection with Full Auto Brake rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető a gyalogosgázolás az ütközés egy gyalogossal.
- L13 Amennyiben a sofőr nem reagál időben, a teljes körű fékvezérléssel rendelkező gyalogos felismerő ~~A Pedestrian Detection with Full Auto Brake~~ rendszerrel akár 35 km/h sebességnél is elkerülhető az ütközés egy gyalogossal.

A javítás során a fenti példában többször is kerül figyelmetlenségi hiba a fordításba: L7: *fékezéssel funkcióval*, L8: **fékkezéssel*. Ebben a példában is találkozunk olyan lektorral (L12), aki csak preferenciális javítást végzett, de a szegmens valós buktatóival (az idegen nyelvű terminus fordításának kérdése, kihagyás) nem foglalkozott.

A 186. szegmens célnyelvi változatából hiányzik az *upper part of the centre console* megfelelője; ezt hét lektor próbálta meg pótolni, de hárman félrefordították, mert úgy értelmezték az angol eredetit, hogy az egyes szolgáltatások információi a *kijelző* és nem a *konzol* felső részén jeleníthetők meg. A könnyebb olvashatóság érdekében az 5" és 7" után hat lektor jelezte, hogy ezek a számok méretet, ill. hüvelyket jelölnek. Mivel marketingszövegről van szó, ez a javítás véleményem szerint mindenképp indokolt lenne.

(23) *Forrásnyelvi szöveg* (186. szegmens)

The all-new M80 gets an all-new infotainment system where information from the audio unit, navigation system, mobile phone and other functions is presented on a five-inch or seven-inch colour screen in the **upper part of the centre console**.

(23a) *Fordítás*

Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5" *ileltve 7" színes kijelzőjén.

(23b) *Lektorált változatok*

- L1 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, a zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve az egyéb szolgáltatások megjeleníthetők jeleníthetők meg a központi konzol 5”, illetve ”~~illetve~~ 7” méretű színes kijelzőjének felső részén kijelzőjén.
- L2 Az új M80 ~~új modern~~ szórakoztatóelektronikával van ellátva, a zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon ~~és, illetve~~ egyéb szolgáltatások információi jeleníthetők meg a központi konzol 5” illetve ~~illetve~~ 7” színes kijelzőjének felső részén kijelzőjén.
- L3 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol felső részén található 5”, illetve ”~~illetve~~ 7” színes kijelzőn kijelzőjén.
- L4 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5” illetve ~~illetve~~ 7” színes kijelzőjén.
- L5 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, a zenelejátszó/rádióból rádió, a navigációs rendszerből rendszer, a mobiltelefonból mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatásokból jövő információk jelennek szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol felső részén, egy 5” vagy ~~illetve~~ 7” színes kijelzőn kijelzőjén.
- L6 Az új M80 modern információs-szórakoztató rendszerrel szórakoztatóelektronikával van ellátva, melyben az audioegységtől zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszerből rendszer, a mobiltelefonról mobiltelefon, illetve az egyéb szolgáltatásoktól származó információk szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol felső részén lévő, 5”, illetve” illetve 7” méretű kijelzőn jeleníthető meg színes kijelzőjén.
- L7 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van felszerelve. Az audiorendszer ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5” illetve ~~illetve~~ 7” színes kijelzőjén jeleníthetők meg.

- L8 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások információi jeleníthetők meg a központi konzol 5 vagy” ~~illetve~~ 7 hüvelykes” színes kijelzőjén jelennek meg.
- L9 A vadonatúj ~~Az új~~ M80 vadonatúj ~~modern~~ szórakoztatóelektronikával van ellátva, a hangrendszer zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon és az, ~~illetve~~ egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol felső felén található 5 illetve” ~~illetve~~ 7 hüvelykes” színes kijelzőn jelennek meg kijelzőjén.
- L10 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, amelyben a hangeszközök zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5"-es, illetve ” ~~illetve~~ 7"-es ” színes kijelzőjén kerülnek megjelenítésre.
- L11 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb funkciók szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5” illetve ~~illetve~~ 7” színes kijelzőjén.
- L12 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikai rendszerrel szórakoztatóelektronikával van felszerelve, amelyen a ~~ellátva~~, zenelejátszó/rádió, a navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve az egyéb szolgáltatások információi a közép konzolba integrált jeleníthetők meg ~~a központi konzol~~ 5”, illetve ” ~~illetve~~ 7” méretű színes kijelzőn jelennek meg kijelzőjén.
- L13 Az új M80 modern szórakoztatóelektronikával van ellátva, audio egység, zenelejátszó/rádió, ~~a~~ navigációs rendszer, a mobiltelefon, illetve egyéb szolgáltatások jeleníthetők meg a központi konzol 5”, illetve ” ~~illetve~~ 7” színes kijelzőjének felső részén kijelzőjén.

Kérdésem számomra, hogy az L2-es (*Az új M80 új szórakoztatóelektronikával*) és az L9-es (*A vadonatúj M80 vadonatúj szórakoztatóelektronikával*) lektor változatában direkt vagy figyelmetlenségből szerepel kétszer ugyanaz a melléknév. Az egyik szuperlektor (Sz1) pozitívan értékeli a *vadonatúj* megismétlését, de nekem személy szerint jobban tetszik a fordítói változat.

Számos olyan fordítási hiba is előfordult a szövegben, amely bizonyos mértékig torzítja a reklámozott autó technikai tulajdonságával kapcsolatos információkat, mégis igen

kevés lektor vette észre. Ilyen például a 191. szegmensben az *erősítő*~~ekkel~~, hiszen csak egy erősítőről van szó (5 javítás); a 111. és a 121. szegmensben a számok után a km elhagyása a fordításban (mindkét esetben 4 javítás) és a 93. szegmensben a *from* figyelmen kívül hagyása, hiszen a helyes fordítás *1750-es fordulatszám*~~tól~~ és nem *1750-es fordulatszá*~~m~~*n* (2 javítás).

(24) *Forrásnyelvi szöveg* (191. szegmens)

"Our most advanced system, Premium Sound, has a class-D digital 5x130W **amplifier** with circuits from Sweden's Anaview, Dolby Digital in combination with Dolby Pro Logic II Surround, the award-winning MultEQ from Audyssey Laboratories and 12 loudspeakers.¹⁰⁵

(24a) *Fordítás*

„Legfejlettebb rendszerünk a Premium Sound D-osztályú digitális 5x130W **erősítő**kkal van ellátva, az áramköröket a svéd Anaview gyártja, a 12 hangszórón Dolby Digital és Dolby Pro Logic II Surround rendszerű lejátszás, valamint az Audyssey díjnyertes MultEQ technikájának használata is lehetséges.

(25) *Forrásnyelvi szöveg* (111. szegmens)

Fuel consumption is **5.9 l/100 km** (EU Combined, preliminary figure) with the manual gearbox, putting this engine in the running for best in class.

(25a) *Fordítás*

Üzemanyagfogyasztásuk kézi váltóval **5,9 l/100** (EU-szabvány, előzetes adatok), így ezek kategóriájuk legjobbjai.

(26) *Forrásnyelvi szöveg* (121. szegmens)

Fuel consumption is **4.3 l/100 km** (EU Combined, preliminary figure), corresponding to CO2 emissions below 115 g/km.

(26a) *Fordítás*

Üzemanyagfogyasztásuk **4,3 l/100** (EU-szabvány, előzetes adatok), ami kilométerenként kevesebb, mint 115 g CO₂-kibocsátást jelent.

¹⁰⁵ A záró idézőjel egy későbbi szegmensben található.

(27) *Forráshelyi szöveg* (93. szegmens)

The new four-cylinder 2.0 GTDi (Gasoline Turbocharged Direct Injection) engine has a displacement of two litres and produces a generous 203 hp, with 300 Nm of torque available **from 1750 rpm**.

(27a) *Fordítás*

Az új négyhengeres 2.0 GTDi (Gasoline Turbocharged Direct Injection) motor két literes hengerűrtartalmú, amivel pompás 203 lóerőnyi teljesítményt nyújt, nyomatéka **1750-es fordulatszámon** 300 Nm.

Terminológia

Külön figyelmet érdemelnek a terminológiai hibák. Ahogy a 6.2.1. alfejezetben említettem, a vizsgált szöveg terminológiai szempontból nem volt egyszerű, így az egyes szakkifejezések javítása alaposabb utánajarást igényelt volna. Erre nagy valószínűséggel nem volt ideje a lektoroknak, mert viszonylag kevés a terminusok helyes korrigálása (zárójelben az egyes előfordulásokat helyesen javítók száma): *twin turbo* helyesen *ikerturbó* és nem *két turbó* (2), *bush* helyesen *csapágyperely* és nem *csapágy*, *exhaust manifold* helyesen *kipufogó-gyűjtőcső* vagy *kipufogócsonk* és nem *szívócsonk* (4). Viszonylag sok lektor javította a *technika* és a *technológia* visszatérő tévesztését (2, 5, illetve 7), de ez a témakör külön kutatást érdemelne, hiszen a két terminus használata sem egységes [ezzel kapcsolatban lásd Prohászka János gépészmérnök cikkét a *Magyar Tudományban* (1999)].

Érdekes megfigyelni a fordításban angolul szereplő terminusok kezelését. Függetlenül attól, hogy a lektori megoldás helyes-e – hiszen, ahogy említettem ez alaposabb utánajarást igényelt volna –, a *Pedestrian Detection with full auto brake* fordítására például az alábbi stratégiákkal találkozunk [lásd többek között a (22) példát]: a terminus angol és magyar változatának közös feltüntetése (átlagosan 2 fő¹⁰⁶), csak a magyar fordítás megadása (átlagosan 9 fő), az angol változat meghagyása (átlagosan 3 fő).

A *Dynamic Stability and Traction Control (DSTC)* terminus esetében [(7) példa] a következő a stratégiák megoszlása: a magyar változat mellett zárójelben a teljes angol terminus (4 fő), a magyar fordítás mellett zárójelben az angol rövidítés (4 fő), az eredeti angol forma megőrzése (5 fő, ebből kettő egyáltalán nem javította a szegmenst).

A többség tehát mindkét példában lefordította a terminust, de az egyes megoldások alkalmazása nem minden lektor esetében konzisztens: a (7) példában az L3, L4, L9, L11 és

¹⁰⁶ Mivel a terminus többször is előfordult a szövegben, itt az átlagértékeket adom meg.

L12 számú lektor őrizte meg az angol terminust fordítás nélkül, a (22) példában pedig csupán hárman (L4, L9, L12) követték ezt a stratégiát.

Az első szuperlektor értékelő megjegyzéséből („illett volna valamilyen megfeleltetést alkotni az angol kifejezésre”), az L11-es lektor holisztikus értékeléséből („A néhány elütéstől és nyelvtani hibától eltekintve egyedül néhány helyen érzékelhető [...] indokolatlan angolul hagyott megnevezés.”) és a fentiekből arra következtethetünk, hogy létezik egy íratlan szabály, amely szerint nem maradhat fordítás nélküli terminus a szövegben, de amíg ez nem ölt testet egy stílusútmutatóban, addig véleményem szerint nem szankcionálható.

Preferenciális javítások

A preferenciális javítások statisztikai dimenziójával külön pontban foglalkozom [(1D) hipotézis], itt csak két érdekes jelenségre szeretnék utalni. Az egyik az *ami/amely* problematikája, amelyben a szuperlektorok sem értenek egyet: az első szuperlektor preferenciálisnak ítélte ezeket a javításokat, míg a második szankcionálta. A cserét elvégző lektorok többsége kötelezőnek – és nem preferenciálisnak – érezte ezt a javítást; a hibát általában 1-es súlyosságúnak ítélték. Mi sem jelzi jobban a nyelvhasználók bizonytalanságát!

Szemünk előtt zajlik a grammatikai átrendeződés az egyes névmások között, amelynek fő irányai a következők:

amely → *ami*

amely, ami → *aki*

Már több évtizede tart a köznyelvből az *amely* kiszorulása. Először a beszédben váltotta fel az *ami*, de újabban már az írott szövegben is egyre kevesebb *amellyel* találkozunk. Pedig választékosabb, igényesebb a beszédünk, ha megtartjuk benne az *amely-ami* kettősségét. (Balázs 2002: 216)

Az *amely* a főmondatban „főnévvel megnevezett tárgyra vagy gyűjtőnévre” (Balázs 2002: 216), az *ami* pedig „a főmondatban főnévvel meg nem nevezett dologra vonatkozik” (Balázs 2002: 216).

A lektorok javításaiból (átlagosan 5,7 csere, 44%) az derül ki, hogy általában szeretik kijavítani az *amit amelyre*, de a módosítás erősen mondatfüggő: legfeljebb kilencen [72. szegmens, (21) példa] és legalább ketten [88. és 193. szegmens, (28) és (29) példa] végezték el a cserét ott, ahol lehetett. E kérdéskör külön elemzést érdemelne, de ez meghaladja e disszertáció kereteit.

Az L11-es lektor következetesen az archaikusabb *mely* rövid formára cserélte az *amit*, de e forma – átírási javítások esetében – másoknál (például L6 a 102. szegmensben) is megjelenik. Mivel Balázs Géza (2002: 216f) – az egyik szuperlektorral ellentétben (Sz1), aki

hibának tekinti a *mely* használatát az *amely* helyett – elfogadhatónak (bár archaikusnak) tartja ezt a megoldást, az L11-es lektor javításait is beleszámítottam az átlagba.

(28) *Forrásnyelvi szöveg* (88. szegmens)

At the same time, Gango Cars' engine specialists have succeeded in cutting fuel consumption by about 10 percent to 10.2 l/100 km (EU Combined, preliminary figure).

(28a) *Fordítás*

Emellett a Gango Cars mérnökei csaknem 10%-kal tudták csökkenteni a fogyasztást, **ami** így 10,2 l/100 km (EU-szabvány, előzetes adatok).

(29) *Forrásnyelvi szöveg* (193. szegmens)

The Gango M80 is one of the first car models in the world to use Audyssey Laboratories MultEQ technology, the standard for room equalization in the home and professional theatre markets.

(29a) *Fordítás*

A Gango M80 a világ egyik első autója, **ami** az Audyssey Laboratories MultEQ technológiáját használja, **ami** már az otthoni és professzionális hangrendszerek piacán is bizonyított.

A tendenciák szempontjából érdekes az is, hogy vannak olyan, egyértelműen preferenciális javítások, amelyeket viszonylag sokan elvégeztek. Ilyen például a *hála/köszönhetően* (legfeljebb 6 javítás), a *vezető/sofőr* (legfeljebb 3 javítás) vagy az idéző ígék visszatérő cseréje (legfeljebb 4 javítás).

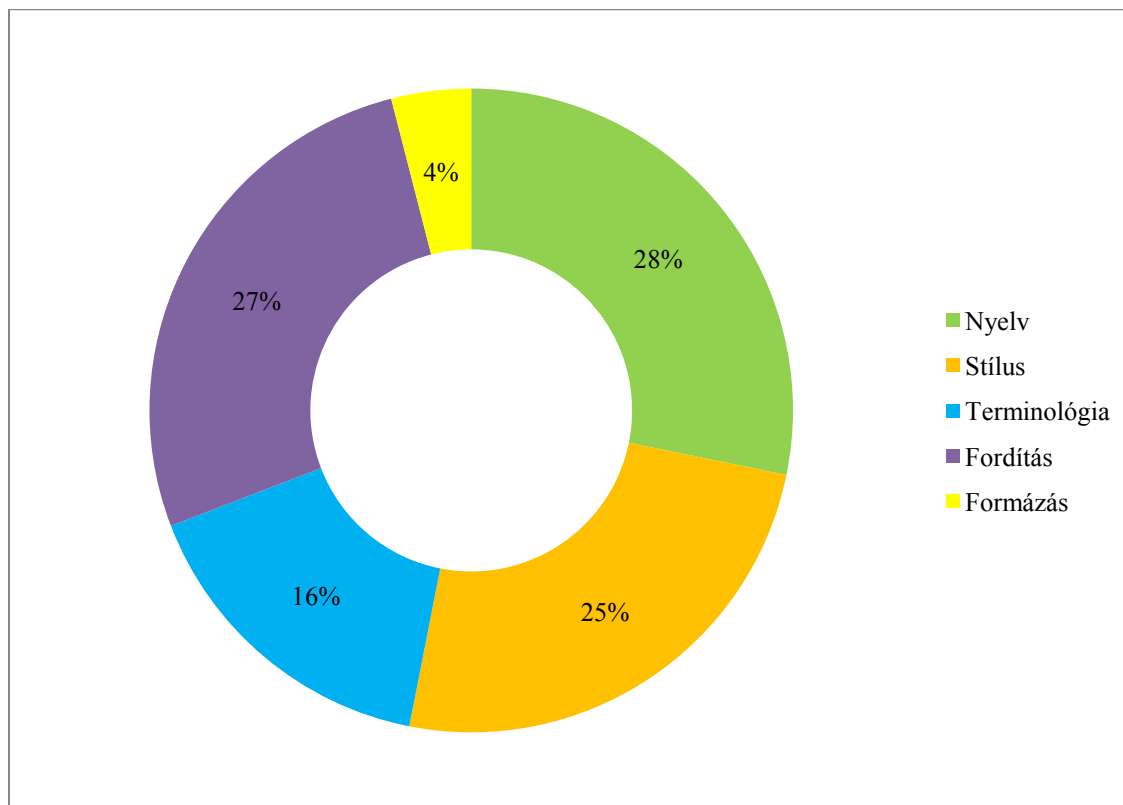
Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy az (1B) hipotézis részben igazolást nyert, mert vannak hibák, amelyeket a lektorok nagy része korrigál [egyetértének abban, hogy az adott megoldás hibás, vö. Gouadec (1989: 41)], de a javítás módja általában eltérő. A minta alapján azonban az is megállapítható, hogy a legkézenfekvőbb és legfeltűnőbb hibákról (például elütések, helyesírási hibák) sem állíthatjuk, hogy mindig, minden lektor javítani fogja őket. Ennek számos oka lehet, mint például a motiváció vagy az idő hiánya, a fáradtság, a felületes olvasás vagy akár a célszöveg gyenge minősége.

Hibák kategorizálása – (1C) hipotézis

Az (1C) hipotézis szerint a javított anomáliák nagy része nyelvi hiba. A lektorok által megadott hibatípusok eloszlását a 11. ábra szemlélteti. A teljes mintán közel azonos a nyelvi

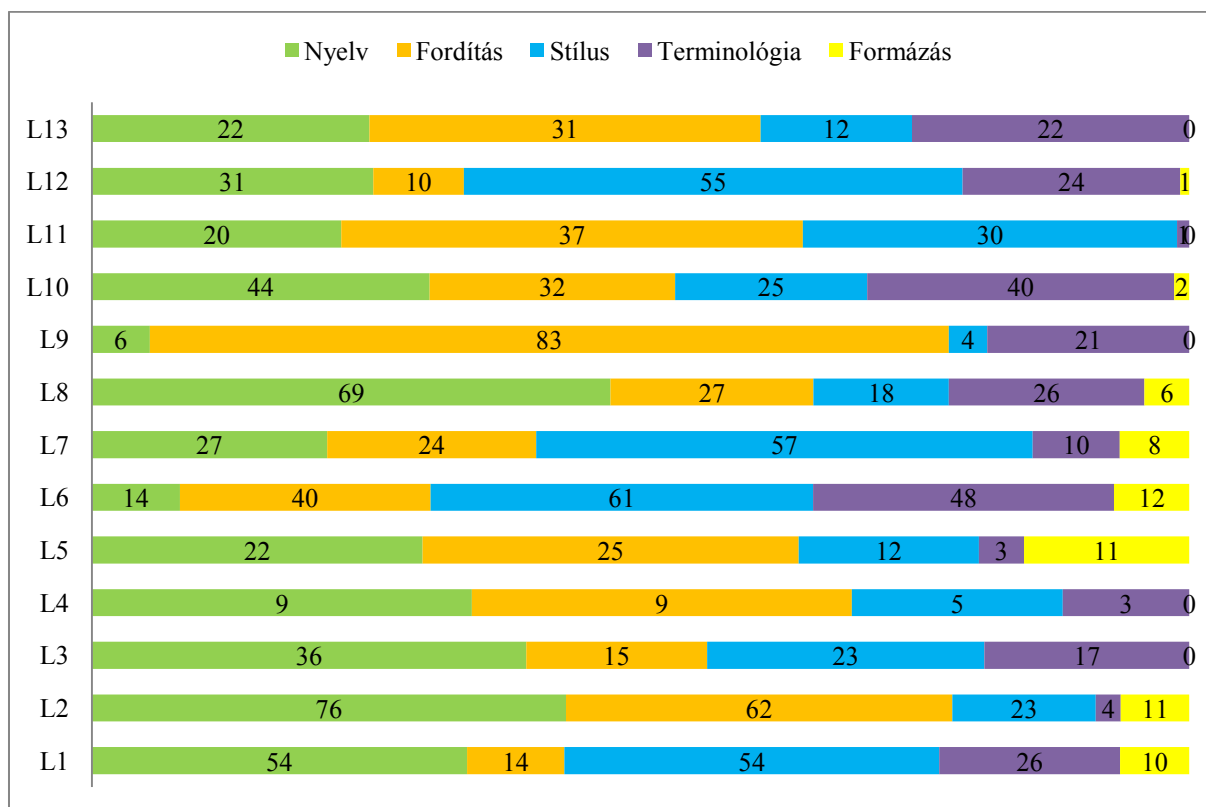
(28%), a fordítási (27%) és a stilisztikai (25%) hibák aránya, majd ezt követik a terminológiai (16%) és a formázási hibák (4%).

11. ábra: Hibatípusok eloszlása a teljes mintán

A lektorok átlagosan 33 nyelvi, 31 fordítási, 29 stilisztikai, 19 terminológiai és 5 formázási hibát jelöltek. A teljes mintát tekintve igazolást nyert az (1C) hipotézis, mert a nyelvi hibák száma – bár nem jelentősen –, de meghaladja a többi hibáét. Az egyes lektorok munkáját tekintve (lásd a 12. ábrát) azonban nem mindenkire igaz ez a megállapítás: a tizenháromból csupán négyenél dominálnak a nyelvi hibák, további négyenél a fordítási hibák vannak az első helyen, háromnál pedig a stilisztikaiak.

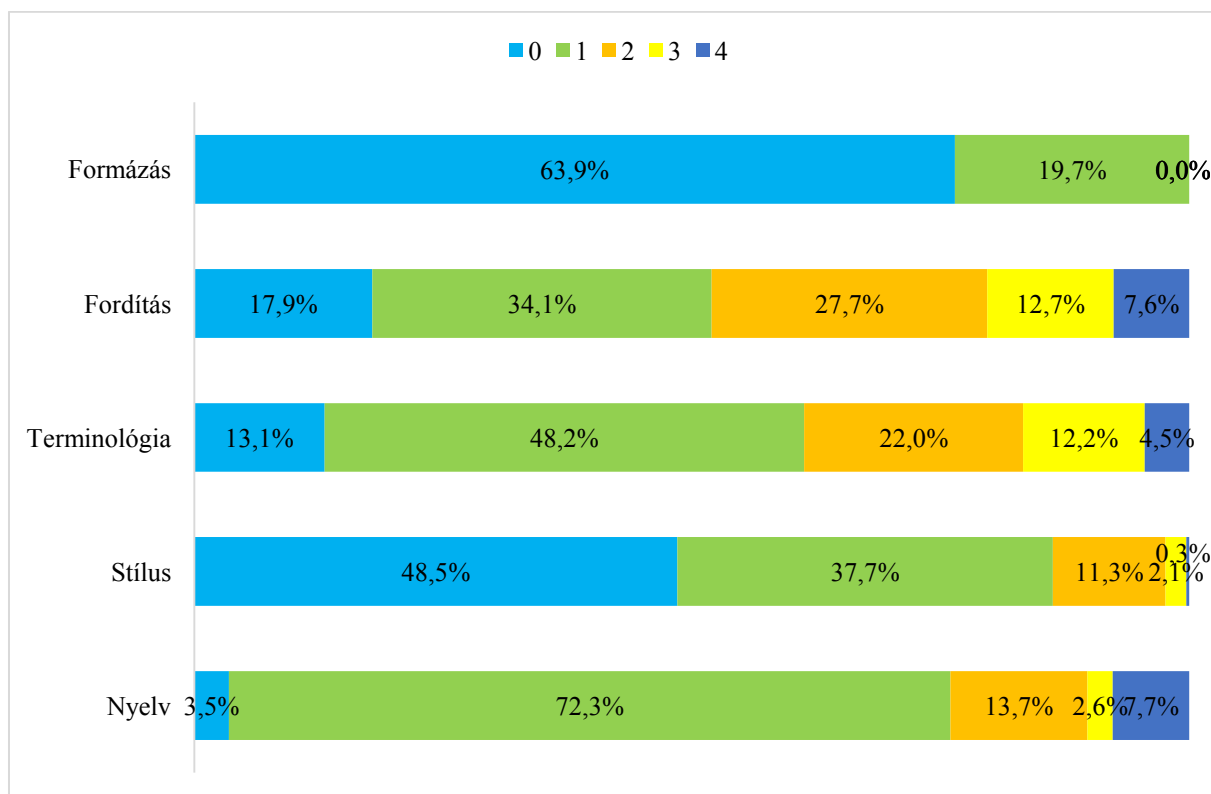
12. ábra: Az egyes hibatípusok aránya lektoronként

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a teljes mintán igazolható az (1C) hipotézis gyakoriságra vonatkozó része – azaz valóban kicsit magasabb a nyelvi hibák aránya –, de ez a tendencia az egyes lektorokra lebontva nem mutatható ki. Az azonban biztos, hogy a javított hibák nagy része nyelvi, fordítási vagy stilisztikai, bár ez valószínűleg a lehetőségek számával is magyarázható, hiszen arányaiban sokkal kevesebb a terminológiai és a formázási probléma a szövegben.

Ami a hipotézis második, a hibák súlyosságára vonatkozó részét illeti, a 13. ábrából kiderül, hogy a legtöbb kritikus (4 súlyossági pontos) hiba a nyelv kategóriában fordult elő, de csupán egy tized százalék különbséggel követi a fordítás, majd bő három százalékkal a terminológia. A preferenciális javításokat tekintve egyértelműen a formázás vezet, hiszen itt általában a /// jelzés törléséről volt szó, amit nyilvánvalóan nem ítélték különösen súlyos hibának a lektorok. A formázási hibák esetében a százalékok összege azért nem száz, mert tíz olyan formázási hiba is volt, amelyhez a lektorok nem rendeltek súlyossági szintet, ez 16,40%-ot jelent. Szintén jelentős számú preferenciális javítás fordul elő a stilisztikai hibák esetében.

13. ábra: Súlyossági pontszámok hibatípusonként

A fentiek alapján az egyes hibatípusokra leginkább jellemző súlyossági szintek az alábbiak szerint alakulnak: a formázás és a stílus kategóriája dominánsan preferenciális, a terminológia, a fordítás és a nyelv pedig kis hibákat tartalmaz. Ki kell azonban emelni, hogy jelentős számú kritikus hiba is csak ebben a három kategóriában fordul elő.

Az súlyossági szintek átlaga alapján hipotézisünk igazolást nyert, mert a fordítási (1,58) és a terminológiai (1,47) hibák átlagos súlyossági pontszáma megelőzi a nyelvi (1,38), a stilisztikai (0,68) és a formázási (0,24) hibáét.

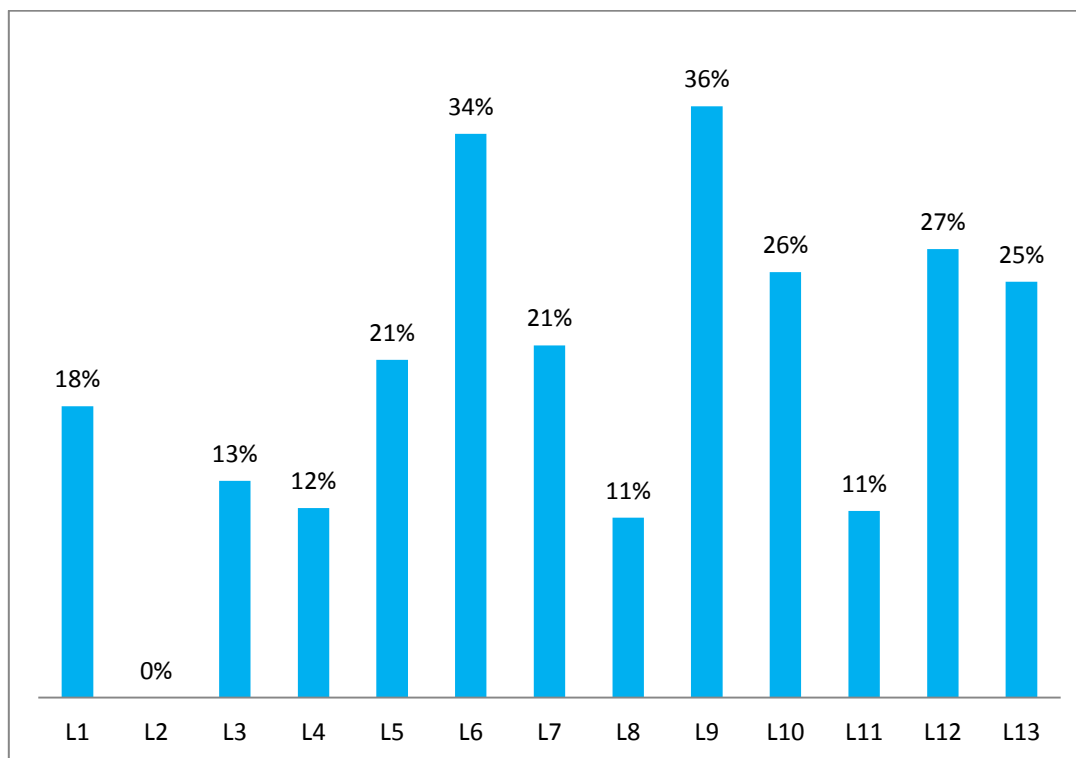
A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a hibák számát tekintve a nyelvi hibák vezetnek, de a súlyossági pontszám a fordítási és a terminológiai hibák esetében a legmagasabb. Ezzel igazolást nyert az (1C) hipotézis. Meg kell azonban jegyeznem, hogy az eltérések egyik esetben sem markánsak: a hibaszámot tekintve nem tapasztalható jelentős különbség a nyelv, a fordítás és a stílus között, a súlyossági szint pedig a fordítás, a terminológia és a nyelv esetében közel azonos. Valószínűsíthető, hogy nagyobb mintán jobban kirajzolódának a különbségek.

Preferenciális javítások – (1D) hipotézis

Ahogy a lektorbetegségről szóló fejezetben (2.8.2.) láttuk, a lektorok hajlamosak a szükségesnél több, olykor kizárólag személyes preferencián alapuló javítást végezni. Néhány

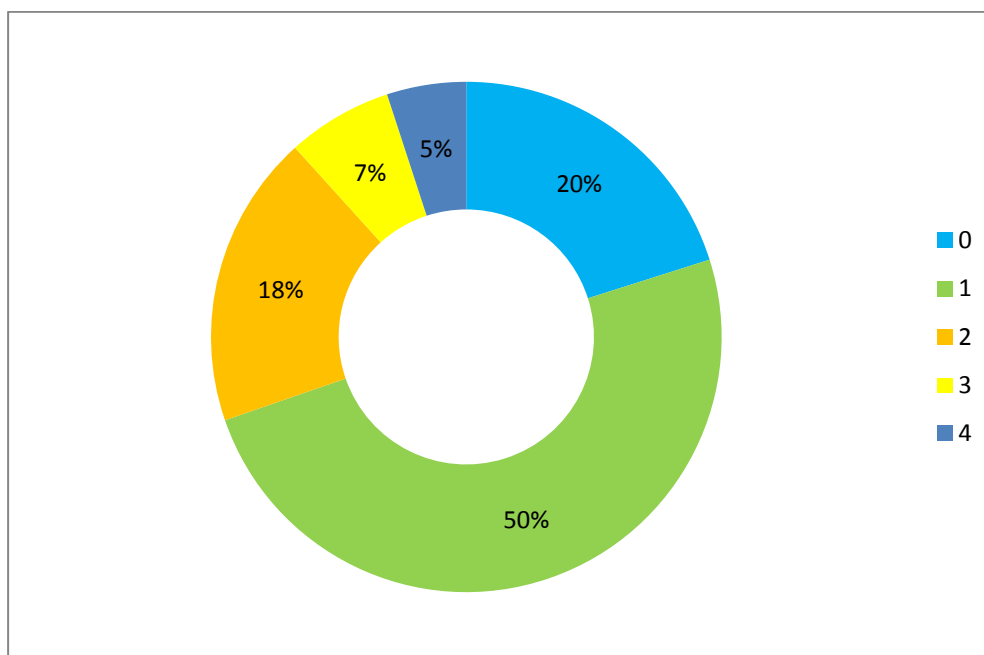
preferenciális javítást már elemeztem az (1B) hipotézis kapcsán (lásd a 6.3.1. alfejezetet), itt inkább a statisztikai eloszlásra fókuszálok. A javításkorpuszban lektoronként igen eltérő a preferenciális javítások száma; nullától egészen hatvanig terjed. A 14. ábrán a preferenciális javítások százalékaránya látható, az adott lektor összes javításaihoz képest.

14. ábra: Preferenciális javítások százalékaránya lektoronként

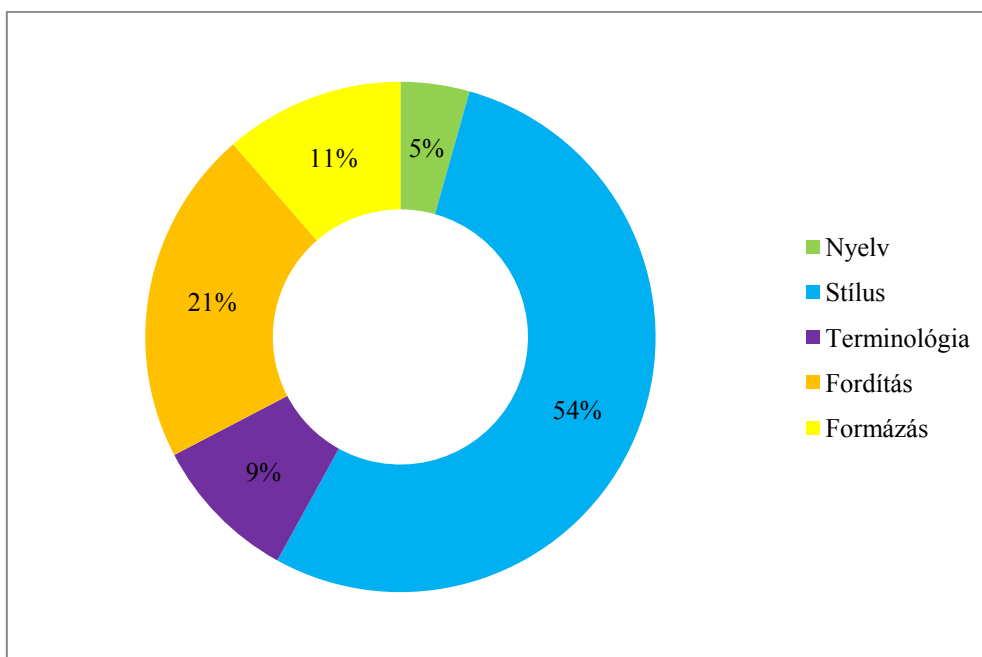
Megfigyelhető, hogy átlagosan a lektori módosítások 20%-a preferenciális, ami véleményem szerint igen jelentős arány, és ismételten igazolja a lektorbetegség meglétét. Hozzá kell tennünk, hogy ezek azok a javítások, amelyeket maguk a lektorok preferenciálisnak éreznek, így előfordulhat, hogy a valós arány ennél magasabb. A teljes mintára vetítve szintén 20%-os a preferenciális javítások aránya, ezzel második helyen állnak a kis hibák (1 súlyossági pont) után, amelyek aránya 50% (lásd a 15. ábrát).

15. ábra: Súlyossági pontszámok eloszlása a teljes mintán

Ami a *hibatípusonkénti* eloszlást illeti, az eredmény (lásd a 16. ábrát) a teljes mintát tekintve egybeesik a pilotkutatásával (6. ábra): mindkét esetben messze a stilisztikai hibák szerepelnek legnagyobb arányban (54%, illetve 81%), de hasonló a terminológiai és a nyelvi hibák aránya is. A terminológiai hibák 9, illetve 6%-ot, a nyelvi hibák pedig 5, illetve 8%-ot tesznek ki. Mivel a fordítási hibákat a mikrokutatásban több alkategóriára osztottam, e kategória eredményei nem hasonlíthatók össze. A fő kutatásban a fordítási hibák második helyen szerepelnek, ami valószínűleg a lektorok eltérő hozzáállásával magyarázható: egyesek tolerálják a kisebb eltolódásokat, kihagyásokat, mások pedig teljes egyezést várnak el, ezért javítják a hiányosságokat és preferenciálisnak jelölik a hibát (ezzel kapcsolatban lásd Williams 2009).

16. ábra: A preferenciális javítások hibatípusonkénti eloszlása

Ha a preferenciális javítások arányát az egyes *hibakategóriákon belül* vizsgáljuk, az alábbi eredményre jutunk: a formázási hibák 64%-a, a stílári hibák 49%-a, a fordítási hibák 18%-a, a terminológiai hibák 13%-a és a nyelvi hibák csupán 3%-a preferenciális. A kategóriákat külön-külön vizsgálva tehát igazolást nyert az (1D) hipotézis, mivel a formázási és a stílári hibák esetében a legvalószínűbb a preferenciális javítások megjelenése.

A nagy mintán végzett kutatásban új oszlopként szerepelt a „Mégse” oszlop (lásd 6.2.2.), amely a visszavont módosítások jelölésére szolgált. Ebbe az oszlopba csupán három lektor tett X-et az alábbiak szerint: L2: 8 db, L5: 5 db, L11: 1 db. Különösen érdekes a második lektor eredménye, hiszen ő az, aki egyetlen preferenciális javítást sem végzett. Bár van átfedés a két kutatás résztvevői között, ez a lektor nem azonos a mikrokutatásban preferenciális javítás nélkül dolgozó lektorral. A „Mégse” oszlop tanúsága szerint ez a lektor érzékeli a lektorbetegséget és tudatosan tesz ellene, folyamatosan mérlegeli az egyes javítások indokoltságát.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a lektorok nagy része végez preferenciális javításokat; ezek általában a módosítások 20%-át teszik ki – mind személyenként, mind a teljes mintát tekintve – és legnagyobb arányban a stílust és a fordítást érintik. Az eredmények tehát igazolták a lektorbetegség meglétét. Ami a preferenciális javítások gyakoriságát illeti, az egyes hibakategóriákat külön-külön elemezve elmondható, hogy valóban a stílus és a formázás területén a legvalószínűbb, hogy preferenciális javítást végeznek a lektorok. Az

egész mintát tekintve azonban a stílus mellett nem a formázás, hanem a fordítás a legnagyobb arányban preferenciálisnak jelölt kategória.

6.3.2. A lektori értékelés

A (2A) kérdés az analitikus és a holisztikus értékelés összefüggéseit vizsgálja. Az egyes hibákhoz rendelt súlyossági pontok – mintegy szankcióként – jelzik a hiba komolyságát, ezért valószínűsíthető, hogy a magasabb pontszámú eredmény rosszabb globális értékelést jelent. A lektorok által adott súlyossági pontszámot és a holisztikus értékelés kódját a 12. táblázat tartalmazza. A szöveges értékelések (lásd függelék, 12.6.) kódolásakor három kategóriát használtam: negatív (-), semleges (0) és pozitív (+). Ehhez ismét a korábban (5.3.3.) említett fordításoktató kollégák segítségét kértem. A 12. táblázat „összesen” sora a többségi véleményt tartalmazza, az alatta lévő sorokban pedig az egyes kollégák kódolása látható. Az L9-es lektor nem adott értékelést, ezért őt nem vettem figyelembe az értékelésnél.

12. táblázat: Súlyossági pontszám és holisztikus értékelés lektoronként

Lektor		L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12	L13
Súlyossági pontszám		157	281	117	30	80	171	223	162	145	123	219	98	113
Holisztikus értékelés	összesítés	-	0	-	+	+	-	0	+	n. a.	0	+	-	0
	1. kódoló	-	0	-	+	+	-	0	0	n. a.	0	+	0	0
	2. kódoló	-	0	-	+	+	-	+	+	n. a.	+	+	-	0
	3. kódoló	-	0	-	+	+	-	0	+	n. a.	0	+	-	0

A 12. táblázat statisztikai elemzése során az állapítható meg, hogy a negatívan ítéző lektorok átlagosan 136 súlyossági pontot adtak a fordításra, a semleges minősítés átlaga 185 pont, a pozitív pedig 123, azaz – a pilot kutatással ellentétben (5.3.3.) – nincs egyértelmű összefüggés az analitikus és a holisztikus értékelés között. Ha azonban csupán a két végletet nézzük, ismét megjelenik a korábban is mért különbség: a pilot kutatásban átlagosan 10, itt pedig 13 pont eltérés van a pozitív és a negatív értékelés között.

Az adatok alapján nem rendelhető egyértelmű súlyossági ponthatár az egyes értékelésekhez. A negatív értékelés intervalluma 98–171 súlyossági pont, a semlegesé 113–281 és a pozitív 30–219. 80 súlyossági pont alatt biztosan pozitív az értékelés, de 98 pont felett már teljes átfedés van a kategóriák között, ugyanis 200 feletti pontszámmal született pozitív és semleges értékelés is, míg a negatívak közül egyetlen sem érte el ezt a határt. Az értékelés és a pontozás közti diszkrepancia oka véleményem szerint a hibák eltérő súlyozásában és a lektorálás mikéntjében keresendő, hiszen ha egy lektor alaposan és sokat (apróbb hibákat is) javít, akkor a „sok kicsi sokra megy” elv alapján a kis és a közepes hibákból is magas pontszám adódhat össze, míg a keveset (esetleg csak a nagyon súlyos hibákat) javítók alacsonyabb pontszámot adnak a fordításra, ami azonban korántsem jelenti azt, hogy pozitív véleménnyel is vannak róla.

A fentiek alapján is igazolást nyert az a gyakran hangoztatott kritika, hogy a személyes impresszió és a fentihez hasonló kvantitatív értékelés eredménye nem mindig egyezik. Ez Schiaffino és Zearo (2006) szerint a kvantitatív minőségértékelő eszközök hiányosságával magyarázható, mert ezek csupán hibaszámot néznek, de nem veszik figyelembe, hogy a fordítás valóban megfelel-e az adott célnak, elfogadható-e a befogadó számára. Természetesen a lektori hozzáállás különbségeit sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen vannak megengedő és maximalista lektorok; de ez a szempont nem szerepelt a kiválasztási kritériumok között.

A fentiek alapján a (2A) hipotézis részben igazolást nyert, hiszen a negatív értékeléshez az átlagot tekintve 13 ponttal magasabb súlyossági pontszám társul, de az intervallumokat tekintve ez egyáltalán nem igazolható.

A LISA QA modell alapján készült minőségbiztosítási rendszerek valóban növelik ugyan az objektivitást és számszerűsíthetővé teszik a minőséget, de komoly hiányosságuk, hogy csak a hibákra fókuszálnak és nem veszik figyelembe a extratextuális szempontokat (funkcionalitás, határidő betartása stb.). Éppen ezért előfordulhat, hogy – ahogy a fenti adatokból is látszik – a globális impresszió nem egyezik a kvantitatív értékekkel.

6.3.3. A superlektori értékelés

A javítások értékelése – (3A) hipotézis

A (3A) hipotézis értelmében azt feltételezem, hogy mivel a fordítás közepes minőségű, az eredmény sem lesz tökéletes, azaz maradnak hibák a szövegben.

Közhelynek számít, hogy a lektorok nemcsak javítanak, hanem módosításaikkal olykor rontanak is a szövegen (például Bowker 2000a, Schiaffino és Zearo 2006, Robert 2012). Robert (2012) ezt nevezi aluljavításnak, illetve felüljavításnak (lásd a 2.7. alfejezetet).

A 6.3.1. alfejezetben láttuk, hogy a lektorok sokszor elmulasztották a kötelező javításokat, ezeken a helyeken tehát biztosan maradt hiba a szövegben. De vajon kerültek bele újabbak is? A válasz sajnos igen.

Az alábbiakban a szuperlektorok értékelésére támaszkodva néhány példát említek a lektorált célnyelvi változatban található új hibákról. Egy részük, például az elütések, performanciahiba, de vannak kompetenciahibák is, például a hibás terminushasználat vagy a félrefordítás (lásd Heltai 2005a).

A legbosszantóbb, amikor figyelmetlenségből elütés kerül a szövegbe, mint például: **félkezéssel* [79. szegmens, (22) példa, L8], **satbilitás* [45. szegmens, (7) példa, L13], **M80-hpz képest* [64. szegmens, (30) példa, L13], **avdonatúj* [69. szegmens, (31) példa, L9].

(30) *Forrásnyelvi szöveg* (64. szegmens)

The rear seat splits 40/60 and the boot opening has been made 107 mm wider than in the previous-generation M80.

(30a) *Fordítás*

///A hátsó ülések közti tér 40, illetve 60, a csomagtartó 107 mm-el szélesebb, mint az előző generációs M80-ban.

(30b) *Lektorált változat* (L13)

A hátsó ülések közti tér 40, illetve 60, a csomagtartó 107 mm-el szélesebb, ~~mint~~ az előző generációs M80-hpz képest ~~ban~~.

(31) *Forrásnyelvi szöveg* (69. szegmens)

The technological aspect includes all those smart solutions that contribute to a driving experience unlike that of any other Gango [...] says Thomas Altbogr, Project Director for the all-new M80.

(31a) *Fordítás*

A technikába minden, Gangóban tapasztalható eddigi legjobb vezetési élményt elősegítő intelligens megoldás beleértendő [...] - mondta Thomas Altbogr, az új M80 tervezésének projektigazgatója.

(31b) *Lektorált változat (L9)*

A technológiába ~~technikába~~ minden, a Gangoban ~~Gangóban~~ tapasztalható eddigi legjobb vezetési élményt elősegítő intelligens megoldás beleértendő [...] - mondta Thomas Altbogr, a avdonatúj az-új M80 tervezésének projektigazgatója.

A szövegszerkesztők használatának következménye, hogy olykor túl sokat vagy túl keveset töröl a lektor a javítás során (ezzel kapcsolatban lásd Mossop 2001: 25). Az alábbiakban lássunk néhány példát erre a jelenségre (zárójelben a hibásan javító lektor sorszáma)!

(32) *Forrásnyelvi szöveg (203. szegmens)*

Now we are giving them an entirely new M80 that has a unique appeal to even the most discerning of buyers," says John Toodel.¹⁰⁷

(32a) *Fordítás*

Egy teljesen új M80-t készítettünk számukra, ami a legigényesebb vevők tetszését is el fogja nyerni” - bizakodik John Toodel.

(32b) *Lektorált változat (L6)*

~~gy~~Egy teljesen új M80 ~~típust-t~~ készítettünk számukra, amely ~~ami~~ a legigényesebb vevők tetszését is el fogja nyerni” – -bizakodik John Toodel.

(33) *Forrásnyelvi szöveg (5. szegmens)*

It is also without a doubt the most dynamic car model Gango has ever presented - and its Pedestrian Detection with full auto brake is a groundbreaking safety feature.

(33a) *Fordítás*

Kétségkívül ez a Gango eddigi legdinamikusabb modellje, ami a forradalmian új Pedestrian Detection with full auto brake biztonsági szolgáltatással is fel van szerelve.

(33b) *Lektorált változat (L13)*

Kétségkívül ez a Gango eddigi legdinamikusabb modellje, ami a forradalmian új, amelynek teljes körű fékvezérléssel rendelkező gyalogos felismerő rendszere ~~forradalmian új Pedestrian Detection with full auto brake~~ biztonsági szolgáltatás ~~szolgáltatással is fel van szerelve.~~

A (33b) példában szereplő megoldás gyakorlatilag érthetlenné teszi a mondatot, míg a (32b) példa hibája csupán zavaró esztétikai elem.

¹⁰⁷ A nyitó idézőjel egy korábbi szegmensben található.

A 69. szegmens forrásnyelvi és fordítói változata már szerepel a (31) példában, ezért itt csak az L10-es lektor változatát idézem a zavaró ismétlés miatt.

(34) *Lektorált változat* [69. szegmens, a (31) példa egyik lektori változata, L10]

A technológiába ~~technikába~~ minden, a Gangóban tapasztalható, a valaha tapasztalt ~~eddig~~ legjobb vezetési élményt elősegítő intelligens megoldás beleértendő [...] mondta Thomas Altbogr, az új M80 tervezési ~~tervezésének~~ projektigazgatója.

A lektorok által okozott nyelvi hibák nagy része központoszási hiba, de van hibás egyeztetés is, mint például az L13-as lektor változata a (21b) példában: **figyelmeztet a sofőrt és...*

Súlyosabb következménnyel járnak a terminológiai hibák, mint például a *benzin* és a *gázolaj* összetévesztése (*gasoline*) vagy a *chassis* [itt: *karosszéria*, lásd például a (11) és a (16) példában] hibás javítása *alvázra*, illetve *futóműre*. A *chassis* fordításában a szuperlektorok sem értettek egyet; egyikük (Sz1) helyesnek tartotta a *karosszériát*, másikuk (Sz2) pedig hibásnak ítélte.

A lektori kompetencia hiányosságára utalnak azok a változtatások, amelyek a forrásszöveg felületes és hibás értelmezéséből fakadnak. Ilyenek például az alábbiak [a 20. szegmens ugyan már szerepel a (19) példában, de az egyszerűség kedvéért itt is megismétlem]:

(35) *Forrásnyelvi szöveg* [20. szegmens, lásd a (19) példát is]

The C-pillar of the all-new M80 stretches sensually all the way to the tail lamps - and the slim coupe-like roof line is accompanied by a new contour on the shoulders **on either side of the lower body**, creating a gentle yet powerful double wave from the headlamps at the front to the tail lamps at the rear.

A kiemelt részt összesen öt lektor javította hibásan, mint például: *a karosszéria alsó részének mindkét oldalán* (L1) vagy *a karosszéria mindkét alsó oldalán* (L13). A lektorok 38%-ánál jelentkező tévedés forrása valószínűleg az, hogy nem tekintették át a teljes mondatot és nem figyeltek fel arra, hogy alapvetően az autó vállvonaláról van szó a szövegben.

Íme egy példa a fordítói változat elrontására:

(36) *Forrásnyelvi szöveg* [72. szegmens, lásd a (21) példát is]

“We are truly proud of our success in **making our technology so reliable** that we can offer a complete system that can avoid a collision with a pedestrian by detecting, alerting and applying full braking.

(36a) *Fordítás*

„Büszkék vagyunk arra, hogy **létrehoztuk ezt a megbízható, átfogó rendszert**, ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót.

(36b) *Lektori változat (L7)*

„Büszkék vagyunk arra, hogy egy létrehoztuk ezt a megbízható technológiának köszönhetően megalkottuk ezt az, átfogó rendszert, amely ami érzékeli a gyalogosokat, figyelmeztet rájuk, és szükség szerint lefékezi az autót, és így segít az ütközések elkerülésében.

A (36a) példában kiemelt részt a lektor hibásan az *egy megbízható technológiának köszönhetően megalkottuk* szerkezetre cserélte, ami félrevezető, hiszen a gyártó azzal büszkélkedik, hogy olyan technológiát alkotott, amely annyira megbízható, hogy segítségével elkerülhetők az ütközések.

Máskor a szuperlektorok értékelése alapján egész egyszerűen jobb volt a fordítói változat, mint a lektori. Lássunk erre is néhány példát (a példák alatt a szuperlektor véleményét idézem):

(37) *Forrásnyelvi szöveg* [193. szegmens, lásd a (29) példát is]

The Gango M80 is one of the first car models in the world to use Audyssey Laboratories MultEQ technology, the standard for room equalization in the home and professional theatre markets.

(37a) *Fordítás*

A Gango M80 a világ egyik első autója, ami az Audyssey Laboratories MultEQ technológiáját használja, ami már az otthoni és professzionális hangrendszerek piacán is bizonyított.

(37b) *Lektori változat (L13)*

A Gango M80 a világ egyik első autója, ami az Audyssey Laboratories MultEQ technológiáját használja, ami a room equalization (szoba kiegyenlítés) szabványának számít ~~már~~ az otthoni és professzionális hangrendszerek piacán ~~is bizonyított.~~

Sz1: „Ez kimondottan rossz lett.”

(38) *Forrásnyelvi szöveg* (15. szegmens)

But it is still an unmistakable representative of Scandinavian design at its best.

(38a) *Fordítás*

De továbbra is felismerhető benne a jellegzetes skandináv formanyelv.

(38b) *Lektorált változat (L3)*

Ugyanakkor De továbbra is felismerhető benne a legjobb jellegzetes skandináv formatervezés összetévesztetlen reprezentánsa formanyelv.

Sz2: „Az eredeti mondat helyes volt, új hibák: összetévesztetlen, helyesen összetéveszthetetlen; legjobb skandináv formatervezés, helyesen például: tipikus skandináv formatervezés; reprezentáns, javaslat: képviselő.”

Olykor a preferenciális, stiláris javítások is ártanak a szövegnek, mint például az 54. szegmens esetében:

(39) *Forrásnyelvi szöveg (54. szegmens)*

Exclusive quality inside

(39a) *Fordítás*

Exkluzív belső

(39b) *Lektorált változat (L11)*

Exkluzív minőség belül

Ezt a javítást mindkét szuperlektor stilisztikailag gyengébbnek ítélte, mint az eredetit, hiszen a lektori változat gyakorlatilag az eredeti tükörfordítása.

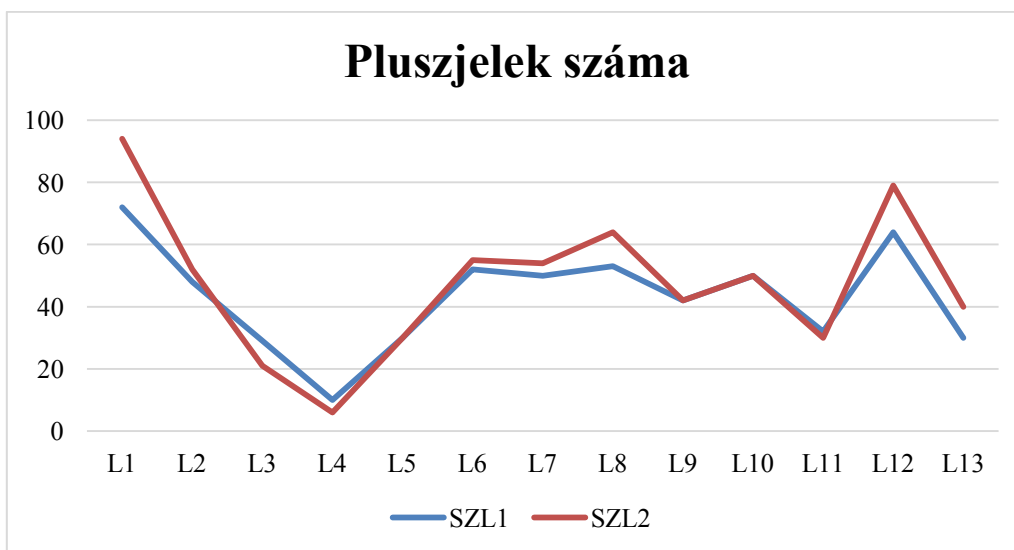
A fenti példák alapján egyértelműen megállapítható, hogy a lektorált változatban is maradtak hibák, sőt az sem ritka, hogy a lektor maga helyezte el őket a szövegben. Ezért különösen fontos előre tisztázni, hogy ki a felelős a végső változat minőségéért (lásd a 2.8.3. alfejezetet).

A lektorálás értékelése – (3B) hipotézis

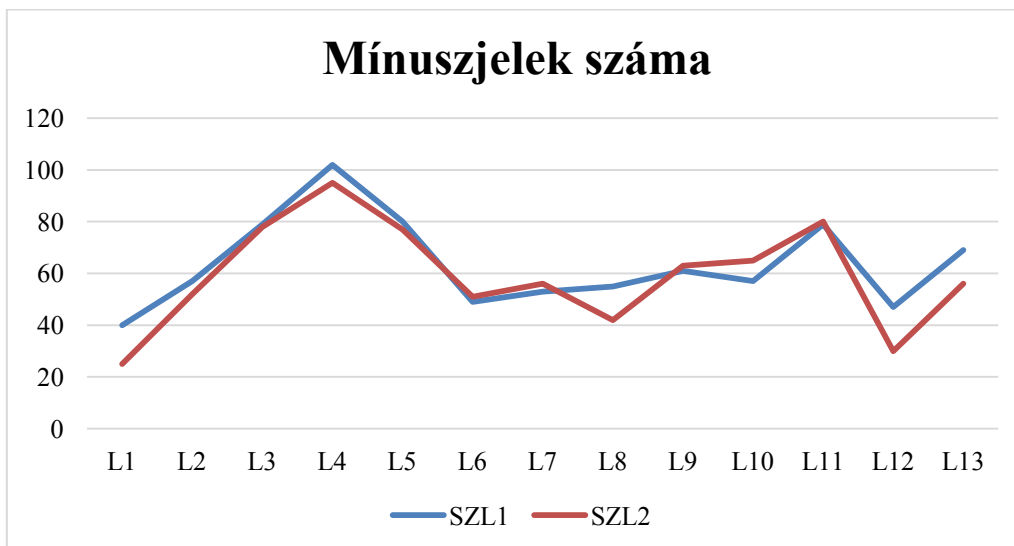
Az utolsó kutatási kérdésben a lektorálás hatékonyságára voltam kíváncsi, azaz arra, hogy a minőségbiztosításnak mennyire hatékony eszköze a lektorálás. Ennek megállapítására a szuperlektorok analitikus és holisztikus értékelését használtam.

Kezdjük az analitikus, szegmensenkénti értékeléssel! A szuperlektorok által használt négy jelölés (plusz, mínusz, felkiáltójel és nulla) közül csak az első hármat vettem figyelembe, hiszen a preferenciális módosítások se nem rontanak, se nem javítanak a szövegen. A 17., 18. és 19. ábra az egyes jelek eloszlását szemlélteti.

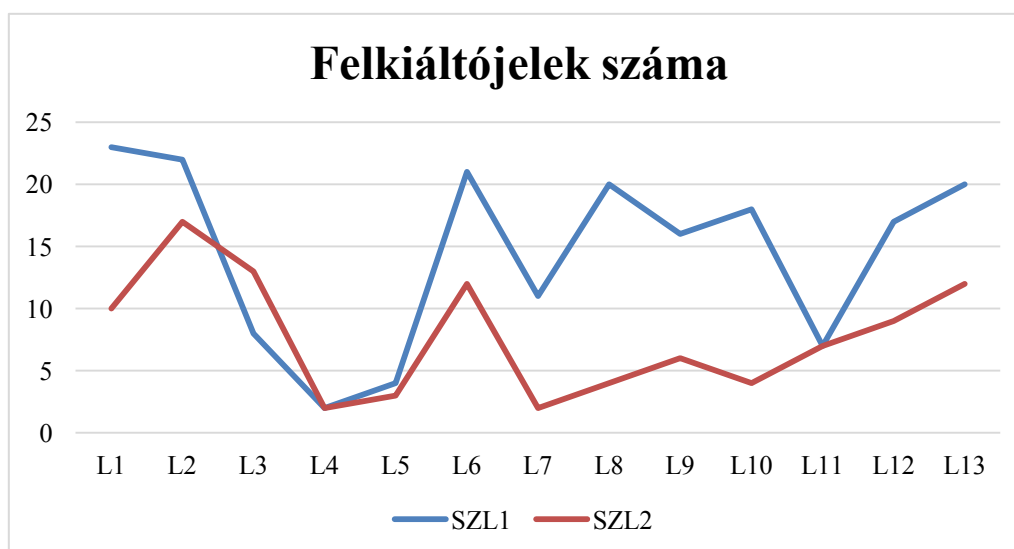
17. ábra: A superlektorok értékelése – a pluszjelek száma lektoronként

18. ábra: A superlektorok értékelése – a mínuszjelek száma lektoronként

19. ábra: A szuperlektorok értékelése – a felkiáltójelek száma lektoronként

Megállapíthatjuk, hogy mind a plusz-, mind a mínuszjelek terén szinte azonos a két szuperlektor értékítélete, de a felkiáltójelek esetében ez csak egyes lektorok esetében igaz. Ez valószínűleg azzal indokolható, hogy – amint fentebb is utaltam rá (például a *chassis* fordítása, illetve az *ami/amely* javítása) –, a két szuperlektor nem mindig követett azonos elveket.

Ami a holisztikus értékeléseket (lásd a 13. táblázatot) illeti, a harmadik lektor kivételével viszonylag hasonló minősítést adtak a szuperlektorok. Hat lektornál (46%) azonos kód szerepel, és ugyanennyinél „a szöveg minősége jelentősen nem változott” értékelést jelző 00 jelenik meg a két, szélső értékelést (jobb/rosszabb lett a szöveg) jelző kód valamelyikével, ami véleményem szerint nem tekinthető markáns különbségnek.

13. táblázat: A szuperlektorok analitikus és holisztikus értékelése lektoronként

Lektor	Szuperlektor	+	-	0	!	Holisztikus értékelés
L1	Sz1	72	40	7	23	++
	Sz2	94	25	4	10	++
L2	Sz1	48	57	8	22	0
	Sz2	52	52	6	17	0
L3	Sz1	29	79	6	8	++
	Sz2	21	78	7	13	--
L4	Sz1	10	102	1	2	--
	Sz2	6	95	0	2	--
L5	Sz1	30	80	3	4	++
	Sz2	30	77	1	3	0
L6	Sz1	52	49	8	21	0
	Sz2	55	51	8	12	0

Lektor	Szuperlektor	+	-	0	!	Holisztikus értékelés
L7	Sz1	50	53	9	11	++
	Sz2	54	56	5	2	++
L8	Sz1	53	55	5	20	++
	Sz2	64	42	9	4	0
L9	Sz1	42	61	3	16	++
	Sz2	42	63	4	6	++
L10	Sz1	50	57	6	18	++
	Sz2	50	65	6	4	0
L11	Sz1	32	79	4	7	++
	Sz2	30	80	3	7	0
L12	Sz1	64	47	8	17	++
	Sz2	79	30	9	9	0
L13	Sz1	30	69	2	20	--
	Sz2	40	56	9	12	0

Az egyes kódok száma és a holisztikus értékelés közti korrelációt vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy 29 és 30 pluszjel körül van a váltás a pozitív és a negatív értékelés között. A harmadik lektor (29 pluszjel) minősítésében fellelhető markáns különbség miatt ez a határvonal statisztikailag nem ennyire egyértelmű, de alapvetően minimum 30 pluszjel szükséges a semleges (00) vagy pozitív (++) szuperlektori értékeléshez.

Ami a mínuszok számát illeti, a semleges és a pozitív értékelésű lektorálásoknál közel azonos tartományban, 25 és 80 (++) , illetve 30 és 80 (00) között helyezkedik el, a negatív értékelésűeknél pedig 69 és 102 a két szélsőérték, itt tehát némi átfedés figyelhető meg.

A felkiáltójelek (legalább 2, legfeljebb 23) és a nullák (legfeljebb 9) száma mindhárom minősítés esetén közel azonos, amiből arra következtethetünk, hogy ez a két jelzés nem befolyásolja a holisztikus értékelést.

Összességében tehát a pluszok száma alapján jósolható meg leginkább a holisztikus értékelés. Hasonló következtetésre jut Künzli (2009) is, aki a lektorálások minőségének meghatározása során csupán az indokolt javítások számát vette figyelembe.

Ha összesítjük a szuperlektorok holisztikus értékelését úgy, hogy ütközés esetén a semleges (00) minősítést nem vesszük figyelembe, és a hármas lektort (++/--) a negatívák közé soroljuk, akkor az alábbi eredményre jutunk: nyolcan pozitív értékelést kaptak, ketten semlegest és hárman negatívát.

A fentiek alapján a többséget (62%) tekintve igazolható a (3B) hipotézis, azaz a lektorálás általában javít a szövegen, de egyes lektorok esetében minőségromlás figyelhető meg, ami véleményem szerint a lektori kompetencia, illetve az idő és a motiváció hiányával

magyarázható. A legrosszabb minősítést érdemlő négyes lektor egyébként kiugróan kevés, összesen 26 javítást végzett, ami egy közepes minőségű fordítás esetében semmiképpen nem adhat kielégítő eredményt.

7. A kutatás eredményei

Az 5. és a 6. fejezetben két kutatásban vizsgáltam a lektorálás javítási és minőségértékelő funkcióját hét kutatási kérdés mentén. Az alábbiakban hipotézisenként összefoglalom az eredményeket. A kutatási kérdések és a hipotézisek részletesebb változatát lásd a 4.5. alfejezetben, itt csak röviden utalok rájuk.

(1) Lektori javítások

Az első kérdéskör középpontjában a lektori javítások megjósolhatósága állt. Az (1A) hipotézis szerint a lektorok által végzett alpműveletek (beszúrás, törlés, áthelyezés) közül a beszúrás a leggyakoribb, majd ezt követi a törlés és végül az áthelyezés.

A javításkorpusz alapján a módosított Levenstejn algoritmus (Kis 2008, Varga 2011) segítségével az (1A) hipotézis csak részben igazolható: valóban a beszúrás a leggyakoribb művelet, de az áthelyezések száma kicsivel meghaladja a törlésekét. A korpusz alapján az is megállapítható, hogy a lektorok leggyakrabban az írásjeleket és a névelőket módosítják, ami nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy ezek a tokenek fordulnak elő legnagyobb arányban a korpuszban.

Az (1B) hipotézis a hibák javítására fókuszált: saját tapasztalatom és a szakirodalmi előzmények [például Gouadec (1989: 41)] alapján feltételeztem, hogy vannak olyan hibák, amelyeket (szinte) minden lektor javít, de eltérő módon.

A korpuszvizsgálat tanúsága szerint valóban vannak olyan hibák, amelyeket a lektorok nagy része kijavít, a hipotézis ezáltal részben igazolást nyert, de ezek száma nem teszi lehetővé általános tendencia megállapítását. Annál is inkább, mert számos nyilvánvaló megformálási hiba (például elütések, helyesírási hibák, rossz törlésből eredő felesleges szóismétlések) elkerülte a többség figyelmét. Nem lehetünk tehát biztosak abban, hogy minden lektor minden nyilvánvaló hibát korrigál.

Az egyértelmű (nyelvhelyességi, figyelmetlenségi és fordítási) hibák mellett vannak olyan preferenciálisnak tekinthető hibák is, amelyeket többen javítanak (*ami/amely*¹⁰⁸,

¹⁰⁸ Az *ami/amely* javítását jelen esetben azért tartom preferenciális hibának, mert nem *feltétlenül* szükséges, hiszen a köznyelvből fokozatosan szorul ki az *amely* (lásd Balázs 2002: 216). Ez ugyan „kevésbé igényes, kevésbé választékos” (Balázs 2002: 217), de a vizsgált szövegben véleményem szerint nem, illetve nem mindenhol zavaró. Azt gondolom továbbá, hogy egy marketing jellegű közleményben megengedhető a beszélt nyelvhez közelebb álló megfogalmazás, annak ellenére, hogy a nyelv gazdagsága miatt az igényes nyelvhasználónak figyelnie kellene az *ami* és az *amely* közti különbségre; és hosszabb élettartamú dokumentumok (például könyvek) esetében mindenképpen javítani kellene ezt a hibát.

hála/köszönhetően). Bizonyos mértékig tendenciának tekinthető az is, hogy a célnyelvi szövegben angolul szereplő terminusokra magyar fordítást javasolnak a lektorok.

A tipográfiai hibák (kötőjel cseréje gondolatjelre, dupla szóköz) javítása nem jellemző, ami valószínűleg az Excel formátumnak és a kutatás – minden igyekezetem ellenére – mesterséges jellegének tudható be. A lektorok tudták ugyanis, hogy a végleges szöveg csupán kutatási célokat szolgál majd és valójában nem kerül publikálásra, ezért nem foglalkoztak a tipográfiai csiszolgatással.

A javításkorpusz vizsgálata alapján azt mondhatjuk, hogy néhány lektor csupán a könnyen javítható, megformálási hibákat korrigálta, a mélyebb, nagyobb áttekintést igénylő tartalmi és egyeztetési hibák sokszor elkerülték a figyelmét. Mossop az alábbi lektorálási alapelvet fogalmazza meg a formai és a tartalmi szint közti váltás kapcsán: „Ne hagyd, hogy miközben a nyelvi formák folyamára figyelsz, elkerüljék figyelmedet a jelentésbeli hibák (félrefordítás, ellentmondás stb.) és fordítva.”¹⁰⁹ (Mossop 2001: 149, fordítás tőlem). Ideális esetben mindig kétszer kellene ellenőrizni a fordítást, egyszer a tartalomra, egyszer pedig a formára fókuszálva (lásd például Mossop 2001, Dudits 2005), de jelen felkérés esetében ezt semmiképpen nem várhattam el a lektoroktól. Valószínűleg ezért volt olyan magas az elmulasztott javítások száma. A későbbiekben mindenképpen érdemes lenne nagyobb mintán, valós (megfelelő honoráriummal járó) megbízásokon elvégezni ezt a kutatást, mert akkor realisabb képet kaphatnánk a javítási tendenciákról.

Az egyes (főleg fordítási) hibák esetében általában többféle javítási módot figyelhetünk meg; ezzel igazolást nyert a hipotézis második része is.

Az (1C) hipotézis a hibatípusokra és az egyes kategóriák jellemző súlyosságára vonatkozott. Azt feltételeztem, hogy a hibák legnagyobb része nyelvi hiba, de a súlyosságot tekintve a fordítási és a terminológiai hibák állnak az első helyen.

Az eltérések ugyan nem jelentősek, a javításkorpusz alapján mégis igazolható az (1C) hipotézis.

Az (1D) hipotézis a lektorbetegség (2.8.2) igazolására irányult. Az elemzés során megállapítottuk, hogy majdnem minden lektor végez preferenciális javítást, ami átlagosan a módosítások egyötödét teszi ki. Mind a mikrokutatásban, mind pedig a nagy mintás kísérletben volt egy-egy olyan résztvevő, aki egyetlen preferenciálisnak ítélt módosítást sem végzett. A preferenciális javítások aránya – az előzetes feltételezésnek megfelelően – a stílus

¹⁰⁹ Do not let your attention to the flow of linguistic forms prevent you from seeing errors in meaning [nonsense, contradiction etc (sic!)], and vice versa. Mossop (2001: 149)

és a formázás kategóriájában a legmagasabb, hiszen a stílus sokszor egyéni ízlés kérdése, a formázás pedig a jelen marketingszöveg esetében nem volt igazán mérvadó.

(2) Lektori értékelés

A második kérdéscsoport a 4. fejezet bevezetőjében javasolt empirikusan vizsgálható minőségdefinícióhoz kapcsolódik, amely értelmében egy fordítás akkor jó, ha legalább egy, megfelelő kompetenciával rendelkező személy jónak ítéli. Jelen esetben feltételeztem, hogy a tizenhárom gyakorlott lektor megfelelő hozzáértéssel rendelkezik.

A (2A) hipotézis értelmében a lektorok értékítélete a súlyossági pontszámban konkretizálódik, azaz minél magasabb a pontszám, annál negatívabb a lektorok véleménye. A két kutatás során összehasonlítottam a résztvevők analitikus (súlyossági pontszám) és holisztikus értékelését, és az eredmények alapján részben igazolást nyert a (2A) hipotézis: a pozitív értékelés átlagosan alacsonyabb, a negatív magasabb súlyossági pontszámmal párosul. A pontszámok átlaga közti eltérés mindkét kísérletben közel azonos: a mikrokutatásban 10, a nagymintás kutatásban pedig 13 pont. Az egyes értékelések és a hozzájuk társuló pontszám-intervallumok között azonban semmilyen összefüggés nem látható, ami véleményem szerint elsősorban a lektorok hozzáállásával (maximalista, minden apró hibát korrigáló vagy nagyvonalúan javító) és a súlyossági szintek eltérő értelmezésével magyarázható.

Az analitikus és a holisztikus értékelés közti diszkrepancia a LISA QA modell alapján készült minőségbiztosítási rendszerek sokszor említett hiányossága (lásd például Schiaffino és Zearo 2006), amit a súlyossági szintek projektenként történő, igen pontos meghatározásával lehetne orvosolni.

(3) Szuperlektori értékelés

A minőségbiztosítás kulcseleme a beszállítók által nyújtott szolgáltatás rendszeres ellenőrzése és értékelése. A harmadik kérdéskör a lektorok munkájának minőségét vizsgálta két szuperlektor bevonásával. A (3A) hipotézis értelmében a fordítás lektorált változata is tartalmaz hibákat, hiszen egy közepes minőségű fordítást lehetetlen teljesen tökéletesre javítani.

A javításkorpuszból vett példák alapján egyértelműen bebizonyosodott, hogy a végső változatban is vannak hibák, amelyeket részben javítatlanul hagytak a lektorok, részben pedig maguk okoztak.

A (3B) hipotézis szerint azt feltételezzük, hogy a lektorálás javított a fordítás minőségén. A szuperlektorok holisztikus értékelése alapján a lektorok 62%-ánál javult, 15%-

ánál nem változott és 23%-ánál romlott a szöveg minősége, ami igazolja a fenti hipotézist, de felhívja a figyelmet arra, hogy nem mindegy, kit választunk egy adott szöveg lektorálására.

A szuperlektorok analitikus és holisztikus értékelésének elemzése során az is kiderült, hogy a lektori munka megítélése szempontjából az indokolt javítások száma igazán releváns, a többi javítás nem befolyásolja a holisztikus értékelést.

A kutatás egyik fő kérdése az volt, hogy megjósolhatók-e a lektori javítások, mennyire lehet automatizálni a minőségbiztosításnak ezt a részét. Az elemzésből kiderül, hogy a jelenleg elérhető minőség-ellenőrző modulok nagy segítséget jelentenek a lektoroknak, hiszen ezek nélkül nem mindenki vette észre a fordításban szereplő helyesírási hibákat, elírásokat.

A már napjainkban is automatikusan javítható anomáliák mellett a kutatás alapján vannak további hibák, amelyek esetében érdemes lenne az automatizáláson gondolkodni; ilyenek például a különböző egyeztetések, vagy a helytelen törlés nyomán létrejött ismétlődések és hiányok. A Kockaert és Segers (2012) által ismertetett lektorálási memória nyomán érdemes lenne a megjósolható javítások sorát a lektor műveleteiből létrehozott adatbázis segítségével bővíteni, így a gyakori preferenciális javítások (például *hála/köszönhetően*) is automatizálhatóak lennének. Ha az így létrejött lektorálási memóriát csak meghatározott szakterületen vagy szövegtípusra használnánk, véleményem szerint viszonylag magas hatékonyságot lehetne elérni és a javítási idő is jelentősen csökkenne.

Kutatásom elméletibb célja a Kis (2008) nyomán javasolt minőségdefiníció tesztelése volt. Mivel a résztvevőket csupán lektori munkájuk mennyisége alapján – és nem egy előzetes teszt segítségével – szűrtem meg, nem tudtam, hogy pontosan milyen szakterületen és milyen minőségben szoktak dolgozni. A szuperlektorok értékeléséből egyértelműen látszik, hogy a lektorok hozzáértése meglehetősen egyenlőtlen volt. A minőségértékelés mindenképpen megbízhatóbb lett volna, ha az autópárhuzam és a marketingben egyaránt jártas, a forrásnyelven kiválóan ismerő és a célnyelvet anyanyelvként beszélő ideális lektor javította volna, ami jó esetben egy fordítóiroda gyakorlatában így is van. Jelen esetben azonban csak a könnyen elérhető alanyokra tudtam hagyatkozni.

A kutatás alapjául szolgáló fordítás holisztikus értékelése mindezek ellenére meglehetősen jól tükrözi a kezdeti, közepesnek ítélt minőséget, hiszen a negatívtól kezdve a semlegesen át a pozitívig minden megítélés pontosan ugyanolyan gyakran (négyyszer) fordul elő. Véleményem szerint a közepes minőség pontosan ezt jelenti: a fordítás tartalmaz ugyan hibákat, de alapvetően lektorálható, elfogadható minőségű (megengedő lektor esetén akár jónak, szigorú lektor esetében pedig gyengének is tekinthető). A fentiek alapján azt

mondhatjuk, hogy megfelelő kompetenciával (nyelvi és szakmai kompetencia, lektori attitűd stb.) rendelkező lektorok segítségével mérhető a minőség, de nem mindegy, hogy mi alapján választjuk ki az értékelőt. Ami pedig a súlyossági pontszámot illeti, a holisztikus és az analitikus értékelés közti szakadék áthidalására a súlyossági szintek pontos, projektenkénti meghatározását javaslom.

8. Összefoglalás és kitekintés

A fordítás összetett folyamat, amely számos perspektívából vizsgálható. Ugyanez a komplexitás jellemző a minőség kérdésre, amelyet a domináns szempont függvényében sokféleképpen definiálhatunk. Alapvetően a kommunikációs szituáció határozza meg, hogy az ekvivalencia, a funkcionalitás vagy a gazdaságosság az elsődleges szempont a minőség megítélésében.

Napjainkban egyre nő az objektivitás és a kvantitatív értékelés iránti igény. Mi sem illusztrálja ezt jobban, mint a széles körben elterjedt nyelvi minőségbiztosítási rendszerek, amelyek az esetek nagy százalékában a LISA minőségbiztosítási modelljén alapulnak. Kutatásomban a gyakorlatban alkalmazott minőségértékelő táblázatok (3.3) mintájára saját eszközt (lásd az 5.2. és a 6.2.2. alfejezetet) hoztam létre, amelyet egy előzetes, nyolc lektor részvételével végzett, mikrokutatás (5. fejezet) keretében teszteltem, majd az eredmények tükrében módosítottam. Az előkészítő kutatást egy második, tizenhárom gyakorló lektor bevonásával folytatott kísérlet követte (6. fejezet), amelyben a kétnyelvű lektorálást mint a minőségbiztosítási folyamat kulcsmomentumát vizsgáltam.

A lektorálás általában elsődlegesen a termék (fordítás) minőségének azonnali javítására irányul, de olykor a beszállító (fordító) munkájának értékelésére is szolgál. Kutatásomban a javítási (6.3.1.) és az értékelési (6.3.2.) funkció mellett a lektorok munkájának a minőségét, a lektorálási lépés hatékonyságát is vizsgáltam (6.3.3.). E hármas kérdéskör (javítás, fordításértékelés, lektorálás értékelése) középpontjában a lektorálási folyamat automatizálásának lehetősége és egy empirikusan vizsgálható minőségdefiníció tesztelése állt.

Kutatásom hét hipotézis köré épült. Az első kérdéskör négy hipotézise a lektori munka tendenciáit vizsgálta. A műveletek tekintetében [(1A) hipotézis] az eredmények azt mutatták, hogy a leggyakrabban végzett lektori művelet a beszúrás, ezt követi az áthelyezés, majd a törlés, közel azonos számban. A kutatás elvégzése előtt Horváth (2011) megállapítása alapján azt feltételeztem, hogy a szószintű műveletek – azaz a beszúrás és a törlés – gyakoribbak lesznek, mint az áthelyezés, hiszen ezek elvégzése kevesebb ráfordítást kíván a lektortól. Saját eredményeim csak részben igazolták e feltételezést, hiszen valóban a beszúrák száma a legmagasabb, de az áthelyezéseké mégis kicsivel megelőzi a törlésekét. Mivel az utóbbi két művelet közti eltérés nem jelentős, érdemes lenne más szövegtípuson és több lektor

bevonásával elvégezni a kutatást, hogy egyértelműen igazolni vagy cáfolni lehessen a fenti hipotézist.

Az (1B) és az (1C) hipotézis a hibákra összpontosít. A hibák javítását illetően (1B) megállapíthatjuk, hogy számítógépes segítség (például beépített helyesírás-ellenőrzés) nélkül a feltűnő elütéseket és helyesírási hibákat sem veszi észre minden lektor, mindemellett vannak olyan módosítások is, amelyeket a lektorok nagy része elvégez. Ilyenek például az egyeztetési (pl. **módosításai és finomhangolásainak hála, *Mi azon kevés gyártó egyikei vagyunk*) és a figyelmetlenségből eredő hibák (pl. **a karcsú, kupékra jellemzően karcsú*), de vannak olyan preferenciális javítások is, amelyet több lektor elvégez (pl. *hála/köszönhetően* vagy *vezető/sofőr* cseréje).

Szintén sokan javítják a fordítási kihagyásokat (pl. nem fordított tagmondatokat, szavakat), de a sokszor komoly következménnyel járó félrefordítások (pl. *1750-es fordulatszám*tól és nem *1750-es fordulatszám*on) korrigálása sokkal ritkább. Ezek a javítások nem a formát, hanem a tartalmat érintik, ami nagyobb odafigyelést igényel a lektortól. Valószínűleg a motiváció (honorárium) és az idő hiányával magyarázható, hogy a javítók egy része végig a forma szintjén maradt és nem vette észre a tartalmi szinten rejlő mélyebb hibákat. Mindenestre megállapíthatjuk, hogy a már automatizált, szószintű javításokon (helyesírás, terminológia stb.) felül vannak olyan összetettebb, visszatérő műveletek, amelyek egy – a RevisionQ-hoz (Kockaert és Makoushina 2008, Kockaert és Segers 2012, bővebben lásd a 4. fejezet bevezetőjében) hasonló – lektorálási memória segítségével automatikusan elvégezhetőek lennének. Mivel a RevisionQ memória a javítók műveleteiből és megjegyzéseiből épül fel, akár a preferenciális javítások esetében is hatékony segítséget jelenthet.

Az (1C) hipotézis eredményei alapján a szövegben előforduló hibák többsége nyelvi hiba, de általában súlyosabb megítélést kapnak a fordítási és a terminológiai hibák, hiszen ezek jelentősen rontanak a szöveg minőségén. A hibák súlyozását természetesen minden esetben a kommunikatív helyzet függvényében kell elvégezni, hiszen egy diplomáciai levélben a legapróbb helyesírási hibák sem engedhetők meg, míg más szituációban elég, ha a megrendelő nagyjából megérti, hogy miről is szól a szöveg. Ezzel kapcsolatban lásd a minőségi (1.4.3.), illetve a lektorálási szintekről (2.4.) szóló alfejezetet.

Gyakorlatilag lektorálási univerzálénak tekinthető, hogy a lektorok a szükségesnél több javítást végeznek, amelyek pusztán személyes preferenciájukat tükrözik. Kis Ádám (2011) ezt a jelenséget nevezi lektorbetegségnek (2.8.2.), amely a kutatásom

eredményei [(1D) hipotézis] alapján tudományosan is igazolást nyert, ugyanis átlagosan a javítások 20%-a preferenciális. Mind a mikrokutatásban, mind a nagy mintán végzett kutatásban volt egy-egy lektor, aki egyáltalán nem végzett preferenciális javítást; vannak tehát olyan szakemberek is, akik valóban a javításra koncentrálnak, és nem próbálják sajátjukká formálni a szöveget.

Az értékelő táblázatok elemzése alapján a preferenciális javítások a stílus és a fordítás területén fordulnak elő legnagyobb számban, de a hibakategóriákat külön-külön vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vizsgált szövegben a stiláris és a formai hibák esetében a legvalószínűbb a preferenciális javítások megjelenése.

A fordítás analitikus (súlyossági pontszám) és holisztikus (szöveges) értékelését vizsgáló (2A) hipotézis értelmében a magasabb súlyossági pontszám rosszabb értékelést feltételez. Az eredmények csak részben igazolták e hipotézist, ugyanis a negatív és a pozitív értékelések súlyossági pontszámának átlaga a mikrokutatásban 10, a nagy mintás kutatásban pedig 13 pont eltérést mutat, de a semleges minősítések átlagos pontszáma a negatívnál is magasabb.

A kísérlet eredményei alapján nem határozható meg, hogy milyen súlyossági pontszámok jellemzik az egyes (pozitív, negatív és semleges) értékeléseket. Véleményem szerint a megfelelő értékelők (kompetencia és attitűd) kiválasztása mellett a súlyossági pontszámok részletes, projektenkénti meghatározása növelné a kvalitatív értékelés reliabilitását.

A harmadik kérdéskör [(3A) és (3B) hipotézis] a lektori munka minőségét járta körül. A javításkorpusz elemzése azt mutatta, hogy a lektorálás ellenére maradtak – és keletkeztek – hibák a szövegben, ami a lektorbetegséghez hasonlóan szinte univerzális jelenségnek tekinthető (lásd például Arthern 1983, 1987; Horváth 2011, Robert 2012). Horváth (2011: 210) e jelenség megnevezésére a *pejoratív kompetencia* terminust javasolja.

A fordítás globális minősége a lektorok 77%-ánál javult vagy nem változott, de a maradék 23%-nál a szuperlektorok értékelése alapján kimondottan romlott. A szuperlektorok holisztikus és analitikus értékelését összehasonlítva megállapítható az is, hogy a globális értékelés leginkább az indokolt javítások száma alapján jósolható meg (lásd még Künzli 2009).

Kis Balázs empirikusan vizsgálható ekvivalencia meghatározásának (Kis 2008: 40) mintájára a jelen kutatás az alábbi minőségdefiníción alapult: egy fordítás akkor jó, ha legalább egy, megfelelő kompetenciával rendelkező lektor jónak ítéli. A vizsgált szöveg – a

fordítóiroda saját bevallása szerint – közepes minőségű volt. A lektori értékelések véleményem szerint jól tükrözik ezt a kétes minőséget, hiszen ugyanannyi negatív, semleges és pozitív értékelés született. A fenti definíció tehát alapvetően megállja a helyét, de fontos, hogy kit választunk az értékelés elvégzésére. A megfelelő kompetencia nemcsak nyelvi és szakmai hozzáértést jelent, hanem ideális lektori attitűdöt is, azaz olyan értékelőre van szükség, aki nem szenved a lektorbetegségben és reálisan, higgadtan tudja minősíteni a szöveget.

A fentiek alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- A létező számítógépes minőség-ellenőrző modulok által javított hibák (pl. dupla szóköz, elütés, helyesírás, számok egyezése, terminológia) mellett vannak más, emberi beavatkozást igénylő anomáliák (pl. egyeztetés, figyelmetlenségből eredő ismétlések, bonyolultabb központoszási hibák) is, amelyeket automatikusan lehetne javítani.
- A kutatásban vizsgált közepes minőségű szöveg nem javítható tökéletesre, a végeredményben is maradhatnak hibák.
- A lektorálás önmagában nem garantálja a szöveg minőségének javulását és akkor igazán hatékony, ha a megfelelő szakembert bízunk meg és méltó honoráriumot fizetünk.
- A minőség vizsgálható empirikusan, de fontos, hogy az értékelést megfelelő nyelvi, szakmai és lektori kompetenciával rendelkező szakember végezze.

A lektorálási memória gondolata nem ismeretlen a szakmában: Kockaert és Segers (2012) – jelenleg tesztelési fázisban lévő – RevisionQ rendszere (lásd a 4. fejezet bevezetőjét) elmenti a lektor változtatásait, és a következő, teljesen vagy részben megegyező forrásnyelvi szegmensnél automatikusan felajánlja a tárolt javítást. Így gyorsabban és egységesebben lehet lektorálni.

A harmadik kérdéskör elemzése során megfogalmazódott bennem, hogy a lektorálási memóriát érdemes lenne kiegészíteni egy – a fordítómemóriákhoz hasonló – büntetőpontos (*penalty point*) opcióval, amely lehetővé tenné, hogy egyes lektorok esetében alacsonyabb százalékponttal jelenjenek meg a találatok a memóriából. A fordítóirodákban végzett rendszeres minőségértékelés során létre kellene hozni egy rangsort, amely alapján szankcionálni lehetne a találatokat. Például egy gyengébb minősítésű lektor javítása 97%-osként jelenne meg akkor is, ha a fordítói változat teljes egészében megegyezik

a lektorálási memóriában tárolt szegmenssel. Ezzel a lektorálási memória jelezné a fordító felé, hogy a javítás a szokásosnál kevésbé megbízható.

Véleményem szerint azért is lenne érdemes továbbgondolni a RevisionQ koncepcióját, mert az automatikusan javított hibák körének bővülésével szűkülne a lektor által ellenőrzendő szempontok köre, ami növelhetné a munka hatékonyságát. Mossop (2001) felhívja a figyelmet, hogy a lektorálás akkor igazán hatékony, ha viszonylag kevés szempontot vizsgálunk egyszerre és nem próbálunk meg egyetlen olvasás során kijavítani minden hibát. Minél több hibát lehetne automatikusan javítani, annál mélyebbre áshatna a lektor, akár egyetlen átolvasás során, és annál nagyobb minőségi ugrást lehetne elérni a lektorálással.

A jelen kutatásban használt minőségbiztosítási rendszer megalkotásakor elsősorban a praktikusságra törekedtem, hiszen a kísérletben való részvétel így is nagyon sok munkát követelt a lektoroktól, de az egyszerűség kétségtelenül az objektivitás rovására ment. Az egyik szuperlektor (Sz1) javaslata alapján létre lehetne hozni egy aprólékosan kidolgozott, -10-től +10 pontig terjedő rendszert, amelyben minden pontszámhoz konkrét hibatípusokat rendelünk, „pl. +1 pont apró, stilisztikailag előnyös javítás, +2 pont vesszőhiba javítása [...] +5 pont mozgószabály szerinti helyes kötőjelhasználat [...] és ugyanezek mulasztásai, vagy javításkor történt negatív irányú változtatások azonos, csak negatív pontszámokkal”.

Tovább növelné az objektivitást és a konzisztenciát, ha a résztvevők előzetes tréningben részesülnének, illetve Schiaffino és Zearo (2005) javaslata alapján ki lehetne dolgozni egy egységes minőségértékelő szabványt (és eszközt) is, amely alapján tanúsítványt szerezhetnének a lektorok és az irodák és a fordítók

Az általam létrehozott 2639 szegmensből álló javításkorpusz számos további kérdés elemzésére nyújt lehetőséget. Az egyes lektorok stratégiáinak összehasonlítását követően érdemes lenne a lektorok és a tanárok javítási módszereit is vizsgálni (lásd Klaudy 1996 kutatási javaslatait).

Jelen kutatás elsősorban a tendenciákra fókuszált, de érdemes lenne részletesebben elemezni a preferenciális javítások kérdéskörét: mennyire egyezik a lektorok és a szuperlektorok megítélése az egyes javítások kapcsán? Ugyanazokat a módosításokat tekintik preferenciálisnak? Szintén érdekes volna a javítások kategorizálásának részletesebb vizsgálata: az egyes lektorok ugyanazokat a hibakategóriákat és súlyossági szinteket rendelik a javításokhoz?

Ami pedig a minőségértékelés témakörét illeti, meg lehetne vizsgálni, hogy a megbízási környezet (megrendelő, határidő stb.) hogyan befolyásolja az értékelést.

E kutatás érdekékként említhető, hogy magyarországi viszonylatban nagyszámú, a szakmában aktív résztvevőt (nyolc, illetve tizenhárom gyakorló lektort) vizsgáltam, de az anyagi motiváció hiánya és az irreálisan hosszú határidő valószínűsíthetően bizonyos mértékben befolyásolta az eredményeket. Ezért mindenképpen érdemes lenne kereskedelmi kutatás keretében is elvégezni ezt a kísérletet, ami nemcsak a minta további növelésére és többféle szövegtípus vizsgálatára, hanem a megbízási környezet életszerűbbé tételére (honorárium, reális határidő stb.) is lehetőséget nyújtana.

Ahogy korábban is láttuk, a minőségbiztosítás fontos eleme a fordítás-előkészítés. Elegendő anyagi háttérrel akár meg lehetne vizsgálni azt is, hogy a megfelelően előkészített fordítások lektorálása mennyi időt vesz igénybe az ügyféltől érkező formában lefordított szövegekhez képest. Érdekes lenne a kétféle folyamat eredményeképpen létrejött szövegek minőségének összehasonlítása is.

Egyre több fordítóiroda használ – gyakran a LISA modell alapján kialakított – nyelvi minőségbiztosítási eszközt, de vajon miért nincs egységes gyakorlat a fordítások értékelésére? Érdekes, illetve lehet szabványosítani az értékelést? Ehhez hasonló kérdések megválaszolása egy későbbi kutatás tárgya lehetne, annyit azonban e kutatás eredményei alapján is elmondhatunk, hogy univerzális, minden szövegre és szituációra érvényes eszköz biztosan nincs, bizonyos elemeket mindig az adott projekt függvényében kell meghatározni. A minőség mércéje pedig véleményem szerint mindig az emberi percepció, a megfelelő kompetenciával rendelkező lektor és a végfelhasználó. A lektor minőségértékelésének mérésére kiválóan alkalmas a javítások és a holisztikus értékelés vizsgálata, de a végfelhasználó percepcióját sokkal nehezebb empirikusan és objektíven vizsgálni; ez is egy későbbi kutatás tárgya lehetne.

Remélem, hogy e dolgozat hasznos információkat tartalmaz a fordítóirodák, a gyakorló lektorok és fordítók, valamint a fordításoktatás számára is.

9. Irodalomjegyzék

- A magyar helyesírás szabályai*. Tizenegyedik kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2000.
- Adab, B. J. 1998. Évaluer les traductions en fonction de la finalité des textes. In: Delisle, J., Lee-Jahnke, H. (eds.) *Enseignement de la traduction et traduction dans l'enseignement*. Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa. 127–133.
- Al-Qinai, J. 2000. Translation Quality Assessment. Strategies, Parameters and Procedures. *Meta* Vol. 45. No. 3. 497–519.
- Albert S. 2003. A *contresens* fogalma a fordításelméletben. *Fordítástudomány* V. évf. 1. szám. 44–59.
- Allain, J.-F. 2007. Traductions externalisées et démarche qualité au Conseil de l'Europe. *Traduire. La qualité en perspective*. No. 215. La Ferté-Macé: Imprimerie Compédit-Beauregard S. A. 21–31.
- Amozig-Buckszpan, P. 2014. À qui profite l'outil... *Circuit* 2014/122.
Forrás: <http://www.circuitmagazine.org/dossier-122/a-qui-profite-l-outil>
(Letöltés ideje: 2014. október 6.)
- Arthern, P. 1983. Judging the Quality of Revision. *Lebende Sprachen*. Vol. 28. No. 2. 53–57.
- Arthern, P. 1987. Four Eyes are Better than Two. In: Picken, C. (ed.) *Translating and the Computer 8: A Profession on the Move*. London: Aslib, The Association for Information Management. 14–26.
- Arthern, P. 1991. Quality by Numbers: Assessing Revision and Translation. In: *Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: Aslib, The Association for Information Management. 85–91.
- Asztalos-Zsembery E. 2008. A szakfordítóképzés tanfordításainak hibaelemzésen alapuló értékelése gyakorlati megközelítésben. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2008*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 65–91.
- Auroux, S. 1998. *La raison, le langage et les normes*. Paris: PUF.
- Babbie, E. 1999. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.

- Balázs G. 2002. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest: Corvina.
- Bán M. 2009. A fordítás mint tömegcikk vagy szakmai szolgáltatás – merre fordul a piac? In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2008. szeptember 26.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 39–45.
- Bédard, C. 2000. Mémoire de traduction cherche traducteur de phrases. *Traduire*. No. 186. 41–49. Forrás: <http://www.bedardtraducteur.ca/profession/tao/2000-Traduire-MemoireDeTraductionChercheTraducteurDePhrases.pdf> (Letöltés ideje: 2014. június 6.)
- Biel, L. 2011. Training Translators or Translation Service Providers? EN 15038:2006 Standard of Translation Services and its Training Implications. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 16. Forrás: http://www.jostrans.org/issue16/art_biel.pdf (Letöltés ideje: 2012. július 26.)
- Bowker, L. 2000a. A Corpus-Based Approach to Evaluating Student Translations. *The Translator* vol. 6. no. 2. 183–210.
- Bowker, L. 2000b. Corpus d'évaluation : Un outil d'aide à la correction des traductions spécialisées du service des enseignants de traduction. In: Gouadec, D. *Actes du colloque international Rennes 2.*, 24–25 Septembre 1999. Paris: La maison du dictionnaire. 180–185.
- Brunette, L. 1996. Quelle objectivité pour la révision ? *Traduire* No. 168–169. 25–34.
- Brunette, L. 2000a. L'auto-révision – Contexte d'une formation en révision. In: Gouadec, D. *Actes du colloque international Rennes 2.*, 24–25 Septembre 1999. Paris: La maison du dictionnaire. 173–179.
- Brunette, L. 2000b. Towards a Terminology for Translation Quality Assessment. A Comparison of TQA Practices. *The Translator* Vol. 6. No. 2. 169–182.
- Brunette, L. 2002. Normes et censure : ne pas confondre. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 15. No. 2. 223–233.
- Brunette, L. 2003. La révision. In: *Traduction, terminologie, rédaction*. Actes des universités d'été et d'automne 2002 et du colloque international: Spécialités et spécialisation dans la pratique professionnelle et la formation des traducteurs. Université de Rennes 2. Paris: La maison du dictionnaire. 123–133.

- Brunette, L. 2007. Relecture-révision, compétences indispensables du traducteur spécialisé. In: Lavault-Oléon, E. (ed.) *Traduction spécialisée : pratiques, théories, formations*. Vol. 10. Bern: Peter Lang. 225–235.
- Brunette, L., Gagnon, Ch., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 29–45.
- Brunette, L., Patenaude, G. 2014. Postédition : tout reste à faire, surtout la norme. *Circuit* 2014/122. Forrás: <http://www.circuitmagazine.org/dossier-122/postedition-tout-reste-a-faire-surtout-la-norme> (Letöltés ideje: 2014. október 6.)
- Brunette, L., Racette, M-E. 2000. Portrait de la révision. *Circuit* 2000/69. 6–7.
- Bühler, K. 1965 (1934). *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. 2. Auflage. Stuttgart: G. Fischer.
- Cancio, C. 2007. La qualité fait vendre. Mais comment vendre la qualité ? *Traduire. La qualité en perspective*. No. 215. La Ferté-Macé: Imprimerie Compédit-Beauregard S. A. 14–20.
- Carroll, J. B. 1966. An Experiment in Evaluating the Quality of Translations. *Mechanical Translation and Computational Linguistics* Vol. 9. Nos 3. and 4. 55–66.
- Cary, E. 1963. L'Indispensable Débat. In: Cary, E. and Jumpelt, R. W. (eds) 21–49.
- Cary, E. 1986. *Comment faut-il traduire ?* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Cary, E., Jumpelt, R. W. (eds) 1963. *Quality in Translation*. Proceedings of the IIIrd Congress of the International Federation of Translators. Bad Godesberg 1959. Oxford/London/New York/Paris: Pergamon Press.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Colina, S. 2009. Further Evidence for a Functionalist Approach to Translation Quality Evaluation. *Target* Vol. 21. No. 2. 235–264.
- Collombat, I. 2009. La didactique de l'erreur dans l'apprentissage de la traduction. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 12. 37–54.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue12/art_collombat.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 18.)

- Conde, T. 2011. Translation Evaluation on the Surface of Texts: a Preliminary Analysis. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 15. 69–86.
 Forrás: http://www.jostrans.org/issue15/art_conde.pdf (Letöltés ideje: 2014. április 18.)
- Conde, T. 2012. The Good Guys and the Bad Guys: The Behavior of Lenient and Demanding Translation Evaluators. *Meta* Vol. 57. No. 3. 763–786.
- Crystal, D., Davy, D. 1969. *Investigating English Style*. London: Longman.
- Dancette, J. 1989. La faute de sens en traduction. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 83–102.
- Darbelnet, J. 1970. Traduction littérale ou traduction libre ? *Meta* Vol. 15. No. 2. 88–94.
- Darbelnet, J. 1977. Niveaux de traduction. *Babel* Vol. 23. No. 1. 6–17.
- Delisle, J. 2003. *La traduction raisonnée. Manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français*. Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa.
- DGT Guidelines for Quality Control and Evaluation of Outsourced Translations*. Nem publikált dokumentum. European Commission: Directorate-General for Translation. Brüsszel: 2013. július 26.
- Dróth J. 2001a. *Fordítások formatív értékelése*. PhD értekezés. Kézirat. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Dróth J. 2001b. Igényfelmérés a fordítási szokásokról és elvárásokról az angolról magyarra fordított szakszövegek tekintetében. *Fordítástudomány* III. évf. 2. szám. 21–39.
- Dróth J. 2002. A fordítások minőségéről – Juliane House két könyvének ismertetése és kritikája a fordításpedagógia szemszögéből. *Fordítástudomány* IV. évf. 2. szám. 100–105.
- Dróth J. 2003. A fordítási kompetencia az elméletben és a gyakorlatban. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája*. Előadások szövege. Budapest: BGME Nyelvi Intézet. 55–68.
- Dróth J. 2011a. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* XIII. évf. 2. szám 5–36.

- Dróth J. 2011b. A lektorálás, szerkesztés, korrektúrázás oktatásának szempontjai a szakfordítóképzésben. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011. Gödöllő: Szent István Egyetem. 90–98.
- Dróth J. 2011c. *Fordítói ABC – Fától az erdőt*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete.
- Dróth J. 2013. A szakfordítás elsődleges követelménye: a tartalmi pontosság. Útmutató a 2013. évi képesítőfordításokból vett példák alapján. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2013. Gödöllő: Szent István Egyetem. 60–81.
- Dudits A. 2005. Korlátozott betűhiba-észlelési képesség és a fordítói korrektúraolvasás szerepe a fordításban. *Fordítástudomány* VII. évf. 2. szám. 67–79.
- Dudits A. 2011. *A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dussart, A. 2005. Faux sens, contresens, non-sens... un faux débat ? *Meta* Vol. 50. No. 1. 107–119.
- Egyedi A. 2007. Lektorálás az európai közösségi intézmények magyar nyelvi osztályain. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2006. szeptember 29.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 37–41.
- Farkas Á. 2007. Fordítás az Európai Bizottságnál: minőségi követelmények és minőségbiztosítás. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2006. szeptember 29.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 23–29.
- Fischer M. 2011. A társas és önértékelés szerepe a fordítás oktatásában. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011. Gödöllő: Szent István Egyetem. 76–82.
- Fordítási megbízások DIN 2345. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 37–51.
- Friederich, W. 1963. Zwei Grundbegriffe zur Bestimmung der Übersetzungsqualität. In: Cary, E. and Jampelt, R. W. (eds) 349–350.
- Fry, D. G. 1963. Quality from the Scientific Publisher's Point of View. In: Cary, E. and Jampelt, R. W. (eds) 327–331.

- Gerzymisch-Arbogast, H. 2001. Equivalence Parameters and Evaluation. *Meta* Vol. 46. No. 2. 227–242.
- Gile, D. 1992. Les fautes de traduction: une analyse pédagogique. *Meta* Vol. 37. No. 2. 251–262.
- Godin, P. 1989. Mallarmé traducteur, ou le contresens heuristique. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 141–151.
- Gouadec, D. 1981. Paramètres de l'évaluation des traductions. *Meta*. Vol. 26. No. 2. 99–116.
- Gouadec, D. 1989. Comprendre, évaluer, prévenir. Pratique, enseignement et recherche face à l'erreur et à la faute en traduction. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 35–54.
- Gouadec, D. 2007. *Translation as a Profession*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gouadec, D. 2009. *Guide des métiers de la traduction-localisation et de la communication multilingue et multimédia*. Paris: La Maison du Dictionnaire.
- Gouadec, D. 2010. Quality in Translation. In: Gambier, Y., Doorslaer, L. van. (eds) *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 270–275.
- Göpferich, S. 2009. Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: the Longitudinal Study TransComp. In: Göpferich, S., Jakobsen, A. L., Mees, I. M. (eds.) *Behind the Mind. Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Copenhagen: Samfundslitteratur. 11–37.
- Gutt, E. A. 1998. Pragmatic Aspects of Translation: Some Relevance-Theory Observations. In: Hickey, L. (ed.) *The Pragmatics of Translation*. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters. 41–53.
- Gutu, A. 2009. Evaluer la qualité de la traduction – Repères épistémologiques. *Intertext* 2009/1–2. 37–44.
- Halliday, M.A.K. and Hasan, R. 1989. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

- Hansen, G. 2009. The Speck in Your Brother's Eye – the Beam in Your Own. Quality Management in Translation and Revision. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds.) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: a Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: Benjamins. 255–280.
- Hassani, G. 2011. A Corpus-Based Evaluation Approach to Translation Improvement. *Meta* Vol. 56. No. 2. 351–373.
- Hatim, B. and Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hatim, B., Mason, I. 1997. *The Translator as Communicator*. London/New York: Routledge.
- Heltai P. 1999. Minimális fordítás. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 22–32.
- Heltai P. 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám 407–434.
- Heltai P. 2005a. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar Nyelvőr* 129. évf. 1. szám 30–58.
- Heltai P. 2005b. A fordító és a nyelvi normák III. *Magyar Nyelvőr* 129. évf. 2. szám 165–172.
- Heltai P. 2009. Minőségi szintek a fordításban. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2008. szeptember 26.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 53–65.
- Heltai P. 2012. Az ekvivalencia kérdései mű- és szakfordításban. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2012. Gödöllő: Szent István Egyetem. 7–20.
- Holmes, J. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. In: Venuti, L. (ed.) 2000. *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge. 172–185.
- Horguelin, P. A., Pharand, M. 2009. *Pratique de la révision*. Montréal: Linguattech.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Elmélet és gyakorlat. Budapest: Tinta.
- House, J. 1977. A Model for Assessing Translation Quality. *Meta* Vol. 22. No. 2. 103–109.
- House, J. 1981. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr.
- House, J. 2001a. Quality of Translation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 197–200.

- House, J. 2001b. Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta* Vol. 46. No.2. 243–257.
- Hönig, H. 1998. Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment. In: Schäffner, C. (ed.) *Current Issues in Language & Society*. Clevedon: Multilingual Matters. 6–34.
- Höpp, K. 2006. Minőségbiztosítás az EU-fordításban. Konferencia-előadás: ELTE FTK Budapest, 2006. április 23. *Fordítástudomány* VIII. évf. 1. szám. 92–94.
- Hulst, J. 1997. Focus on the Target Text. Towards a Functional Model for Translation Quality Assessment. In: Klaudy, K., Kohn, J. *Transfere Necesse Est 2*. Budapest: Scholastica. 102–109.
- Jiménez-Crespo, M. A. 2011. From Many One: Novel Approaches to Translation Quality in a Social Network Area. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies* No. 10/2011. 131–152.
- Kandler, G. 1963. On the Problem of Quality in Translation: Basic Considerations. In: Cary, E. and Jumpelt, R. W. (eds) 291–298.
- Karwacka, W. 2014. Quality Assurance in Medical Translation. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 21. 19–34.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue21/art_karwacka.pdf (Letöltés ideje: 2014. március 17.)
- Károly K., Árvay A. et al. 2000. A szövegkohézió mérése a vizsgafordítások értékelésében. *Fordítástudomány* II. évf. 2. szám 36–62.
- Kim, H. 2006. The Influence of Background Information in Translation: Quantity vs. Quality or Both? *Meta* Vol. 51. N° 2. 328–342.
- Kis Á. 2011. Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: Boda, I. K. és Mónos, K. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest–Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. Vol. 7. 242–247.
- Kis B. 2008. *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány*. PhD értekezés. Kézirat. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

- Kis B., Lengyel I. 2006. Fordítás-előkészítés és csoportos fordítás. Esettanulmány. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2005. szeptember 30.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 46–56.
- Kis B., Mohácsi-Gorove, A. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Kiadó.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1996. Quality assessment in school vs professional translation. In: Dollerup, C., Appel, V. (eds) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 3. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 197–207.
- Klaudy K. 2002a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2002b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* VII. évf. 1. szám 76–84.
- Kockaert, H. 2010. Terminology as a Quality Standard for Translation and Presentation of Current Projects at Lessius University. Power Point prezentáció. Elhangzott: *Terminology in the Changing World of Translation. TermCoord Seminar*. Forrás: http://www.termcoord.eu/wp-content/uploads/2014/03/KOCKAERT_standards-projects.pdf (Letöltés ideje: 2014. július 20.)
- Kockaert, H., Makoushina, J. 2008. Zen and the Art of Quality Assurance: Quality Assurance Automation in Translation: Needs, Reality and Expectations. In: *Proceedings of the Thirtieth International Conference on Translating and the Computer*. London: ASLIB. Forrás: <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/329209/2/Zen+and+the+Art+of+Quality+Assurance+TR.pdf> (Letöltés ideje: 2014. július 20.)
- Kockaert, H., Segers, W. 2012. L'assurance qualité des traductions : items sélectionnés et évaluation assistée par ordinateur. *Meta* Vol. 57. No. 1. 159–176.
- Koller, W. 1992. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg, Wiesbaden: Quelle & Meyer.

- Kovalik-Deák Sz. 2013. Fordítóképzés: sokasodó kompetenciamodellek és változó piaci igények között. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2013. Gödöllő: Szent István Egyetem. 31–45.
- Kovács L. 2012. Gépi fordítás: Hogyan keletkezik a post-editing nyersanyaga? In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2012. Gödöllő: Szent István Egyetem. 92–97.
- Kreisz M. T. 2007. A minőségbiztosítási rendszerek hatása a fordítás minőségére. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2006. szeptember 29.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 67–71.
- Künzli, A. 2007a. The Ethical Dimension of Translation Revision. An Empirical Study. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 42–56.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue08/art_kunzli.pdf (Letöltés ideje: 2014. április 14.)
- Künzli, A. 2007b. Translation Revision: a Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Legal Text. In Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds) *Translation Studies: Doubts and Directions*. Amsterdam: Benjamins. 115–126.
- Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision – eine empirische Studie. In: Kalverkämper, H., Schippel, L. (eds) *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Berlin: Frank & Timme. 291–303.
- Lakatos Á. 2009. Külső fordítás és értékelési gyakorlat az Európai Bizottságnál. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2008. szeptember 26.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 86–93.
- Larose, R. 1989. Présentation : l'erreur en traduction : par delà le bien et le mal. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 7–10.
- Larose, R. 1994. Qualité et efficacité en traduction: réponse à F. W. Sixel. *Meta* Vol. 39. No. 2. 362–373.
- Larose, R. 1998. Méthodologie de l'évaluation des traductions. *Meta* Vol. 43. No. 2. 163–186.
- Larson, M. L. 1984. *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. Lanham, New York, London: University Press of America.

- Lauscher, S. 2000. Translation Quality Assessment. Where can Theory and Practice Meet? *The Translator* Vol. 6. No. 2. 149–168.
- Lavole, J. J. 2000. Le réviseur de l'an 2000. *Circuit* 2000/69. 8–9.
- Lee, H. 2006. Révision : Définitions et paramètres. *Meta* Vol. 51. No. 2. 410–419.
- Lengyel I. 2007. A nyelvi közvetítés szabványai – és ahogyan alkalmazzák őket. In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2006. szeptember 29.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 57–63.
- Lengyel I. 2013. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*. PhD értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Lengyel I., Kis B. 2009. Következetesség! In: *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2008. szeptember 26.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 76–82.
- Leuven-Zwart, K. van 1989. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities I. *Target* Vol.1. No.2. 151–181.
- Leuven-Zwart, K. van 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities II. *Target* Vol.2. No.1. 69–95.
- Lorenzo, M. P. 2004. Competencia revisora y traducción inversa. *Cadernos de Tradução*. No. 10. 133–166.
- Martin, T. 2007. Managing risks and resources: a down-to-earth view of revision. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 57–63.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue08/art_martin.pdf (Letöltés ideje: 2012. március 12.)
- Martínez Melis, N., Hurtado Albir, A. 2001. Assessment in Translation Studies: Research Needs. *Meta* Vol. 46. No 2. 272–287.
- Mauriello, G. 1992. Teacher's Tools in a Translation Class. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 63–68.
- Melby, A. K. 1990. The Mentions of Equivalence in Translation. *Meta* Vol. 35. No 1. 207–213.

- Mohácsi-Gorove A. 2013. Minőségbiztosítási szabványok és gyakorlat a géppel támogatott emberi fordításban. In: Tóth Sz. (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. Budapest–Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Vol. 9. 233–239.
- Morin-Hernández, K. 2009a. *La révision comme clé de la gestion de la qualité des traductions en contexte professionnel*. PhD értekezés. Kézirat. Rennes: Université de Rennes 2.
Forrás: <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/38/32/66/PDF/TheseMorinHernandez.pdf> (Letöltés ideje: 2012. január 13.)
- Morin-Hernández, K. 2009b. Pratiques et perceptions de la révision en France. *Traduire* 2(221). 58–78.
- Mossop, B. 1992. Goals of a Revision Course. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 81–90.
- Mossop, B. 2000. Quality versus Speed. *Circuit* 2000/69. 9–10.
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators. Translation Practices Explained*. Vol. 3. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Mossop, B. 2006. Has Computerization Changed Translation? *Meta* Vol. 51. No. 4. 787–805.
- Mossop, B. 2007. Empirical Studies of Revision: What we Know and Need to Know. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 5–20.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue08/art_mossop.pdf (Letöltés ideje: 2014. április 13.)
- Munday, J. 2001. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London, New York: Routledge.
- Newmark, P. 1991. *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Newmark, P. 1995. *Paragraphs on Translation*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Nida, E. A., Taber, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.

- Nord, Ch. 1992. Text Analysis in Translator Training. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 39–48.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- O'Brien, S. 2012. Towards a Dynamic Quality Evaluation Model for Translation. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 17. 55–77.
 Forrás: http://www.jostrans.org/issue17/art_obrien.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 12.)
- PACTE Group 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins.
 Forrás: <http://www3.uji.es/~aferna/EA0921/3b-Translation-competence-model.pdf> (Letöltés ideje: 2014. március 21.)
- PACTE Group 2005. Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta* Vol. 50. No 2. 609–619.
- Parra Galiano, S. 2004. L'évaluation de la qualité de la traduction dans le domaine professionnel: le rôle de la révision et de l'autorévision et ses implications pour la didactique de la traduction. In: Androulakis, G. (ed.) *Traduire au XXème siècle: Tendances et Perspectives*. Tesalónica: University Studio Press. 424–431.
 Forrás: <http://hdl.handle.net/10481/4891> (Letöltés ideje: 2014. március 13.)
- Pelliser, E. 2007. Le management de la qualité, facteur et vecteur de confiance. *Traduire. La qualité en perspective*. No. 215. La Ferté-Macé: Imprimerie Compédit-Beauregard S. A. 5–13.
- Pinto, M. 2001. Quality Factors in Documentary Translation. *Meta* Vol. 46. N° 2. 288–300.
- Pohl G. 2004. Iteratív bekezdés- és mondatzinkronizáció. In: Alexin, Z., Csendes, D. (szerk.) *A II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 117–123.

- Prioux, R., Rochard, M. 2007. Économie de la révision dans une organisation internationale : le cas de l'OCDE. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 21–41.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue08/art_prioux_rochard.pdf
(Letöltés ideje: 2014. március 12.)
- Prohászka J. 1999. Tudomány – technológia – technika: hagyományos és (leg)újabb értelmezések. *Magyar Tudomány* 1999/10.
Forrás: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00010/1999_10_14.html (Letöltés ideje: 2014. szeptember 21.)
- Pusztai-Varga I. 2013. Műfaji sokszínűség a minőség tükrében a természettudományi szakfordítóképzésben. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2013. Gödöllő: Szent István Egyetem. 13–22.
- Pym, A. 1992. Translation Error Analysis and the Interface with Language Teaching. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 279–288.
- Pym, A. 2012. *Translation Skill-sets in a Machine-translation Age*.
Forrás: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/training/2012_competence_pym.pdf
(Letöltés ideje: 2014. március 23.)
- Rasmussen, K. W., Schjoldager, A. 2011. Revising Translations. A Survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 15. 87–118.
Forrás: http://www.jostrans.org/issue15/art_rasmussen.pdf (Letöltés ideje: 2014. március 21.)
- Reiss, K. 1983. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Heidelberg: Groos.
- Reiss, K. 2002. *La critique des traductions, ses possibilités et ses limites*. Artois: Presses Université.
- Reiss, K., Vermeer H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Reliant, M. 1996. Table ronde sur la qualité. Journée de Printemps 1995. *Traduire* Vol. 168/169. No. 2/96. 7–22.

- Robert, I. 2008. Translation Revision Procedures: An Explorative Study. In: Boulogne, P. *Translation and Its Others. Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2007*. Forrás: <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html> (Letöltés ideje: 2014. április 12.)
- Robert, I. 2012. *La révision en traduction : les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. PhD értekezés. Kézirat. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
Forrás: http://ec.europa.eu/translation/LID/index.cfm?fuseaction=main.PublicationContent&PBL_ID=622&theme_selector=normal (Letöltés ideje: 2014. április 5.)
- Robin E. 2012. Explicitáció és implicitáció a lektorálásban. In: Váradi, T. (szerk.) *VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia online kötete*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 140–155.
Forrás: <http://www.nytud.hu/alknyelvdok12/proceedings12/robin2012.pdf> (Letöltés ideje: 2014. április 17.)
- Robin E. 2013a. Fordítói és lektori műveletek a fordított szövegekben. In: Tóth Sz. (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. Budapest–Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 188–198.
- Robin E. 2013b. Lektori kompetencia a gyakorlatban. Elhangzott: *X. Fordítástudományi PhD-konferencia*. Budapest: ELTE. (2013. április 18.)
- Robin E. 2013c. Mit árulnak el a statisztikák a lektorált fordításokról? Elhangzott: *XXIII. MANYE Kongresszus*. Budapest: ELTE. (2013. március 26–28.)
- Robin E. 2014. A lektori kompetencia objektív értékelése. Elhangzott: *XI. Fordítástudományi PhD-konferencia*. Budapest: ELTE. (2014. április 10.)
- Rochard, M. 2000. La révision : Instrument essentiel de la pédagogie de la traduction. In: Gouadec, D. *Formation des traducteurs. Actes du colloque international Rennes 2*. 24–25 septembre. 1999. Paris: La maison du dictionnaire. 77–79.

- Rochard, M. 2003. La révision: un acte pédagogique et économique. In: *Traduction, terminologie, rédaction. Actes des universités d'été et d'automne 2002 et du colloque international: Spécialités et spécialisation dans la pratique professionnelle et la formation des traducteurs*. Université de Rennes 2. Paris: La maison du dictionnaire. 135–141.
- Rochard, M. 2004. Le réviseur : Achille ou Mentor ? *Traduire* N°203. 59–69.
- Ruuskanen, Deborah D.K. 1996. Creating the 'Other': a Pragmatic Translation Tool. In: Dollerup, C., Appel, V. (eds.) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 3. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 233–241.
- Sager, J. C. 1989. Quality and Standards – the Evaluation of Translations. In: Picker C. (ed.) *The Translator's Handbook*. London: Aslib. 91–102.
 Forrás: http://www.scribd.com/fullscreen/21562036?access_key=key-2leaarx5f96ri073j1wq (Letöltés ideje: 2013. január 19.)
- Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation: Consequences of Automation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Schäffner, Ch. 2001. Skopos Theory. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 235–238.
- Schiaffino, R., Zearo, F. 2003. *Measuring Quality in Translation. The Translation Quality Index and Other Methods*. Power Point prezentáció. Elhangzott: 44th ATA Conference. Phoenix. 2003. Forrás: <http://www.translationquality.com/files/QualityMeas2003.pdf> (Letöltés ideje: 2014. március 13.)
- Schiaffino, R., Zearo, F. 2005. *Translation Quality Measurement in Practice*. Power Point prezentáció. Elhangzott: 46th ATA Conference. Seattle. 2005.
http://www.translationquality.com/files/TQM_in_Practice.pdf
 (Letöltés ideje: 2014. július 18.)
- Schiaffino, R., Zearo, F. 2006. Developing and Using a Translation Quality Index. *MultiLingual*. July/August 2006. Forrás: <http://dig.multilingual.com/20060708/> (Letöltés ideje: 2014. július 21.)

- Schopp, J. F. 2007. The European Translation Standard EN 15038 and its Terminology – A Mirror of Missing Professionalism?. Elhangzott: *ELETO – 6th Conference “Hellenic Language and Terminology”*. Athens, 1–3 November 2007.
Forrás: http://www.eleto.gr/download/Conferences/6th%20Conference/6th_26-14-SchoppJurgenPaper_V03.pdf (Letöltés ideje: 2012. július 26.)
- Schorp, A. 1963. Quelques critères de qualité dans les traductions techniques. In: Cary, E. and Jumpelt, R. W. (eds) 333–347.
- Séguinot, C. 1989. Understanding why Translators Make Mistakes. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 73–81.
- Séguinot, C. 1990. Interpreting Errors in Translation. *Meta* Vol. 35. No. 1. 68–73.
Letölthető: URI: <http://id.erudit.org/iderudit/037047ar> (Letöltés dátuma: 2013. január 19.)
- Sinclair, D. A. 1963. Quality versus Quantity in Scientific Translation. In: Cary, E. and Jumpelt, R. W. (eds) 317–321.
- Sixel, F. W. 1994. What is a Good Translation? Some Theoretical Considerations Plus a Few Examples. *Meta* Vol. 39. No. 2. 342–361.
- Sojnéczky S. 2012. Fordításautomatizálás a Hunnect Kft.-nél. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2012. Gödöllő: Szent István Egyetem. 98–101.
- Spilka, I. 1984. Analyse de traduction. In: Thomas, A., Flamand, J. (eds.) *La traduction universitaire et le praticien*. Ottawa: Éditions de l’Université d’Ottawa. 72–81.
- Szabari K. 1999a. A fordítás minősége a fordítástudomány és a felhasználók szemszögéből. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 27–36.
- Szabari K. 1999b. Az ATA tevékenysége és a fordítók akkreditálása az USA-ban. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 88–97.
- Szabari K. 2001. A fordítók minősítése és a fordítói piac. *Fordítástudomány* III. évf. 1. szám 64–77.
- Tarvi, L. 2004. *Comparative Translation Assessment: Quantifying Quality*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Toulmin, S. 1964. *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toulmin, S. et al. 1984. *An Introduction to Reasoning*. 2nd Edition. New York: Macmillan.
- Tsai, Y. 2014. Qualitative Analysis of Patent Translation. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 21. 52–70.
 Forrás: http://www.jostrans.org/issue21/art_tsai.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 17.)
- Ulrych, M. 1996. Real-world Criteria in Translation Pedagogy. In: Dollerup, C., Appel, V. (eds.) *Teaching Translation and Interpreting*. Vol. 3. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 251–259.
- Urbán M. 2011. Minőségbiztosítás és értékelési technikák a fordítóiroda gyakorlatában. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011. Gödöllő: Szent István Egyetem. 7–19.
- Veresné Valentinyi K. 2013. A felvételi eljárás a fordítóirodák gyakorlatában: a próbafordítások trónfosztása. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2013. Gödöllő: Szent István Egyetem. 129–142.
- Varga Á. 2011. *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei*. PhD értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen*. XXXIII. 2. 99–102.
- Wagner V. 2011. A világ fölmérése. Minőségértékelés egy professzionális fordításszolgáltató gyakorlatában. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011. Gödöllő: Szent István Egyetem. 20–25.
- Williams, M. 1989. The Assessment of Professional Translation Quality: Creating Credibility out of Chaos. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 2. No. 2. 13–33.
- Williams, M. 2001. The Application of Argumentation Theory to Translation Quality Assessment. *Meta* Vol. 46. No. 2. 326–344.
- Williams, M. 2009. Translation Quality Assessment. *Mutatis Mutandis* Vol. 2. No. 1. 3–23.
- Wilss, W. 1977. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart: Ernst Klett.

Yi-yi Shih, C. 2006. Revision from Translators' Point of View – an Interview Study. *Target*. Vol. 18. No. 2. 295–312.

Zachar V. 2013. Valós fordítási feladatok, valós fordítási problémák – műfajok és feladattípusok az ELTE fordító és tolmács mesterképzésén. In: Dróth, J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2013. Gödöllő: Szent István Egyetem. 23–30.

Zetzsche, J. 2007. *The Translator's Tool Box: A Computer Primer for Translators*. Oregon: International Writers' Group.

Zilahy, S. P. 1963. Quality in Translation. In: Cary, E. and Jumpelt, R. W. (eds) 285–289.

Az értekezésben hivatkozott szabványok

BS EN 15038 2006 Translation Services – Service Requirements.

Certitrad (Chambre Nationale des Entreprises de Traduction)

DIN 2345 Übersetzungsaufträge

ISO 9001:2008 Quality management systems – Requirements.

SAE J2450 Quality Metric for Language Translation of Service Information

10. Ábrák jegyzéke

1. ábra: A minőség – ár – idő hármas.....	46
2. ábra: A fordítások értékelését meghatározó szempontok.....	48
3. ábra: A fordítóirodák által alkalmazott minőségbiztosítási szabványok.....	56
4. ábra: Az értékelő táblázat egy munkalapja (példa)	129
5. ábra: A mikrokutatás során használt minőségértékelő eszköz útmutatója.....	130
6. ábra: A preferenciális javítások megoszlása hibatípusonként.....	137
7. ábra: A lektorált fordítások rangsorolása minőség szerint	142
8. ábra: A lektori műveletek eloszlása a teljes mintán	153
9. ábra: Leggyakrabban módosított tokenek a teljes mintán	154
10. ábra: Adott számú lektor által módosított szegmensek száma	155
11. ábra: Hibatípusok eloszlása a teljes mintán.....	184
12. ábra: Az egyes hibatípusok aránya lektoronként.....	185
13. ábra: Súlyossági pontszámok hibatípusonként.....	186
14. ábra: Preferenciális javítások százalékaránya lektoronként	187
15. ábra: Súlyossági pontszámok eloszlása a teljes mintán	188
16. ábra: A preferenciális javítások hibatípusonkénti eloszlása.....	189
17. ábra: A szuperlektorok értékelése – a pluszjelek száma lektoronként	197
18. ábra: A szuperlektorok értékelése – a mínuszjelek száma lektoronként	197
19. ábra: A szuperlektorok értékelése – a felkiáltójelek száma lektoronként	198

11. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A fordítás minőségi skálája Nida és Taber (1969) szerint.....	23
2. táblázat: A QAT működése (példa), DGT Guidelines	53
3. táblázat: Értékelési módszerek Brunette (2000b: 172) alapján	67
4. táblázat: A pragmatikai és a didaktikai lektorálás összehasonlítása	72
5. táblázat: A mikro kutatás során használt szövegek jellemzői	128
6. táblázat: A javítók számának eloszlása az egyes fordításokban.....	132
7. táblázat: Preferenciális javítások lektoronként az egyes szövegekben	135
8. táblázat: A súlyossági pontszám és a holisztikus értékelés közti összefüggés.....	139
9. táblázat: Holisztikus értékelés a célszöveg átolvasása, illetve a lektorálás alapján	139
10. táblázat: A fordítások rangsorolása és holisztikus értékelése lektoronként	143
11. táblázat: Értékelő táblázat a szuperlektorok számára (példa)	149
12. táblázat: Súlyossági pontszám és holisztikus értékelés lektoronként.....	190
13. táblázat: A szuperlektorok analitikus és holisztikus értékelése lektoronként	198

12. Függelék

12.1. A CD-ROM tartalma (mappaszerkezet)

1. Pilot kutatás (mappa)

- Adatok (mappa)
 - A pilot kutatás elemzése során felhasznált adatok Excel formátumban.
- Beérkezett (mappa)
 - Fordítás_1 (mappa): Az egyes lektoroktól beérkezett javítások adatai PDF/A formátumban. (A szövegek bizalmas jellege miatt a dokumentumok csak a kódolást tartalmazzák; a forrásszöveget, a fordítást és a lektori változatot nem.)
 - Fordítás_2 (mappa): Az egyes lektoroktól beérkezett javítások adatai PDF/A formátumban. (A szövegek bizalmas jellege miatt a dokumentumok csak a kódolást tartalmazzák; a forrásszöveget, a fordítást és a lektori változatot nem.)
 - Fordítás_3 (mappa): Az egyes lektoroktól beérkezett javítások adatai PDF/A formátumban. (A szövegek bizalmas jellege miatt a dokumentumok csak a kódolást tartalmazzák; a forrásszöveget, a fordítást és a lektori változatot nem.)
 - Fordítás_4 (mappa): Az egyes lektoroktól beérkezett javítások adatai PDF/A formátumban. (A szövegek bizalmas jellege miatt a dokumentumok csak a kódolást tartalmazzák; a forrásszöveget, a fordítást és a lektori változatot nem.)
- Kiküldött (mappa)
 - Lektorálás_táblázat_üres (Excel fájl): A lektoroknak kiküldött üres Excel tábla.
 - Titoktartási nyilatkozat: A lektorok által aláírt titoktartási nyilatkozat PDF/A formátumban.
 - Útmutató_pilot: A lektoroknak szóló útmutató PDF/A formátumban.

2. Nagy mintás kutatás (mappa)

- Adatok (mappa)
 - A nagy mintás kutatás elemzése során felhasznált adatok Excel formátumban:
 - Hibakategóriák
 - Lektor műveletek
 - Súlyossági pontszám és holisztikus értékelés
 - Szuperlektorok szegmensenkénti értékelése
- Lektorálás (mappa)
 - Beérkezett (mappa):
 - A lektoroktól beérkezett táblázatok PDF/A formátumban, fájlnev: *Lekt_lektor kódja*.
 - A legalább tíz lektor által javított szegmensek tizenhárom változata PDF/A formátumban.
 - Kiküldött (mappa): A lektoroknak kiküldött fájlok.
 - Értékelő táblázat_üres (a lektoráláshoz használt Excel tábla)
 - Útmutató PDF/A formátumban
- Szuperlektorálás (mappa)
 - Beérkezett (mappa): A szuperlektoroktól beérkezett fájlok szuperlektoronként külön mappában (Sz1 és Sz2) PDF/A formátumban, fájlnev: *Szuperekt_lektor kódja*. Az egyik szuperlektor (Sz1) holisztikus értékeléseit a Lektorok globális értékelése_Sz1.pdf fájl tartalmazza.
 - Kiküldött (mappa): A lektoroknak kiküldött fájlok.
 - *Szuperekt_lektor kódja*
 - Útmutató szuperlektoroknak PDF/A formátumban.

3. Nemzetközi kérdőíves kutatás (mappa)

- Az internetes kérdőív segítségével összegyűjtött adatok Excel formátumban, angolul.

12.2. Minőségbiztosítási gyakorlat a nemzetközi piacon (kérdőív)

1. Hány nyelvi szakember dolgozik az Ön cégében?
2. Mely országban található az Ön cége?
3. Évente hány szót/karaktert fordítanak?
4. A fordítási folyamatban hozott döntések során mennyire fontosak az alábbi szempontok? Kérem, tegye őket fontossági sorrendbe! (1: legfontosabb, 3: legkevésbé fontos)
 - a. ár
 - b. minőség
 - c. idő
5. A fordítások megítélésekor mennyire fontosak az alábbi kritériumok? Kérem, tegye őket sorrendbe a legfontosabbtól (1) a legkevésbé fontosig (5)!
 - a. a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg pontos megfeleltetése
 - b. hogy a fordítás a célnyelvi olvasó számára ne tűnjön fordított szövegnek
 - c. a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg formai egyezése
 - d. a szakszavak konzisztens használata
 - e. a nyelvtani és nyelvhasználati szabályok betartása
6. Hogyan biztosítják az alábbiakat? Kérem, nevezze meg a három leggyakrabban használt módszert!
 - a. a szakszavak konzisztens használata
 - b. a nyelvtani és nyelvhasználati szabályok betartása
 - c. a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg formai egyezése
 - d. hogy a fordítás a célnyelvi olvasó számára ne tűnjön fordított szövegnek
 - e. a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg formai egyezése
7. Kérem, sorolja fel az öt legfontosabb lépést, amely a minőség biztosítását szolgálja a fordítási folyamatban!
8. Mely normákat alkalmazzák?
9. Mely szempontok alapján történik a fordítók kiválasztása? Kérem, nevezze meg az öt legfontosabbat!
10. Kérem, sorolja fel a fordítási folyamat résztvevőit!

12.3. Kérdőív az előkészítő mikrokutatáshoz

1. Kérem, adja meg az Excel táblázatban szereplő azonosítóját/jeligéjét!
2. Munkáinak körülbelül hány százaléka lektorálás és hány százaléka fordítás?
 - a. Fordítás:
 - b. Lektorálás:
3. Melyik szövegből indul ki a javítás során?
 - a. A forrásnyelvi szövegből.
 - b. A célnyelvi szövegből.
4. Mikor nézi meg a forrásnyelvi szöveget?
 - a. Először elolvasom a forrásnyelvi szöveget, majd egybevetem a célnyelvi változattal (mondatonként, bekezdésenként stb.).
 - b. Csak a célnyelvi szöveget olvasom, és ha valami nem világos, megnézem a forrásnyelvi szöveget.
 - c. Egyéb (Kérem, fejtse ki!):
5. Milyen forrásokat/segédeszközöket használ a lektorálás során? Kérem, fontossági sorrendben adja meg az egyes forrásokat/segédeszközöket! Pl. internet, szótár, szakfolyóirat stb.
6. Melyik fordítást ítélte a legjobbnak, és melyiket a legrosszabbnak? Kérem, tegye sorrendbe! (1: legjobb, 4: legrosszabb)

	1	2	3	4
Fordítás_1				
Fordítás_2				
Fordítás_3				
Fordítás_4				

7. Ön szerint az imént javított fordításokhoz hasonló szövegek esetében melyik a leg súlyosabb hibatípus? Állítsa sorrendbe az alábbi hibatípusokat (1: nagyon súlyos, 7: egyáltalán nem súlyos)!

	1	2	3	4	5	6	7
Nyelv (nyelvtan, helyesírás, elütés stb.)							
Stílus és konzisztencia							
Terminológia							
Félrefordítás							
Kihagyás/hozzáadás							
Formázás							
Nemzeti sajátosságok							
Egyéb (Kérem, fejtse ki.)							

8. A javított szövegek figyelembevétele nélkül, általánosságban hogyan határozná meg az egyes súlyossági szinteket? Pl. nehezíti az olvasást, gátolja a szöveg megértését stb.
- Preferential (szubjektív)
 - Minor (apró hiba)
 - Medium (közepesen súlyos hiba)
 - Major (súlyos hiba)
 - Critical (nagyon súlyos hiba)
9. Hogyan határozná meg az egyes hibakategóriákat? (Nem kell minden kategóriát definiálnia.)

12.4. Az egyes fordítások szöveges értékelése a mikroutatásban

Fordítás száma	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_1	A fordítás néhány fordítási hibától eltekintve pontos, de stílusában és mondatszerkesztésében nagyon magyartalan. Az olvasótól plusz koncentrációt igényel a szöveg tartalmának megértése, mivel a fordító nem vette figyelembe a marketingszövegek fordításának sajátosságait, és a mondatokat is inkább különálló egységként kezelte. Maradtam a lektori szerepnél, ezért nem írtam át az egész fordítást – de élesben valószínűleg az újrafordítás lenne célszerűbb.	A fordítás, néhány kisebb figyelmetlenségtől (ill. terminológiai bizonytalanságtól) eltekintve, jó minőségű. Az eredeti fordulatoktól való eltérések nem minden esetben látszanak indokoltnak.	Általában véve jó fordítás, leginkább stilisztikai észrevételeim voltak. Két komolyabb hiba csúszott be a szövegbe, ezeket azért ítélt meg súlyosabban, mert egy fordító számára nem kellene kihívást jelenteniük.	Nem igazán sikerült elszakadni a forrásszövegtől, ez néha az érthetlenségig fajult a magyar szövegben.	Alapjában véve nem rossz fordítás, de meglepően egyenetlen a minősége. Néhol teljesen amatőr (főképp stílusbeli, marketingszöveg be nem illő) hibák kerültek bele, néhol pedig bámulatos leleményességgel ültette át a fordító (vagy fordítók?) az igen komplex mondatokat a célnyelvbe. Komoly tartalmi hibát nem találtam benne, a néhány kihagyás és félrefordítás lényegesen nem változtatta meg a szöveg jelentését, csak a forrásszöveg ismeretében vehető észre.	A célnak megfelelő, tisztességes fordítás apróbb hiábakkal, amelyek a rendeltetésszerű használatot nem befolyásolják. Stilisztikai változtatásokat csak ott tettem, ahol amúgy is belenyúltam a szövegbe, vagy ahol kissé magyartalannak éreztem.	Összességében pontos, jól lektorálható fordítás.	Összességében nem rossz a fordítás, de a fordító nem ismeri eléggé az idiomatikus angolt, ezért sok a szószintű megfeleltetés.

Fordítás száma	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_2	Néha kissé döcögős a fordítás, de az üzleti és belső kommunikációs stílusra ez amúgy is jellemző. Komoly hiba nem szűrt szemet.	Jó minőségű fordítás	Egy-két helyesírási hibától eltekintve jó fordítás. Az alapvető problémát a lektorálás során az jelentette, hogy lektorkén nem tudtam, hogy milyen megrendelői utasítások kapcsolódtak az angol nevű üzletágak, részlegek magyarra fordításához.	Csaknem tökéletes fordítás volt, a javítások inkább köztözködésnek tekinthetők.	Igényes fordítás, jelentéktelen pontatlanságokkal.	Szakszerű, de az eredetit kissé szolgáian követő fordítás. Mivel belső használatra készült, a stilisztikai javításokat feleslegesnek tartottam. A tényeket pontosan követi, céljának megfelel.	Pontos és összességében stílusos fordítás.	Jó a fordítás, talán az átrendezett mondatok kicsit közelebb állnak a hasonló magyar közlemények megfogalmazásához.

Fordítás száma	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_3	Kisebb inkonzisztenciák és tapadás az angolhoz (ingyenes ajándék). A jogi részben nem megfelelő megfogalmazás ("nem kaphat semmilyen ajándékot").	Egyenetlen minőségű fordítás, a forrásnyelvi szórendhez való túlzottragaszkodása helyenként az érthetőség rovására megy.	Sok a szórendi, mondatszerkesztési hiba, ezek megnehezítik a megértést.	A fordítás alapvetően megfelelő volt, azonban már rögtön az első mondat eléggé furán kezdődött. A forrásszövegtől szórend szempontjából nem mindig sikerült elszakadni.	Középszerű fordítás a szöveg értelmét kritikusan nem módosító inkonzisztenciákkal, félrefordításokkal, stílusbeli hiányosságokkal.	Az eredeti szöveg sem következetesen használja a terminusokat (offer, promotion), ezért a fordító kevésbé hibáztatható. Stílusa magyarul nehezen átadható, a félrefordítások nem zavarják a felhasználást. A célnak így is teljesen megfelel.	Pontos és stílusos fordítás.	Amikor az első két mondatot megláttam, majdnem odavágtam azzal, hogy ez lektorálhatatlan. Végül nem bizonyult olyan gyengének, mint első látásra. A fordító valószínűleg nem foglalkozott okiratokkal, ezért került be a fordításba a vezetéknév és keresztnév.

Fordítás száma	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_4	Bizonytalan voltam a javításkor amiatt, hogy pontosan nem látom, milyen rendszerről is beszélünk. Inkább csak kisebb stilisztikai javításokra volt szükség, leszámítva az első két sort. A jogi információk fordítása egyébként mindig nehéz feladat.	Viszonylag sok pontatlanságot tartalmaz.	Hiányos megrendelői információk és a tágabb kontextus hiánya miatt nem kaptam pontos képet a fordításról.	Apró helyesírási és stilisztikai javításokra volt csak szükség.	Korrekt fordítás, minimális hibákkal.	Pontos, nem szolgai fordítás, minimális hibákkal.	Hibátlan fordítás.	Jó fordítás, nem volt bajom vele.

12.5. A lektori értékelések kódolása a mikroutatásban

		L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Fordítás_1	1. kódoló	–	+	semleges, inkább +	–	semleges, inkább +	+	+	semleges, inkább +
	2. kódoló	–	+	+	–	+	+	+	+ → pedig a fordítás nyilvánvalóan nem is jó
	3. kódoló	–	inkább +	+	–	inkább +	+	+	+
	többségi kód	–	+	+	–	+	+	+	+
Fordítás_2	1. kódoló	+	+	+	+	+	+	+	+
	2. kódoló	+	+	+	+	+	+	+	+
	3. kódoló	+	+	+	+	+	+	+	+
	többségi kód	+	+	+	+	+	+	+	+
Fordítás_3	1. kódoló	+	–	–	+	–	+	+	semleges, inkább +
	2. kódoló	+	–	–	+	+/- → értelmezés kérdése. Sokak számára a közepszerűség = átlagos/nem is olyan rossz stb. A „kritikusan nem módosító” erre csak ráerősíthet.	+	+	+
	3. kódoló	–	–	–	inkább –	–	inkább +	+	inkább +
	többségi kód	+	–	–	+	–	+	+	+
Fordítás_4	1. kódoló	+	–	semleges, inkább +	+	+	+	+	+
	2. kódoló	+	–	(nem értékelhető lektori vélemény, mert nem a fordításról szól)	+	+	+	+	+
	3. kódoló	+	–	inkább –	+	+	+	+	+
	többségi kód	+	–	nem értékelhető	+	+	+	+	+

12.6. A fordítás szöveges értékelése a nagy mintán végzett kutatásban

Azonosító	Lektor értékelése a fordításról
L1	A fordításban voltak terminológiai és nyelvtani hibák, nem futott helyesírás-ellenőrzés, számos központosági hiba volt felfedezhető. Mivel marketingszövegről van szó, számos preferenciális változtatásra is szükség volt a stílust illetően. Példák a hibákra: ami/amely, karossszéria/futómű, extravertált/extrovertált, genfi autószalon/Genfi Autószalon, 70 mm-el/70 mm-rel, 30W/30 W stb. A forrásszövegben található szlogen (sculpted to move you) kétértelmű, azonban ez a játék a jelentéssel magyarul nem fogalmazható meg egy igével. A fordításban inkonzisztensen szerepelt a szlogen fordítása.
L2	Számos apró és közepes hiba (főleg nyelvtani, stilisztikai hibák); kevés a félrefordítás és egyéb súlyos hiba. A szöveg második fele könnyebb, ezért itt kevesebb a hiba. Lektorálható.
L3	Egyenetlen minőségű fordítás, időnként frappáns megoldásokkal. A magyar nyelvtan és helyesírási szabályok ismerete terén is vannak hiányosságok.
L4	Jó minőségű fordítás, néhány apró képzavarral.
L5	A fordítást kifejezetten jónak találtam. A témának megfelelően a reklám nyelve és enyhe "költőiség" keveredett benne, és ehhez ügyesen megtalált fordulatok és a szószerintiség rugalmas elhagyása társult. Kisebb nyelvtani hibák, elütések voltak. Viszont azzal nem értettem egyet, hogy sok szakkifejezés angolul volt csak benne, én ezeket inkább magyarul írnám bele, és esetleg zárójelben benne maradhatna mellette angolul. Volt a szövegben néhány kisebb-nagyobb kihagyás is, amelyeknek néha ugyan helyt lehet adni, más esetekben viszont túl nagy rész elhagyásának éreztem, és beletettem a fordító által kihagyottakat.
L6	Egy felső-közép kategóriás nyersfordítás. A fordítás stílusában sok helyen közelebb áll a műfordításhoz, mint a műszaki szakszöveghez (még ha a forrásszöveg is törekszik a színes megfogalmazásra). A műszaki terminológia használata bizonytalan. A /// jelekből ítélve (ha ezek a fordító jelölései) tudatosan támaszkodik a „majd a lektor kijavítja, ha mégsem ezt jelentené” elvre.
L7	Alapvetően jó fordítás, 1-2 súlyosabb hibával (elütések, kihagyások, nyelvtani hibák). A lektoráláskor elsősorban a stilisztikai javításokra koncentráltam (magyartalanságok kiszűrése, mondatok kötése, gördülékeny stílus stb.). Mivel a való életben a fordító a megbízó konkrét kéréseit követi a fordításkor, végig feltételeztem, hogy a fordító ezek szerint járt el – tehát nem végeztem el minden javítást, amit szívem szerint megtettem volna. Így is sok apró stilisztikai javítás csúszott be (S0 kategória). Az egyértelműen rossz terminusokat is javítottam, de mivel nem vagyok autóiipari szakember, előfordulhat, hogy nem vettem észre hibákat.
L8	Alapvetően jó fordítás, néhol kitűnő megoldásokkal, de a rengeteg nyelvi hiba és elütés (néhányuk valószínűleg a nem megfelelő minőség-ellenőrzés következménye) és az esetenkénti félreértések és téves terminológia rombolja a minőséget.
L9	Nem adott.
L10	Alapvetően elfogadható fordítás néhány kisebb-nagyobb pontatlansággal. Konzekvensen kihagyta a fordító több helyen az "all-new" kifejezést, amit pedig a megrendelő marketingesei nem véletlenül írtak bele. A helyesírás-ellenőrzés minden fordító rutinjába kellene, hogy tartozzon, ennek hiánya miatt rosszabb benyomást kelt a fordítás, mint az tartalmilag indokolt lenne. A formai hibák (/// jelek a szövegben) valószínűleg valamilyen fordítóeszköz-inkompatibilitás miatt kerültek a fordításba.
L11	A fordítás jó minőségű, a fordító nagyon sok nehéz szófordulatot, bonyolult mondatvezetést ügyesen oldott meg és ültetett át magyarra. A néhány elütéstől és nyelvtani hibától eltekintve egyedül néhány helyen érzékelhető nem megfelelő stílus fogalmazás, téma-réma csúszás, illetve indokolatlan angolul hagyott megnevezés.
L12	A fordítás messze nem publikálható minőségű, azonban elfogadható minőségű.
L13	A szöveg elfogadható minőségű, leggyakoribb hibák: elütések, központosági hibák, hibás szóválasztás, félrefordítás, indokolatlan kihagyás/hozzáadás.